

„Itt hordozom keresztemet...”

**GULÁG-GUPVI-KUTATÓK
NEMZETKÖZI FÓRUMA KÁRPÁTALJÁN, 2024**

Kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika

Kárpátaljai Magyar Könyvek **316.**

Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György

**A kiadvány megjelenését
a Bethlen Gábor Alap támogatta**

**A kiadvány a Nemzeti Emlékezet Bizottsága
közreműködésével készült**

A kötet a Szolyvai Emlékparkbizottság által Beregszászban
a 2024. november 15-én rendezett GULÁG–GUPVI nemzetközi
emlékkonferencián elhangzott előadások szerkesztett anyagait tartalmazza

Készült a Szolyvai Emlékpark kutatóműhelyében
Összeállította, a jegyzeteket írta: *dr. Dupka György*
A közölt tanulmányok tartalmáért a szerzők a felelősek

Lektorálta: *dr. Zubánics László, dr. Zékány Krisztina*
© *dr. Dupka György*, 2025
© *A szerzők*, 2025

Borítógrafika: *M. Lovász Noémi* (Kolozsvár)

Felelős szerkesztő: *dr. Zékány Krisztina*
Orosz fordítás: *dr. Lengyel Sándor*
Közreműködő, fotók, képszerkesztő: *Fuchs Andrea*
Műszaki szerkesztő: *Dupka Zsolt*
A könyv elektronikus változata elérhető: <https://kmmi.org.ua> (Adattár, könyvek)
Nyomdai munkák: RIK-U Kft.

ISBN 978-615-5757-51-8
ISSN 1022-0283

A Szolyvai Emlékpark Évkönyve

„Itt hordozom keresztemet...”

GULÁG–GUPVI-KUTATÓK
NEMZETKÖZI FÓRUMA
KÁRPÁTALJÁN, 2024

Kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika

Tanulmánygyűjtemény

Szolyvai Emlékpark – Intermix Kiadó
Ungvár–Budapest
2025

*„.....Itt hordozom keresztemet,
Húzó-vonom, ahogy lehet –
Mégis bízom: aki büntet,
Segít Isten még bennünket.”*

Balog Sándor: Mordvinország, 1954.

TARTALOM

DR. TÓTH MIHÁLY

A Szolyvai Emlékparkbizottság 2023. évi tevékenységéről 13

DR. ZUBÁNICS LÁSZLÓ

A „Közel 80 éve történt... Adatok, tények, történetek a szovjet fogságból” című GGKI-könyvek első gyűjteményéről a szakmai lektor szemével 19

DR. DUPKA GYÖRGY

Az NKVD 22. sz. szambori, a 194. sz. hdf. gyűjtő- és továbbító tábora, és a 2194. sz. rabkórház történetéből, az itt sínylődők emlékének megörökítéséről, a Szambori Emlékpark létesítéséről..... 25

DR. MOLNÁR D. ERZSÉBET

A beregszászi magyarok elhurcolása és sorsa 1944 és 1953 között..... 57

DR. HABIL. VÁRADI NATÁLIA

„[...] lóhátról számárhátra nem ereszkedem [...]” – Chira Sándor küzdelme a görögkatolikus egyház fennmaradásáért Kárpátalján 77

MAROSI ISTVÁN

„A Szovjetunió számára egyetlen megoldás... az egyházi unió felszámolása...” – A görögkatolikus egyház üldözése Kárpátalján a II. világháborút követően a szovjet társadalmi átalakítással összefüggésben 125

KÁLLAI KAROLINA

„Széttört emlékek”: Beszélgetés Lini Klarával, a szatmári sváb deportálás utolsó túlélőjével..... 145

DUPKA NÁNDOR

Pásztor Ferenc vikáriusnak az ungvári és kijevei vizsgálati fogságban készült kihallgatási jegyzőkönyvei..... 149

KOVÁCS SÁNDOR

A szovjet rezsim által meggyalázott magyar emlékek a Latorca völgyében 171

MARCSÁK GERGELY

„Donbáson nincsen semmi jóvátéve” – töredékek családom XX. századi történetéből” 195

DR. BOTLIK JÓZSEF

Adalékok a felvidéki magyar országgyűlési felsőházi tagok és képviselők meghurcoltatásához 209

DR. ZÉKÁNY KRISZTINA

Kutatás, tényfeltárás és emlékezetpolitika a GULÁG–GUPVI-Kutatók Nemzetközi Fórumán 233

WEISS RUDOLF

A szabadkai németek mint a kommunista Jugoszláviában a németek ellen elkövetett népiirtás áldozatai, 1944–1948..... 241

DR. PROF. MOTREVICS VLADIMIR PETROVICS

A Szovjetunió Belügyminisztériumának 476. számú különleges rendű tábora Szverdlovszk megyében 1949 és 1955 között 245

KIZMAN PÁLNÉ PAPP KATALIN

Kortanúk múltidézése. Szolyvai emlékmorzsák a vészterhes korokból 257

FÜGGELÉK

80 éve történt (1944–1924) Nemzetközi tudományos emlékkonferencia, Beregszász, 2024. november 15.	271
Megemlékezés, koszorúzás, emléktáblák avatása a Szolyvai Emlékparkban, 2024. november 16.	279
A GULÁG-GUPVI programjához kapcsolódó fontosabb rendezvények, események krónikája 2024-ben	281
GULÁG-GUPVI-kiadványok, 1992–2024	299
GULÁG-GUPVI Nemzetközi Fórum 2016–2024 között Kárpátalján kiadott gyűjtemények szerzőinek anyagai	316
Előadók, szerzők rövid életrajza	330

**GULÁG–GUPVI-KUTATÓK
NEMZETKÖZI FÓRUMA, 2024
kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika**

Nemzetközi tudományos emlékkonferencia

Beregszász, 2024. november 15.

DR. TÓTH MIHÁLY¹

A SZOLYVAI EMLÉKPARKBIZOTTSÁG 2023. ÉVI TEVÉKENYSÉGÉRŐL

Megnyitóbeszéd

Tisztelt konferencia résztvevők! Hölgyeim és Uraim!

Engedjék meg, hogy rendezvényünk szervezői, a Szolyvai Emlékparkbizottság, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet és az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézete Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszéke (UNE UMOTI) nevében tisztelettel köszöntsem kedves mindnyájukat. És hogy külön köszöntsem vendégeinket, akik jelenlétükkel megtisztelték rendezvényünket:

**Stifter Ádámot*, Magyarország Külgazdasági és Külügyminisztériuma keleti kapcsolatok fejlesztéséért felelős helyettes államtitkárát,

**Vida Lászlót*, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának vezető konzulját,

**Buczko Istvánt*, Magyarország Beregszászi Konzulátusának vezető konzulját,

**Jusztin Miklóst*, Magyarország Beregszászi Konzulátusának konzulját,

**Szalipszki Endrét*, a Nemzetstratégiai Kutatóintézet elnöki tanácsadóját, Magyarország Beregszászi Konzulátusának korábbi főkonzulját, régi barátunkat és támogatónkat,

**Dánics Évát*, a Beregszászi Járási Katonai Közigazgatás elnökének első helyettesét, az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség általános alelnökét,

**Horváth Lászlót és Vincze Istvánt*, Beregszász város polgármesterének helyetteseit.

¹ dr. Tóth Mihály, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke

Valamint tisztelettel köszöntöm történelmi egyházaink képviselőiben Emlékparkbizottságunk tagjait: Marosi István görögkatolikus áldozópapot, az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium igazgatóját, és Dávid Árpádot, a Gecsei Református Egyházközség lelkipásztorát.

Immár hagyományos, évente megrendezésre kerülő konferenciánkon abban a megtiszteltetésben részesülök, hogy beszámolhatok Emlékparkbizottságunknak a múlt évi konferenciánk óta eltelt időszakban kifejtett munkájáról, illetve a témánkkal kapcsolatos fontosabb eseményekről. Sajnos továbbra is a háborús körülményekre való tekintettel fejthettük ki tevékenységünket. Ennek okán a 2022. évi emlékkonferenciánkon a külföldi előadóink zöme már nem tudott személyesen részt venni, valamint az Emlékparkban hagyományos megemlékezésünket csak szűkkörű csendes koszorúzás formájában ejthettük meg.

Terveink szerint így fog történni a mai és holnapi rendezvényeinken is. Történetesen, mai konferenciánktól távolmaradó előadóinknak, e konferenciánk előadásait magába foglaló kötetbe publikálásra kerülő előadásainak rövid összefoglalójának ismertetéséről a szervezők gondoskodnak majd.

Mindezen nehézségek ellenére beszámolhatok arról, hogy Emlékparkbizottságunk, köszönet tagjaink aktivitásának, az extrém körülmények ellenére ellátja feladatait. A vállalt három területből: kegyeleti tevékenység, kutatási ismeretterjesztési, rehabilitációs (legalábbis az első kettőt illetően).

Ezért először, talán magyarázkodás gyanánt, az utóbbiról, a rehabilitációs tevékenység sikertelenségéről szólnék.

Eddigi, a korábbi konferenciáinkon már részletesen ismertetett próbálkozásaink az ukrán államhatalmi szerveknél nem jártak sikerrel. A 79 évvel ezelőtt kezdődött tragikus eseményekkel kapcsolatosan nemhogy a túlélőinek személyes jóvátételét, de még ezen események megtörténtének hivatalos elismerését sem sikerült az ukrán állam részéről elérnünk. És féltő, hogy a közeljövőben sincs erre esélyünk. Ezen állításomat az ukrán belpolitikai helyzetnek nemzeti közösségünk szempontjából kedvezőtlen alakulásával, és ezzel összefüggésben érdekérvényesítő, érdekvédő képességének gyengülésében látom. A jelen körülmények között, parlamenti képviselő híján, a lentebbi, önkor-

mányzati szinteken tevékenykedő képviselőink részéről nem észlelhető hajlandóság (szándék) e kérdéssel való érdemi foglalkozásra.

A kegyeleti tevékenységünkéről

Múlt év novemberében új emléktáblával bővült az emlékpark, amelyre **dr. Dupka György** és kutatótársai által összeállított névsornak megfelelően felvésték a kommunista diktatúra által 1945–1947 között elítélt és kivégzett 40 kárpátaljai személy nevét, akiknek a földi maradványai az ungvári Kapos utcai temetőben jeltelen sírokban nyugszanak.

Köszönhetően **Meskó János** tagtársunk és **Dupka György** felelős titkárunk aktivitásának, továbbra is látogatható a Munkácsi Vármúzeumban a Sztálinizmus Kárpátaljai Áldozatainak Állandó Emlékkiállítás.

Ez év júliusában tartotta meg Emlékparkbizottságunk a helyszíni szemlével egybekötött munkaülését, melyen tagjaink majd teljes létszámban megjelentek. Megelégedetten konstatálhattuk, hogy az Emlékpark, hála gondnokaink lelkiismeretes munkájának megfelelő állapotban van. Ugyanakkor sajnálattal állapítottak meg, hogy jelentősen csökkent az emlékhely látogatottsága.

Szembesülünk kellett azzal is, hogy az eddig is jelentős problémát jelentő előregedő kőrisfák immár közvetlen biztonsági kockázati tényezővé váltak. Ugyanis a park jellegzetes sétányát övező egyik fa különösebb külső ráhatás nélkül kidőlt. Szerencsére nem okozva ezzel jelentősebb kárt. Helyi szakértők javaslatára felkértük a lembergi székhelyű Erdővédelmi Szakosodott Vállalatot (Державне спеціалізоване лісозахисне підприємство «ЛБВІВЛІСОЗАХИСТ») hogy vizsgálja meg az Emlékpark fáinak állapotát. Az augusztusban megjejtett vizsgálat során megállapítást nyert, hogy a számos betegség hatására, a több mint 120 éves kőrisfák gyökérzete képtelen biztosítani e növények stabilitását, és így a park egyik sajátságos ékességét képező kőrisfák közvetlen veszélyt jelentenek mind a látogatókra, mind a park mentén közúti forgalomban résztvevőkre.

Tehát a közeli években alapvető feladatunk lesz 38 fa kivágása, és e veszteség megfelelő pótlása.

Tudományos ismeretterjesztő tevékenység

Kiadványok

Megjelent a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaságának (GKNT) legújabb könyve *Közösség és egyén – a szovjet fogságba hurcoltak kontextusában* címmel. A szerzők között találjuk **Bimba Brigittát** és **dr. Dupka Györgyöt** is. Említésre méltó **Dupka Nándornak Haklik Sándor** római katolikus lelkipásztor vértanúról szóló átfogó tanulmánya, amely nemrég a KMMI-füzetek sorozatban jelent meg.

Megjelent és a honlapunkra is feltöltöttük a múlt évben megtartott konferenciánk előadásait megálla foglalo *Orosz földön meggyötörve...* A GULAG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2022. Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 2022. november 18. A Szolyvai Emlékpark Évkönyve (<https://kmmi.org.ua/.../books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>).

Előadások

Számos emlékest, előadás, többek között:

2023. január 26-án a peštszentlőrinci Don Bosco Közösségi Házban Dr. Dupka György tartott előadást.

2023. április 11-én **dr. Dupka György** a Magyar Nemzeti Múzeum Málenkij Robot Emlékhely kiállítótermében a költészet napja alkalmából tartott előadást a GUPVI és GULAG-táborokba elhurcoltak által írt versekről, azok mondanivalójáról, motívumvilágáról, keletkezősi körülményeiről, valamint a versek összegyűjtésének nehézségeiről.

A Budapesti Kárpátalja Szövetségben, ugyancsak dr. Dupka György szervezésében került sor témánkkal foglalkozó emlékestre.

Dr. Dupka Györgynek, az Emlékparkbizottság felelős titkárságának elismeréseiről

Akik jelen voltak a 2022. évi konferenciánkon, emlékezhettek arra, hogy akkor köszöntöttük **dr. Dupka György** felelős titkárt 70. jubileumi születésnapja alkalmából. E köszöntések sora, eddigi életművének és folyamatos aktív alkotó és közéleti tevékenységének különböző

megérdemelt elismerések formájában azóta is töretlenül tart. Többek között: megválasztották a Magyar Írószövetség választmányának tagjává (2022 december), felvételt nyert a Magyar Művészeti Akadémia nem akadémikus köztestületi tagjai irodalmi tagozata tagjai sorába (2023 május), és beválasztották a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaságának elnökségébe (2023 február).

Ezen kívül Emlékparkbizottságunk felelős titkárát: a Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács (KMAT) 2022. évi tudományos díjában (2022 december), a Csemadok Fábry Zoltán-díjban (2023 január) és a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közgyűlés Ratkó József-díjban részesítette.

Valamint a Temesvári Szórvány Alapítvány Pro Minoritate-díjjal (2023 szeptember), és a Bethlen Gábor Alapítvány Teleki Pál-éremmel tüntette ki (2023 november).

Megemlékezés elhunytakról

Az elmúlt 2023. év nem csak az építkezés, alkotás, gyarapodás és elismerések éve volt. Fájdalmas személyi veszteségek is érték minket. Elhunyt **Krucsanica István**, a Munkácsi Vármúzeumban található Sztálinizmus Kárpátaljai Áldozatai Állandó Emlékkiállításának gondnoka és tárlatvezetője, aki lelkesedésének és szakmai hozzáértésének köszönhetően kiállításunk a megye legfrekvenciáltabb turisztikai látványosságaként számontartott a Munkácsi Vármúzeum egyik leglátogatottabb objektuma lett. Végleges búcsút vettünk a szolyvai **Móricz Tibortól** (Tibi bácsitól), Emlékparkunk gondnokától, aki sok éven át áldozatos kertészeti és állagmegóvási munkásságával nagyban hozzájárult az Emlékpark mai karakterének, látványának kialakításához.

Kérem, megemlékezve a 79 évvel ezelőtt kezdődött nemzeti tragédiánk áldozatairól, néma felállással adózzunk emléküknél is, és egyúttal minazon honfi- és nemzettársunk emlékének, akik életüket veszítették az immár majd két éve tartó, az orosz agresszió kiváltotta háborúban.

**Engedjék meg, hogy tanácskozásunkat megnyitottnak tekintsem!
Jó munkát, kellemes együttléte kívánok!**

DR. ZUBÁNICS LÁSZLÓ²

**A „KÖZEL 80 ÉVE TÖRTÉNT...
ADATOK, TÉNYEK, TÖRTÉNETEK A SZOVJET
FOGSÁGBÓL” CÍMŰ GGKI-KÖNYVEK
ELSŐ GYŰJTEMÉNYÉRŐL A SZAKMAI
LEKTOR SZEMÉVEL**

A Kárpát-medencei magyarok és németek 1944–1945-ös szovjet fogásba való elhurcolása, bár az elmúlt évtizedekben jelentős társadalmi visszhangot kapott, mindmáig azon témák közé tartozik, amelyek nem feltétlenül jutottak el valamennyi nemzedékhez. Az elmúlt években felmerült annak az igénye, hogy ez a téma (is) közérthető módon bekerüljön az iskolai helytörténeti tananyagba, illetve megfelelő szakmai fordítások biztosítása révén a szomszédos országok többségi nyelvein is megjelenjen egy-egy megfelelően szerkesztett munka.

A Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása mindmáig számos feltáratlan súlyos emberi tragédiát és jogtalanságot takar, amely jelentős hatással volt az érintett népcsoportokra és Magyarországnak társadalmi-emlékezeti dimenziójára. Éppen ezért minden szakmai konferencia és tudományos jelleggel (ugyanakkor ismeretterjesztési céllal) összeállított kötet nagyban hozzájárul a „hallgatás falának” lebontásához. A nemzeti emlékezet megőrzése és a történelmi igazság feltárása, valamint a kommunista diktatúra áldozatai emlékének tiszteltetésben tartása mellett a téma feltárása többek között segít megérteni azokat a háború utáni politikai és társadalmi folyamatokat is, amelyek a közép-kelet-európai térség szovjet megszállása következtében alakultak ki.

² dr. Zubánics László történész, PhD (Gut), az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének vezetője

A magyarok és németek szovjet fogságba való elhurcolásának eseményei mély hatással vannak a kollektív emlékezetre, mert ezek olyan traumatikus történelmi élmények, amelyek generációkon át öröklődő sebként élnek tovább a társadalomban. A kommunista diktatúrák idején sokáig tabunak és elhallgatandó témának számított a szovjet fogság ténye, ami erősítette a kibeszélhetetlenséget, a személyes és kollektív traumák feldolgozásának nehézségét. Ez a csend és felejtés falát csak sok évvel később, az éppen ilyen kutatások és konferenciák segítségével sikerült áttörni, ami többek között jelentős segítséget nyújtott az emlékek társadalmi rögzülésében. Az elhurcolások több nemzedék életére voltak hatással, s nemcsak demográfiai és politikai szempontból, hanem a közösségi identitás és a kulturális emlékezet szempontjából is. Ezek az események hozzájárultak az érintett közösségek, különösen a kisebbségi magyarok és németek sorsának és traumáinak megértéséhez, és felhívják a figyelmet a történelmi igazság feltárására és a sérelmek emlékezetének megőrzésére.

A „Közel 80 éve történt... Adatok, tények, történetek a szovjet fogságból” című 300 oldalas könyv a kiadó – Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaság –szándéka szerint *a kommunista diktatúrák áldozatainak emléknapjára megjelenő kötet előhírnök, jelzőrakéta akar lenni, amely felhívja a figyelmet a közelgő 80. évfordulóra, arra, hogy 1944-ben Magyarországon a náci, vagyis nemzeti szocialista birodalom embertelen, népiértő ideológiáját és tevékenységét ősztől fokozatosan felváltotta a szovjet szocialista birodalom ember- és istentelen ideológiája és terrorja.*

A holokauszt koncentrációs lágereit felváltotta a Gulág- és a Gupvi-lágerek pokla: *„A szovjetek a közel 700 ezer katona mellett tömegesen, ítélet nélkül és egyenként, ítélettel hurcoltak el több mint 300 ezer magyar civil állampolgárt a második világháborús Magyarországról. A társadalom erőszakos, a marxizmus-leninizmus ideológiáján alapuló átalakításához hozzátartozott a társadalom megfélemlítése, a tömeges, illetve a személyenkénti elhurcolás, amiről több mint 40 éven keresztül nem lehetett beszélni”.*

A kötet címében szereplő 80 év arra utalt, hogy 2024 szeptemberében volt 80 éve, hogy Székelyföldről megkezdődött a magyar lakosság tömeges elhurcolása. A „Közel 80 éve történt” című kiadvány ennek,

az egész magyar társadalmat mélyen érintő, generációkon keresztül ható traumának a különböző aspektusait vizsgálja a korábbi kutatási eredményekre alapozott legújabb kutatási eredmények bemutatásával, valamint új kutatási irányokat is megnyitva négy fejezeten keresztül, 12 tanulmányban.

A kötet a Kárpát-medence teljes területéről, így a Felvidék, Kárpát-alja és Erdély vonatkozásában is bemutatja a Gulág és Gupvi-lágerekbe elhurcoltak történetét – ezáltal az 1944–45-ben hivatalos államhatáron belülről történt deportálásokat vizsgálja. A könyvben magyarországi és külföldi történészek, levéltárosok, kutatók átfogóan és részletekbe menő alapossggal mutatják be, elemzik egy-egy térségben, településen történt civil elhurcolásokat, széleskörű információkat adnak több mint 70 Kárpát-medencei, valamint azon túli Gupvi (hadi) fogoly- és Gulág-lágerről, előremutató betekintést adnak a különböző, főleg a Magyar Nemzeti Levéltár online adatbázisaiból kinyert adatokból levonható tanulságokról, betekintést adnak a nyugati politikusok és az ottani magyar emigrációnak a (hadi)fogllyok érdekében tett erőfeszítéseibe.

„A kiadvány értékét emeli, hogy az utolsó tanulmány először foglalkozik a témának azon jogi aspektusaival, amelyek a ma élő hozzátartozóknak, illetve a téma kutatóinak a fogságba vetettekkel kapcsolatos olyan alapvető, emberi jogait járják körbe, mint többek között a kegyeleti jog vagy az információhoz való szabad hozzáférés joga.” – olvassuk a kiadvány előszavában Bognár Zalán tollából.

Az Alapjogokért Központ támogatásával napvilágot látott kiadványban egy „összeszkott” kutatócsoport közös munkája jelent meg. Az elmúlt időszakban majdnem valamennyiük tollából olvashattunk már kiváló tanulmányokat. Az „összeszkottságot” jelzi, hogy a kutatók egy-egy stílust és időközben kidolgozott jegyzetapparátust alkalmaz, így a tudományos jellegtől eltekintve a szöveg olvasmányos és laikus szemmel is értelmezhető. Ebből a szempontból kicsit kilógni látszik az egységes anyagból a Buharina életét feldolgozó tanulmány, amelynek orosz nyelvből való fordítása kicsit „darabosra” sikerült.

Azok számára, akik még nem jutottak hozzá a kötethez, álljon itt a tartalomjegyzék:

ELHURCOLÁSTÓL A HAZATÉRÉSIG

Murádin János Kristóf: Kollektív trauma nyolc évtized távlatából – Erdélyi magyar civilek elhurcolása és fogsága a Szovjetunióban 1944 és 1953 között

Cservenka Ferdinánd: Hasonlóságok és különbségek a felvidéki magyarok „málenkij robot” ürügyén történő elhurcolásában

Körösi Mihály: A mezőberényi németek deportálása „málenkij robotra”

SZOVJET LÁGEREKRŐL A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN ÉS AZON TÚL

Bognár Zalán: Az NKVD GUPVI felügyelete alá tartozó szovjet, bolgár, román és jugoszláv haderő őrizete alatti (hadi)fogolytáborok a revideált Magyarországon, kitekintéssel a határon túlra, 1944–1946

Dupka György: 80 éve történt... – Adalékok a 4. Ukrán Front kárpátjai és azon kívüli gyűjtőtáborainak létrehozásához, működtetéséhez a Kárpátokban

Benkő Levente – Papp Annamária: A szovjet lágerbirodalom romániai kapuja – Adalékok a foksányi 176. számú fogolytábor történetéhez romániai és orosz források tükrében

Pomázi-Bárdonicsek Dominika: Anna Mihajlovna Larina Buharina élete a tomszki fogságban, memoárjai tükrében

MAGYAR FOGLYOK AZ ADATBÁZISOKBAN

Bimba Brigitta: A beregszászi járás falvaiból szovjet fogságba kerültek az adatbázisok tükrében

Galambos Sándor – Kujbusné Mecsei Éva: Az adatbázisokon innen és túl – Beszámoló a mátyusi elhurcoltak és hadifoglyok mintavételező kutatásáról

Kosztjó Gyula: Nyíregyházi elhurcoltak a SZEB-nek küldött ki-mutatás és az Orosz Állami Hadilevéltár kartonjainak tükrében

A SZOVJET FOGSÁG NYUGATI ÉS JOGI ASPEKTUSAIRÓL

Stark Tamás: Az amerikai kormány és a magyar emigráció tevékenysége a Szovjetunióban maradt foglyok szabadulásáért

Havasi János: A gulág-, gupvikutatás jogi aspektusai, különös tekintettel a GKNT és az Alapjogokért Központ együttműködésére

TÖRTÉNETI IRODALOM

Bognár Zalán – Pomázi Bárdonicsek Dominika (szerk.): *Közösség és egyén a szovjet fogságba hurcoltak kontextusában* (Szilágyi Béla László)

A kiadvány egyik fontos hozadéka, hogy a téma kutatása szélesebb társadalmi rétegeket is megmozgatott, attól függetlenül, hogy az elmúlt időszakban gyakorlatilag teljesen „elfogytak” mindazok, akik túléltek a GULAG–GUPVI-táborokat. Egy, 2025 augusztusában Kassán tartott szakmai konferencián Pracu Eszter doktoranduszhallgató a *Múlt és jövő metszéspontján – a kommunizmus emlékezete a 21. század fiatal generációinak tükrében* című előadásában felvázolta azokat az újszerű megközelítéseket, amelyekkel a téma „megszólíthatja” a fiatalabb nemzedékek képviselőit (is). Az előadó a történelmi emlékezetről, a megtapasztalt történelem és az örökölt történelem közötti különbségről beszélt egy, a fiatalok között a hatékonyabb történelemoktatásért végzett felmérés alapján: *„Ne tabusítsunk, őszintén mondjuk el a történeteket az adott korról. Talán az segítene a legtöbbet, ha a diákok nemcsak évszámokat és eseményeket tanulnának, hanem emberi sorsokon keresztül ismernék meg a történelemet. Fontos, hogy lássák, hogyan élte meg mindezt az egyszer ember – a mindennapi küzdelmeit, félelmeit és reményeit. Interaktív módon tanítsuk – például játékokkal, szerepjátékkal, digitális eszközökkel vagy személyes történeteken keresztül, amelyek kapcsolódnak a jelenhez. Olyan tantervet kialakítani, ahol a XX. század nem marad annyira a végére, hogy szinte esély sincsen átvenni. Illetve jobban odafigyelni és megemlékezni olyan emléknapokról, mint november 17, vagy ’56 vagy akár ’68 történéseit, eseményeit. Es nem csak történelem óra keretén belül, de azon kívül is beszélgetni róla. Múzeumok, gyerekek számára érdekesebb dokumentumfilmek, illetve vannak nagyon korhű filmek is. Minél több párhuzamot keresni a jelenünk történéseivel illetve a legélesebb ellentétekre kihegyezni a tanítását az autokratikus rendszereknek...”* (Felvidék.ma).

Éppen ezért, bár a téma klasszikus kutatása – a tényfeltárás – talán befejezettnek tekinthető, érdemes ezeket az újszerű módszereket és kutatási trendeket is megvizsgálni. Az eddig elért eredmények:

* a kutatás pontosította a Kárpát-medencei elhurcolások nagyságára és mechanikájára vonatkozó adatokat (tömeges szállítások, átmeneti halálozás a transzportokban, GUPVI vs. GULÁG megkülönböztetés);

* nőtt a transznacionális szemlélet: egyre gyakrabban dolgoznak együtt történészek és levéltárosok több országból, mert a források és túlélők történetei országhatárokat átlépnek.

Ugyanakkor a kutatók számos problémába és korlátokba is ütköznek, ezek:

* **Hozzáférés az orosz/szovjet levéltárakhoz** – sok kulcsfontosságú anyag nehezen elérhető, ami megnehezíti a teljes statisztikai és adminisztratív kép rekonstruálását, és/vagy az anyagok/adatok további verifikálást igényelnek;

* **Szétszórt, fragmentált források** – a dokumentumok, névlisták és interjúk sok helyen vannak (országos levéltárak, helyi gyűjtemények, civil archívumok), ezért összehangolt katalogizálás szükséges.

* **Politizáltság és emlékezetpolitika** – az emlékezet kérdései érzékenyek: a közbeszéd és a politikai narratívák befolyásolhatják, milyen témák kapnak prioritást vagy háttérbe szorulnak (regionális tapasztalatok).

Ezeknek a problémáknak a kiküszöbölésére, illetve az új kutatási irányokra adhatnak segítséget a folyamatban lévő programok, mint az **adatbázis-integráció** (országok közötti összehangolt adatbázis-építés (név, szállítási útvonalak, táborok, túlélőinterjúk), amely megkönnyíti a kutatást); **interdiszciplináris munka** (levéltár, orál history, régészet (a Gulág-táborok materiális nyomai), demográfia és digitális humán tudományok kombinálása); **oktatás és digitalizált tananyagok** (iskolai tananyagok és tanárképzés fejlesztése a régióban (a Gulág-tapasztalatok beépítése a modern történelem tanításába).

Egyszóval, még számtalan feladat vár a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaságára, s reményeink szerint az elmúlt években összegyűjtött szakmai tudást még számos, hasonló kötetben teszik közzé!

DR. DUPKA GYÖRGY³

**AZ NKVD 22. SZ. SZAMBORI, A 194. SZ. HDF.
GYŰJTŐ- ÉS TOVÁBBÍTÓ TÁBORA, ÉS A 2194. SZ.
RABKÓRHÁZ TÖRTÉNETÉBŐL,
AZ ITT SÍNYLÓDÓK EMLÉKÉNEK
MEGŐRÖKÍTÉSÉRŐL,
A SZAMBORI EMLÉKPARK LÉTESÍTÉSÉRŐL**

80 évvel ezelőtt, 1944 októberében a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa létrehozta a *Szambori lágerkomplexumot* a Kárpátok túloldalán, amely Nyugat-Ukrajnában a legnagyobb frontmelléki koncentrációs tábornak számított. A hírhedt tábor katonai fedőneve: FPPL-22.

Előzmények

A koncentrációs tábornak helyet adó szambori (ukrán iratokban Sztarrij Szambir, 1071) katonai kaszárnya épülete még az Osztrák-Magyar Monarchia (1867–1918) fennállásának idején épült. Népes számú helyőrséget telepítettek ide, magyar huszárok is szolgáltak itt. Megjegyzendő: Szambor mindenkori helyőrsége kiemelt szerepet játszott az évszázadok folyamán, ellenőrizte az Uzsoki-hágón átvezető, Galíciát Magyarországgal összekötő „Orosz”, más néven a „kereskedelmi útvonalat”.⁴

³ dr. Dupka György történész, PhD (Ungvár, GKNT-tag), a Szolyvai Emlékpark kutatóműhelyének vezetője, a bizottság felelős titkára

⁴ Самбір. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2012. — Т. 9 : 429-431.

<http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1290-5/978-966-00-1290-5.pdf> (Letöltés: 2024.10.11.)

Ennek előzménye, amikor Lengyelországot 1772-ben felosztották három állam – Ausztria, Oroszország és Poroszország – között, a Szambort is magába foglaló Nyugat-Galíciát és Bukovinát a Habsburg Birodalomhoz csatolták.⁵ Ennek a része maradt egészen a Monarchia összeomlásáig. Azt megelőzően bizonyíthatóan hozzájárult a térség erőteljes gazdasági, technológiai, kulturális és társadalmi fejlődéséhez. Abban az időben a település vallási és nemzetiségi megoszlása a következő volt: 76,69 % görögkatolikus, 10,81% római katolikus, 10,44% izraelita, 0,06% evangélikus felekezetű; 77,64% ukrán, 17,32% lengyel, 4,89% német, 0,15% egyéb nemzetiségű.⁶

Az I. világháborút követően 1918. október 19. és 1919. július 16. között zajlott a lengyel-ukrán háború. Mindkét fél katonai egységei véres harcot folytattak a területek birtoklásáért. Az Ukrán Nemzeti Tanács és a Nyugat-ukrán Népköztársaság lengyelek általi felszámolása után Nyugat-Galícia, vele együtt Szambor is a Második Lengyel Köztársaság (1918–1939) része lett.

1939. augusztus 23-án Németország és Szovjetunió megkötötték a hírhedt Molotov-Ribbentrop-paktumot (megnemtámadási szerződést), amelynek a titkosított záradéka előirányozta Lengyelország Németország és a Szovjetunió közt felosztását. A lengyeleknek a függetlenségük szempontjából is súlyos tragédiát okozó szerződésről nem volt tudomásuk. A szovjetek oldaláról ennek csúcspontja volt a foglyul ejtett 22 ezer lengyel katona és tiszt kivégzése Katinyban az NKVD közreműködésével.

Az említett szerződés végrehajtása következtében a túlbuzgó német egységek többek között 1939. szeptember 17-én Szambort és környékét is megszállták. Első brutális népiirtási akciójuk a helyi zsidó közösség ellen irányult, az őrizetbe vett zsidó legyilkolását a közelgő, terület-hódító Vörös Hadsereg akadályozta meg.

A Hitler és Sztálin által felosztott kelet-európai övezetet saját uralmuk alá rendelték. Például a Kreml közreműködésével, politikai szín-

⁵ https://hu.wikipedia.org/wiki/Habsburg_Birodalom (Letöltés: 2024.10.11.)

⁶ PILAT, TADEUSZ (1844-1923) (red) (1900). *Podręcznik statystyki Galicyi. T. 6, Cz. I. nakł. Krajowego Biura Statystycznego.* (Letöltés: 2024.10.11.)

játéknak is tekinthető nyugati ukrán és belorusz (baloldali) delegátusokból sebtében 1939. október 26–27-én összehívott Népgyűlés, amely deklarációt fogadott el Nyugat-Ukrajna felvételéről az Ukrán SZSZK kötelékébe.

1939 novembere és 1941 júniusa között az említett kaszárnya az NKVD gyűjtőtábora lett, ahova a szovjethatalomra veszélyes ukrán patriótákat zárták, kihallgatásokat végeztek, halálos ítéleteket hajtottak végre, illetve innen szervezték meg a Gulág-rabságra ítélt Szibériába történő deportálását. Emellett a Kárpátokban húzódó szovjet-magyar határt átlépőket is itt tartották fogva.

1941. június 29-én a német hadsereg megtámadta a Szovjetuniót. Szambor ismét, ezúttal három évig német megszállás alá került. Ezt az időszakot a város történetének fekete időszakaként emlegetik, hiszen az egykori kaszárnya területén a Gestapo koncentrációs tábort állított fel, ahol zsidókat, szovjet hadifoglyokat, németellenességgel megvádolt baloldali érzelmű értelmiségieket tartottak szigorú őrizet alatt.

1942 novemberében összegyűjtötték a város zsidó származású lakóit – 2300 főt gettóba tereltek, majd kivégezték őket. Közülük csupán 15 maradt életben.

Az 1. Ukrán Front 38. hadserege *Moszkalenko*⁷ vezérezredes irányításával az jelentős háborús károkat elszenvedett Szambor városból és környékéről 1944. augusztus 7-én kiűzte a német egységeket. Megjegyzem, 1944. november 30-án a *Moszkalenko*⁸ vezérezredes vezette a 38. hadsereget a főhadiszállás átadta a 4. Ukrán Frontnak (parancsnoka *Petrov* hadseregtábornok).

A II. világháborút követően akkor a közel 4000 lakosú Szambort és a térséget újra a Szovjetunióhoz tartozó Ukrán SZSZK-hoz csatolták, ismételten bevezették a szovjet típusú rendszert.

⁷ Moszkalenko életrajza: https://www.peoples.ru/military/commander/kirill_moskalenko/ (Letöltés: 2024.10.11.)

⁸ Moszkalenko Kirill Szemjonovics (1902-1985) a Szovjetunió marsallja, a Szovjetunió kétszeres hőse. 1953 júliusában Hruscsov bevonta a Berija elleni összeesküvésbe. Tagja volt a bíróságnak, amely bűnösnek mondta ki Beriját, akit 1953. július 23-án agyonlőttek. Moszkalenko 83 évesen hunyt el Moszkvában.

A szambari vasútállomás előtti téren 2004-ben emlékművet állítottak az 1944-1953 között deportáltak tiszteletére. Alkotója: Repickij V.

Forrás: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1290-5/978-966-00-1290-5.pdf>

A SZMERS és az NKVD egységei operatíván elindították az ukrán hazafiak üldözését, az ellenálló, erdőkben bujkáló csoportok felszámolását és a rendszerellenes személyek Szibériába történő deportálását.

Az NKVD szambari 22. sz., átvevő-továbbító tábora

A németek által is koncentrációs táborként hasznosított helyszín a *Szamborhoz* tartozó közel 500 lakosú *Szozanyo*⁹ (első említése 1291-ben, ma Sztarij Szambir része) nevű kistelepülésen található, ahol az egykori katonai kaszárnya épületében és a *Szmozljanka* patak jobb és baloldali területén a 4. Ukrán Front hátszágát is védő NKVD osztag vezérkara (vezetője *Fagyevjev* tábornok) 22. számmal jelzett FPPL lágert (fron-

⁹ <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D1%8C> (Letöltés: 2024.10.11.)

tovoje prijomno-pereszilnije lagerja) szervezett, amely a fronton működő átvevő-továbbító táborok koordinációs központja lett.¹⁰

Az FPPL-22. sz. átvevő-továbbító GUPVI hadifogolytábor a 4. Ukrán Front NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyviteli Főosztályához tartozott. Kinevezett első parancsnoka *Mkervaldze* őrnagy volt. Őt követte 1945 májusától *Grobovoj* őrnagy, helyettese *Judajev* őrnagy. A parancsnokság tagja volt mások mellett *Komarcsev* százados és fő inspektor, *Volovenko* főhadnagy és gazdasági felelős. A tábor fegyveres őrségének kiemelt feladata volt a hadifoglyok, civil internáltak fogadása, őrzése, továbbítása marhavagonokban az ország belső munkatáboraiiba.

Fegyveres kísérettel a foglyok ezer és kétezer főből álló menetoszlopai Kárpátalja, Kelet-Magyarország, Kelet-Szlovákia, a romániai Máramaros megye, illetve más régiók front mögötti hadifogoly-gyűjtőpontjairól érkeztek.

Kárpátalján a szambori táborhoz rendelték az NKVD SZPV 2. sz. szolyvai hadifogoly-gyűjtőállomást (szbornij punkt vojennoplenih), és a hozzákapcsolt számnélküli PPV Percsenyi hadifogoly-átvevőállomást (prijemnij punk vojennoplenih).

A Kelet-Szlovákia kassai térségében a Sznina (Szinna) településen az SZPV-3, Novoszelicán az SZPV-1, Humennén (Homonna) az SZPV-90, Csergov (Csörgő) helységben a PPV-8. sz. állomásról van információnk. Lengyelföldön rövid ideig működött Krasznó város peremén az SZPV 48. sz. és az SZPV 66. sz. átvevőhely. Szamborhoz tartozott a lengyelországi 195.sz. Sanok nevű város szélén létesített hadifogoly tábor is.

Első körben azok a hadifoglyok kerültek Szamborba, akiket különösen Kárpátalján, illetve a hegyvidék erdőiben az NKVD egységei által 1944 október-november heteiben végrehajtott hadifogolyszerző akció során elfogtak. A művelet során 19 984 magyar és német katonát

¹⁰ Az NKVD 22. sz. sztarij Szambiri táboról az ukrán Wikipédia részére az elsők között készített információt Leusz Jirij/ Лейс Юрій, szambori képviselő. https://uk.wikipedia.org/wiki/Концтабір_НКВС_№22
Lásd még: <http://starosambir.net.ua/5462/>

ejtettek foglyul, köztük ruszin honvédek és zsidó nemzetiségű munkaszolgálatosok is a szovjet katonalágerbe kerültek.

Az NKVD különítmények a második körben magyarok és németek internálását hajtották végre. A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 1944. november 12-én döntést hozott a kollektív büntetés elvének alkalmazásáról a magyarokkal és németekkel szemben, akik feltételezésük szerint megakadályozták volna a térség szovjetizálását, valójában egyetlen bűnük a saját nemzetiségük volt. Az 1944. november 13-án keltezett 0036. számú határozat alapján több mint 30 ezer férfit¹¹ hurcoltak el a szolvyvai SZPV-2 gyűjtőállomáson keresztül a Szambori FPPL-22. számú átvevő-továbbító és a sanoki 194. sz. hadifogolytáborba, innen marhavagonokban továbbították őket a szovjet GUPVI táborokba. Minden harmadik nem tért haza.

A harmadik körben az NKVD tisztogatási akcióját a szovjetellenes személyek begyűjtésére terjesztették ki. Ugyanis Sztálin és Berija által aláírt SZSZKSZ NKVD № 0016. 1945. január 11-én kelt rendelete értelmében elrendelték a szovjetellenes elemek letartóztatását, begyűjtését. Az 1945 január-februárja során Kárpátalján, a vele határos szlovákiai, magyarországi, romániai és lengyelországi térségekben összesen 215 540 főt tartóztattak le. A „letartóztatások” egészen 1948-ig kitolódtak.

Azonban a SZMERS a vizsgálati fogságába került személyek közül is sokat bírósági tárgyalás nélkül vitetett el a munkatáborokba.

A rabmeneteket 3 útvonalon kísérték az elosztó- és továbbító lágerekbe

Mint fentebb már említettük, hogy a Kárpátalja térségében letartóztatott és foglyul ejtett rabokat a Latorca-völgyi SZPV-2, szolvyvai központi gyűjtőpontra (az egykori magyar hegyivadász kiképzőközpontba) és annak részlegére, a szám nélküli Ung-völgyi SZPV – Perecsenybe, az egykori magyar laktanyába kísérték. Az 1944. december

¹¹ TSU: 2007: 390. sz. ügyirat, 619-665.

17-i NKVD-jelentés szerint október végén és november folyamán 22 ezer foglyot gyűjtöttek össze.

A hadifogoly-átvevőhelyeken őket ezres, illetve másfélezres létszámú menetoszlopokba, ezen belül egymást karoló ötös sorokba (po pj-aty) rendezve, a Kárpátokon át gyalogmenetben, lakatlan épületekben, csűrükben, sőt, a szabad ég alatt éjszakázva, fegyveres kísérettel vitték a 22. sz. szambori koncentrációs táborba, mivel a háborús helyzetben megrongált vasútvonalak helyreállítását még nem fejezték be.

A szambori tábor zsúfoltságát azzal enyhítették, hogy Szolvyáról és a kelet-szlovákiai gyűjtőpontokról a hadifogoly meneteket a Duklai-hágón keresztül a lengyel földi Sanokban kijelölt elosztó táborokba kísérték

A rabok *átvevő-továbbító* táborokba való átirányítását három útvonalon valósították meg:

- 1.) 1 útvonal: *Szolyva – Vereckei-hágó – Turka – Szambor* (FPPL-22 Szambor, gyűjtő- és továbbítótábor működő vasútállomással).
- 2.) 2 útvonal: *Szolyva – Perecseny – Nagyberezna – Uzsoki-hágó – Turka – Szambor* (FPPL-22, gyűjtő- és továbbítótábor működő vasútállomással).
- 3.) 3 útvonal: *Szolyva – Perecseny – Ungvár -Homonna – Duklai-hágó – Sanok* (194. sz. hdf. Sanok tábor működő vasútállomással).

A legyengült, tovább menetelni nem bíró rabokat, a szökést kísérőket az útszéleken gondolkodás nélkül lelőtték, őket temetetlenül hagyták ott. A hiányzó rabokat az áthaladó településeken a szláv nemzeti-ségű (ruszin, ukrán, szlovák) olykor bámészkodó férfiakból pótolták, kiragadták lakhelyükről is és könnyörtelenül a menetsorba terelték.

A szambori (Sztarij Szambir és Novij Szambir) és a lengyel Sanok nevű továbbító-gyűjtőlágerekből a járványos betegségeket túlélő (flekktífusz, dystrofia, vérhas stb.) legyengült, kiéhezett, hiányos öltözetű foglyokat marhavagonokba zsúfolva Szovjetunió területén az NKVD által felállított és őrzött GUPVI hadifogolytáborokba (termelési jellegű, szűrő- és speciális lágerek) munkaszázlójakba (ORB, RB) szállították. Útközben orvosi ellátást egyáltalán nem, illetve kellő mennyiségű eleséget sem biztosítottak.

A fűtetlen vagonokban is sokan meghaltak. Az elhunytakat egy-egy vasútállomáson leszedték, eltemetésük helyéről és idejéről nincs adat.

A Kárpátaljáról Szamborba érkező rabmeneteknek az itteni vasútállomáson történt a bevagonírozásuk, a rabszerelvényeket elsősorban a Donyec-medencébe, a belorussziai boriszovi, minszki, illetve az Urál térségi és a szibériai lágerekbe irányították.

A szolyvai, a szambori tábort megjárt túlélők és hozzátartozók vallomásaiból

A foglyok kimerülten, betegen érkeztek meg a két szambori táborba (Sztrij és Novij Szambir/Szambor).

Sztrij Szambirba érkező rabmenetek.

Forrás: <http://starosambir.net.ua/5462/>

A szambori lágert is megjárt kárpátaljai túlélők alább közölt vallomásai őszintén világítják meg szenvedéstörténetük egy-egy epizódját.

Pénzes János (1922) Aklihegy, 2008: „Szolyvára vezetett az utunk, ahol egy hatalmas, fekhelyekkel egyáltalán nem rendelkező barakkba zsúfoltak be minket. Négy napon át sem ételt, sem italt nem adtak nekünk, aztán gyalogmenetben indítottak el minket Turka - Sztrij Szambor - Novij Szambor felé... A kétezer legyengült, éhes fogolyból álló menetoszlopban többen is összeestek a Kárpátokon átvezető hosszú út során... Turkán azután négy-négy fogoly kapott egy konzervet meg egy

fekete téglakenyeret, s ennek a kevés élelemnek kellett kitartania Novij Szaborszi (ami csak állandó koplalás mellett sikerülhetett), ahol is teherkocsikba vagonírozták be a deportáltakat (hatvan embert egy kocsi-ba), majd a hosszú szerelvény elrohogott a napkelte irányába.”¹²

Sütő Károly: (1926), Hetyen, 2012: *„Csak egy éjszakát töltöttünk a szolvyai lágerben, s már gyalogoltunk is tovább Sztarij Szaborszi felé... Szerettünk volna egy kis vizet merni a kulacsainkba, de az orosz katonák még ezt sem engedték meg, figyelmeztetésül mellénk lőttek, ha a forrásokhoz léptünk. Két ungvári fogoly meg akart szökni, kétszáz métert rohantak, s már majdnem elérték a fenyvest, amikor a hátukba csapódtak a szovjet golyók. Az egyikük meghalt, a másikat sebesülten kórházba szállították.”¹³*

Teinel Zoltán (1922) Aknaszlata, 2002: *„A Szolvyára vezető úton újabb és újabb fogolycsapatok csatlakoztak hozzánk, így körülbelül ezren érkeztek a gyűjtőtábor elé, ahol tifuszbajrány miatt mégsem „fogadtak” minket, ehelyett tovább indítottak Perecsenybe. Itt egy volt magyar laktanyában kaptunk szállást, majd karácsony tájékán Szaborszi bevezényelték.”¹⁴*

Kozár Ferenc (Csap, 1924) Eszeny, 2012: *„Szolvyán hál’Istennek nem kaptam el a flekktyfusz, majd nekivágtunk a hegyeknek Novij Szaborszi irányába, miközben a kísérő katonák – bár semmi okot nem adtunk rá – nemegyszer puskatussal ütöttek minket csak azért, mert magyarok vagyunk. Amikor pedig egy mezővári fogolytársunk a fiával együtt egy ásványvízforrásnál kilépett a sorból, hogy megtöltsék a kulcsukat, ott helyben agyonlőtték őket.”¹⁵*

¹² LAJOS MIHÁLY: A lágertől a községi krónikáig. 2008. május 30., 10:00 , 385. szám
<https://karpataljalap.net/2008/05/30/lagertol-kozsegi-kronikaig>
(Letöltés: 2024.10.11.)

¹³ LAJOS MIHÁLY: <https://karpataljalap.net/2012/04/06/falu-micz-patak-ketpartjan> (Letöltés: 2024.10.11.)

¹⁴ POPOVICS ZSUZSANNA: <https://karpataljalap.net/2002/06/28/ludovikasbol-taborista-szakszervezeti-vezetobol-konferanszie> (Letöltés: 2024.10.11.)

¹⁵ LAJOS MIHÁLY: <https://karpataljalap.net/2012/07/27/egy-falu-szabolcs-varmegye-lecsipentett-darabkajan> (Letöltés: 2024.10.11.)

Magyar Károly (1922) Mezőkaszony, 2004: „*Novij Szamborban bevagoníroztak, és a makajevkai kényszermunkatáborba hurcoltak minket (...) A szambori gyűjtőtáborból mindennap több ezer embert irányítottak a szibériai munkatáborokba, és helyükre másokat hoztak. Itt még mind a 105 kaszonyi együtt volt. Egy hetet töltöttünk ott, és csak ezt követően vittek bennünket is tovább.*”¹⁶

Varga Nándor (1926) Nagymuzsaly, 2004: „*Szamborban emeles ágyakkal telezsúfolt barakkokban „éltünk”, 60-80 ember egy helyen. Enni nagyon keveset adtak, csak híg levest. Tavasszal aztán a foglyok többségét bevagonírozták, és ismét utaztunk, nem tudtuk, hová. Én a Donyec-medencébe, Makijivkába kerültem.*”¹⁷

Ari József (1926) Tiszapéterfalva, 1990: „*Szkatárszkan a legnagyobb hidat mi építettük. Amikor a hidat befejeztük, elindultunk gyalog Sztarij-Szamborba.... Volt olyan egyén, aki mikor beértünk a barakkba, rádobta magát a priccsre és örökre ott maradt. Szekérszámra hordták a halottakat. Keresztül-kasul rakták, úgy vitték mint a telizsákot. Nem is temették, volt egy nagy gödör, csak kihordták, nem győzték temetni se. Majd tavasszal, amikor engedett a fagy, akkor bontották a hullákat.*”¹⁸

Almássy Gézané – Juliska, Bátyú, 1993: „*(...) A hazatérő túlélőtől tudtam meg, hogy a férjem már az úton nagybeteg volt. Szolyvárol gyalog hajtották őket Novij Szamborba, az ottani nagy gyűjtő- és elosztó lágerbe. Tél végén, tavasszal lassan kezdtek hazaszállingózni a lágerből az emberek. Mi, asszonyok a gyerekekkel együtt mindennap kimentünk az állomásra, az érkező vonatokhoz, de az én Gézám nem jött... Unokatestvérem, Lőrincz Bertalan, aki szerencsésen hazaérkezett, ő mondta, ne várjam haza Gézát, mert még Novij Szamborban meghalt... Ő látta, amikor a csonttá fagyott holttesteket egy gödörbe dobálták... A férjemnek*

¹⁶ LIA. <https://karpataljalap.net/2004/04/16/tobb-ezren-vartak-hazatero-keveseket> (Letöltés: 2024.10.11.)

¹⁷ FISHER ZSOLT: <https://karpataljalap.net/2004/09/24/nagymuzsaly-bereg-szasz-szolyva-szambor-makijivka> (Letöltés: 2024.10.11.)

¹⁸ Élő történelem, 1993.66-67. <https://mek.oszk.hu/23600/23616/23616.pdf> (Letöltés: 2024.10.11.)

szép bőrkabátja volt... Egy orosz katona éppen azt húzta le róla, amikor az unokatestvérem észrevette, hogy a kabát belső zsebében papirosok vannak... Kérte a katonát, hadd vegye ki azokat, mert a halott az ő rokona... A katona megengedte... Néhány levél volt a zsebben, amiket én írtam, és egy fénykép, amelyen én voltam a két gyerekkel... Az unokatestvérem hazahozta mindet... A fénykép ma is megvan, a levelek sajnos elkallódtak... így hittem el, hogy Géza soha nem tér haza. (...) . És a legutolsó üzenet: „Drága Júliám! 20-án, szombat Holnap elmegyünk Szolyváról, csak sajnos, nem tudjuk, hová...”¹⁹

Badzey Zsigmond, Nagyszőlős–Máramarossziget, 1991 a máramarosi festőművészre, a Nagyszőlősről elhurcolt édesapjára, Badzey Pálra („A haláltáborban” című naplóját az Intermix Kiadó jelentette meg) így emlékezik: *„1945 január végén a foglyokat elvitték, pontosabban elhajtották, Novij-Szamborba, valahová Galícia nyugati részére, ahonnan már nem jöttek hírek a család számára. Fizikailag annyira legyengültek az emberek, hogy már nem volt erejük naplót vezetni. Dr. Badzey Pál a szenvedő társai szerint tüdőgyulladást kapott, amitől április 15-én elhunyt, így lett kioltva egy ártatlan élet, amely megközelítette a festőművészet csúcsát, de nem jutott fel.”²⁰*

Rontó József (1922) Beregszász, 2010: *„Szamborban is egy hosszú istállóba terelték az embereket, ott tudtam meg, hogy édesapámat és az öcsémet is elvitték. Ebben a fogolytáborban abból állt az életünk, hogy az erdőre jártunk fáért, a nehéz rönköket a vállunkon hordtuk be a konyhára. Fűtés nem volt sehol, a hideg istállóban, a földön aludtunk takaró nélkül.”²¹*

Borbély Károly (1925) Técső, 2000: *„Sztárij Szamborban betettek a lágerkórházba, egy olyan szobába, amit halálszobának neveztek.*

¹⁹ BAGU BALÁZS: Életutak, 2004. 74-75.: <https://mek.oszk.hu/24400/24465/24465.pdf> (Letöltés: 2024.10.11.)

²⁰ Élő történelem, 1993. 73-75. <https://mek.oszk.hu/23600/23616/23616.pdf> (Letöltés: 2024.10.11.)

²¹ Egy eltűnt férfigeneráció nyomában, 2017. 150-151. <https://mek.oszk.hu/17900/17927/17927.pdf> (Letöltés: 2024.10.11.)

*De nekem szerencsém volt, életben maradtam. Fiatal voltam még – 19 éves –, kibírtam.*²²

Majorossy Béla (1926) Ungvár, 1990: *„Három hónapig maradtunk Szolyván. Az indulás előtti napon beoltottak bennünket, csak éppen az injekciós tűket nem cserélték ki. Egymás után szúrták az emberekbe. Fertőzést kaptunk, hatalmas kelések voltak a testünkön. Mivel kórházban voltam és hallássérült lettem, szerencsém volt és vonaton utazhattam. Másokat gyalogosan kísérték Szamborba. Társaim mesélték, hogy keléseiket Perecsenyben felvágták, majd tovább indították őket. Szamborban lebombázott épületekben laktunk. Akiben élet volt, azt bevagonírozták. 1945 húsvét első napján elindultunk az újabb bizonytalanság felé. Két hétig 50-en, 60-an egy vagonban, hidegben, fagyban. Molotovba, a mai Permbe, a krasznokamszki büntetőtáborba kerültünk*”²³

Nagy László (Visk, 1887), Sárospatak: *„A számbori lágerben (...) még vízhez is hozzá lehetett jutni, ugyanis egy kis erecske folyt a lágeren keresztül. Az erecske felső részének vizéből ittunk, az alsó végén meg mosakodtunk, először 2 hét után. Itt is 3 napot töltöttünk, majd december 17-én délelőtt 1000 embert bevagoníroztak.*”²⁴

Juhász Sz. M. (Ungvár) így emlékszik: *„Engem Sztarij Szamborban abba a lágerbe irányítottak, ahol civileket és hadifoglyokat tartottak. Velük együtt dolgoztam a vasútvonal helyreállításán. Egy bizonyos idő elteltével bennünket, foglyokat, bevagoníroztak, és négy napig utaztunk valamerre. Nem adtak sem inni, sem enni. A csodával határos módon érkezünk meg a kijelölt helyre. Itt is a vasútvonal helyreállításában vettünk részt. Az éhezéstől és a hidegtől valamennyien felpuffadtunk. Sokan munka közben fagytak meg. És a helyszínen betemettek őket hóval. S ezzel vége is volt a temetésnek. A munkára vezényelt 500 ember közül*

²² Egy eltűnt férfigeneráció nyomában, 2017. 68-69. <https://mek.oszk.hu/17900/17927/17927.pdf> (Letöltés: 2024.10.11.)

²³ Élő történelem, 1993. 15-16. <https://mek.oszk.hu/23600/23616/23616.pdf> (Letöltés: 2024.10.12.)

²⁴ Élő történelem, 1993. 78-79. <https://mek.oszk.hu/23600/23616/23616.pdf> (Letöltés: 2024.10.11.)

csak 350 tért vissza a lágerbe. A többiek ott pusztultak. Azt a helyet, ahol dolgoztunk, a 'halál völgyének' neveztük."²⁵

Becslések szerint az NKVD és a SZMERS legalább félmillió embert internált a GUPVI táborokba 1944 és 1945 között, akik közül a céltábor eléréséig végelgyengülésben sok százan haltak meg.

A 4. Ukrán Front mögötti területet felügyelő NKVD alapvető célja, hogy az elfoglalt területeken erőszakosan bevezetésre kerülő szovjethatalom számára politikailag, nemzetiségileg vagy társadalmilag veszélyes személyeket eltávolítása a társadalomból.

A 194. sz. sanoki (szambori) hadifoglytábor

A kortanúk is merősítették, miután Szolyván 1944. december 14. – 1945. január 18. között karantént rendeltek el.²⁶ Így Szolyváról Ungvár érintésével az egészségesebb, még életerőben lévő férfiakat, továbbá a Kelet-Szlovákia területén lévő gyűjtőpontokról a civil internáltakat is a Lengyelországban, az NKVD a 001236. sz. rendelete alapján 1944 őszén felállított 194. sz. sanoki lágerbe irányították, sok ezer rabnak itt történt a bevagonírozása is, mivel Sanok egyben vasúti csomópont is volt.

A tábor 1945 októberéig működött, aztán felszámolták, mert a foglyoknak nem tudtak elegendő mennyiségű lakóbarakkot biztosítani, ezért más lágerbe továbbították őket.

A sanoki termelésinek titulált lágerben az 1945. január 24-i állapot szerint 10 ezer fő raboskodott, 1945 júliusában a számuk 8 ezer főre csökkent. Az ezer főt is meghaladó brigádokba szervezett, zömében német, magyar, lengyel és más nemzetiségű hadifoglyokkal bánya-, építkezési-helyreállítási és vasúti átrakodó munkát végeztek.

Fontosnak tartom azt is megemlíteni, hogy a németországi *Német Hadisírgondozó Népi Szövetség* (Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge) az ezredfordulót követően Novij Szamborban, a 194. sz. hadifoglytábor egykori sírkertjét teljes mértékben felújította (itt több

²⁵ DUPKA-KORSZUN:1997: 47.

²⁶ KORSZUN 2022: 197.

száz német, magyar katonát temettek el 1944 novembere és 1945 októbere között).

A 194. sz. tábor szambori temetőkönyve szerint a közel 300 halottból 144 honvéd magyar nemzetiségű, közte 8 civil internáltat is feltüntettek. Ők „A”, „B” „V” parcellákban, illetve az 1-99. sz. sírhelyekben nyugszhatnak.

Csak Ukrajna függetlenné válása után engedélyezték a német hadisírgondozóknak, hogy a megszerzett engedélyek birtokában felújítsák a ligettel övezett sírkertet. Rendbehozott területe téglalap alakú, szélessége 20, hossza 40 méter.

A temető közepén kb. 2 méter magas – feliratos (német, ukrán nyelven) – gránit-keresztet, továbbá a vaskerítés bal és jobb oldali sávjában tömegsírokat jelző négyszer három szimbolikus kisméretű gránit keresztet helyeztek el. A sírkert alapítói a temetőgondozást is megszervezték.

A szambori tömegsírok felkutatása, emlékpark kialakítása

Az eddig feltárt levéltári okmányok alapján sikerült a Sztarij Szambor központú 22. sz. (FPPL) gyűjtőtábor területét pontosítani, a tömegsírokat is bemérni, működésének történetét megismertetni. Ez a láger a 4. Ukrán Front frontmelléki hadifogoly-gyűjtőtábor rendszerének részét képezte, amely 1944. november 13-án a Katonai Tanács 0036. sz. parancsa alapján a hátországot védő NKVD egységek állítottak fel az egykori osztrák-magyar huszárlaktanya bázisán.

Abban az időben, a Kárpátok túloldalán Szambor volt a hadifoglyok és internáltak központi átvevőhelye. A front lágerrendszeréből ideirányított hadifoglyokról, civil internáltakról itt „gondoskodtak”. Az 1945. január 18-tól a Szolyván korábban elrendelt karantén feloldása után idehozták a tifuszjárvány túlélőit is.

Tények, adatok igazolják, a szambori haláltáborban a bánásmód embertelen volt: meleg ruházat, hatékony orvosi ellátás nélkül, fűtetlen barakkokban őrizték az éhező foglyokat. Legtöbbször a lágerben dühöngő flekktífusz-járvány miatt hullottak el. Az eddigi kutatások sze-

rint közel 3 ezer áldozatról van tudomásunk, akiket eltemettek a szambori táborok jelöletlen tömegsírjaiba.

Miután 1991-ben Szovjetunió felbomlott és Ukrajna elnyerte függetlenségét, lehetőség nyílt a Szolyvai Emlékpark építéséhez. 1994. november 27-én sor került a felavatására. A megemlékezésen a túlélők jelen lévő képviselői és a civil szervezetek vezetői kinyilvánították akaratukat, hogy Szambiri Emlékpark néven hasonló emlékhely létesüljön Szamborban, a 22. sz. láger temetőjének helyén is. Köztudottan sok száz kárpátaljai itt alussza örök álmát. A Szolyvai Emlékpark vezetői is arra biztatták a Lembergi Magyar Kulturális Szövetség (LMKSZ) elnökségét, hogy bátran karolják fel az emlékpark építését.

1998 novemberében *Ilku Marion József*, a Lembergi Iparművészeti Főiskola docense, az LMKSZ elnöke, arról tájékoztatta a Szolyvai Emlékparkbizottságot, hogy a szambori városi tanács baloldali gondolkodású vezetői nem támogatják az az emlékpark létrehozását, sőt tagadták, hogy a településükön lágerek, tömegsírok voltak.

2004. november 21. Emlékkereszt állítása és megáldása az egykori Sztarij Szamborban működő láger jelöletlen tömegsírjainak helyszínén

Fotó: Strömpl András

Az ezredforduló után a 70 évesen elhunyt *Ilku Marion József* (1933–2003) egykori elnök nyomdokain haladva *Szarvas Gábor* építész, a Lembergi Magyar Kulturális Szövetség új elnöke és aktivistái az időközben megváltozott, új összetételű polgármesteri hivatal vezetői-

2016. november 17. Emlékoszlop Sztarij Szamborban, az egykori láger jelöletlen tömegsírjainak helyszínén. (Alkotója: Matl Péter munkácsi szobrász)

Fotó: Strömpl András

vel, valamint a helyi történelmi egyházak, civil szervezetek képviselőivel felvették a kapcsolatot, a többszöri egyeztetés eredményeként zöld utat kapott a Szambiri Emlékpark létesítésének projektje. Ezt követően együttműködési partnerség alakult ki.

Az emlékezetpolitika tekintetében történelmi eseményként értékelhető az a tény, hogy 2004. november 21-én az LMKSZ szervezésében végre emlékjel-állításra és koszorúzásra került sor Sztarij Szamborban, az egykori láger területén, és a Novij Szambor katonai temetőjében. Az első fázisban az egykori láger felszámolt temetőjében megemlékezést tartottak és fakeresztet avattak. Felirata: *A sztálini terror áldozatainak/Zsertvam sztalinszkij represzij 1944-1949.*

Ez volt a kezdett. A Szambiri Emlékpark felépítése ügyében kitaró küzdelemmel telített 11 évnek kellett eltelnie, hogy további jelentős előrelépés történjen. További mérföldkönek számít 2016. november 17. Ekkor a Lviv megyei Sztarij Szambirban ünnepélyes megemlékezés keretében felavatták a sztálini terror ártatlan áldozatai emlékére az NKVD egykori gyűjtő- és elosztó tábora helyén emelt emlékoszlopot (alkotója: *Matl Péter* munkácsi szobrász).

A rendezvényen részt vett és beszédet mondott *Buhajla József* ungvári főkonzul, *Ihor Truhim*, Sztarij Szambir polgármestere, *Irina Kocjubjak*, a Lviv Megyei Államigazgatási Hivatal helyettes hivatalvezetője, *Matkovits Kretz Eleonóra*, a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre elnöke, *Dupka György*, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára és Tóth Antal, az LMKSZ volt elnökhelyettese.

Szarvas Gábor, az LMKSZ elnöke emléklapokat adott át azoknak a sztarij szambiri lakosoknak, illetve hozzátartozóiknak, akik annak idején segítettek az egykori tömegsírok helyének beazonosítását. A megemlékezés után megnyílt Sztarij Szambir helytörténeti múzeumában *Matl Péter Ötösével* c. egyéni tárlata.

Újabb nyolc év szervezői és kutatómunka következett. Többek között a jelen sorok írója a levéltári anyagok alapján összeállította a szambori táborokban elhunyt, eddig felkutatott áldozatok név- és adatjegyzékét. Közben az LMKSZ éléről leköszönő *Szarvas Gábor* helyébe a lembergi magyar szervezetnek *Somogyi László* vállalkozó személyében új elnöke lett, aki elődjei példáját követve folytatta és megva-

lósította a parképítési projektet. Erre a nemzetközi eseményre 2024. november 14-én került sor. Ezen a napon avatták fel a *Szambiri Emlékparkot* az LMKSZ szervezésében. A projekt megvalósítását elkötelezetten támogatta a Sztarij Szambiri Polgármesteri Hivatal, a Bethlen

2024. november 14.

*A Szambiri Emlékpark avatása az egykori sztarij szambori láger jelöletlen
tömegsírjainak helyszínén*

Fotó: Fuchs Andrea

Gábor Alap, Magyarország Ungvári Főkonzulátusa (főkonzul: *Bacs-kai József*).

A parkavató eseményen a sztarij szabari, kárpátaljai, anyaországi, felvidéki közjogi méltóságok, a történelmi egyházak képviselői, a civil szervezeti vezetők, diplomaták is megjelentek. A kárpátaljai küldöttség tagja volt mások mellett *dr. Dupka György, Fuchs Andrea, Meskó János, Köteles László, dr. Zubánics László, Petneházy Gyula*.

Mások mellett avatóbeszédet mondott *Stifter Ádám*, a Külgazdasági és Külügyminisztérium keleti kapcsolatok fejlesztéséért felelős helyettes államtitkára, aki elmondta: „örökké emlékeznünk kell az elhurcoltakra, ismerősökre és ismeretlenekre, akik nem tértek vissza a három napos munkáról.” Úgy fogalmazott: „az ő emléküket idézi Sztarij Szabaronban a magyar és az ukrán összefogás szép példájaként az elhurcoltak tiszteletére állított emlékmű.”²⁷

A jelenlévőkkel megosztotta gondolatait *Szarvas Gábor*, az LMKSZ egykori elnöke, *Ihor Truhim*, Sztarij Szabari polgármestere, *dr. Tóth Mihály*, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke.

A felekezetek képviselői megáldották, felszentelték az emlékparkot. A Kárpátaljai Református Egyházkerület nevében *Dávid Árpád* tiszteletes mondott imát.

Szolyva után a Kárpátok keleti lábánál ez a második legnagyobb magyar emlékhely, a Kárpát-medencéből a malenykij robotra elhurcoltak temetője, akik a sztálinisták által felállított gyűjtő- és elosztótáborban különböző járványos betegségekben, éh- és fagyhalálban, végelgyengülésben pusztultak el. Mindez rávilágít arra a valóságra, amikor a kommunista diktatúra saját ideológiai elvből kiindulva eltervezte, irányította a kollektív büntetés emberek életét követelő alkalmazását.

²⁷ <https://life.karpat.in.ua/?p=222179&lang=hu>(Letöltés: 2024.11.14.)

A KÁRPÁTALJAI, MAGYAROSZÁGI, ERDÉLYI, FELVIDÉKI
TELEPÜLÉSEK SZAMBORI TÁBORBAN, RABKÓRHÁZBAN
1944–1948 KÖZÖTT ELHUNYT MAGYAR KATONA ÉS
CIVIL ÁLDOZATAINAK²⁸ EDDIG ISMERT NÉVLISTÁJA
A SZAMBORI EMLÉKPARK FALÁN, MÁRVÁNYTÁBLÁIN

AKNASZLATINA / SZOLOTVINO:

Avasán László János (1911. 10. 26. –1944.11.), Nyikora László (1899 –1944.11.), Traxler Márton (1906 –1944.11.)

ASZTÉLY / ASZTELY

Badak Bálint (1900/10? –1945.), Bakó Sándor (1896 – Szombor, 1945.), Csok Benjamin (1914/05 –1945.), Csok Elek (1914 –1945.), id. Csok József (1897 –1945.), Derczeni Béla (1912 –1945.), Dragamér Sándor (1915 –1945.), Fazekas Gyula (1897 –1945.), Fazekas István (1913 –1945.), Fekete János (1907 –1945.), File Bertalan (1906 –1945.), Gábor Géza (1924 –1945.), Gábor Gusztáv (1926/4? –1945.), Grácsin István (1912 –1945.), K. Pál József (1912 –1945.), Kiss Géza (1906 –1945.), Kiss Károly (1925 –1945.), Kovács Lajos (1909 –1945.), Ködöböcz Bertalan (1896 –1945.), Lakatos Ferenc (1908/10 –1945.), Lakatos Kálmán (1912 –1945.), N. Simon Béla (1909/3 –1945.), N. Simon Bertalan (1912 –1945.), N. Simon József (1915 –1945.), N. Simon Sándor (1907 –1945.), Orosz József (1922 –1945.), Orosz Sándor (1913 –1945.), P. Daróczi Béla (1920 –1945.), P. Daróczi István (1923 –1945.), Pál Ferenc (1925 –1945.), Pál Gyula (1908 –1945.), Pál Zoltán (1926 –1945), Péntes Károly (1909 –1945), Simon Gyula Sándor (1899 – 1945.), Somi Dezső (1912/11 –1945), Somi János (1912–1945), Somi József (1918 –1945.), Somi Miklós (1926 –1945.), Sütő József (1896 –1945.), Vass Imre (1921 –1945.), Verbiás Béla (1907 –1945.), Verbiás Pál (1911 –1945.)

²⁸ A szambori lágerekben elhunytak névlistája a Szambiri Emlékpark falán, illetve a területén elhelyezett táblákra vésik fel.

BADALÓ / BADALOVO

Bíró Bertalan (1910 –1945.), Bíró Bertalan László (1897/95? 02. 6. –1945.), Bíró Dezső Pál (1909/5? 01.21. –1944.), Bíró László Simon (1901. 10. 09. –1945.), Bíró Márton Márton (1904 –1945.), Esze Elek Gábor (1898 –1944), Esze Elek Elek (1924 –1945.), Esze Károly Gábor (1913 –1945.), Kállai József (1896 –1944.), Kálló István Lajos (1901 –1944), Kovács Károly Béni (1906.05.11. –1944), Kovács Lajos Lajos (1905.01.29. –1945.), Lőrincz András Gábor (1924.03.16. –1945.), Nagy Béla József (1915.02.18. –1945.), Nagy Elek Balázs (1902.01.28. –1945.), Nagy Ferenc Ferenc (1909 –1944.), Péter Gyula Ferenc (1903 –1944.), Polner Gusztáv Ferenc (1901.03.25. –1945.), Polner Károly Ferenc (1898.04.18. –1944.), Sárközi Béla Lajos (1911 –1945.), Sárközi Lajos Lajos (1908/6? –1944.), Somók Ignác (1901 –1944.), Szabó Dezső Károly (1911 –1944.), Szabó Zoltán Ferenc (1911.07.26. –1945.), Szalai Dezső Ignác (1906 –1945.), Székely Gyula József (1902/3? –1944.), Veres Béni Béni (1905 –1944.), Virág Károly (1903 –1944.)

BARKASZÓ / BARKASZOVO

Tóth Pál Pál (1900.01.21.– 1945.01.01.)

BÁTYÚ / BATYOVO

Baraté Albert (1924 –1944.11.18.), Demjén József (1908 –1944.), Halász Menyhért (1906 –1944.11.18.), Kovács Károly (1944. 11.)

BENE / BENE

Katkó Miklós (1905/4?10.30. –1945. 02.), id. Orémusz László (1896/5?–10.15. –1945.01.), ifj. Orémusz László László (1921.04.13. –1945.02.), Orémusz Béla László (1924.02.28. –1945. 02.), Polyák János Lajos (1905/6?10.16. –1945. 02.), Sándor István János (1924 –1945. 01.)

BEREGDÉDA / DIJDA:

Drohobeczky Kornél (1896 –1944.12.), Zán János Mihály (1889.10.10.–1945. 05.)

BEREGSOM / SOM

Barta János (1907/6 –1946.), Deme Béla Bálint (1907/14?– 1946.), Demjén Gyula (–1946.), Demjén Lajos Lajos (1906 –1946.), Nagy Pál (1926 –1946.), Barta Balázs János (1903 –1946.).

BEREGSZÁSZ / BEREGOVE

Almássy Géza Géza (1907.10.21. –1945.02.), Kálló József Gáspár (1903 –1945. 01.15.), Lukács András Gyula (1895.09.05. –1945.04.24.), Orosz Sándor (1899 –1945.), Tóth Bertalan Károly (1909 –1945.), Varga Sándor Zsigmond (1907.03.07. –1945. 08.).

BEREGÚJFALU / BEREGUJFALU

Molnár Péter Ferenc (1907.04.21.– 1945.)

CSONKAPAPI / POPOVO

Barát András (1901 –1945.), Halász Géza (1906 –1945.02.25.), Nemes István (1904 –1945.), Nemes Pál (1901 –1945.), Sütő István (1923 –1945.).

FEKETEPATAK / CSORNIJ POTIK

Fazekas András András (1906 –1945.07.20.), Fazekas András Barnabás (1909 –1945.), Fazekas Béla (1903), Fazekas György (1924 - 1945.), Homoki Lajos (1904 –1945.).

FERTŐSALMÁS / FERTESOLMAS

Lőrincz Károly (1907 –1944.), Mészáros László (1897 –1945.), Szabó Gábor (1906 – 1945.)

GUT / GUT

Verbiás Lajos János (1914 – 1944.12.), László György (1895 –1944.11.)

HALÁBOR / HALABOR

Balog Alajos (1924 –1945.), Kádár Dezső (1925 –1945.), Kis András (1905 –1946.), Lengyel Géza Mihály (1910.04.17. –1945.), Szatmári Kálmán (1921 –1946.), Tar András (1900 –1945.).

KARÁCSFALVA / KARAC SIN

Tóth Károly János (1924 – 1944.).

KÍGYÓS / KIGYOS:

Bakos József (1919 – 1944.), Rapka József Mihály (1911.02.06. – 1945. 02. 25.)

KIRÁLYHÁZA / KOROLEVO

Kocsis Miklós Miklós (1897 – 1944.).

KISDOBRONY / MALA DOBRONY

Nagy Gyula (1900 – 1944.)

MACSOLA / MOCSOLA

Bundovics Gusztáv János (1905 – 1945.), Bundovics Gusztáv István (1903.10.15. – 1944.12.), Csele Albert (1898 – 1944.), Cseke Sándor (1898 – 1944.), Fekete Bertalan (1900 – 1945.02.), Györkös Pál (1903 – 1945.), Hézser Sándor Bálint (1922 – 1945.), Homoki Pál Ignác (1925 – 1945.01.), Homoki Pál Pál (1898 – 1945.), Homoki Sámuel Mihály (1899 – 1945.04.), Homoki Sándor (1912 – 1945.02.), Horváth Elemér Elemér (1917 – 1945.), Horváth József (1905 – 1945.10.), Horváth Miklós (1901 – 1946.), Késmárki Ede (1903 – 1946.), Kovács Árpád (1913 – 1946.), Kósa Ferenc (1924 – 1945.), Kőszeghy Pál (1901 – 1945.), Lukács István (1909 – 1945.), Mandzák Lajos (1909 – 1945.), Masika Mihály (1898 – 1945.), Medve Béla (1924 – 1945.), Miskolczi Béla Jánosé (1903.08.27. – 1945.02.), Miskolczi Béla Béla (1900/3 – 1945.02.), id. Nagy András (1897 – 1945.), Nagy Bertalan (1925 – 1945.), Nagy Gáspár (1905), Nagy Miklós (1901 – 1945.), Papp István (1926 – 1945.), Pallagi Mihály (1925 – 1945.), Rácz Gyula (1898 – 1945.), Rákosi Márton (1901 – 1945.), Riskó István Milos (1923 – 1945.), Somogyi Elemér (1899/8? – 1945.), Strom István (1923 – 1945.), Szabó Bertalan (1925 – 1944.), Szentléleki József (1924 – 1945.), Székely Elek (1901 – 1945.), Tellinger Menyhért (1899 – 1945.), Endre Jánosé (1925 – 1945.), Végső István István (1923 – 1946.12.)

MAKKOSJÁNOSI / JANOSI

Bekfi Albert János (1905.03.20 – Szombor, 1945. 05.)

MEZŐVÁRI/VARI

Csele István István (1909 – 1945.03.)

MUNKÁCS / MUKACSEVE

Bartos Tibor (1921 - 1945.)

NAGYBÉGÁNY/VELIKA BIJGANY

Zs. Tóth József József (1912/10? – 1945.01.10.)

NAGYBORZSOVA/BORZSAVA

Kaluja Károly János (1914/14? – 1945. 05.)

NAGYGEJŐC / VELIKI GEJIVCI

Molnár Vince (1901 – 1944.), Nagy János (1905 –1944.), Simon István (1926 – 1944.), Vigh István (1914 – 1945.)

NAGYMUZSALY / MUZSIJEVO

Matyola József József (1914/3– 1946.02.), Tüzes Sándor József (1903.03.18. – 1945.02.)

NAGYPALÁD / VELIKA PALAGY

Bagó Károly (1916 – 1945.), Dani Sándor (1920 – 1945.), Varga Zsigmond (1910 – 1945.)

NAGYSZŐLŐS / VINOGRAGYIV

dr. Badzey Pál, (1899 - 1945.), Kovács István Gyula (1906 – 1945.01.29.), Slosszer Ferenc Pál (- 1945. 01.08.)

NEVETLENFALU / NEVETLENFOLU

Kosztya Endre, (1914 - 1945.)

SZŐLŐSGYULA / GYULA

Zsendely József (1890– 1944.11.)

TARACKŐZ / TERESZVA

Sütő Bertalan (1896 – 1944.11.)

TEKEHÁZA / TEKOVÓ

Oláh Dániel (1902/21? – 1945. 09.20.)

TÉCSŐ / TJACSIV

Koós Albert (1917 – 1944.11.)

TISZACSOMA/CSOMA

Dobronyi Bálint János (1904. 09. 20. –1944. 11. 30.)

TISZAKERESZTÚR / PEREHRESZTYA

Dobsa Ferenc Ferenc (1909 – 1944.)

UNGVÁR/UZSHOROD

Földesi Gyula (1875 –Szabotér, 1947.), dr. Huber János (–1945. 02. 25.), Kövér István (1900? – 1945.), Menykö István (1897 – 1945.), Skultéti László Teodor (1909 – 1945.10.01.), Szatmári István (1925 – 1945.), Szecsődi János (1896 – 1945.), Szilágyi Bálint (1903 –1945.).

VISK / VISKOVÓ

Pércsi Sándor János (1903. 06.11.– 1946.10.25.).

BEREGKISALMÁS / ZALUZZSJA

Papp Lajos József (1902.11.19. – 1945.07.).

**A SZAMBORBAN, A 194 SZ. LÁGERBEN ELHUNYT,
ELTEMETETT MAGYAR HADIFOGLYOK
EDDIG ISMERTTÉ VÁLT NÉVLISTÁJA**

- Ábel József Teodor, h. (1900 – 1945.05.28., sírh. 28.)
Bacs Péter Lajos, h. (1900 – 1945.05.08., sírh. 8.)
Baksa Gyula József, h. (1899– 1945.05.29., sírh. 29.)
Balla Sándor Sándor, c. (1893 – 1945.04.28., sírh. A.)
Balog István Ferenc, h. (1920 – 1945.05.23., sírh. 23.)
Barta Gusztáv Gusztáv, h. (1917 – 1945.05.16., sírh.16.)
Bence Ferenc István, h. (1920 – 1945.07.03., sírh. 63.)
Bereczki Ferenc József, h. (1914 – 1945.06.10., sírh. 32.)
Bertalan Zsigmond Sándor, h. (1920 – 1945.05.03., sírh. 3.)
Betkiv István Antal, h. (1920 – 1945.05.18., sírh.18.)
Böln Pál Jan, h. (1900 – 1945.05.07., sírh .7.)
Budai József József, h. (1891 – 1945.05.12., sírh.12.)
Buhkarl Bertalan Emil, h. (1911 – 1945.05.17., sírh.17.)
Csaja Ferenc Ferenc, h. (1914 – 1945.06.06., sírh.37.)
Csaszin János Pál, h. (1899 – 1945.08.04., sírh.91.)
Cserep János János, h. (1922 – 1945.05.10., sírh.10.)
Csikós/kos Imre Imre, h. (1915 – 1945.05.29., sírh.29.)
Csorba Lajos József, h. (1901 – 1945.06.08., sírh.38.)
Dancs József Pál, h. (1927 – 1945.07.19., sírh.77.)
Darc Pál Ladislav, h. (1897 – 1945.05.22., sírh.22.)
Diószegi Sándor Bertalan, h. (1921 – 1945.05.29., sírh.29.)
Dudás András András, h. (1905 – 1945.05.14., sírh.14.)
Dudiovics Ferenc János, h. (1897 – 1945.08.09., sírh.95.)
Egri László László, h. (1922 – 1945.06.06., sírh.37.)
Elmas István László, h. (1910 – 1945.08.17., sírh.99.)
Falb János János, h. (1914 – 1945.05.24., sírh.24.)
Fekete János Gábor, h. (1900 – 1945.05.24., sírh.24.)
Fekete Lajos Balázs, h. (1914 – 1945.05.07., sírh.7.)
Fodor István Sándor, h. (1898 – 1945.06.09., sírh.49.)
Fülöp Ferenc Ferenc, h. (1899 – 1945.06.27., sírh.57.)
Garbacin István István, c. (1901 – 1945.06.20., sírh.50.)
Gellért Sándor Ferenc, h. (1911 – 1945.08.17., sírh.99.)

Gicek Adalbert Johan, h. (1922 – 1945.04.28., sírh. A.)
Goldsmith László József c. (1918 – 1945.07.07., sírh.67.)
Göbci Béla Imre, h. (1904 – 1945.05.26., sírh. 26.)
Granedák János István, h. (1920 – 1945.06.09., sírh.39.)
Haluska Mihály Mihály, h. (1898 – 1945.05.28., sírh.28.)
H(G)era Ferenc Pál, h. (1884 – 1945.05.18., sírh.18.)
Herman Bernát Alajos, h. (1899 – 1945.06.03., sírh.34.)
Hogysa István István, h. (1900 – 1945.05.20., sírh.20.)
Ilon Dezső Benő, h. (1920 – 1945.05.05., sírh. 5.)
Juhász András János, h. (1899 – 1945.05.13., sírh.13.)
Juhász György György, h. (1908 – 1945.06.10., sírh.40.)
Kajlonyi Mihály Mihály, h. (1899 – 1945.05.31., sírh.31.)
Keresztesi András András h. (1912 – 1945.08.21., sírh.15.)
Kelemen Lajos György, c. (1900 – 1945.05.01., sírh.19.)
Kiss András András, c. (1898 – 1945.05.02., sírh. 2.),
Kiss Ferenc János, h. (1899 – 1945.04.28., sírh. A.)
Kiss József József, h. (1904 – 1945.07.09., sírh.68.)
Kovács József János, h. (1896 – 1945.04.03., sírh. B.)
Klatki József Vilmos, h. (1906 – 1945.05.12., sírh.12)
Kokertusz József Mária, h. (1909 – 1945.05.17., sírh.17.)
Komszor József Sándor, h. (1910 – 1945.06.23., sírh.53.)
Koncz Endre Gábor, h. (1926 – 1945.06.16., sírh.45.)
Korpok Lajos Lajos. h. (1811 – 1945.05.15., sírh.15.)
Kosztyuk Jurko János. h. (1898 – 1945.05.14., sírh.14.)
Kovács Károly Károly, h. (1899 – 1945.07.21., sírh.79.)
Kovács Pongrácz Albert, százados, (1900 – 1945.05.04., sírh.4.)
Köteles István János, h. (1901 – 1945.05.06., sírh.6.)
Köveshegyi Pál Pál, h. (1909 – 1945.06.10., sírh.40.)
Kropek Ferenc Ferenc, h. (1897 – 1945.05.06., sírh.6.)
Kupor Pál Pál c. (1927 – 1945.07.17., sírh.75.)
Kurinszki József József. h. (1900 – 1945.05.26., sírh.26.)
Lada Lajos Imre, h. (1919 – 1945.05.13., sírh.13.)
Lakner Ferenc Péter, h. (1920 – 1945.07.22., sírh.80.)
Lehoczky István István, h. (1915 – 1945.05.04., sírh.4.)
Lengyel István József, h. (1924 – 1945.07.20., sírh.78.)

- Lukács Balázs József, h. (1892 – 1945.05.07., sírh.7.)
Maha József József, h. (1912 – 1945.07.03., sírh.63.)
Márta Sztanyiszlav Sztanyiszlav, h. (1909 – 1945.06.24., sírh.54.)
Maszlai József Ferenc, h. (1910 – 1945.05.12., sírh.12.)
Meggyesi István István, h. (1915 – 1945.08.17., sírh.99.)
Meleg Illés Ferenc, h. (1906 – 1945.05.09., sírh.9.)
Menyhért András András, h. (1900 – 1945.06.17., sírh.47.)
Mészáros Károly Lajos, h. (1919 – 1945.06.12., sírh.42.)
Mihájszki József József, h. (1925 – 1945.05.29., sírh.29.)
Miliski Imre István, h. (1898 – 1945.06.03., sírh.34.)
Molnár András József, h. (1895 – 1945.05.05., sírh.5.)
Nagy Nándor József, h. (1907 – 1945.05.07., sírh.7.)
Nagy Károly Georg, h. (1903 – 1945.07.17., sírh.75.)
Nagy Károly János, h. (1899 – 1945.05.29., sírh.29.)
Nergej György György, h. (1922 – 1945.05.28., sírh.28.)
Német József József, h. (1915 – 1945.05.13., sírh.13.)
Onesin Mihály István, h. (1813 – 1945.05.09., sírh.9.)
Papp János Antal, h. (1920 – 1945.05.23., sírh.23.)
Pataki Ferenc György, h. (1922 – 1945.08.17., sírh.99.)
Pál József Bertalan, h. (1902 – 1945.05.18., sírh.18.)
Pálinszki Epiv/Jenő Béla, h. (1898 – 1945.05.01., sírh.1.)
Piriti Gábor Ferenc, h. (1913 – 1945.05.21., sírh.21.)
Popika József Franc, h. (1895 – 1945.05.07., sírh.7.)
Póhán Péter Péter, h. (1910 – 1945.08.18., sírh. 19.)
Póli Sándor Mihály, h. (1900? – 1945.05.09., sírh.9.)
Prekup Mihály Tivadar, h. (1921 – 1945.05.18., sírh.18.)
Radanszki István István, h. (1914 – 1945.05.15., sírh.15.)
Rapkin András János, h. (1908 – 1945.06.05., sírh.36.)
Rogalyi Bertalan József, h. (1898 – 1945.06.29., sírh.59.)
Rokó Jenő Ernő, h. (1918 – 1945.06.01., sírh.32.)
Rostás Pál Pál, h. (1890 – 1945.05.15., sírh.15.)
Rönvu János Mihály, h. (1907 – 1945.05.25., sírh.25.)
Sámson Vince János, h. (1897 – 1945.05.17., sírh.17.)
Sándor Imre József, h. (1900 – 1945.06.04., sírh.35.),
Simon János István, h. (1911 – 1945.05.17., sírh.17.)

Sipos István István, h. (1921 – 1945.04.29., sírh.B.)
Svarcinger Lajos Károly, h. (1913 – 1945.07.24., sírh.82.)
Szabó Gyula Gyula, h. (1900 – 1945.05.05., sírh.5.)
Szabó József Sándor, c. (1899 – 1945.08.20., sírh.19.)
Szarvas András András, h. (1895 – 1945.05.09., sírh.9.)
Szedlák Celesztin Ernő, c. (1898 – 1945.05.02., sírh.2.)
Szopkó/Szipko Miklós Miklós, h. (1909 – 1945.05.17., sírh.17.)
Szopó Lajos Lajos, h. (1907 – 1945.05.02., sírh.2.)
Szorát Károly Károly, h. (1922 – 1945.05.04., sírh.4.)
Sztrelec Károly Ferenc, h. (1907 – 1945.05.05., sírh.5.)
Takács Ferenc János, h. (1898 – 1945.05.28., sírh.28.)
Targó Georg János, h. (1906 – 1945.07.11., sírh.70.)
Tóth István Ferenc, h. (1889 – 1945.06.06., sírh.37.)
Trihcsak József János, h. (1908 – 1945.06.27., sírh.57.)
Tupcsija János Ferenc, h. (1911 – 1945.05.16., sírh.82.)
Vagács Imre István, h. (1912 – 1945.05.22., sírh.22.)
Vajler Pál Krisztián, h. (1906 – 1945.05.06., sírh.6.)
Vámos Ferenc Imre, h. (1919 – 1945.06.29., sírh.59.)
Vandrih András András, h. (1908 – 1945.07.02., sírh.62.)
Varga Károly Gábor, h. (1899 – 1945.05.07., sírh.7.)
Váradi Mihály Mihály, c. (1913 – 1945.04.28., sírh. A.)
Vencel József Imre, h. (1894 – 1945.05.18., sírh.18.)
Veverész Lajos Károly, h. (1913 – 1945.07.24., sírh.82.)
Virág Sándor József, h. (1914 – 1945.08.06., sírh.92.)
Zagyai Lajos Máttyás, h. (1905 – 1945.06.08., sírh.38.)
Závecki János József, h. (1900 – 1945.06.04., sírh.35.)
Zubek János János, h. (1918 – 1945.05.10., sírh.10.)
Zsigrai János Mária, h. (1899 – 1945.05.06., sírh.6.)

**A SZAMBORBAN, A 2149. SZ. RABKÓRHÁZBAN
ELHUNYT, ELTEMETETT MAGYAR HADIFOGLYOK
EDDIG ISMERTTÉ VÁLT NÉVLISTÁJA**

Balos Miklós, h. (1913-1946.01.21. sírh.9.),
Barra Zsigmond (Nagykapos?-1945.),
Bednárcsik Gyula, h. (Mád, 1925. – 1946.11.02. sírh.10.),
Bericz Péter, h. (Gyergyóalfalu, 1923. –1948.06.16.),
Borsik András András, h. (Pestszentlőrinc, 1914. –1948.06.14.),
Farkas Sándor, h. (Székelyszentmiklós, 1917. –1948.07.14.),
Gedeon János Viktor, h. (Alsómecenzéf, 1911. –1945.10.01.),
Hegyeshalmi István József, tizedes (Kassa,1895. –1945.10. 01.),
Herold Lajos, h. (1906. –1945.01.),
Kaszai/Kaszák Béla, h. (Szolnok, 1921. –1946.06.14. sírh. 7.),
Kiss András, h. (1903/13. – 1946.01.23. sírh.12.),
Kovács Sándor, főjegyző (1900? –1945.01.),
Kozák Béla Pál, h. (1921. –1946.06.14.),
Mát Franz József, h. (1918. –1946.06.11.),
Mit/Mieth Ferenc József, h. (Véménd, 1918. –1946.06.12. sírh.6.),
Nagy József, h. (Komárom, 1915. –1945.12.09.),
Pan Jelen? h. (1908-1946.03.15. sírh.13.),
Poppert/Papst Árpád/Arkat, h. (1907. –1946.01.25. sírh.25.)
Ruska Mihály Márton, h. (Zajta, 1919. –1948.08.21.),
Somodi János, h. (Sátoraljaújhely, 1899. –1945.10.01.),
Sule/Suli Péter Mihály, h. (Dombegyháza, 1909. –1946.08.01.sírh.4.),
Szabó Mihály Mihály, h. (1911-1946.05.20. sírh.22.),
Vajngandály István Mad? őrmester (1913-1946.03.26. sírh.14.),
Weinhandl István, h. (Mosonszolnok, 1913. –1946.03.23.)

FELDOLGOZOTT IRODALOM

Felhasznált forráskiadványok

KORSZUN 2022: A Kárpátaljai magyarok és németek internálása és deportálása 1944 és 1945 között. Szerkesztette: OLEKSZIJ KORSZUN-KOSZTYÓ GYULA-TOMA KATALIN. Budapest Főváros Levéltára, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Kárpáti Kiadó, Budapest-Ungvár, 2022.

TSU: 2007: 390. sz. ügyirat. Тернистий шлях до України. Збірник архівних документів і матеріалів. ВАТ, Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2007.

Возз'єднання. Збірник архівних документів (травень 1944-січень 1946 рр.) про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 1999.

Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 рр.” Архівні документи і матеріали. Упорядник: О.М.КОРСУН. Редакційна колегія: З.М.КІЗМАН, Ю.Ю.ДУПКО, А.М.ФУКС. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2012.

Könyvek

DUPKA GYÖRGY: *A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944-1946.* György Dupka. *A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944-46.* (Angol-magyar monográfia.) Fordította: dr. Ortutay Péter. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2020. <https://mek.oszk.hu/21800/21806/21806.pdf>

DUPKA GYÖRGY: A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991). A kárpátaljai magyarságot ért atrocitások, sérelmek vázlatos története levéltári források, egyéb dokumentumok alapján. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014. <http://mek.oszk.hu/13300/13350>

DUPKA-KORSZUN:1997.DUPKA GYÖRGY, KORSZUN ALEKSZEJ. A „malenykij robot” dokumentumokban. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1997.

Tárolt változat: <http://mek.niif.hu/23800/23835/23835.pdf>

VARGA ÉVA MÁRIA: Magyarok szovjet hadifogságban (1941-1956). Az oroszországi levéltári források tükrében. Russica Pannonicana, Budapest, 2009.

SZEMTANÚK VALLOMÁSAI, VISSZAEMLEKEZÉSEI

BAGU BALÁZS: *Életutak*. Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004.

Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak. DUPKA GYÖRGY közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2018.

<https://mek.oszk.hu/15900/15900/15900.pdf>

Egy eltűnt férfigeneráció nyomában a GUPVI-GULÁG kárpátaljai túlélőinek vallomásaiból. Összeállította: DUPKA GYÖRGY. Kárpátaljai Magyar Könyvek 270. Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2017. <https://mek.oszk.hu/17900/17927/17927.pdf>

Élő történelem. (Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944-1992). DUPKA GYÖRGY közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest 1993. <https://mek.oszk.hu/23600/23616/23616.pdf>

SAJTÓKIADVÁNYOK

Együtt folyóirat; Kárpátalja; Kárpáti Igaz Szó; Kárpátalja.ma

A BEREGSZÁSZI MAGYAROK ELHURCOLÁSA ÉS SORSA 1944 ÉS 1953 KÖZÖTT

Beregszász 1944. október 26-án került szovjet megszállás alá. A várost a 4. Ukrán Front csapatai, a 138. lövészhadosztály foglalta el.³⁰ A birtokbavételt nem előzte meg különösebb harci cselekmény vagy az ellenfelek bárminemű összecsapása, mivel a magyar–német csapatok a szovjetek érkezése előtt kivonultak. Mindazonáltal a hatalomváltás érezhető szele, a szovjet csapatok közeledése nyugtalanságot és pánikhangulatot okozott a lakosságban. Egy szemtanú a következőképpen emlékezett vissza a szovjet bevonulásra: „Nagy zűrzavar volt Beregszászban 1944 *októbere* második felében, a Vörös Hadsereg bevonulása előtti napokban. Pánik, kétségbeesés, az emberek nagy része menekült. Főleg azok, akiket az anyaországból helyeztek ide tisztviselőnek, pedagógusnak. [...] Először is riadó volt, a magyar hadsereg, az utóvéd még bent volt a városban, értesítették a lakosokat, hogy már egészen közel a szovjet hadsereg, és ők visszavonultak *Asztély felé, Beregsurány, Vásárosnamény irányában. A szovjetek pedig a Muzsalyi úton és Nagyberg felől jöttek, óriási lármával, zajjal. Mi a bunkerekben voltunk. Borzasztóan féltünk. Színes nyomjelzőket lőttek a szovjet repülőgépek, keresték a magyar hadsereget, és egyszer csak óriási zajra lettünk figyelmesek, artikulálatlan hangok, „Urá! Urá!” és*

²⁹ dr. Molnár D. Erzsébet történész, PhD (Beregszász, GKNT-tag), a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont Intézeti igazgatója

³⁰ Семенюк Н.Н. (пред.редкол.): История городов и сел Украинской СССР. Закарпатская область, Киев, Главная редакция украинской советской энциклопедии – Институт истории АН УССР, 1982, 128.

*bevették a várost. De egy lövést nem adtak le, mire ők ideértek, addigra a magyarok elvonultak.*³¹

A szovjet csapatok nyomában, a városban november elején megjelentek az NKVD³²-csapatok frontparancsnokságának hátországvédelmi alegységei, illetve a SZMERS³³ (azaz Különleges Módszerű Kémelhárítás) szervei. Azonnal megkezdték a *fasiszta, népellenes* elemek összeírását³⁴ és jelentéseket küldtek a központnak, amelyekben a beregszászi magyarok *ellenséges*, illetve *provokatív* hangulatáról számolnak be,³⁵ amelynek részletezésekor „fasiszta szimpatizáns elemekről” tesznek említést, akik kirabolták a „szökött magyarok által hátrahagyott házakat és azt terjesztik, hogy ezt a Vörös Hadsereg csapatai tették” és „letépkedik a katonai parancsnokság által kiragasztott parancsokat, hirdetéseket.”³⁶ Nem valószínű, hogy a városban maradt és a szovjet katonai jelenléttől eleve félelemben élő lakosságra igazak lettek volna a fenti vádak. A minden valóságlapot nélkülöző jelentések célja vélhetően a szovjet katonák túlkapásainak elfedése, a már eltervezett etnikai tisztogatás, illetve az ellenségesnek vélt elemek elleni hajtóvadászat megalapozása volt.

A *rendszer ellenségeinek* a felkutatása hamar megkezdődött: a szovjet terror első beregszászi áldozata a város egyik meghatározó személyisége, a 62 éves Benda Kálmán, a Beregmegyei Vízszabályozó és Ármentesítő Társulat főmérnöke, majd igazgatója, a magyar országgyűlés felsőházi tagja volt. 1944 novemberében tartóztatták le, haditörvényszék elé állították, s koholt vádak alapján a háromtagú rögtö-

³¹ Dr. Kállay Gyuláné Polonyi Margit visszaemlékezése, közli: Zelei Miklós: A kettézárt falu, Budapest, Kortárs, 2017, 168.

³² Narodnij Komisszariat Vnutrennyih Gyel / Belügyi Népbiztosság

³³ Специальные Методы Разоблачения Шпионов / Szpecialnije Metodi Razoblacsenyija Spionov

³⁴ Botlik József: Közigazgatási és nemzetiségi politika Kárpátalján, II. k. A Magyarországhoz történt visszatérés után 1939–1945, Nyíregyháza, a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2005, 253.

³⁵ Korszun, O.M. (szerk.): A Kárpátaljai magyarok és németek internálása és deportálása 1944 és 1955 között. Levéltári iratok és anyagok, Uzshorod, Ukrán Országos Állami Kiadó, 2012, 8.

³⁶ Uo., 121.

nítelő bíróság halálra ítélte. 1945. január 25-én, Ungváron végezték ki. Beregszászi házát a hatóságok elkobozták, a családja pedig Magyarországra menekült.³⁷ Benda cellatársa az ungvári börtönben Balog Sándor egykori szernyei református kántortanító volt, aki a 1941-től kezdve beregszászi lakosként a Tiszaháti Magyar Bolt egyik vezetőjeként és a *Magyar Gazda* című lap szerkesztőjeként tevékenykedett. A Magyar Bolt jövedelméből utakat építtetett az ONCSA lakóinak és fontos szerepe volt az áramellátás bevezetésében is a város eme részére. Saját életét kockáztatva több beregszászi zsidó származású személyt mentett meg a deportálásoktól.³⁸ Tevékenységének, nemes szándékú törekvéseinek a szovjet államfordulat vetett véget. Bár többen is a menekülési lehetőséget tanácsolták neki, ő viszont semmilyen körülmények között nem akarta elhagyni szülőföldjét, másrészt nem is gondolta, hogy veszélyben van, hiszen egész életében a nép, a közjó szolgálatában állt, ami végeredményben, összhangban volt a szovjet ideológiával. Azonban az értelmiség ellen indított terrorhullám őt is elérte, és 1947-ben letartóztatták. Képtelen vádakhoz hoztak fel ellene: többek között, hogy 1917-ben a szovjetek ellen tevékenykedett. Konkrét bizonyítékot nem tudtak ellene felhozni, hónapokon át vallatták, gyötörték, az összes fogát kiverték.³⁹ Előbb Beregszászban, majd Ungváron tartották fogva. Ungvárról háromszor vitték Szernyére, hogy a falu minden lakóját kihallgatva bizonyítékot találjanak ellene, de egyetlen falubelije sem akadt, aki ellene tanúskodott volna. Hogy el tudják ítélni, felbérlelték Johanics Aurélt, akinek hazug vádjai alapján mondták ki az ítéletet. Végül nyolcévi börtönre és ötévi jogvesztésre ítélték. A tárgyalásán védőügyvéd sem lehetett jelen.

Ungvárról a Mordvin ASZSZK-ba vitték, Voronyezstől 350 km-re. Egészségi állapota már a vallatása idején is megromlott, a légerekben pedig mindinkább kiütközött rajta betegsége. A fogságban – több fo-

³⁷ Dupka György: Irodalmi élet Kárpátalján a szovjet időszakban (1944–1991), Ungvár–BP., Intermix, 2001, 13.

³⁸ ifj. Balog Sándor: Édesapám meghurcoltatása, *Kárpáti Igaz Szó*, 72(1991/205), 1991. okt., 25., 6.

³⁹ Id. Balog Sándor: Lágerből lágerbe, Ungvár–Budapest, Galéria, 1993, 9.

golytársával együtt – további kínzásoknak volt kitéve. Beültették nyakig hideg vízbe, gumicsövet vezettek le a torkán, majd telepumpálták hideg vízzel és várták a reakciót. Eközben vallatták őket. Olyan kínokat éltek át, hogy azt is bevallották, amit hírből sem követtek el.⁴⁰ 1952-re 106 kg-os testsúlyából 55 kg-ra fogyott.

Sztálin halála után – 1953-tól – érezhető volt az enyhülés, amnesztiát hirdettek, amely több politikai elítéltet is érintett. 1954-ben Balog Sándor több fogolytársát is hazaengedték, neki viszont a teljes büntetését le kellett töltenie, amit a lágerparancsnokság azzal indokolt, hogy már csak hét hónap volt hátra a büntetéséből, és a tisztek nem akartak *feleslegesen dolgozni* a papírmunkával. 1955-ben végre szabadulhatott. 1955-ben végre szabadulhatott. Potyma állomásig teherautóval vitték, ott útbaigazították Voronyezs felé, majd Kijev következett. Mire Kijevbe ért, anynyira legyengült, hogy az állomáson lerogyott a földre és nem bírt felállni. Miközben ott feküdt, egyszer csak magyar beszéd ütötte meg a fülét, ő pedig segítségért kiáltott. Kiderült, hogy a beregszászi futballcsapat tagjai készülnek hazafelé és éppen a jegyüket váltották meg a vonatra. Azonnal a beteg segítségére siettek. Balog Sándor velük érkezett meg Beregszászba és élete végéig hálás volt a csapat tagjainak. Sokat mesélt a lágerületről, és kérte fiát, csak akkor foglalkozzon az ő és hasonló emberek életének történetével, ha más idők jönnek, melyben nem veszélyeztetni családja életét.⁴¹ 1958. november 3-án Beregszászban halt meg.

Vadnay András, az akkori beregszászi hivatalnokot, levéltárost 1947 szeptemberében egy ötperces beszélgetésre vitte el a politikai rendőrség. Az öt percből nyolc év lett, mert a Kárpátaljai Területi Bíróság 54/10. sz. paragrafusa értelmében szovjetellenes propagandáért 1947. december 16-án nyolc évre ítélte el. Büntetésének letöltését Nyugat-Szibériában kezdte meg és Komiföldön fejezte be. 1954 végén szabadult.⁴²

⁴⁰ Horkay László (ny. ref. püspök 1945–), az interjút Orbán Melinda készítette, 2011. április 4-én.

⁴¹ Balog: Sorsüldözöttek, 17.

⁴² Dupka György: „Én Istenem, a keresztet vállainkról vedd le!” Tragikus sorsú kárpátaljai Gulag-elítéltek, mártírok panteonja (adattára), 1944–1970, *Együtt*, 21 (2023/3), 75–76.

Az egész Kárpátalja magyar és német nemzetiségű férfilakosságát érintő 1944 őszi deportálások Beregszászt sem kerültk el. 1944. november 13-án a városban is megjelent a Városparancsnokság 2. számú parancsa, amely hirdette a 18–50 év közötti magyar és német nemzeti-ségű férfilakosság jelentkezési kötelezettségét. A parancs tartalmazta továbbá, hogy abban az esetben, ha valaki nem tesz eleget a felszólításnak, haditörvényszék elé kerül. A falragaszokon kívül a jelentkezésre szólító parancsot a kisbíró is mindennap többször kidobolta. Nagy András tiszakeresztúri születésű, de az elhurcolások idején Beregszászban tartózkodó túlélő a következőképpen emlékszik vissza: „Kidobolták, hogy minden férfi 18 évtől 50 évig azonnal jelentkezzen háromnapi munkára, háromnapi élelemmel és takaróval... De nem is egyszer dobolták ki, hanem minden órában reggeltől estig, és még úgy dobolták, hogy aki nem jelentkezik, annak kiirtják mindenféle famíliáját...”⁴³ A jelentkezés utolsó napjaként a hatóságok november 16-át jelölték meg. A beregszásziakat a Bocskai utcán lévő állami elemi iskolában, mai Kossuth Lajos Líceum épületében gyűjtötték össze, ahol már megérkezésükkor szovjet fegyveres katonák várták őket. Itt történt meg az emberek nemzetiségük szerinti szétválogatása: akik ukránnak, ruszinak vagy szlováknak vallották magukat, azokat hazaengedték, a magyar nemzetiségűeket pedig továbbra is fogva tartották. Némelyik felszólított – elhíve a mindössze három napig tartó kis munka ürügyét – a magyar személyi igazolványát is magával vitte: „*Odamentünk az iskolába és ott fogadott bennünket az NKVD, tehát a KGB-sek. Magyar igazolványt vittünk magunkkal, a magyar nemzetiségűeknek a pecsétet nem ütötte bele az NKVD, tehát ez azt jelentette, hogy tovább folytatva utunkat a folyosón minket betereltek az iskola nagyudvarába. Aki pedig nem vallotta magát magyar nemzetiségűnek – bármilyen más nemzetiségűnek vallotta – annak betették a háromszögű pecsétet erre az igazolványra, és a másik udvarba, az előkertbe terelték, és onnan őket aztán szabadon engedték.*”⁴⁴

⁴³ Nagy András (1925–20212) visszaemlékezése, az interjút a szerző (MDE) készítette, 2006. július 15-én.

⁴⁴ Huszti Sándor (1926–2015) túlélő visszaemlékezése, az interjút a szerző (MDE) készítette, 2004. december 2-án.

Az elkülönített magyar férfiakat november 17-én az akkori pénzügyőrség épületébe kísérték, ahol ekkorára már a környező települések magyar férfilakosságának nagy részét összegyűjtötték, aminek következtében a termek oly mértékben teltek meg zsúfolásig, hogy a fogvatartottaknak egész éjszaka csak állni volt lehetőségük. Ekkorára már a Kárpátalját megszálló 4. Ukrán Front Katonai Parancsnoksága a beregszászi regisztrációs pontra a rend fenntartása érdekében két szakaszt vezényelt ki két golyószóróval, illetve további három őrcsapatot a másnap útnak indítandó transzportok kíséretére. A regisztrációs ponton, illetve a gyűjtőhelyen szigorúan tilos volt a családtagok tartózkodása. 1944. november 17-én 20:00 órától november 18-án 07:00 óráig kijárási és lakhelyelhagyási tilalmat rendeltek el a polgári lakosság számára.⁴⁵ 1944. november 18-án a kárpátaljai magyar férfilakossággal együtt útnak indították a beregszászi férfiak gyalogos menetoszlopait szigorú katonai kísérettel a szolyvai gyűjtőtábor felé. A szolyvai megpróbáltatásokat, az embertelen körülményeket és bánásmódot túlélőket 1944–45 telén továbbhajtották, és marhaszállító vagonokban viték ki a Szovjetunió különböző lágereibe. A városparancsnok fentebb már említett, vasutasokat felmentő parancsa november 20-ig volt érvényben, ekkortól a vasutasoknak is jelentkezniük kellett a beregszászi gyűjtőhelyen.⁴⁶

Az elhurcoltak itthon maradt családtagjai Kárpátalja-szerke kérvényeket írtak a helyi hatóságokhoz és Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsához szeretteik hazaengedése ügyében, amelyekben hangsúlyozták az elhurcoltak ártatlanságát, illetve hazaengedésük szükségességét a munkaerőhiánnyal indokolják, aminek okán nem tudják elvégezni a falvakban a munkálatokat, teljesíteni a rájuk kiszabott kötelezettségeket. Hasonló kérvények Beregszászban is születtek, egyesekből sokszorosan tragikus élethelyzetekkel is találkozhatunk: az egyik kérvényben például egy 70 éves vak édesapa három elhurcolt fia hazaengedését kéri, mivel a felesége is idős, beteges és mindhárom fiúkat elhurcolták,

⁴⁵ Korszun, (szerk.), 128.

⁴⁶ Balog: Sorsüldözöttek, 23.

nincs, aki bevesse, megművelje a kis földjüket, amiért egész életükben dolgoztak.⁴⁷

Az a Kárpát-medence egészére érvényes általános megállapítás, miszerint a deportálást szervező szovjet katonai egységek elhurcoltak olyan személyeket is, akik a második világháború idején az ellenállásban bizonyítottan részt vettek és szimpatizáltak a kommunizmussal,⁴⁸ Beregszászra is igaz. Erről tanúskodik egy 1944 decemberében, bizonyos Doma Ágoston hazaengedése ügyében írt kérvény, amelyből kiderül, hogy az elhurcolt 1942-ben börtönben ült a kommunista párt berkeiben végzett tevékenysége miatt, a börtönben megbetegedett, súlyosan mozgássérült lett és alkalmatlan bármينemű munkára.⁴⁹ 1944 decemberének végén a beregszászi körzeti népbizottság külön kérvényezte 125 fogoly hazaengedését.⁵⁰

A beérkező kérvényhalmaz következtében, 1945 júliusában a megyei szintű kommunista vezetés – Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa – körlevelet adott ki arra vonatkozóan, hogy minden településen írják össze a hadifogoly- és munkatáborokban tartózkodó személyek névsorát. A listában a civil elhurcoltakon kívül a katonai szolgálat következtében szovjet hadifogságba került személyek is szerepelnek. Beregszászban is elkészült a városi illetőségű, szovjet hadifogoly- és kényszermunkatáborokban raboskodó férfiak névjegyzéke. A kárpátaljai települések névlistái közül a beregszászi a leghosszabb: 1547 fogoly nevet tartalmazza,⁵¹ akik közül körülbelül 1020-an lakóhelyükön összegyűjtött, a háromnapos munkára felszólított személyként kerültek a sztálini lágerekbe, megközelítőleg 440-en pedig katonaként fogságba esett hadifogolyként raboskodtak szovjet táborokban, a fennmaradt 87 fő esetében nem áll rendelkezésre elég információ, így nem le-

⁴⁷ Csanády György: „Engedjétek haza férjeinket, fiainkat, apáinkat, testvéreinket!” *Kárpáti Igaz Szó*, 72(1991/196), 1991.okt.11., 6.

⁴⁸ Bognár Zsolt: Hadifogolytáborok és hadifogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944–1945. Budapest, Kairosz, 2012, 62–63.

⁴⁹ KTÁL, F.P-14., op.1, od. zb. 50, 6.

⁵⁰ Uo., 1–3.

⁵¹ KTÁL, F.P-14. op.1. od.zb.216.1–32.

hetséges a fogolybéli státuszuknak a beazonosítása. Ugyanakkor azt is meg kell említenünk, hogy ebbe a listába nem került bediktálásra azon személyek neve, akik 1945 júniusáig elhunytak Szolyván vagy valamilyen szovjet lágerben, és halálhírukról a család is értesült. Mindeddig 139 beregszászi illetőségű, fogságban elhunyt személy került beazonosításra, akiknek a neve nem szerepel az 1945-ben összeírt listában, és akik közül 79 fő civil polgári lakosként lett elhurcolva.⁵² A rendelkezésre álló adatok alapján az elhurcoltak közül 348 civil elhurcolt⁵³ és 89 frontszolgálatot teljesítő katona lelte halálát a sztálini lágereken.⁵⁴

Ismeretes, hogy a szovjet fegyveres szervek a deportálandó személyek összegyűjtésekor nem vették figyelembe a hivatalos parancsban megjelölt 18–50 év közötti korhatárt, hanem vittek 50 évnél idősebb személyeket és a 18. életévüket még be nem töltött kiskorúakat is. Ezzel kapcsolatban Beregszász újabb szomorú rekordot tudhat a magáénak: a legidősebb kárpátaljai elhurcolt a beregszászi Tóth Ernő 1868-ban született, vagyis a deportálás idején 76 éves volt. A listában számos, 16–17 éves fiatalkorú adatait is megtalálhatjuk. Beregszász esetében is gyakori volt az a szomorú jelenség, amikor egy-egy család többszörösen is érintett volt az elhurcolásokban. Az egyik leginkább tragikus történet az Imre családhoz köthető, ahonnan három testvért, három fiatalembert hurcoltak el ugyanabba a lágerbe, a Don környékére. A legfiatalabb testvér, a mindössze 18 éves György az elviselhetetlen hidegben tüdőgyulladást kapott és bár még volt benne élet, az örök a tömegsírba dobták. Bátyja, Bertalan, visszaemlékezésében a következőképpen ír: „Az egyik reggelre már nem is eszmélt. Jöttek a szekeresek, és bár még élt, kivitték őt is. Az én szívem majd megszakadt, míg a 23 éves Sanyi

⁵² Dupka György (összeáll.): A Szolyvai Emlékpark névlistája. A második világháború és a sztálinizmus áldozatainak gránitlapokra véselt nevei: internált civilek, elesett, meghalt katonák és munkaszolgálatosok), Ungvár–Budapest, Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix, 2017, 31–34.

⁵³ Dobos Sándor – Molnár Ferenc (szerk.): Málénkij robot – Gupvi. Északkelet-Magyarországról elhurcolt áldozatok névsora (1944–1945), Beregszász–Ungvár, „RIK – U”, 2017, 76–81.

⁵⁴ Dupka (összeáll.): A Szolyvai, 33–34.

öcsém őrzöngött. Megígérte anyáknak, hogy nagyon vigyáz a kedvenc öcsikénkre. Folyton azt hajtogatta, mit mond majd az édesanyjának. De a bánat, a hideg és a robot csendesen végzett vele is. Egy hétre a Gyurika halála után eltemettük.”⁵⁵A három testvér közül Imre Bertalan 1947-ben, 41 kg-osan, egyedül tért haza.

A hatalomváltáson túl az elhurcolások még inkább hozzájárultak a város társadalmi szerkezetének átalakításához. Annak az értelmiségi rétegnek a jelentős része ugyanis, amely nem menekült el a szovjet hatalom baljós árnya elől, a deportálások áldozatává vált. Jellemző példa erre az egyik legismertebb beregszászi elhurcolt, Deák György gimnáziumi tanár története, akit tanítványaival együtt hurcoltak el,⁵⁶ és akinek köszönhetően hitelesen tudjuk rekonstruálni a fogságbeli viszonyokat és életkörülményeket, mivel egy titokban nála maradt naptár hátoldalára minden nap lejegyezte a vele történeteket. Elhurcolásakor három gyermekét és feleségét, Deákné Bartha Katalint hagyta itthon, aki szintén a Beregszászi Magyar Királyi Főgimnázium magyar és latin szakos tanára volt, és aki negyedik gyermeküket várta. Deák György a hírhedt boriszovi lágerbe került Fehéroroszországba, amely a foglyok magas halálozási aránya miatt vált hírhedté. Sok fogolytársához hasonlóan ő is elkapta a flekktífuszt, 1945 márciusában szervezete feladta a küzdelmet. Lágernaplóját a vele együtt raboskodó diákjai hozták haza. Mindeddig Deákné Bartha Katalin négy kisgyermekével és édesanyjával alkalmi munkákból tengette életét, férje halálhíréről értesülve kezdte el szervezni a Magyarországra való áttelepülését. Anyaországi értelmiségiek közbenjárására, főleg Szekfű Gyula moszkvai követnek köszönhetően 1947 szeptemberében épségben átjutott a Csap–Záhony határon. A szovjet határőrök elkobozták többéves kutatási eredményeit: tizenkét füzetnyi jegyzetéből csak az az egy

⁵⁵ Imre Gyula Pál túlélő lejegyzett visszaemlékezése alapján (1972), amely a II. Rákóczi Ferenc KMF Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjában található meg.

⁵⁶ Dr. Báthory Katalin – Benda István – Cséke Miklós – Dalmay Árpád – Dr. Göndöcs László (összeáll.): A beregszászi magyar gimnázium története 1864–1989, Budapest, Magyarságkutató Intézet, 1990, 85.

maradt meg, amelyet korábban véletlenül a szüleinél felejtett. Debrecenben 1947-től 1950-ig gimnáziumban tanított, ekkor meghívták oktatónak a debreceni egyetem nyelvészeti tanszékére, majd 1952-től három évtizeden keresztül a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen tanított. 1962-ben kandidátusi minősítést szerzett, 1986-ban védte meg akadémiai doktori értekezését.⁵⁷

A deportáltak első, kisebb csoportját 1945-ben kezdték hazaengedni, jellemzően hazatérhetett néhány 45 évesnél idősebb vagy rokkant személy. A beregszászi túlélők többsége azonban 1946-tól kezdődően térhetett vissza otthonába. A statisztikák, a fennmaradt egyéni- és családtörténetek, illetve a traumatapasztalatok alapján túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a deportálások a beregszászi magyarság egyik legmeghatározóbb, máig ható egyéni és közösségi traumája volt.

Annak ellenére, hogy Beregszász 1946 januárjától tartozott hivatalosan a Szovjetunióhoz, a szovjetizálás gyakorlatilag már a 4. Ukrán Front katonáinak a megjelenésétől megkezdődött. Első teendőik között valósult meg a karhatalmi szervek átszervezése. Az NKVD városban tartózkodó képviselőinek jelentéseiből derül ki, hogy a Beregszászi Rendőrkapitányság 146 fős állományából 110 fő magyar nemzetiségű volt, akiket 1944. november 13-án lefegyvereztek és feloszlattak.⁵⁸ A város azon települések között van kiemelve, amelynek külön figyelmet kell szentelni, mert „ijedelmet keltenek a katonaköteles, illetve a teljes férfilakosság összeírásával kapcsolatos híresztelések, [...] a lakosság nem érti, miért nem nyílhattak meg a magyar iskolák, miért nincs munka”.⁵⁹

1944 decemberében felsőbb utasítás szerint Kárpátalja-szerre meg kellett szervezni a népi milíciákat és az úgynevezett népi *druzsínaként* ismertté vált felfegyverzett különítményeket.⁶⁰ A *druzsínák* irreguláris fegyveres erőként lettek létrehozva, és önkéntes alapon történő je-

⁵⁷ Tóth Péter: 100 éve született Deákné Bartha Katalin, *Kárpáti Igaz Szó*, 9(2013/192–193), 2013. dec. 28., 16.

⁵⁸ Dupka (összeáll.): A Kárpátaljai, 121.

⁵⁹ Uo.122.

⁶⁰ KTÁL, F.P-14. op. 1. od.zb.1 „a” 19.

lentkezést hirdettek meg soraiba azok között a munkások, parasztok és értelmiségiek között, akik tettelegesen is meg kívánják védeni a terület lakosságát a külső és a belső ellenségtől.⁶¹ Ennek nyomán Beregszászban is a városi népbizottság egyik legsürgetőbb feladatául kapta a druzsinák megszervezését, amelynek legfőbb akadálya volt, hogy a városban nem akadt önkéntes jelentkező. 1944-ben, a körzeti népbizottságok Ungváron tartott tanácskozásán a beregszászi küldött vázolta a druzsina megszervezése körüli problémát, melynek okát egyrészt abban látta, hogy a várost főleg magyar nemzetiségű személyek lakják, akik harcoltak a szovjetek ellen a második világháborúban. Másik akadályozó tényezőként van említve a novemberi deportálás, melynek következtében a város férfilakossága gyakorlatilag hiányzik a városból és csak az idősek vannak jelen. Mindazonáltal az ungvári felsőbb vezetés minden áron szükségesnek tartotta a druzsina létrehozását, melynek tagságát elsősorban a korábbi partizánok és azok segítőinek, felső osztályos tanulók, a kommunisták, a gyári munkások és nők soraiból ajánlották toborozni.⁶² A hivatali nyelvváltás folyamánként 1945 májusában az ukránul nem tudó hivatalnokokat elbocsájtották munkahelyükről.⁶³ A városi népbizottság ekkortól rendelkezett saját cirill betűs írógéppel.⁶⁴

Az államfordulattal új fejezet kezdődött Beregszász gazdaságtörténetében is. A szovjet típusú gazdaságpolitika bevezetése Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának 1944. december 5-i rendeletével vette kezdetét, melynek értelmében intézmények, bányák, gyárak, üzemek termőföldek, erdők, vállalatok, a vasút állami tulajdonba mentek át.⁶⁵ A rendelet értelmében Beregszászban is megkezdődött az államosítás, amely elengedhetetlenül összefonódott a gazdaság szovjetizálásának másik fő elemével, az iparosítással. A központilag vezényelt és eről-

⁶¹ Uo. 16.

⁶² KTÁL, F.P-14. op.1. od.zb. 22. 3.

⁶³ KTÁL, F.P-14. op.1. od.zb.73. 8.

⁶⁴ Uo. 11.

⁶⁵ KTÁL, Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának Közlönye, 2. szám, Ungvár, 1944. december 5., 10.

tetett iparosítás hagyományok nélküli, kritikátlan átvétele átrajzolta a város arculatát.

A szovjet típusú gyorsított és erőltetett iparosítás több szempontból is érintette a beregszászi közösséget, mivel 1947-től a város 17–18 éves fiataljaira is vonatkozott a Szovjetunió egyéb területein már évek óta alkalmazott munkaerő-toborzás és új munkaerő kiképzését célul tűző intézkedés, amely törekvés a fiatal fiúk donyeci szénmedencébe, bányaiüzemi munkára történő irányításában testesült meg, ahol három évet voltak kötelesek dolgozni. A propaganda a mozgósítást igyekezett önkéntes tömegmozgalomként feltüntetni, azonban a kényszerítés ténye nyilvánvaló volt. 1948 februárjában a beregszászi kultúrház nagytermében gyűlést tartottak, amelyre betelerelték az iskolák felső osztályainak tanulóit is. A felszólalók oroszul vagy ukránul elmondták ideológiai töltetű felszólalásaikat a donbászi munkaszolgálat előnyeiről, majd a gyűlés után felszólították a fiatalokat, hogy írjanak alá egy, a körzet ifjúságához intézett felhívást. A fiúk azonban igyekeztek gyorsan elhagyni a termet, aminek meglett a következménye: éjszaka álmukból felverték a fiatalokat és elvitték a Donbászra irányítandók gyűjtőhelyére, ahol egész éjszaka fogva tartották őket. A megrémült szülők az éjszaka folyamán az 1. számú középiskola igazgatójától kértek segítséget, aki azonnal a hatóságokhoz ment tanítványai védelmében. Az iskola tanulóit végül másnap elengedték azzal a fenyegetéssel, hogy előbb-utóbb úgyis Donbászra kerülnek majd.⁶⁶ Arról, hogy hány fiatalot vittek el a Donyec-medencébe, nincsenek pontos adataink, az viszont biztos, hogy 1947-ben Beregszászban is rögtön három korosztályt, az 1925–1927-ben született fiatalokat mozgósították és irányították a Donyec-medence szénbányáiba, ahol négyszáz méter mélyen, életveszélyes körülmények között kényszerítették őket bányaiüzemi munkára. A fiatalok begyűjtését szervező Beregszászi Járási Hadkiegészítő Parancsnokság, majd 1948-tól a Beregszászi Járási Végrehajtó Bizottság Beregszászban, a református templom udvarában gyűjtöt-

⁶⁶ Csanády: Sorsfordító, 202.

te össze a járás községeiből először Munkácsra, majd onnan vonattal Donbászra irányítandó fiatalokat.

Donbászáról többen próbálkoztak meg szökéssel, vagonokban megbújva, vagy a vonat ütközőjén kapaszkodva próbáltak meg hazajutni. A szökés után szerencsésen hazaérkezőket a családtagjaik hónapokig rejtegették a padláson, a csűrben, a pincében, az ágyban, dunnában bevetve, az udvaron földbe vájt gödrökben: „[...] volt egy nagybátyám, akit Donbászra vittek [...] nagyon sokat vittek, persze, de ő megszökött. Megszökött, mert felismerte a helyzetet, hogy nem biztos, hogy vissza fog jönni... Na de amilyen üldöztetésben volt sokáig! [...] a fundamentum alá, a csűrbe volt vájva egy éjjeli menedékhely neki, és ott volt, és sokszor jöttek, keresték mindenfelé, de ott nem találták meg, ahova el volt bújva. Nehéz volt így élni, és sokáig, talán másfél évig élt így, hogy odahordták neki még az ennivalót is.”⁶⁷

Az óvintézkedések ellenére is sokan a hatóságok kezére kerültek, a szervezett, rajtaütésszerű razziáknak, vagy a helyi besúgóknak köszönhetően. Akiket megtaláltak, erőszakkal visszaküldték oda, ahonnan elszöktek, az ellenállókat pedig elítélték. Az időközben Beregszászhoz csatolt Beregardóban is hasonló módon próbáltak meg rejtőzködni a szökevények: „A szökés után bujkáltam otthon három hónapot. Soha nem aludtam otthon. Egy szerdai napon, ahogy dolgoztunk jönnek a vásárból hazafelé az öregemberek és mondják nekem, hogy vigyázzak, mert Beregszászban razzia volt. Hazamentem, este megvacsoráztam, lefeküdtem. Mondom, egy-két óra hosszát pihenek, utána pedig kelek és megyek szállásra valahová az ólakba, vagy a jászlakba a tehenekhez, mert úgy virradtam ki legtöbbször, meg a nagynénémnél, aki az erdő alatt lakot. Sikerült, míg sikerült, de ekkor este, ekkor szerda este, február 17-én elfogtak. Elvittek Beregszászba és ezek után ítélték három évre. De ez az ítélet is úgy ment, hogy Beregszászból elvittek Lemberg-

⁶⁷ Imre Gábor (1950–2020) beregszászi adatközlő visszaemlékezése, az interjú a 2003 augusztusában készült, közli: Csernicskó István – Hires-László Kornélia – Márku Anita (szerk.): „hogya a magyarság ne vesszen el nyomtalanul ezen a vidéken”: A kárpátaljai magyarság 20. századi története és mai helyzete mélyinterjúk tükrében, Ungvár, PoliPrint Kft., 2008, 148.

*be, össze-vissza hordoztak, úgyhogy február 17-én fogtak el és majd július 7-én ítélték. Addig börtönről börtönre. Visszakerültem Makijevkára, oda, ahonnan elszöktem.”*⁶⁸

A kommunista vezetés 1952-ig kényszerítette a fiatalokat donbázi bányauzemi munkára, ezt követően katonai sorsszolgálatra kezdték el kötelezni a kárpátaljai magyarokat is. A beregszászi családok jelentős része többgenerációsán volt érintve az 1944-es deportálási, majd 1947–1952 között a donbázi munkaszolgálatra irányítási hullámokban. Jellemző példa erre vonatkozóan a Nagy család története: Nagy Józsefet, a hét kiskorú fiúgyermeket nevelő édesapát 1944-ben, 44 évesen hurcolták el a szovjetek, aki belehalt a lágerbeli körülményekbe és bánásmódba; legidősebb fia 1947-ben Donbászra lett irányítva; 1953-tól pedig a katonaköteles korba lépett fiúkat kötelezték sorsszolgálat teljesítésére a Szovjetunió olyan távoli helyein, mint Vlagyivosztok, a Kuril-szigetek vagy Leningrád. Vagyis az édesapa nélkül maradt, mélyszegénységben élő családból mindig elvitték a potenciálisan családfenntartóvá válható legidősebb fiút, ennél fogva a kiskorú gyermekek is már 13 éves koruktól dolgozni voltak kénytelenek.⁶⁹ Bár a donbázi munkaszolgálat, a málenkij robottól eltérően nem kifejezetten etnikai alapon szerveződött – hiszen már 1940-ben megkezdődött és számos nemzetiséghez tartozó fiatalot érintett a szovjet birodalomban –, az állami gépezet ily mértékű, többszörös lesújtása a *kisemberre* egyének és családok élethelyzetének ellehetetlenítését eredményezte, életutakat tört ketté. Így történt ez a beregszásziak estében is, ahol a fent említett Nagy család történetéhez hasonlóan még számos példát lehetne említeni.

Beregszász lakossága nem mentesülhetett az államkölcson-jegyzési akció alól sem, amely intézkedés keretében valamennyi dolgozó béérének bizonyos hányadát lefoglalták államkölcson címszó alatt azzal az indokkal, hogy a Szovjetunió minden állampolgárának ki kell vennie

⁶⁸ Tóth Béla (1928–2014) visszaemlékezése, az interjút a szerző (MDE) készítette 2001. május 20-án.

⁶⁹ Nagy Sándor (1943–) visszaemlékezése, az interjút a szerző (MDE) készítette 2024. január 13-án.

részét az ország fejlesztéséből. A propaganda szerint az illető önként ajánlotta fel az adott összeget az ország fejlesztése érdekében. 1946 tavaszán a pártvezetés többször is hangsúlyozta, hogy ez a legfontosabb gazdaságpolitikai kampányhadjárat, és az aktivisták feladata tudatosítani a lakosságban a kölcsön jelentőségét, miszerint ez a hozzájárulás részét képezi a negyedik ötéves terv teljesítésének.⁷⁰ A begyűjtésre irányuló propagandamunkát Beregszászban is megszervezték, a *Vörös Zászló* pedig, mint a Beregszászi Járási Tanács sajtóorgánuma, az utasításnak megfelelően folyamatosan hirdette a kölcsön fontosságát. A városban az önkéntes felajánlóknak, más néven a kölcsönjegyzőknek az Állami Takarékpénztárba kellett beszolgáltatni a pénzösszeget. A Takarékpénztárba önként be nem fizetőket a hatóság emberei otthonukban keresték fel, és ott vették el az államkölcsönként meghatározott pénzösszeget. Sajtóhírek szerint 1946 májusában Beregszász megyei élen járt szinten az államkölcsönöket összesítő települések listáján.⁷¹

Az új hatalom által ígért, széles körű és ingyenes egészségügyi ellátás bevezetésének megvalósításaként 1945 júniusában Beregszászban nyitották meg Kárpátalja első poliklinikáját, melynek megnyitóünnepségén kijevi miniszteri szintű delegáció is részt vett. A járóbetegellátó intézmény egyik fő feladata volt a járványos és fertőző betegségek terjedésének megelőzése. Dr. Boksay Gyula irányítása alatt 1948-ra a poliklinika röntgenosztállyal, laboratóriummal, fogászati osztállyal és fizioterápiás gépekkel bővült.⁷² Fekvőbetegellátásra továbbra is a Beregszászi Járási Kórházban volt lehetőség. A kórház igazgatója, emblematisztikus alakja volt a korszakban az országos hírnévre szert tett Linner Bertalan.

A szovjet hatalom a kommunista ideológiai töltetnek megfelelően alakította át a helységneveket az egész birodalom területén,⁷³ így Bereg-

⁷⁰ KTÁL, F.P-I. op.1. od.zb.12. 62.

⁷¹ S.A.: Az államkölcsönök nagy sikere Beregszászban és a járásban. Pillanatfelvételek az Állami Takarékpénztárban, *Vörös Zászló*, 2(1946/39), 1946. máj. 12., 1.

⁷² Sz.n.: Poliklinika – a dolgozók egészsége védelméért, *Vörös Zászló*, 4(1948/10), 1948. jan. 29.

⁷³ Молнар Д. Елизавета –Молнар Д. Стефан –Добош Олександр:

szász esetében a Beregovó elnevezés lett használatos. A városban nagy erővel vette kezdetét a szimbolikus térfoglalás, 1945 júniusában határozta megmaradt magyar nyelvű feliratok eltávolításáról.⁷⁴ A város tér- és utcanevei sorra szélsőbal teoretikusokról, magas rangú, katonai tisztséget betöltő személyekről, partizánokról vagy orosz történelmi és kulturális személyekről lettek elnevezve.

A valós tér szovjetizálása mellett a hatalom különös figyelmet szentelt a szimbolikus tér szovjetizálására. Ennek egyik leglátványosabb eleme a Kossuth téren 1942 májusában felavatott I. világháborús emlékmű szétbontása után annak köveiből újjáépített emlékmű a 138. lövészhadosztály elesett katonáinak tiszteletére, amelyet 1945. június 17-én ünnepélyes keretek között avattak fel,⁷⁵ és a szovjet narratíva szerint tizenhárom elesett szovjet katonát temettek el a talpazatánál. A tér ekkor kapta a Hősök tere elnevezést. Az emlékmű fehér természetéből faragott oszlopát szélsőbal szimbolikák – ötágú csillag, búzalkalász, sarló, kalapács stb. – díszítették. A talpazat négy oldalán lévő márványlapokra a szovjet hadsereget dicsőítő feliratokat vésték. Korabeli szemtanúk elbeszélései alapján az emlékmű alá eltemetett, *hősi* halottak valójában azok a szovjet katonák voltak, akik a városba érkezést követően a szőlődombok-környéki pincéket feltörve és a bennük lévő boroshordókat szétverve oly mértékben feledkeztek bele a borivás mámorába, hogy eszméletlen állapotukba belefulladtak a számukra ismeretlen nedűbe. A tetemeket azok a vincellérek látták, akik a szovjet bevonulás másnapján, október 27-én helyzetfelmérés céljából ki-merészkedtek a szőlőbe. Az ő elmondásuk alapján maradt meg ma is a beregszászi köztudatban, hogy a Kurmay-völgyben, a Kurmay család birtokán lévő pincében két, az Arany-hegyen lévő pincében három ha-

Розбудоварадянської системи на території Закарпаття (1944–1946). Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність, 35 (2022) 146–173, 156. DOI: 10.33402/ukr.2022-35-146-173, Csernicskó István: Fények és árnyak. Kárpátalja nyelvi tájképéből. Ungvár, II. RF KMF – Hódinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont, Atdor–Shark, 2019, 203.

⁷⁴ KTÁL, F.P-14. op.1. od.zb.73. 17.

⁷⁵ Uo. 5.

lott szovjet katonát találtak, de holttestekre bukkantak a Szarka-hegyen lévő magyar állami közpincénél is.⁷⁶ A fenti állításokat támasztja alá egy benei szemtanú publikált visszaemlékezése is, aki szintén egy *hősi halott* szovjet katonáról ír, aki belefulladt a golyó ütötte lyukakon kiömlő borba. „Hogy mentsek a mundér becsületét, a katonai hatóságok a falusiakat vádolták, mondván: valaki megölte, majd a borba dobta. A holttestet a pince előtt földelték el, ám egy év múlva a járási központban emelt szovjet hősi emlékmű alá helyezték át, ma is ott nyugszik.⁷⁷ Érdekes adalék az emlékmű alatti sírokhoz, hogy 1973-ban földmunkálatok végzésekor 1,5 méter mélyen tömegsírokra bukkantak. A szakemberek szerint 1657-ben temették ide az embereket, amikor a lengyelek kirabolták és felgyújtották Beregszászt.⁷⁸

Az egyházi és nemzeti ünnepeket kiszorították az új hatalom állami ünnepei: május 1., május 9., november 7.⁷⁹ A sors szomorú abszurdja, hogy ezen ünnepek, felvonulások alkalmával az új hatalom uralta valós és szimbolikus tereken Beregszász lakossága asszisztálni volt kénytelen a családtagjaikat elhurcoló és a közösséget megtizedelő rezsim éltetéséhez.

⁷⁶ Nagy Sándor (1943–) beregszászi lakos elmondása alapján, az interjút a szerző (MDE) készítette 2024.I.13-án.

⁷⁷ Horvát László: *Élet a halál árnyékában*. Ungvár–Budapest, Intermix, 2004, 5.

⁷⁸ Zubánics László: „Túl a Tiszán van egy város, Beregszász...”, *Beregszász*, KMMI, 2009, 30.

⁷⁹ KTÁL, F. P-14. op.1. od.zb.73. 25.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM JEGYZÉKE

Levéltári források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL)

F.P-14., op.1, od. zb. 50. 6.

F.P-14. op.1. od.zb.216.1–32.

F.P-14. op. 1. od.zb.1 „a” 19.

F.P-14. op.1. od.zb. 22. 3.

F.P-14. op.1. od.zb.73. 8.

F.P-1. op.1. od.zb.12. 62.

Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának Közlönye, 2. szám, Ungvár, 1944.XII.05. 10.

Visszaemlékezések

Husztai Sándor (1926–2015) túlélő visszaemlékezése, az interjút a szerző (MDE) készítette, 2004. december 2-án.

Imre Gyula Pál túlélő lejegyzett visszaemlékezése alapján (1972), amely a II. Rákóczi Ferenc KMF Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjában található

Nagy András (1925–20212) visszaemlékezése, az interjút a szerző (MDE) készítette, 2006. július 15-én.

Nagy Sándor (1943–) visszaemlékezése, az interjút a szerző (MDE) készítette 2024. január 13-án.

Tóth Béla (1928–2014) visszaemlékezése, az interjút a szerző (MDE) készítette 2001. május 20-án.

Szakirodalom

Bognár Zalán: Hadifogolytáborok és hadifogolysors a Vörös Hadsegreg által megszállt Magyarországon 1944–1945. Budapest, Kairosz, 2012, 62–63.

Botlik József: Közigazgatási és nemzetiségi politika Kárpátalján, II. k. A Magyarországhoz történt visszatérés után 1939–1945, Nyíregyháza, a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, 2005, 253.

- Csernicskó István – Hires–László Kornélia – Márku Anita (szerk.): „hogy a magyarság ne vesszen el nyomtalanul ezen a vidéken”: A kárpátaljai magyarság 20. századi története és mai helyzete mély-interjúk tükrében, Ungvár, PoliPrint Kft., 2008, 148.
- Dobos Sándor – Molnár Ferenc (szerk.): Málenkij robot – Gupvi. Északkelet-Magyarországról elhurcolt áldozatok névsora (1944–1945), Beregszász–Ungvár, „RIK – U”, 2017, 76–81.
- Dr. Báthory Katalin – Benda István – Cséke Miklós – Dalmay Árpád – Dr. Göndöcs László (összeáll.): A beregszászi magyar gimnázium története 1864–1989, Budapest, Magyarágkutató Intézet, 1990, 85.
- Dupka György (összeáll.): A Szolyvai Emlékpark névlistája. A második világháború és a sztálinizmus áldozatainak gránitlapokra véssett nevei: internált civilek, elesett, meghalt katonák és munkaszolgálatosok), Ungvár–Budapest, Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix, 2017, 31–34.
- Dupka György: „Én Istenem, a keresztet vállainkról vedd le!” Tragikus sorsú kárpátaljai Gulag-elítéltek, mártírok panteonja (adattára), 1944–1970, *Együtt*, 21(2023/3), 75–76.
- Dupka György: Irodalmi élet Kárpátalján a szovjet időszakban (1944–1991), Ungvár–Budapest, Intermix, 2001, 13.
- Horkay László (ny. ref. püspök 1945–), az interjút Orbán Melinda készítette, 2011. április 4-én.
- Horvát László: Élet a halál árnyékában. Ungvár–Budapest, Intermix, 2004, 5.
- Id. Balog Sándor: Lágérből lágérbe, Ungvár–Budapest, Galéria, 1993, 9.
- ifj. Balog Sándor: Édesapám meghurcoltatása, *Kárpáti Igaz Szó*, 72(1991/205), 1991. okt., 25., 6.
- Korszun, O.M. (szerk.): A Kárpátaljai magyarok és németek internálása és deportálása 1944 és 1955 között. Levéltári iratok és anyagok, Uzshorod, Ukrán Országos Állami Kiadó, 2012, 8.
- Zelei Miklós: A kettézárt falu, Budapest, Kortárs, 2017, 168.
- Zubánics László: „Túl a Tiszán van egy város, Beregszász...”, Beregszász, Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, 2009, 30.

Молнар Д. Єлизавета –Молнар Д. Стефан –Добош Олександр: Розбудоварадянської системи на території Закарпаття (1944–1946). Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність, 35(2022) 146–173, 156. DOI: 10.33402/ukr.2022-35-146-173, Csernicskó István: Fények és árnyak. Kárpátalja nyelvi tájképéből. Ungvár, II. RF KMF – Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont, Atdor–Shark, 2019, 203.

Семенюк Н.Н. (пред.редкол.):История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская область, Киев, Главная редакция украинской советской энциклопедии – Институт истории АН УССР, 1982, 128.

Sajtó

Csanády György: „Engedjétek haza férjeinket, fiainkat, apáinkat, testvéreinket!” *Kárpáti Igaz Szó*, 72(1991/196), 1991.okt.11., 6.

Tóth Péter: 100 éve született Deákné Bartha Katalin, *Kárpáti Igaz Szó*, 9(2013/192–193), 2013. dec. 28., 16.

S.A.: Az államkölcsonök nagy sikere Beregszászban és a járásban. Pillanatfelvételek az Állami Takarékpénztárban, *Vörös Zászló*, 2(1946/39), 1946. máj. 12., 1.

Sz.n.: Poliklinika – a dolgozók egészsége védelméért, *Vörös Zászló*, 4(1948/10), 1948. jan. 29.

**„[...] LÓHÁTRÓL SZAMÁRHÁTRA NEM
ERESZKEDEM [...]” –
CHIRA SÁNDOR KÜZDELME
A GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZ
FENNMARADÁSÁÉRT KÁRPÁTALJÁN**

**A vallás és az egyház helyzete a szovjet rendszer
kiépítésének időszakában Kárpátalján**

A vallás és az egyház alapvető szerepet tölt be egy nemzet megtartó, kulturális és erkölcsi életében. A hit, mint közösségformáló és identitásképző tényező, meghatározó az emberi értékrend és a társadalmi stabilitás szempontjából. A szovjet rendszer kiépítésének időszakában azonban a vallási élet és az egyházak létezése ellentmondásban állt a kommunista ideológia ateista alapelveivel. A diktatórikus, központosított hatalmat gyakorló szovjet vezetés egyik kiemelt célja a vallásos meggyőződés visszaszorítása, a hívők számának csökkentése és az egyházi szervezetek működésének korlátozása volt. Ennek eredményeként a vallási intézmények tevékenységi köre fokozatosan beszűkült, szerepük jórészt a hívek lelki gondozására redukálódott. Számos vallásos ünnepet eltöröltek, illetve világi tartalommal töltöttek meg, ezzel is igyekezve gyengíteni a vallás társadalmi jelentőségét.

Kárpátalja 1944. szeptember 26. és október 28. között került a Szovjetunió fennhatósága alá, és ezzel kezdetét vette a szovjet hatalmi struktúrák fokozatos kiépítése a térségben. A kárpátaljai magyar

⁸⁰ Dr. habil Váradi Natália történész, Phd (Beregszász), a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem Történelem-és Társadalomtudományi Tanszék docense

közösség, a második világháború végétől kezdve számos megpróbáltatáson ment keresztül a szovjet hatóságok centralizált és elnyomó intézkedései következtében. A Vörös Hadsereg előrenyomulásával párhuzamosan – már 1944 nyarán – megkezdődött a közigazgatási, oktatási és egyházi elit, köztük hivatalnokok, tanárok, vasúti tisztek és lelkipásztorok elvándorlása. Megkezdődött a térség teljes társadalmi és politikai átrendeződése, amelyet a szovjet rendszer ideológiai, vallásellenes és homogenizáló politikája határozott meg.⁸¹

1944 őszén a Vörös Hadsereg bevonulásával megkezdődött Kárpátalja politikai és közigazgatási átalakítása. A kommunista vezetés Munkácson megszervezte a Kárpátaljai Népbizottságok első kongresszusát, amely kinyilvánította Kárpátontúli Ukrajna függetlenségét. A kongresszus egyidejűleg javaslatot tett a térség Szovjet-Ukrajnával való „újraegyesítésére”, amelyet november 26-án, az NKVD fegyveres egységeinek jelenlétében formálisan meg is szavaztak.

A kongresszus többek között létrehozta a „nép akaratából” működő Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsát, Ivan Turjanica vezetésével. Majd Sztálin tájékoztatta a csehszlovák kormányt: a Szovjetunió nem akadályozhatja meg a „népi önrendelkezés” kifejeződését és utasította a Huszton működő csehszlovák küldöttséget a térség elhagyására.

1945. június 29-én Moszkvában a csehszlovák–szovjet szerződés rögzítette Kárpátalja átadását.⁸² 1946. január 22-én Kárpátalja Kárpátontúli terület (Закарпатська область) néven az Ukrán SZSZK egyik megyéjeként beilleszkedett a szovjet közigazgatási rendszerbe, ahol 1991-ig maradt.

1946. január 24-től az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának elnökségi rendelete alapján Kárpátalja területén életbe léptek az USZSZK törvényei, ami a vallási közösségek tevékeny-

⁸¹ Fodor Gusztáv: Kárpátalja szovjetizálásának hatásai a Kárpátaljai Református Egyház életére 1944–1954 között. In: Erdős Kristóf et al. (szerk.): *Szovjet fogásigba hurcolt reformátusok a Kárpát-medencében. Tanulmánykötet.* Debrecen. 2017. 181–182., valamint Móricz Kálmán: *Kárpátalja Sorsfordulói.* Hatodik Síp Alapítvány, Budapest. 2001. 140.

⁸² Vida István–Zseliczky Béla: Az 1945. június 29-ei szovjet–csehszlovák szerződés Kárpátjáról. *Külügyi Szemle.* 2004. tavasz–nyár. 252.

ségének drasztikus korlátozását vonta maga után. Megszűnt a lelkészek állami támogatása, az egyházi vagyonokat államosították, a hívek elszegényedése pedig szinte ellehetetlenítette a gyülekezetek önfenn-tartását. A szovjet hatóságok 1944. december 5-én tömeges szekularizációt hajtottak végre, deklarálták az egyház és az állam, valamint az egyház és az iskola szétválasztását.

1945 márciusában az állam az egyházaktól elvonta az anyakönyvezés jogát, és a születések, házasságkötések, halálesetek nyilvántartását világi szervek hatáskörébe utalta. A Néptanács házasságról és családról szóló rendelete engedélyezte az egyházi szertartás nélküli polgári házasságot, míg az egyházi esküvő csak a civil házasságkötés után volt megengedett.

Az Ungváron 1945. április 20-án kiadott 58. sz. dekrétum többek között kimondta: az ifjúság nevelése és oktatása Kárpátontúli Ukrajnában állami feladat, a végrehajtó hatalom a Néptanács közoktatási megbízottjának kezében összpontosul.⁸³ Államosították a felekezeti iskolákat⁸⁴, a hittanoktatást pedig végleg betiltották. Aki a törvényt megszegte számolhatott a kemény következményekkel. *„A kultusz szolgálatában álló személyeket, akik gyermekeket szerveztek csoportokba hittan tanulmányozása céljából, meg kell büntetni a szovjet törvények teljes szigorával!”* – követeli F. M. Raszputyko a Vallási Kultuszok Ügyei Tanácsa Kárpátalja megyei megbízottja, Csopejtől, a megyei főügyésztől.⁸⁵ Ennek ellenére, számos helyen zajlott egyházi nevelés, amit a szovjet hatóságok szigorúan meg is büntettek.⁸⁶

⁸³ Fedinec Csilla: Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938–1991). Nemzetközi Hungarológiai Központ, Budapest, 1999. 38.

⁸⁴ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban: KTÁL), Fond P-14. op. 1., od.zb. 1. „a”.

⁸⁵ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (Az ukrán legfelsőbb hatóságok és közigazgatási hivatalok központi állami archívuma, a továbbiakban: ЦДАБОУ), F.4648., op. 4., od. zb.214., 74–77.

⁸⁶ Részlet Kormos V. I., az UKP Nagyszőlősi Járási Pártbizottság titkára 1957.VI-II.20-i jelentéséből: *„[...] A kemény munkák hatására lakosság egy része megsza-badult a vallástól. Szóvá kell azonban tennem, hogy az intelligencia csak nagyon kis részben vállal munkát az egyházellenes propagandában [...] el kell, hogy mond-jam, hogy járásunk falvaiban aktivizálódtak a szektánsok, római-katolikusok, re-*

Az egyházakat nem tekintették jogi személynek. 1945–1946-ban teljes mértékben államosították az egyházi, parochiális és felekezeti iskolai vagyont. Az egyházközségeknek az államtól kellett bérbe venniük a saját korábbi templomaikat, emellett különféle adókat szabtak ki rájuk. Ha elmaradt az adófizetés, bezárták a templomot.⁸⁷ Az egyházi iskolákból, zárdákból, a plébániákról az ott lakó személyeket kiűldözték. A lelkészek, papok több helyen albérletben húzták meg magukat. Ha egy település meg akarta tartani templomát, akkor nagy adót szabtak ki rá.⁸⁸ Általános jelenséggé vált, hogy a templomokat ateista múzeummá, tornateremmé, klubbá, raktárrá, műhellyé alakították át.⁸⁹

Az ateista nevelés egyik sajátos formája volt az egyéni foglalkozás azokkal az iskolás gyerekekkel, akik vélelmezetten erősen vallásos családból származtak. A pedagógusoknak a tanórákon állandó feladata volt, hogy az egyházakat a haladás- és tudományellenes színben tüntesse fel.⁹⁰ Tanító, tanár, egyenruhás személy, vezető beosztású ember nem járhatott templomban.

formátusok. Hatást próbálnak gyakorolni a fiatalságra, arra törekednek, hogy a fiatalok templomba járjanak és tanítják a vallás. Szét akarják rombolni a Komszomol szervezeteket. Tiszakeresztúrbán a pap, Szabó, vasárnapi iskolát alapított, ahová Komszomol tagok is járnak. Táncestet szervezet, ahol a helyi Komszomol titkár lánnyal táncolt. [...] Rebenyák Erzsébet, Újlakon a saját lakásán tanítja a vallást. Több faluban [...] pedig egyáltalán nem folytatnak egyházellenes tevékenységet, így azok a Komszomolok, akik eddig nem jártak templomba, most rendszeres látogatói annak [...]. Növelni kell az egyházellenes propagandát és több előadást kell tartani egyházellenes témában [...]". KTÁL, F. 454., op. 7., ed. hr. 4., 114.

⁸⁷ Botlik József: Hármassal kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1946–1997). Budapest, Hatodik Síp Alapítvány, Új Mandátum Könyvkiadó, 1997. 279.

⁸⁸ Dupka György (szerk.): Élő történelem. A Sztálini haláltáborok túlélőinek vallomásai 1944–1957. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993. 39., valamint Bohán Béla SJ: Adalékok a Szatmári Egyházmegye XX. századi történetéhez i. m. 113–142., valamint Dupka György: Koncepciós perek magyar elítélteiei. A sztálinizmus áldozatainak emlékkönyve (1944–1957), Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993. 39.

⁸⁹ Majnek Antal: A Kárpátaljai római katolikus egyház története. In: Tóth István et al. (szerk.), Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról. Ungvár. 1998. 55.

⁹⁰ Oficinskij Román: A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történetében. In: FEDI-

Több falu is fellépett a temploma bezárása ellen, ezért még szigorúbb fellépést követelt az UKP Kárpátaljai Megyei Bizottságának vezetése a helyi szovjet vezetőktől. [...] *Meg kell erősíteni a helyi pártszervezetet és felelősségre vonni az ellenkezőket, a templomot be kell zárni és kultúrhelyiséggé kell átalakítani [...]*!”⁹¹ – hangzott az utasítás.

A papok, lelkészek jelentős részét börtönbe zárták, vagy a Gulágra vitték, így az itthon maradtak 3–4 faluban is teljesítettek szolgálatot. A gyülekezeteik között nagyobb részt gyalog közlekedtek, vagy biciklivel jutottak el oda télen-nyáron, kopott ruhában és elnyűtt cipőben.

A vallásos külső megnyilatkozások, mint például a búcsújárás, körmenetek, confirmálás stb. tilosak lettek. Vallásos estéket csak vasárnap és ünnepnapokon tarthattak a templomi istentisztelet keretében.⁹²

Később, ha a község megszavazta, akkor minden 18 éven felüli egyháztag, amit a kolhozban fizetésként egy munkanapra kapott, azt odaadhatta a lelkésznek, ami nem volt egy nagy összeg és az ínséges idők miatt sok településen nem szavazták meg.⁹³

Az Ukrán SZSZK Állambiztonsági Hivatala kárpátaljai nyomozó részlege a lelkészeket, papokat állandóan megfigyelte, adatokat gyűjtött róluk és jelentéseket küldött a Vallási Kultuszok Ügyei Tanácsának. Az aktívabb egyháztagok is állandó megfigyelés alatt álltak.⁹⁴ Kiválasztották a számukra megfelelő embereket, akik végrehajtották utasításait és jelentéseket tettek a hívókról, egyházi személyekről, illetve, hogy a mise, istentisztelet alatt miről beszélt a pap, lelkész.⁹⁵ Provokátorok bomlasztották az egyházat, kompromittálták a papokat.⁹⁶ A nyílt és titkos akciók hatékonyságát letartóztatásokkal, erőteljes agi-

NEC Csilla – VEHES Mikola (Szerk.): Kárpátalja 1919-2009 történelem, politika, kultúra, Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010. 288.

⁹¹ KTÁL, F. I., op. 1., delo Nr. 3485., 97–99.

⁹² KREKL, Felsőbbhatósági körlevelek, F. I., 10. C., 1957. február 4.

⁹³ KREKL, Körlevelek, F. I., 10. C., 1961. december 4.

⁹⁴ Gulácsy Lajos: A mélységből a magasba. Bizonyásgtékel az elmúlt időkről. Magánkiadás. 2009. 61.

⁹⁵ Dupka Gyögy: Konceptiók perek magyar elitétjei... i. m. 99.

⁹⁶ KTÁL, F. P-1490, op. 1., delo Nr. 1., 6–8.

tációs propagandatevékenységgel igyekeztek növelni, állandósították a „proletárdiktatúrát”.⁹⁷

Az egyháznak, meghatározott időközönként, általában félévente, de előfordult, hogy gyakrabban is kimutatást kellett készíteni különböző, az egyházzal kapcsolatos eseményekről, például arról, hogy: a Húsvéti istentiszteleten mennyien voltak templomban, vasárnapokon mennyi a templomlátogatók száma, mennyi az úrvacsorázók száma, van-e orgona, vagy harmónium a templomban, mennyi államkölcsönkötvény van az egyház birtokában⁹⁸ stb.

Külön kimutatást kértek a szentelési ünnepségről, ehhez bekérték az ünnepségről felvett jegyzőkönyvet is,⁹⁹ valamint a templomot renoválásokról, feltüntetve a pontos összegeket, hogy az mennyi kiadásal járt.¹⁰⁰ Erre pénzt nem adtak, sőt ahogy csak tudták akadályozták a renoválást, például nem adták ki a szükséges hivatalos engedélyeket, de a helyi lelkész feladata volt, hogy különböző adományokból, a „nép pénzén” újraépítesse azokat. A karbantartás elmulasztása esetén a templomot bezárták, mivel az életveszélyes és balesetet okozhat.¹⁰¹

A vallásügyi maghatalmazott az egyházak könyvtárait és minden egyéb dokumentumot orosz nyelvű fordításban követelte, hivatalos orosz nyelvű szakember fordításban, aki egyházanként 15 rubel munkadíjért elkészítette a fordítást. Amennyiben az egyháznak nem volt pénze a fordíttatásra és magyar nyelven küldte meg a hivatalos iratokat a lelkész, azt visszaküldték és gyakran emiatt büntetési díjat szabtak ki.¹⁰²

A párttitkárokat arra kötelezték, hogy valamennyi településen ateista propaganda előadásokat tartsanak.¹⁰³

A tiltás, üldözés ellenére az egyházak életek és bár nagyon nehéz körülmények között, de működtek.

⁹⁷ Botlik József: *Egestas Subcarpathica...* i. m. 286.

⁹⁸ KREKL, Igazgatási iratok, F. I., 10. C., 1957. február 4.

⁹⁹ KREKL, Igazgatási iratok, F. I., 10. C., 1956. február 20.

¹⁰⁰ KREKL, Felsőbbhatósági körlevelek, F. I., 10. C., 1957. január 29.

¹⁰¹ KTÁL, F. P-1490., op. 1, delo Nr. 12., 6.

¹⁰² KREKL, Igazgatási iratok, F. I., 10. C., 1957. február 14.

¹⁰³ KTÁL, F. 454., op. 7., ed. hr. 6., 63.

A Sztálin halála után kezdődő viszonylag enyhébb, bár nem sokban különböző egyházpolitika 1953–1958 között tartott. Petro Vilyhovij, az USZSZK Vallási Kultuszok Ügyei Tanácsának irányítója 1953. június 24-én Ungvárra érkezik. Itt-tartózkodása alatt felhívta a figyelmet arra, hogy nagyobb hangsúlyt kell fektetni a hitéletre és beszélgetéseket kell folytatni Kárpátalja felekezeteinek vezetőivel.¹⁰⁴

Nem elhanyagolható tény, hogy a papok, lelkipásztorok nem sokkal az 1956-os forradalom kitörése előtt, 1955–1956-ban amnesztiával szabadultak és tértek haza szolgálati helyeikre.¹⁰⁵ Ez nem jelentett rehabilitációt, mindössze a büntetés felfüggesztését. Hazajöttek, de ellenőrzés alatt álltak. Többségüknek nem volt hol lakniuk, hiszen plébánia, parókia állami tulajdon lett és más funkciókat látott el. Csak rokonokhoz mehettek, de nem telepedhettek ott, ahol akartak. Sokan nem vállaltak további szolgálatot, mert betegek lettek, vagy túl idősnek érezték magukat. Azonban ehhez is állami, vagy rendőrségi hozzájárulás kellett.

A görögkatolikus egyház helyzete és Chira Sándor püspök életútja

Az önálló munkácsi görögkatolikus püspökséget 1771. szeptember 19-én¹⁰⁶, XIV. Kelemen pápa idejében állították fel. A XVIII. század végén a püspökség Munkácsról Ungvárra tette át a székhelyét, a megnevezésében azonban megmaradt a „munkácsi” jelző.¹⁰⁷

A Munkácsi Görögkatolikus Püspökség joghatósága a két világháború között 320 plébániára terjedt ki, ebből 265 a mai Kárpátalja területén működött. Sztojka Sándor (1890–1943) püspök hirtelen bekövetkezett halála után a háborús helyzetre való tekintettel az Apostoli Szentszék

¹⁰⁴ ЦДАБОУ, F. 4648., op. 4., od. zb. 114., 22.

¹⁰⁵ ЦДАБОУ, F. 4648., op. 4., od. zb. 214., 27–36.

¹⁰⁶ Marosi István: Görögkatolikus Magyarok Kárpátalján. Szent Miklós Egyesület, Nagybecsény–Beregszász, 2014. 7.

¹⁰⁷ Gönczi Andrea: Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején. PoliPrint–II.RFKMF, Ungvár–Beregszász, 2008. 25.

1943-ban nem nevezett ki új püspököt. Az egyházmegyéet ideiglenesen előbb Ilniczky Sándor (1889–1947) káptalani nagyprépost irányította¹⁰⁸, majd 1944. január 1-től a frontvonal közeledtével, a Vatikántól dr. Dudás Miklós (1902–1972) hajdúdorogi püspök kapott apostoli adminisztrátorként kinevezést az egyházmegye vezetésére.¹⁰⁹ Romzsa Tódort (1911–1947), az ekkor végzős papot Dudás Miklós szentelte püspökké az ungvári székesegyházban,¹¹⁰ Madarász István kassai és Scheffler János szatmári római katolikus főpásztorokkal, 1944. szeptember 24-én.¹¹¹ Az egyházmegyei káptalan 1945-ben 3 tagú volt: Chira Sándor szentszéki prelátus, Kohutics Tivadar és Choma Viktor személyében.¹¹²

1944-ben, a Vörös Hadsereg bevonulásával Kárpátontúli Ukrajna területére a helyi papság körében erős bizonytalanság és aggodalom uralkodott el. Nyilvánvalóvá vált, hogy a szovjet hatalom ateista politikája kedvezőtlenül érinti majd az egyházi életet. Dudás Miklós püspök 1944 szeptemberében Ungvárra érkezett, és az egyházmegye három központjában – Ungváron, Munkácson és Huszton – tartott gyűlésein meghatározta a papság számára követendő irányvonalat. Felhívta a papokat, hogy maradjanak szolgálati helyükön, ne kövessék a visszavonuló magyar csapatokat, hanem folytassák a hitélet és a lelkipásztori munka fenntartását bármilyen körülmények között. A püspök engedélyezte a szertartások templomon kívüli megtartását – iskolákban, lakóházakban, akár misekellékek nélkül is –, valamint

¹⁰⁸ Пекар А. В.: Нариси історії церкви Закарпаття, том I. Рим-Львів, 1977. 193.

¹⁰⁹ KTÁL, F. 151., op. 24., delo Nr. 964.

¹¹⁰ Dupka György: Egyházüldözés Kárpátalján 1944–1991. A Gulágra elhurcolt és megtorlásban részesült kárpátaljai római katolikus, görögkatolikus papok, református lelkipásztorok és más felekezetek vezetőinek emlékére. Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 2017. 51.

¹¹¹ Bendász Dániel: A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a szovjet megszállás után és ma. In: Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István (szerk.): A kommunizmus áldozatai, rehabilitációs alternatívák Kelet-Közép-Európában. II. RF KMF Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont, Beregszász, 2016. 199.

¹¹² Hodinka Antal: A munkácsi görög-katolikus püspökség története, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1909. 709.

rövidített liturgiák végzését a hívek vallási életének megőrzése érdekében.¹¹³

A Vörös Hadsereg Kárpátaljára történő bejövetele után a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye klérusa mindent megtett annak érdekében, hogy hű maradjon esküjéhez, amit Dudás Miklós püspök előtt tett.¹¹⁴ Hat fő kivételével nem hagyták el kijelölt helyüket.

Kárpátalja lakossága 1941-ben 852 546 fő volt.¹¹⁵ A második világháború végén a kárpátaljai lakosság zöme görögkatolikus vallású volt, 461 555 ezer hívő tartozott ehhez a felekezethez,¹¹⁶ akiknek többsége ruszin nemzetiségű volt, emellett 28 ezer magyar, 16 ezer román, 3 ezer szlovák nemzetiségű hívőt is számlált.¹¹⁷ A pravoszláv hívek számát 109–121 ezer közé tették, 81 ezren római katolikusok, 78 ezren pedig reformátusok voltak.¹¹⁸ Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa megtett minden tőle telhetőt, hogy a felekezeti viszonyokat a „megfelelő» irányba terelje, megerősítve a pravoszláv egyházat, míg a többi felekezetet megsemmisítésre ítélte. 1943-ban Sztálin visszaállította a moszkvai ortodox patriarchátust, ezzel pedig eldőlt a görögkatolikus egyház sorsa.¹¹⁹

Romzsa jelentéséből tudjuk, hogy a Munkácsi Egyházmegyében az „újraegyesülésig” 306 pap szolgált 447 templomomban.¹²⁰

A szovjet megszállók már 1944-ben hozzáláttak a kárpátaljai görögkatolikus egyház módszeres fölszámolásához, amelynek során 1947. november 1-én a munkácsi kórházban maga Romzsa Tódor is merénylet áldozata lett,¹²¹ aki bár igyekezett lojálisan viselkedni az új hatalom

¹¹³ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 56–61.

¹¹⁴ Mihály Zoltán – Zombori István: Az egyház hatalma – a hatalom egyháza. ME-TÉM, Budapest, 2015. 63.

¹¹⁵ Marosi István: Görögkatolikus Magyarok Kárpátalján. Szent Miklós Egyesület, Nagybégány–Beregszász, 2014. 42.

¹¹⁶ KTÁL, F. 151. op. 24., delo Nr. 802., 8.

¹¹⁷ Botlik József: Hármast keresztt alatt... i. m. 275.

¹¹⁸ Oficinszkij Román: A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történetében i. m. 288.

¹¹⁹ Botlik József: Hármast keresztt alatt... i. m. 277.

¹²⁰ KTÁL, F. P-1490., op. 1., delo Nr. 3. 14.

¹²¹ Botlik József: Hármast keresztt alatt... i. m. 278-282.

íránt, a ránehezedő nyomás ellenére sem volt hajlandó az aposztáziára, sem pedig részt venni egyháza felszámolásában.¹²²

Ungvárt 1944. október 28-án foglalja el a szovjet haderő. A Kárpátaljára megérkező szovjet hadsereg és a szovjetpárti helyi hatalmi szervek 1944. november 7-én, az ungvári városi Rákóczi Mozi épületében, a római katolikus templommal szemben, ünnepelték meg az 1917-es nagy októberi szocialista forradalom évfordulóját, valamint ekkor üdvözlük és ünneplik a győzteseket – a szovjet haderőt – a kárpátaljai székhely elöljáróságai. Ide rendelték megbeszélésre a Munkácsi Görögkatolikus Püspökség vezetését¹²³, és felszólították Romzsa Tódor püspököt, hogy mondjon ünnepi beszédet, amiben Kárpátalja népe nevében kéri a Csehszlovák Köztársaságtól való elszakadást. Romzsa püspök Chira Sándor kanonokot szeretne volna megbízni az ünnepi beszéd megtartásával – de mivel annál addigra már két politikai biztos volt „beszállásolva” őrnagyi rangban, ez gyorsan kiderült –, ezt nem engedték meg, azzal az indokkal, hogy a katonaság kifejezetten őt akarja hallani, sőt felajánlották neki, hogy ők majd elkészítik neki a beszédet is, amit¹²⁴ Romzsa elutasított és végül rövid beszédet tartott. Ebben megköszönte a Mennyei Atyának azt, hogy Kárpátalját a háború nem sújtotta túl nagy áldozatokkal, megköszönte a nagyvezérnek, Sztálinnak a felszabadítást és sikereket kívánt a béke felé vezető úton.¹²⁵

Az ülés elnöke, Sztaszev Szergej – az Ungváron letelepedett emigráns orosz ügyvéd fia volt, akit a szovjet hatóságok pár nappal korábban neveztek ki Ungvár polgármesterévé¹²⁶ – felolvasta a csehszlo-

¹²² Puskás László: Romzsa Tódor püspök élete és halála. Don Bosco Kiadó Bt, H. n., 1998. 89–283.

¹²³ Oficinszkij Román: Egyházellenes intézkedések. In: Fedinec – Vehes (szerk.). 2010 i. m. 289.

¹²⁴ Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltár. „Chira Sándor hagyatéki iratai. Visszaemlékezés”, Karaganda, 1958. július 14., 1. (A továbbiakban BIGKKL, Chira Visszaemlékezés)

¹²⁵ R. Bulecza Rozália (szerk.): Romzsa Tódor püspök hitvallása és vértanúhalála. Készült Puskás László atya boldoggáavatási életrajzi anyagai nyomán. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2000. 27.

¹²⁶ Bendász István–Bendász Dániel: Helytállás és tanúságétel. A Munkácsi Görög

vák köztársasági elnökhöz szóló rövid táviratot: „*Kárpátalja népe kéri Önt, Elnök Úr, hogy minket a Csehszlovák Köztársaság keretéből kien-gedni méltóztassék [...]*.”¹²⁷ Másnap a Zakarpatszka Pravdában pár soros hír jelent meg (más források szerint terjedelmes) Romzsa aláírásával, amelyben a püspök az egyházmegye nevében bejelentette Kárpátaljá-nak Szovjet-Ukrajnához való önkéntes csatlakozását, újraegyesítését, amit a kijevi sajtóban is közzétettek. Romzsa cáfolta a hírt, amire fel-keresték az illetékesek és közölték, hogy az a hír jelent meg, amiről neki beszélnie kellett volna.¹²⁸ Ezek után a püspök eldöntötte, hogy többé nem vesz részt effajta rendezvényeken és nem fogadja a sajtót sem.

A hadsereg politikai tisztjeinek súlyos fenyegetéseire, miszerint a manifesztum aláírásának megtagadása szembeszegülést jelent a szov-jet hatalommal, a püspök így választott: „*A Manifesztum politikai do-kumentum, a püspök pedig nem foglalkozhat politikával.*”¹²⁹

Az ellenségnek tekintett görögkatolikus egyház felszámolásának először Galíciában láttak neki,¹³⁰ mivel a Szovjetunióban összesen 5 millió unitus vallású volt, akik gyakorlatilag Nyugat-Ukrajnában él-tek, és akik az ukrán állam függetlenségének támaszát adták, nem is-merve el a Szovjetunió fennhatóságát.¹³¹

Nem sokkal a Vörös Hadsereg bevonulását követően, Havril Kosz-telynik, az ortodoxia nagy védelmezője, megszervezte a kezdeményező csoportot, aminek az volt a feladata, hogy a galíciiai ukrán Görögkato-likus Egyházat „újraegyesítse” az Orosz Ortodox Egyházzal.¹³²

Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai. Galéria-Écriture. Ung-vár–Budapest, 1994. 132.

¹²⁷ BIGKKL, Chira Visszaemlékezés, 2.

¹²⁸ Oficinszkij Román: Egyházellenes intézkedések i. m. 289.

¹²⁹ R. Bulecza Rozália (szerk.): Romzsa Tódor püspök hitvallása és vértanúhalála i. m. 27.

¹³⁰ Gönczi Andrea: A görögkatolikus egyház felszámolása Kárpátalján az Orosz Föderáció Állami Levéltára anyagának tükrében. In: Gazdag Vilmos – Karmacsi Zoltán – Tóth Enikő (szerk.): Értékek és kihívások. II. kötet., Autdor–Shark, Ungvár, 2016. 41–48.

¹³¹ Botlik József: Hármas kereszt alatt... i. m. 277.

¹³² Puskás László: Gondolatok az orosz ortodox egyház 20. századi történetéből.

1944. november 18-án, Munkácson a Munkácsi-Eperjesi Pravoszláv Püspökség vezetői – Feofan Szabó püspökhelyettes, apát, Olekszij Kabaljuk főapát, Iván Kopolovics, a püspöki iroda titkára, Dmitrij Beljakov esperes, valamint Petro Lintur, huszti gimnáziumi tanár – megfogalmazták J. V. Sztálinhoz címzett levelüket, amiben arra kérték a Szovjetunió vezetőjét, hogy Kárpátontúli Ukrajnát csatolják a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségéhez, mint „*Kárpátorosz Szovjet Köztársaságot*”, melynek határai Kőrösmezőtől a Poprádig, az Ungtól Debrecenig terjednek. Továbbá kérték, hogy a Munkácsi-Eperjesi Pravoszláv Püspökséget helyezték a Moszkvai Patriarchátus fennhatósága alá, illetve, hogy Kárpátontúli Ukrajna görögkatolikus templomait, egyéb egyházi ingóságait, földbirtokait adják át a pravoszlávoknak. Miután a levelet 23 pap is aláírta, a 4. Ukrán Front politikai osztályának támogatásával, 1944. december 7-én a pravoszláv delegáció Moszkvába vitte a levelet.¹³³ Természetesen a levélben kérést hamarosan teljesítették, és már 1944 végén az egyházmegyét a moszkvai patriarchátushoz csatolták, a görögkatolikus egyház ingatlanjait pedig a pravoszláv egyház kapta meg.¹³⁴ Így tehát a szovjet vezetés a görögkatolikus egyházat is az „újraegyesülés” módszerével szerette volna felszámolni.¹³⁵

Az egyházi nagygyűlésre 1946 márciusában Lembergben került sor az állambiztonsági szolgálat által kidolgozott forgatókönyv szerint. Havril Kosztelnik atya maradéktalanul eleget tett megbízatásának. Beszédet mondott „*a görögkatolikus egyháznak az orosz pravoszláv egyházzal való újraegyesülésének szükségességéről*”. Az eseményen a görögkatolikus püspökök nem voltak jelen, mivel ellenszegülésük miatt, 1945 áprilisától, a hitleristákkal való együttműködés vádjával bebör-

Lapszéli jegyzetek az Orosz Ortodox Egyház története első magyar nyelvű kiadásához. Teológiai – Hittudományi Folyóirat, 34. évfolyam, 3-4. szám, 2000. 130.

¹³³ Oficinszkij Román: A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történetében i. m. 290.

¹³⁴ KTÁL, F. P-14., op. 1., szpr. 666., 1–123. valamint Botlik József: Hármaskereszt alatt... i. m. 277.

¹³⁵ Brenzovics László: Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Kárpátontúli területe, 1945. június–1991. augusztus. In: Baranyi Béla (szerk.): Kárpátalja. MTA Regionális Kutatások Központja. Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest, 2009. 100.

tönbe zárták őket. Azonban, hogy az egyházi szokásokat betartva szülessen meg döntés, az „újraegyesülést” a négy pravoszláv püspök szentelte meg. Ezt követően megjelentették a „*Lembergben 1946. március 8-10-én tartott görögkatolikus egyházi nagygyűlés*”, azaz leMBERGI zsinat¹³⁶ határozatait, ami felszámolta az 1596-os breszti unió rendeletét az egyházi unióról. Ezzel az egyház kivált a Vatikán joghatósága alól és egyesült az Orosz Pravoszláv Egyházal. Ezután a Szovjetunióban egyetlen működő egyházmegyeként maradt meg a Munkácsi Görögkatolikus Püspökség. Nyilvánvaló volt, hogy megszüntetése a hatalom számára már csak idő kérdése.

Ugyanezt a forгатókönyvet kívánták alkalmazni Kárpátalján is, de itt a körülmények nem engedték azt meg, mivel a vidék több országgal volt határos, így fennállt egy esetleges nemzetközi konfliktus kialakulásának a veszélye. Emellett nem csak egyházi, de rokoni kapcsolat is egybefűzte a lakosságot a római katolikus egyházal, amely köztudottan ellenszenvvel viselkedett mind a kommunisták mind pravoszlávokkal szemben. Ezért a szovjet hatalom képviselői a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye felszámolását fokozatosan vitték végbe,¹³⁷ amihez többek között kézfoghatóbb, szovjetellenesnek minősülő vádpontokat kezdtek keresni a püspöki könyvtárban, irattárban; fokozták a terroret, pszichológiai pressziót gyakoroltak a püspökre, papságra stb.¹³⁸

A még fiatalnak számító Romzsa püspök a Munkácsi Egyházmegye vezetőjeként sohasem vett részt a politikai életben, ezért a szovjet vezetés semmilyen vádat nem tudott felhozni ellene, amivel esetleg gyanúba keverhették volna őt és így a görögkatolikus egyházat. Mindazonáltal a szovjet hatalom minden módon térdre akarta kényszeríteni a püspököt. A főpásztor azonban makacsul ellenállt a szovjetek akara-

¹³⁶ Riskó Mariann: Az eskü mindvégig kötelez. A kárpátaljai görög katolikus egyház kálváriája 1944–1991. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1995. 14., valamint Oficinszkij Román: A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történetében i. m. 294.

¹³⁷ Gönczi Andrea: A görögkatolikus egyház felszámolása i. m. 42.

¹³⁸ R. Bulecza Rozália (szerk.): Romzsa Tódor püspök hitvallása és vértanúhalála. Készült Puskás László atya boldoggáavatási életrajzi anyagai nyomán. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2000. 35.

tának, amelynek értelmében a püspöknek kezdeményezni kellett volna a Moszkvai Pravoszlav Egyházzal való egyesülést.¹³⁹

A szovjetek bevonulásakor Kárpátaljára, 1944. október 27-én, Romzsa püspök Chira Sándort választotta vikáriusává, akinek tapasztalatára, tanácsaira, éleslátására, diplomáciai érzékére számított, és aki igazi harcostársa volt a sztálinista államhatalom támadásaival szemben.

Chira Sándor 1897. január 17-én született a Máramaros megyei Irhóc (Білахівці) községben, Chira Kornél görög katolikus esperes-lelkész és Tabakovics Berta fiaként. Az elemi iskola I–II. osztályát Nyéresházán (Нересниця), a III–IV. osztályt Irhócon ruszin tannyelvű iskolában, gimnáziumi tanulmányait pedig Máramarosszigeten, a magyar királyi katolikus (piarista) főgimnáziumban végezte el. 1915-től a budapesti Pázmány Péter Egyetem teológiai fakultásán tanult. Ennek elvégzése után, 1920. december 19-én Papp Antal munkácsi püspök pappá szentelte. 1920-tól 1922-ig egyházmegyei iktató és levéltáros. 1922-től 1923-ig Irhócon ideiglenes adminisztrátor, 1923-tól 1924-ig Kőkönyesen (Терново, Máramaros vármegye) Gorzó Elek parochus mellett káplán.¹⁴⁰ 1924–1932 között az ungvári papi szeminárium spirituális, 1924–1946. között teológia tanára¹⁴¹ – más adatok szerint 1949-ig¹⁴² –, Gebé Péter, a munkácsi egyházmegye püspöke nevezte ki az egyháztörténelem és kánonjog professzorává¹⁴³, ezután időnként jogot, egyháztörténetet, pasztorálist és morálist is előadott. 1924-ben az egyházmegyei bíróság tanácsadója¹⁴⁴ és a Keresztény Néppárt tagja lett.¹⁴⁵ 1925–1927 között a Kárpátaljai Szent Jozafát Missziós Társaság elnöke.¹⁴⁶ 1928. december 1-től az ungvári városi kórház lelkipásztora.¹⁴⁷ 1932–1944 kö-

¹³⁹ Bendász Dániel: A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a szovjet megszállás után és ma i. m. 199.

¹⁴⁰ Bendász István–Bendász Dániel: Helytállás és tanúságétel i. m. 24. és 124.

¹⁴¹ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 88.

¹⁴² Bendász István–Bendász Dániel: Helytállás és tanúságétel i. m. 124.

¹⁴³ KTÁL, F. 151., op. 13., delo Nr. 1511. 111.

¹⁴⁴ KTÁL, F. 151., op. 13., delo Nr. 1511. 111.

¹⁴⁵ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 19.

¹⁴⁶ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 48.

¹⁴⁷ KTÁL, F. 151., op. 13., delo Nr. 1511. 111.

zött kanonok (püspöksége álcázása érdekében ezt a titulust használta halálos ágyáig). 1930-ban a püspöki konzisztórium tanácsosává választja, a Szentszék pápai kápláni címmel díjazza.¹⁴⁸ 1934-től 1939-ig Rector Seminarii, azaz az ungvári görögkatolikus papi szeminárium rektora.¹⁴⁹ Sztojka Sándor püspök 1939. július 17-én felmenti rektori állásából, de teológiai tanárként és az egyházmegyei bíróság tagjaként megerősíti,¹⁵⁰ majd kinevezik az egyházmegyei bíróság elnökévé.¹⁵¹ 1943-tól XII. Pius pápa pedig pápai prelátussá nevezi ki.

Chira Sándor püspökké szentelésének ideje vitatott. Vannak, akik szerint már 1944. szeptember 14-én az ungvári katedrálisban Dudás Miklós püspök, a munkácsi egyházmegye adminisztrátora Madarász István kassai római katolikus püspök segédletével, dr. Romzsa Tódorral egy időben ordinálta püspökké. Bár ez kétséges, mivel ez esetben nem lett volna titkos a püspökké szentelés.¹⁵² Mások állítása szerint 1944-ben Romzsa titokban, a Szentszék felhatalmazásával szenteli püspökké.¹⁵³ Egyes források szerint titkos püspökké szentelése 1945. december 30-án történik.¹⁵⁴ És vannak, akik 1947-re, azaz a Romzsa püspök halála utáni időszakra teszik azt.¹⁵⁵

1945 januárjának második felében Sz. Tyulpanov ezredes, aki gyakori látogatója volt a munkácsi püspöki rezidenciának – mivel a vele szemben rekvirált épületben lakott –, felszólította Romzsa Tódor püspököt, hogy tegyen tiszteletlátogatást Iván Petrov tábornoknál, a 4. Ukrán Front parancsnokánál, Nagymihályon (Michalovce). Tyulpanov szemrehányást tett a püspöknek, amiért ezt önként nem tette meg

¹⁴⁸ Riskó Marianna: „A jó harcot megharcoltam, a hitet megőriztem...” Betekintés Chira Sándor püspök életútjába a források tanúságával. In: Orosz Ildiko–Szikura József: Acta Academiae Beregsasiensis, II. RFKMF, Beregszász–Ungvár, 2014. 13 évf. 1. k., 168.

¹⁴⁹ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 52.

¹⁵⁰ KTÁL, F. 151., op. 18., ed. hr. 1715., 2.

¹⁵¹ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 52.

¹⁵² Botlik József: Hármast keresztt alatt... i. m. 286.

¹⁵³ Bendász István–Bendász Dániel: Helytállás és tanúságétel i. m. 124.

¹⁵⁴ Riskó Marianna: „A jó harcot megharcoltam, a hitet megőriztem...” i. m. 170.

¹⁵⁵ Bendász István–Bendász Dániel: Helytállás és tanúságétel i. m. 128–129.

korábban. Romzsa püspök és Chira Sándor kanonok a parancsnok hívására megjelentek Petrov és Lev Mehlisz tábornok előtt. A találkozó témája Kárpátalja Szovjet-Ukrajnához való csatolása volt, amely során a püspök nyílt politikai nyomásgyakorlásnak és megfélemlítésnek volt kitéve. Az esemény jól tükrözte a szovjet katonai és politikai hatalom vallásellenes, represszív stratégiáját, amely már a kezdetektől igyekezett az egyházi vezetést lojalításra kényszeríteni. Mindkét egyházi személy kifejezte véleményét miszerint: „*a csatlakozás kérdését a két ország – CSR és CCCP – kormánya kompetens intézni.*”¹⁵⁶ Chira látva a tábornokok dühét, próbálta menteni a helyzetet azzal, hogy az újságokból tanult elismerő szavakkal üdvözölte azokat, megmentve ezzel a püspököt.

1945 februárjában a szovjet hatóságok letartóztatták Demjanovics Péter görögkatolikus papot, Rahó parochusát, aki 1939 és 1944 között a magyar uralom idején Kárpátalja képviselőjeként a magyar Országgyűlés felsőházának tagja volt. A papot kémkedéssel és a „szovjet nép elárulásával” vádolták meg. A Rendkívüli Bíróság halálra ítélte, s az ítéletet 1945. április 21-én, nagypénteken, az ungvári kórházban, betegágyán fekvé hajtották végre. Az eset jól példázza a szovjet hatalom korai időszakára jellemző egyházi személyek elleni megtorló politikát, amely a görögkatolikus papság megfélemlítését és a vallási intézményrendszer felszámolását szolgálta.¹⁵⁷

A szovjet valláspolitikai Kárpátalján is egy előre kidolgozott, központilag irányított stratégia szerint törekedett a görögkatolikus egyház felszámolására. 1947. január 16-án Moszkva bekérte Ungvárról a „forгатókönyv” részletes végrehajtási tervét Sz. N. Ljamsin-Agafonovtól, az SZSZKSZ kárpátaljai vallásügyi meghatalmazottjától, akit Moszkvából Vilhovij utasított, hogy Romzsa Tódor püspököt és tanácsadóját, Chira Sándort állandó megfigyelés alatt kell tartani, mivel jelentős befolyással bírtak a papságra és a hívekre. Ezzel párhuzamosan felszólították Ivan Turjanicát, a helyi pártvezetést, hogy határozottabban lépjen fel a Vatikántól való elszakadás érdekében, és biztosítsa, hogy a helyi görögkatolikus közösségek semmilyen kapcsolatot ne tartsanak

¹⁵⁶ BIGKKL, Chira Visszaemlékezés, 4.

¹⁵⁷ Botlik József: Hármaskereszt alatt... i. m. 284.

fenn a külföldi, különösen az eperjesi és szatmári egyházi központokkal.¹⁵⁸ A valláspolitikai így fokozatosan a teljes elszigetelés és likvidálás irányába haladt, a szovjet ideológiai kontroll kiterjesztésének jegyében.

1945. március 24-én a Néptanács kiad egy rendeletet *A vallás szabad megválasztásáról* címmel, amelynek értelmében minden felnőtt állampolgárnak joga volt szabad akaratából megváltoztatnia vallását, illetve felekezeten kívülinek lennie, a kiskorúak pedig szüleik, gyámjaik hozzájárulásával változtathatták meg vallásukat.¹⁵⁹

1945. március 24-én Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa rendeletet fogadott el, amelyben betiltotta a „görögkeleti” kifejezés használatát, helyette a „pravoszlávot” rendelte el.¹⁶⁰

1945. április 20-án a Munkácsi-Eperjesi Görögkeleti Püspökséget a Moszkvai Patriarchátushoz csatolták. A szovjet időszakban a pravoszláv egyház egyre gyarapodott, rövidesen ehhez az egyházhoz tartozott a legtöbb hívő, templom, pap, akiket már a szovjet papi szemináriumokban képeztek ki. Az unitus egyháztól megvont anyagi támogatását is a pravoszlávnak adták.¹⁶¹ Az egyház hivatalos megnevezése a „Русская”, azaz Orosz Pravoszláv Egyház volt, az ukrán nyelvben azonban a „Руська” – a Kijevi Rusz (Київська Русь) idejére emlékeztető „óukrán” – kifejezést használták, ami a hívek megtévesztésére szolgált.¹⁶²

A szovjet hatóságok 1945 után szervezett letartóztatási hullámot indítottak a görögkatolikus papság körében, akiket a „magyar fasiszta rendszerrel” való együttműködés vádjával illettek. Ezzel párhuzamosan megjelentek tudományosnak álcázott, de propagandisztikus egyházellenes kiadványok, amelyek célja a görögkatolikus felekezet megszüntetésének igazolása és az egyházi tekintély aláásása volt. A papokat és egyházi vezetőket rendszeresen vádolták a „nép elárulásával”, „fasiszta kollaborációval” és „szovjetellenes bomlasztó tevékenységgel”.

¹⁵⁸ KTÁL, F. P-1490., op. 1, delo Nr. 2., 1–2.

¹⁵⁹ KTÁL, F. P-14., op. 1., szpr. 660., 1–5.

¹⁶⁰ KTÁL, F. P-14., op. 1., szpr. 661., 1–4.

¹⁶¹ KTÁL, F. P-14., op. 1., od. zb. 665., 1–22.

¹⁶² Oficinskij Román: Megtúrt pravoszlávok és üldözött reformátusok. In: Fedinac – Vehes (szerk.). 2010. 296.

A hatósági diskurzusban olyan címkéket használtak, mint „ellenforradalmár”, „nép ellensége” vagy „reakciós elem”.

A püspökség vezetőiről a belügyi szervek ügynökdoSSIékat nyitottak, „keresztthordozók” fedőnévvel, és rendszeres megfigyelés alá helyezték őket. A biztonsági apparátus nyilvántartást vezetett, „kompromittáló” adatokat gyűjtött, valamint rendszeres jelentéseket készített a papság tevékenységéről és a hívek körében gyakorolt befolyásukról. A folyamat a görögkatolikus egyház intézményi felszámolásának és erkölcSi diszkreditálásának előkészítését szolgálta.¹⁶³

A Néptanács 1945. augusztus 29-én született döntése értelmében a Munkácsi Egyházmegye püspöki levéltárát és könyvtárát ellenőrzésnek vetették alá¹⁶⁴ és „rendszerellenes” iratokat megsemmisítették, a többi átadták az 1945 januárjában alapított Központi Állami Történelmi Levéltárnak, amelynek már akkor is Ungváron volt a központja és Beregszászon egy fiIiáléja.¹⁶⁵

A szovjet hatóságok egyre erőteljesebben sürgették a görögkatolikus egyházközségek áttérését a pravoszláv hitre.¹⁶⁶ Ez részben sikerült is nekik, azonban a hívek jelentős része inkább római katolikus lett.¹⁶⁷ Más részük pedig titokban gyakorolta hitét 1949–1989 között, illegálisan működve, katakomba-egyházként.¹⁶⁸

¹⁶³ Oficinszkij Román: Egyházellenes intézkedések In: Fedinec – Vehes (szerk.). 2010. 291.

¹⁶⁴ KTÁL, F. P-14., op.1., szpr. 667., 1.

¹⁶⁵ KTÁL, F. P-14., op. 1., od. zb. 702., 1–9.

¹⁶⁶ Bendász István: Öt év szögesdrót mögött. Egy kárpátaljai görög katolikus pap naplója a Gulágon. Harmadik bővített kiadás. Ungvár. 2012. 4.

¹⁶⁷ Dupka György (szerk.): Az elítélt és kivégzett görögkatolikus papokról összegyűjtött adattár. Kárpátaljai Magyar Gulág-lexikon. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 1999., valamint Szabó György atya: Tövises út az egységhez. Fejezetek a kárpátaljai görög katolikus egyház történetéből. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1999. 73.

¹⁶⁸ Bendász Dániel: A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a szovjet megszállás után és ma. In: A kommunizmus áldozatai, rehabilitációs alternatívák Kelet-Közép Európában. Szerk. Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István: Nemzetközi tudományos konferencia anyagai Beregszász, 2015. november 20–21. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, 2016. 202.

1946. augusztus 21-én a népképviselők kárpátaljai megyei tanácsának határozata értelmében megkezdődött az egyházi és kolostori földbirtokok törvényes államosítása.¹⁶⁹ Romzsa püspök a végsőkig védelmezte a püspökség érdekeit, határozottan ellenállt a pravoszláv hittérítésnek, elszántan harcolt a moszkvai patriarchátusba való beolvasztás ellen, folyamatosan kérelmekkel fordult a szovjet vezetéshez, hogy írják felül a görögkatolikus egyház elleni intézkedéseket, adjanak választ, hogy milyen törvények, paragrafusok alapján járnak el a görögkatolikus felekezettel szemben, milyen kódexekben lehet ezeket a törvényeket fellelteni. *„Azért szeretnénk ismerni ezeket a törvényeket, ami alapján Önök eljárnak, hogy tanulmányozzuk azokat és minél jobban megtudjunk felelni azok elvárásainak. Ezért mély tisztelettel kérem, segítsenek nekünk beszerezni ezeket a kódexeket, dekrétumokat, vagy adjanak tanácsot, hol szerezhethjük azokat be.”*¹⁷⁰ Sorra látogatta a településeket, ki-tartásra biztatta a papokat és a híveket. Kérte a hatóságokat, hogy az Szovjetunió Alkotmányának megfelelően engedjék a szabad vallásgyakorlást,¹⁷¹ és a Hittudományi Akadémia működését, ahol kizárólag egyházi oktatás folyik.¹⁷² A görögkatolikus papok nemzetiségi hovatartozásáról nem volt hajlandó jelentést küldeni: *„nemzetiségi hovatartozásról nyilvántartást nem vezetünk.”*¹⁷³ Határozottan fellépet az pravoszláv felekezeti hívők erőszakos görögkatolikus templomfoglalásaival szemben: *„Ódávidházán a pravoszláv hívők kulturálatlanul, barbármódra, terrormódra, 1947. július 5-ről 6-ra virradó éjszaka erősszakkal berontottak a görögkatolikus templomunkba, letörték az ajtólakatot és birtokukba vették azt annak ellenére, hogy ott nekik saját pravoszláv templomuk van. Ódávidházán a görögkatolikus hívők száma 541 fő, ezzel szemben a pravoszlávoké mindössze 77.[...] Kérjük szíves közbenjárását*

¹⁶⁹ Vehes Mikola et al. (szerk.): Kárpátalja évszámokban 1867-2010. Hoverla, Ungvár, 2011.138.

¹⁷⁰ KTÁL, F. P-1490., op. 1, delo Nr. 17., 7.

¹⁷¹ KTÁL, F. P-1490., op. 1., delo Nr. 3., 8.

¹⁷² KTÁL, F. P-1490., op. 1., delo Nr. 3., 1., valamint KTÁL, F. P-1490., op. 1, delo Nr. 16., 6.

¹⁷³ KTÁL, F. P-1490., op. 1, delo Nr. 17., 3.

*a templomunk visszaadása kapcsán.*¹⁷⁴ „Bábakúton 1043 görögkatolikus, 124 pravoszláv hívő él. 1947. július 19-ről 20-ra virradó éjszaka barbár módon, alkotmányellenesen, a vallásszabadságot megsértve pravoszláv hívők betörték a görögkatolikus templomba és elfoglalták azt, meggyalázva ezzel a Szovjet Országot”.¹⁷⁵ Folyamatosan szót emelet a papok kilakoltatása ellen.¹⁷⁶ Közösen a református és római katolikus egyházi vezetőkkel kérte, hogy ne becstelenítsék meg, ne vegyék el a temetőket, mert az ellenkezik a „Sztálini Alkotmány elvárásaival.”¹⁷⁷

Mindezek miatt megtiltották, hogy a püspök külön engedély nélkül elhagyja Ungvár területét. A beolvasztási kísérletnek való ellenállása, illetve a hívekre gyakorolt befolyása miatt a szovjet hatóságok az unitus egyház felszámolása legfőbb akadályának tekintették, hiszen Romzsa helytállása az egész egyház elleni fellépéshez vezetett.¹⁷⁸

A görögkatolikus klérusok megpróbálták ellenállni a beolvasztásnak, biztatták a híveket.¹⁷⁹ Ha ez kiderült, agitációnak minősült. Írásbeli jelentések olvashatók a levéltári források között „a görögkatolikus agitáció veszélyeiről, a görögkatolikus papság szerepéről a magyar megszállás ideje alatt és a görögkatolikus papok „népellenes magatartásáról”,¹⁸⁰ illetve „népellenes beszédek megtartásáról a görögkatolikus templomoknak a pravoszláv egyház rendelkezésére bocsátásának idején.”¹⁸¹

1946 augusztusában katonai autó érkezett Chira kanonok Káptalan utcai lakásához és egy Tivadar nevű volt papnövendéke automata fegyverrel a vállán a kocsiba kényszerítette, majd letakarta egy köpennyel, hogy ne ismerjék fel. Azonban az szomszéd asszonyok felismerték és rövidesen elterjedt a hír, hogy Chirát a SZMERS főhadiszállására hurcol-

¹⁷⁴ KTÁL, F. P-1490., op. 1, delo Nr. 17., 8.

¹⁷⁵ KTÁL, F. P-1490., op. 1, delo Nr. 17., 10.

¹⁷⁶ KTÁL, F. P-1490., op. 1, delo Nr. 17., 12.

¹⁷⁷ KTÁL, F. P-1490., op. 1, delo Nr. 24., 6.

¹⁷⁸ Botlik József: Hármas kereszt alatt... i. m. 283.

¹⁷⁹ Pekar B. Athanasius: „Tanúim leszek.” Adalékok a kárpátaljai görög katolikus egyház vértanúságához. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2003. 13–16.

¹⁸⁰ KTÁL, F. P-14., op. 1., szpr. 662., 1–11.

¹⁸¹ KTÁL, F. P-14., op. 1., szpr. 663., 1–2.

ták, azaz Ajvazov utcába.¹⁸² Itt több órán át faggatták arról, hogy milyen összeköttetést tart fenn a püspöki hivatal a Vatikánnal és Rómával. Felszólították a kanonokot, hogy lépjen be a kémszolgálatukba és augusztus 10-én tegyen nekik jelentést. Erre nem került sor.¹⁸³

Következő lépések egyikeként a szeminárium épületét, a történelmi jelentőségű Alma matert vették el a szovjet hatóságok „ideiglenesen” át kellett engedni a katonaságnak. A várat rövid időn belül kiürítették és a helyi lapokban megjelent a hír, hogy a várban megnyílik Kárpátalja múzeuma. A három tagból álló „komisszió” a kispapokat, az egyházmegye utolsó kispapjait az Alumneumból és a Konviktusból átparancsolta a püspöki palotába. Chira kanonokot is felszólították az átköltözésre, de a kanonok, arra hivatkozva, hogy édesanyjával együtt lakik a káptalani lakásban, ottmaradt egészen letartóztatásáig.¹⁸⁴

1946 tavaszán I. Turjanica, a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának elnöke magához kérte Chira kanonokot. Sejthető volt, hogy a „fontos ügyben” való találkozás a pravoszláv hitre való átállás sürgetése volt, Chira a találkozás elején, még mielőtt Turjanica elkezdte volna mondanivalóját, leszögezte, hogy bár ismeri „az egyház sok erkölcsi és politikai ballépést, ami a pápai tróntól kezdve egészen a legutolsó szerzetesi celláig vagy kápláni szobáskáig ér [...] a pápa Öszentségétől, katolikus hitemtől, egyházam iránti hűségemtől el nem tántoríthat semmiféle börtön, semmi kínzás, még a halál sem [...]. Lóhátról számárhátra nem ereszkedem és az Ön ajánlatát semmi szín alatt sem vagyok hajlandó elfogadni [...]” Turjanica így búcsúzott: „*Én a javát akartam. A következményeket majd meglátja. Sajnálom Önt!*”¹⁸⁵

1947 májusában az Ungvári Hittudományos Akadémiát megfosztották minden oktatással kapcsolatos felszereléstől.¹⁸⁶ Hamarosan

¹⁸² BIGKKL, Chira Visszaemlékezés, 5., valamint Bendász István–Bendász Dániel: Helytállás és tanúságétel i. m. 134.

¹⁸³ BIGKKL, Chira Visszaemlékezés, 4–5.

¹⁸⁴ BIGKKL, Chira Visszaemlékezés, 6.

¹⁸⁵ BIGKKL, Chira Visszaemlékezés, 7.

¹⁸⁶ BIGKKL, Bendász Dániel: A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a szovjet megszállás után és ma. In Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István (szerk.):

a püspökség székhelyét, a főszékesegyházat, a püspöki Palotát, a Hit-tudományi Akadémiát, az egyházmegyei papnevelőt, a kántortanítóképzőt, tanítóképző intézetet, a leánylíceumot, az azzal gyakorló népiskolát, illetve az egyházmegyei internátusokat, a konviktust, a tanítóképző internátust, a leányinternátust, az Erzsébet Házat, a huszti internátust, a munkácsi gimnáziumi internátust, a Szent Család Árvaházat, a huszti árvaházat¹⁸⁷, a baziliták csernekhegyi zárdáját, nyomdáját és minden más görögkatolikus tulajdont átadták a pravoszlávoknak. Ezzel az egyházmegye összes oktatási intézményét elkobozták.¹⁸⁸

A görögkatolikus egyház nyilvános szereplését betiltották a sajtóban, az összes működő görögkatolikus hitvédő vagy karitatív és tudományos szervezetet felszámolták.

A szovjet hatóságok kemény ráhatással próbálták Chira kanonokot, azaz az egyházmegye második emberét megfélemlíteni. Augusztus 27-én búcsúnap vigíliáján, Chiránál megjelent a galíciai aposztata, Dr. Kosztelynik, volt görögkatolikus teológiai doktor, tanár, a szovjet hatóság küldöttje azzal a céllal, hogy a kanonokot „meggyőzze” a pravoszláviára való átállás hasznos és szükséges voltáról. Próbálkozása ezúttal is sikertelen volt, így augusztus 28-i hagyományos Nagyboldogasszony napi búcsún sem Romzsa, sem Chira nem vehetett részt, azonban leutazott Munkácsra maga Vilyhovij. Dr. Kosztelynik prédikált Róma ellen és a pravoszláv hitre áttért volt görögkatolikus aposztata-jelöltek is jelen voltak Danielovics István, Kossey Gyula személyében.¹⁸⁹

Az Ukrajnai Kommunista Párt kárpátaljai megyei bizottságának 1947 márciusában hozott határozata értelmében a „galíciai for-

A kommunizmus áldozatai, rehabilitációs alternatívák Kelet-Közép-Európában. II. RF KMF Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont, Bregeszász, 2016. 202.

¹⁸⁷ KTÁL, F. P-1490., op. 1, delo Nr. 16., 2–3., valamint Bendász Dániel: A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a szovjet megszállás után és ma i. m. 199.

¹⁸⁸ BIGKKL, Chira Visszaemlékezés, 7.

¹⁸⁹ BIGKKL, Chira Visszaemlékezés, 8.

gatókönyvnek” megfelelően létrehozták „a görögkatolikus egyház és az orosz pravoszláv egyház újraegyesítését kezdeményező csoportot.”¹⁹⁰

1948 decemberében Raszputyko a kultuszminisztérium ungvári kirendeltségének vezetője magához rendeli Murányi Miklós vikáriust, Chira Sándor kanonokot és Szemedi János lelkészt. A helyzet komolyságát jelzi, hogy maga Vilyhovij is jelen van, aki közli velük, hogy a galíciai görögkatolikus papság ünnepélyesen felvette a pravoszláv vallást, és aláhúzta, hogy két éve vár arra, hogy ők is megtegyék azt, továbbá aláhúzta, hogy a görögkatolikus egyházmegyét nem regisztrálhatja. A 3 meghívott közli, hogy akkor inkább fizikai munkát fognak végezni. Még ugyanebben a hónapban minden görögkatolikus papot magához hívat Vilyhovij és közli velük, hogy unitusokat nem regisztrálnak.¹⁹¹

1948 végéig 35 görögkatolikus lelkész lett a vallásüldözés áldozta, akiket különböző koholt vádakkal 5, 10, 25 év kényszerszolgálatára, vagyonelkobzásra ítélték és 33 parochus illegálisan távozott Kárpátaljáról.¹⁹²

1949. január 26-án hozta meg első eredményét a papságra gyakorolt kegyetlen nyomás, amikor az első görögkatolikus pap engedve a szovjet nyomásnak, aposztatált.¹⁹³

1949. január 26-án szinte egyidejűleg kiadott parancsra öt városi görögkatolikus papot letartóztattak és mindjárt felszólították az áttérésre.¹⁹⁴ Egyedül a nagyszőlősi parókust, Karcub Pált nem tartóztatták le, bár a leghatározottabban megtagadta az aposztáziát, de 16 gyermeke, illetve az állam által többszörösen „hősanyává” nyilvánított felesége mellől nem vállalták nyilvános elhurcoltatását.¹⁹⁵

¹⁹⁰ Oficinskij Román: A görög katolikus püspökség felszámolása. In: Fedinec – Vebes (szerk.). 2010. 294.

¹⁹¹ BIGKKL, Chira Visszaemlékezés, 18.

¹⁹² Botlik József: Hármass keresztt alatt... i. m. 284–285.

¹⁹³ Dupka Gyögy: Koncepciók perek magyar elítélte... i. m. 48.

¹⁹⁴ Az ungvári katedrális káplánját, Puskás Lászlót, Munkácson Duliskovics Eumént, Beregszászban Kampó Józsefet, Huszton Ruszinkó Miklóst és dr. Popovics Demetert, akik az immár nyilvános katolikus egyházüldözés első áldozatai lettek. Bendász István: Öt év a szögesdrót mögött i. m. 50.

¹⁹⁵ Bendász István: Öt év a szöges drót mögött i. m. 51.

Az Ukrán SZSZK állambiztonsági minisztériuma 1949. február 12-én leiratot intézett a hatóságokhoz, hogy Kárpátalján azonnal fel kell számolni a görögkatolikus egyházat.

1949. február 16-án a helyhatóság és az MGB emberei berontottak a püspökségre és a területi tanács végrehajtó bizottságának elnöke, Szergej Sztaszev, valamint Nazarenkó, a testület titkára felszólította Murányi Miklós, mint a munkácsi egyházmegye irodavezetőjét, hogy a székesegyház és a tartozó épületeket stb. adja át a pravoszláv egyháznak. Emellett kierőszakolták Murányi Miklós káptalani vikáriusától, hogy szerkesszen egy ún. feloszlató rendeletet,¹⁹⁶ amelyet később szétküldtek minden görögkatolikus papnak. Másnap, február 17-én az ungvári végrehajtó hatóság 13 tagja, katonai kísérettel újra megjelent a püspökségen, hogy átvegye a katedrális és a rezidenciát, könyvtárával és levéltárával, irodáival és lakosztályaival együtt, azaz a pravoszláv püspök felügyelete alá helyezték a görögkatolikus székesegyház és a püspöki palotát annak minden berendezésével együtt.¹⁹⁷ Így tehát 1949. február 17-én, a szovjet hatalom hivatalosan is betiltotta a görögkatolikus vallást, annak nyilvános működését.¹⁹⁸

1949. február 18-án minden kárpátaljai görögkatolikus egyházközséget értesítettek a munkácsi püspökség felszámolásáról. Az értesítést püspöki levélpapíron Murányi Miklós aláírásával küldték szét, aki azt is a hívek tudomására hozta, hogy lemond helyettes püspöki hivataláról. A levél olvastán a görögkatolikus papok egy része önként áttért a pravoszláv hitre.

¹⁹⁶ Botlik József: Hármás kereszt alatt... i. m. 286.

¹⁹⁷ Oficinszkij Román: A görög katolikus püspökség felszámolása. In: Fedinec – Vehes (szerk.). 2010. i. m. 295., valamint Bendász István: Öt év a szöges drót mögött i. m. 75-76.

¹⁹⁸ Ortutay Elemér: A Kárpátaljai görögkatolikus egyházzól. Hatodik Síp, 1990. június, 20.

1946-ban és 1949-ben a galíciai és kárpátaljai görögkatolikusok is „visszatértek” tehát az Ortodoxiához, ezzel a breszti¹⁹⁹ (1596) és az ungvári²⁰⁰ (1646) unió érvényét veszette.²⁰¹

Mivel Murányi nem volt hajlandó az aposztáziára, 1949. június 24-én letartóztatták, Kijevbe, Korolenkára börtönbe hűrcolták, majd 1951. szeptember 29-én a Gulágra vitték.²⁰²

1949-ben a Munkácsi Görögkatolikus Püspökség és a görögkatolikus egyház felszámolását követően az egyházmegyes papok 40%-a, azaz 132 fő aláírta a pravoszláv egyházhoz való csatlakozását.²⁰³ Más kutatók szerint 47%-a, vagyis 128 pap tért át pravoszláv vallásra.²⁰⁴ 175 fő kitarzott, ragaszkodott hitéhez, megtagadta az aposztáziát, ezért közülük a 129 (más kutatók szerint 128²⁰⁵) papot a GULAG-ra – Ábesz, Inta (Komi-föld), Csurbaj-Nurán, Dzszejgazgan-Rudnik, Szpaszk, Ekibasztuz, Karaganda, Tajset (51. sz. láger) (Kazahföld), Javasz, Potyma (Mordvinföld), Omszk, Vorkuta – kényszermunkára hurcoltak a népbírósi tárgyalás után. Közülük 30-an a Gulágon meghaltak.²⁰⁶ A papság 18%-a azaz 50 pap, nyugdíjas, idős volt, az ő működésüket betiltották.²⁰⁷

Kárpátalján a Görögkatolikus Egyház felszámolása 1952 nyarán fejeződött be. Utolsóként Pochil László (1910–1983) görögkatolikus papot vették őrizetbe (1952. július 5.) és²⁰⁸ utolsóként a 87 éves Sztripszky Vladimir atya tért át a pravoszláv vallásra 1952. június 27-én.

¹⁹⁹ Szantner Vitkor: A Hajdúdorogi Egyházmegye története a kezdetektől 1920-ig. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Doktori Iskola, d. n. 10.

²⁰⁰ Bendász István: Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből. CLIO, KMKSZ, Ungvár, 1999. 118.

²⁰¹ Puskás László: Gondolatok az orosz ortodox egyház 20. századi történetéből... i. m. 142.

²⁰² Botlik József: Hármaskereszt alatt... i. m. 287.

²⁰³ Стефан Бендас, Даниїл Бендас. Священники-мученики, сповідники вірності. «Закарпаття» Ужгород. 397–402.

²⁰⁴ Botlik József: Hármaskereszt alatt... i. m. 275–276.

²⁰⁵ Oficinskij Román: A görög katolikus püspökség felszámolása i. m. 295.

²⁰⁶ Botlik József: Egestas Subcarpathica... i. m. 286.

²⁰⁷ Botlik József: Hármaskereszt alatt... i. m. 275–276.

²⁰⁸ Bendász Dániel: A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a szovjet megszállás után és ma i. m. 202.

Chira Sándort, az 52 éves kanonokot 1949. február 10-én este 9–10 óra körül tartóztatták le.²⁰⁹ Letartóztatását Cserneckij alezre-des végezte. A letartóztatási parancs értelmében: „*Chira a cseh rezsim, és a nacionalista Volosin „kormány” ideje alatt a Keresztény Néppárt egyik vezetője, 1939–1940 között szovjetellenes, fasiszta szimpatizáns tevékenységet végzett, Kárpátalja vallásos lakosságát arra buzdította, hogy aktívan működjek együtt a magyar-fasiszta megszállókkal a Szovjetunió elleni küzdelemben.*

Kapcsolatot fenntartva a Vatikánnal, Chira, mint aktív misszionárius a katolicizmusnak, a cseh rezsim és magyar megszállás alatt Kárpátontúli Ukrajna területén szisztematikusan szovjetellenes és antikommunista tartalmú prédikációkat tartott, együttműködött a katolikus újságokkal, informálta tevékenységéről a Vatikánt.

1938-ban Chira az aktív misszionárius, szovjetellenes és kommunistaellenes tevékenységéért a római pápa kitüntette a prelátus-kanonoki tiszteletbeli címmel.

Jelenleg is Kárpátalja megye görögkatolikus egyházának egyik vezetőjeként, szellemi vezéréként aktív munkát fejt ki a katolicizmus megerősödéséért és a Szovjetunióval szemben ellenséges eszméket terjeszt a templomokban, a gyülekezet előtt szovjetellenes prédikációkat tart, amelyekben provokatív, rágalmozó eszme-futtatást végez.

A Vatikán ügynökeként, Chira, szovjetellenes tevékenységében arra számított, hogy az imperialista országok beavatkoznak a Szovjetunió belügyeibe, ezért a Kárpátalja megye helyzetről rágalmozó információkat küldött a Vatikánnak és az imperialista országok képviselőinek.”²¹⁰

A vád ismertetése után mindenre kiterjedő házkutatást végeztek és számos dolgot lefoglaltak, pld.: 1 db. régi vaságyat, kis díványt és szekrényt, 3 db. régi matracot és párnát, 2 db. barna bécsi széket, könyvespolcot, 4 db. bársony huzatú fotelt, 3 db. festmény, 34 db. tányérért, 1 db. „Everight”, négy lámpás rádiót, 2 db. használt reverendát és selyem

²⁰⁹ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 5.

²¹⁰ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 3–4.

palástot, 3 db. használt epitrahelt, 11 db. könyvet. Amit nem foglaltak le, azt „lepecsételték”,²¹¹

A több órás mindenre kiterjedő házkutatás után „*a kanonok az ungvári bezpeka fogdájában találta magát.*”²¹²

Több hónapos kimerítő, hosszú, rágalmozó, megalázó kihallgatások után – amit főként éjszaka 11-12 órákor kezdtek és hajnali 4-5 órákor fejeztek be, és amik az NKVD ungvári, (1949. február 12-14) majd az Állambiztonsági Minisztérium kijevei belügyi börtönében (1949. február 16. – augusztus 6.) zajlottak – 25 év lágerra ítélték.

A kihallgatás során a nyomozók ehhez hasonló kérdéseket tettek fel: Milyen pápai enciklikákat ismer? Volt-e a Vatikánban? Miről beszélt a pápával? Mit jelent az, hogy maga pápai prelátus? Miért kapta a prelaturát? Hol van a kinevezési okmánya? Ön Szovjetunió ellen agitált Munkácson, mikor a Csernek-hegyi búcsún mondott prédikációjában azt mondta: „*Óvakodjanak a báránybőrbe bujtatott farkasoktól!*” A csehszlovák okkupáció idején milyen programja volt a Keresztény Néppártnak? Jó pár éjszakán át arról folyt a vallatás, hogy miért nem írta alá a Csehszlovák Köztársaságból elszakadást kimondó „Manifesztumot”?²¹³ Hol szerezte felsőfokú egyházi végzettségét? Milyen egyházi rangja, beosztása van? Azt ki ítélte oda? 1943-ban személyesen utazott ki a Vatikánba, hogy átvegye a lelkészi kinevezést?²¹⁴ Mikor kezdett el politikai tevékenységet végezni? Kinek a hatására kezdett politizálni?²¹⁵ Milyen funkciót lát el a káptalan? stb.²¹⁶

Akszenov alezredes vezette kihallgatások során elismerte, hogy a két világháború közötti időszakban az ukrán orientációhoz tartozott, ezért

²¹¹ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 7–12., valamint KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5393., 1–20.

²¹² BIGKKL, Chira Visszaemlékezés, 18.

²¹³ BIGKKL, Chira Visszaemlékezés, 21.

²¹⁴ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 13–17.

²¹⁵ Ez utóbbi két kérdésre az volt válasza, hogy Gebé Péter, távoli rokona hatására, 1922-től. KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 18.

²¹⁶ Erre a kérdésre azt válaszolta, hogy a káptalan tanácsadói szerepet tölt be a püspök mellett. És ha valami miatt nincs püspök, a káptalan az egyházmegye irányítója a káptalani vikárius által. KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 15.

az ukrán nacionalizmus vádjával a magyar vezetés 1938-ban kihallgatta, 1942-ig megfigyelte²¹⁷ és egy napra házi őrizetbe is vette.²¹⁸ Illetve elismerte, hogy a Vatikánban 1933-ban és 1936-ban.²¹⁹ Elismerte, hogy találkozott a magyar vezetőkkel is – Teleki Pállal, Imrédy Bélával, Pataky Tiborral – a püspöki palotában, és a két miniszterrel rövid időre a lakásán, a vár épületében is, de tárgyalásokat nem folytatott velük.²²⁰ Elismerte továbbá, hogy mint minden más görögkatolikus pap, a püspök utasítására a mise során Horthy Miklós kormányzónak jó egészséget kívánt.²²¹

Chira visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy Akszenov alezredes sokszor akart vele aláíratni olyat is, amit ő nem mondott. Ennek ő nem minden esetben tett eleget.²²² Így a kihallgatási jegyzőkönyvében szereplő „visszavonuló fasiszta magyar csapatok”, a „szovjet csapatok felszabadították az Kárpátontúli Ukrainát” mondatrészek is valószínűleg Akszenov megfogalmazásai, mivel a gyorsírónőnek a kikérdezés során leggyakrabban nem a Chira, hanem a saját szavait diktálta be.²²³

Az ungvári börtönben ült Bendász István atya is, akinek írásából tudjuk, hogy Chira az 5-ös cellában egy ideig együtt ült Pásztor Ferenc beregszászi római katolikus vikáriussal. Illetve tőle ismerjük a börtön napirendjét is: reggel 5-kor kezdődött, 7 órakor beadták a cellába a napi cukor- (9 gramm) és kenyéradagnak (55 dkg) nevezett fekete ragadós sártömeget és egyúttal a reggelihez szükséges teát, azaz kissé megfűtetett forraltvizet. Minden másnap adtak a reggelihez két harapásnyi sózott halat. Ebéd délután egykor – fél liter „*zsírtalan lötyty*”, amiben káposzta, marharépa, egy-egy krumpli úszkált, emellé kb. 15-20 dkg. árpa-, zab-, köles- vagy kukoricakása, ritkán törtkrumpli, paszuly, borsó. Vacsora 6-kor, az ebédhez hasonló leves. Napi 10–15 percnyi séta, azaz „*libasorbeli körüljárkálás*” egy 10x15 m. terjedelmű, magas falakkal kö-

²¹⁷ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 23.

²¹⁸ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 22.

²¹⁹ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 14.

²²⁰ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 23.

²²¹ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 24.

²²² BIGKKL, Chira Visszaemlékezés, 20.

²²³ BIGKKL, Chira Visszaemlékezés, 20.

rülvett udvaron. Napközben a cellában lefeküdni, vagy ülni szundítani tilos volt, beszélgetni csak félhangon lehetett. Tíznaponta beadtak egy nyírógépet, a foglyok levághatták egymás haját és szakállát. Tíznaponta volt nagyon gyors zuhany alatti lemosdás és ruhanemű fertőtlenítés. A rendkívüli motozások során az embereket meztelenre vetkőztették, a cellát feldúlták. A kihallgatások éjjel-nappal, de főként éjjel zajlottak. A kihallgatók váltogatták egymást. Hetente egyszer lehetett csomagot beadni, amit alaposan átvizsgáltak.²²⁴

A sorozatos ungvári kihallgatás követően az USZSZK Állambiztonsági Minisztériumának 1949. február 15-i döntése értelmében USZSZK Állambiztonsági Minisztérium kijevi belügyi börtönében folytatódott ellene az eljárás.²²⁵ Az ungvári börtönből két tiszt kíséretében kocsival Szolyváig szállították²²⁶, onnan 1949. február 26-án érkezett meg Kijevbe,²²⁷ a Korolenko utcai börtönbe, ahol a legveszélyesebbnek vélt politikai foglyok vizsgálata zajlott.²²⁸ Itt Haritonov alvezredes, az ukrainai MGB Nyomozati Osztályának parancsnokhelyettese vallatta több hónapon át. Már az első napokban szigorúan őrzött magánzárkába került „a vizsgálóval szemben tanúsított kihívó magatartásáért” három napra, mivel tagadta a kémkedés vádját, és nem volt hajlandó aláírni az ezzel kapcsolatos a beismerő vallomást, erős kényszerhatásra sem. A magánzárkában, azaz egy cementpadlós pincszobában, naponta 200 gramm kenyeret, meleg vizet kapott, ahol napközben ülni, lefeküdni, bóbiskolni tilos volt.²²⁹ Minden fogoly megírhatta hozzátartozóinak, hogy hol tartózkodik. Chira esetében Haritonov ezt megtagadta: „Az ön holtartózkodásáról senkinek sem szabad tudnia!”²³⁰ Felajánlotta neki, hogy ha a kijevi metropolitánál „elintézi

²²⁴Bendász István: Öt év szögesdrót mögött i. m. 86-89.

²²⁵KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 32.

²²⁶BIGKKL, Chira Visszaemlékezés, 21.

²²⁷KTÁL, F. 2558., op. 1., od. zb. 5392., 33.

²²⁸Bendász István: Öt év szögesdrót mögött i. m. 149.

²²⁹BIGKKL, Chira Visszaemlékezés, 20-21.

²³⁰BIGKKL, Chira Visszaemlékezés, 21.

az egyházi természetű ügyeket”, hazarepülhet Ungvárra, de ő ezt visszautasította.²³¹

A kijevei kihallgatások során keresték a választ a hatóságok, hogy kik voltak a Keresztény Néppárt tagjai Csehszlovákiában és Kárpátontúli Ukrajnában. A válaszok alapján Csehszlovákiában a Keresztény Néppártot a római katolikus egyház papja, Jan Šrámek alapította. A Kárpátontúli Ukrajnában pedig a görögkatolikus egyház papja, Volosin Ágoston és többnyire a görögkatolikus papság, az értelmiség (jogászok, orvosok, tanárok), illetve a gazdag parasztság voltak a tagjai.²³² Továbbá arról is érdeklődtek, hogy hogyan viszonyul a kanonok Kárpátontúli Ukrajna Szovjet Ukrajnával való újraegyesüléséhez? Aki egyértelműen kimondta, hogy nem írta azt alá, és annak aláírását a görögkatolikus papság jelentős része megtagadta, mivel az egyház nem akart részt venni a politikában.²³³

Erőszakosan követelték, hogy ismertesse milyen pápai enciklikákat követett az egyházi szolgálata során. Chira bevallotta, hogy többek között az *Actio Catholicat*, ami 1925–26-ban jelent meg, és amiben XI. Pius pápa a papság segítségére elrendelte, hogy katolikus szervezeteket kell létrehozni a kommunista ideológia és a pravoszlávia elleni küzdelemhez. Az *Istentelen kommunizmus* enciklikát, ami 1937-ben jelent meg a kommunizmus ellen. Bevallotta, hogy 1932–1933-ban Sztojka püspök őt tette meg az *Actio Catholica* vezetőjének²³⁴, de állította, hogy ennek a pápai enciklikának érdekében semmit sem tett, mivel az enciklika megjelenése előtt a munkácsi egyházmegyében, a katolicizmus megerősödéséért, számos aktív katolikus szervezet alakult a kommunista ideológia ellen.²³⁵ Ilyen volt például a Hitvédelmi Központi Kancellária, a Mária Kongregáció, a Rózsafüzér Társulat, a Szent Jozafát missziós társaság. Ez utóbbinak 1924–1927 között ő volt a vezetője.²³⁶

²³¹ BIGKKL, Chira Visszaemlékezés, 21.

²³² KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 36.

²³³ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 40–43.

²³⁴ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 44–45.

²³⁵ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 46–47.

²³⁶ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 48.

Részletesen vizsgálták a nyomozók a görögkatolikus egyház által megjelentetett irodalmat. 1949. március 19-i kihallgatási jegyzőkönyvében Chira vallomásában az olvasható, hogy a megjelent folyóiratokon – *Душпацтурь* (az Egyházmegye hivatalos lapja), *Благовесник*, *Місійний вісник*, *Добрий нацтурь* – keresztül szovjetellenes propaganda zajlott azért, hogy megvédjék a hívőket a kommunista elvektől, mivel a Szovjetunióban üldözik az egyházat, a vallást, letartóztatják a papokat, bezárják a templomokat.²³⁷ A kommunista eszmék tiltják az egyháznak, hogy a gyerekeket hitoktatásban részesítsék.²³⁸ A *Душпацтурь* és a *Добрий нацтурь* folyóiratokban neki is jelent meg cikke, de azt nem ismerte el, hogy azok szovjetellenesek lettek volna.²³⁹ Azonban elismerte, hogy meggyőződéséből, az említett okok miatt, ellenségesen viszonyul a kommunizmushoz, ami tetteiben nem nyilvánult meg.²⁴⁰ „Ellenzem a szovjet hatalom mindazon tetteit, amelyek a görögkatolikus egyháznak a pravoszláv vallásra való átállását erőltetik.”²⁴¹

1949. április 11-i kihallgatásán, amikor arról kérdezték, hogy szerinte mi az oka annak, hogy az egyház nem ismeri el a szovjet hatalmat, az egész egyház nevében válaszolta, hogy azért, mert: „a kommunista eszmék elvetik a vallást, nem ismerik el a magántulajdont, az egyházat megfosztják a gyermekek vallásos szellemben való nevelésétől, a szovjet törvényekben a katolicizmus iránti gyűlöletet keltik.”²⁴²

1949. április 19-i kihallgatásán kijelentette, hogy ő katolicizmus és a Vatikán meggyőződéses híve, de nem tett semmit a szovjetek ellen.²⁴³

A nyomozók tudomására jutott, hogy Chira 1948 tavaszán megírta a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye történetét, amit átadott Csekán Foma görögkatolikus ügyvédnek, akivel régóta jó kapcsolatot ápolt, többször találkozott és konzultált vele a görögkatolikus egyház további

²³⁷ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 49–50.

²³⁸ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 68.

²³⁹ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 53.

²⁴⁰ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 68.

²⁴¹ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 70.

²⁴² KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 67.

²⁴³ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 70–71.

sorsáról a szovjet fennhatóság alatt, és aki 1944–1945 között a Néptanács képviselője volt, közel állt a szovjet adminisztratív szervekhez. Csekánon keresztül szeretne volna elérni a szovjet vezetésnél, hogy ne számolják fel a görögkatolikus egyházat. Abban reménykedett, hogy valami közös megegyezésre jutnak és a görögkatolikus egyház bebizonyíthatja a szovjethatalom iránti lojalitását, eközben megtarthatja kapcsolatát a római pápával. Csekán javaslata az volt, hogy az egyetlen megoldás a szovjet hatalomhoz való közeledés, és hogy mondjanak le a katolicizmusról, álljanak át a pravoszláv hitre, mivel a papságnak a szovjet állammal szembeni ellenséges magatartása az unitus papság üldözését válthatja ki. Mint az az aznapi, 1949. május 14-i, kihallgatás végén kiderült, maga Csekán javasolta Chira otthonában az egyház kialakulása, tevékenysége rövid történetének megírását, felhasználásra tényanyagként a szovjet hatalom képviselőivel történő egyeztetés során az egyház megmaradása érdekében.²⁴⁴

Az 1949. május 27-i kihallgatás során a fiatalok nacionalista nevelését firtatták. Bizonygatva, hogy papi szemináriumban működő önképző körben, ahol „ukrán és nagyorosz irányzat” működött (Beregszász környékéről érkeztek ukrán, Munkács környékéről az orosz nemzetiségű szeminaristák), Chira a Volosin-féle Keresztény Néppárt tagjaként az ukránokat támogatta, orosz szeminaristákkal szemben pedig negatív magatartást tanúsított.²⁴⁵

1949. április 1-én az USZKK Állambiztonsági Minisztérium Nyomozati Osztálya 1. sz. részlegének vezetőhelyettese, Haritonov alezredes megállapította, hogy: „Chira hosszú időn át a Kárpátontúli Ukrajnában tevékenykedő szovjetellenes, nacionalista Keresztény Néppárt egyik vezetője. Aktív katolikus misszionáriusként és a katolicizmus eszméinek hirdetőjeként rendszeresen prédikált szovjetellenes beszédeket a helyi lakosság előtt. Emellett Chira a Vatikán ügynöke, kémkedési tevékenységet folytatott és az imperialista országoknak káros információkat adott át a Szovjetunióról. Miután létrejött a szovjet hatalom Kárpátontúli Ukrajnában, Chira szisztematikusan aktív munkát fejtett ki a hívek között a katolicizmus megerősítése végett, és a Szovjetunióról ellenséges eszméket terjesztett.

²⁴⁴ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 80–84.

²⁴⁵ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 88–93.

A felsorolt vádakra Chira részben vallotta magát bűnösnek. Chira kihallgatását folytatni kell abból a célból, hogy kiderüljön valamennyi bűnös szovjetellenes tevékenysége, valamint, hogy fény derüljön külföldi kémiszervezetekkel fenntartott kapcsolatrendszere, amihez idő kell.”²⁴⁶ Ennek alapján a nyomozást meghosszabbították 1949. július 10-ig.²⁴⁷

Végül, a hónapokon át tartó nyomozás, kihallgatás után 1949. június 15-én Haritonov alezredes a nyomozást befejezettnek nyilvánította, elegendő bizonyítékot gyűjtve a bíróság számára. A Btk 206. cikkelye értelmében a vizsgálat eredményét ismertette a vádlottal, akinek ahhoz semmi hozzáfűznivalója nem volt.²⁴⁸

Chirát egészségügyi vizsgálatnak vetették alá, aminek eredményeképpen a belügyi börtön orvosa, Gladenko, megállapította, hogy „egészséges, fizikai munkára képes”.²⁴⁹

1949. június 18-án emelt vádat ellene a szovjet Különleges Tanács az USZSZK Btk. 54-4., 54-10.2. cikkelyének értelmében.²⁵⁰ Azaz „a nemzetközi burzsoázia támogatása, a kommunista rendszer megdöntésére való törekvés”, valamint „ellenforradalmi propaganda és agitáció, a tömegek vallási előítéleteit kihasználva.” A vádak közül kiemelték a „szovjetellenes nacionalista szervezkedést”.

A vád alapján 1949. augusztus 6-án az 52 éves Chirát, 25 évi szibériai kényszermunkára (1949. február 10-től történő számítással) és teljes vagyonelkobzásra ítélték,²⁵¹ a „tárgyalás és védekezés teljes mellőzésével”.²⁵²

Az ítélet alapján a Tájseti 7. sz. Ozernij Gulág táborba²⁵³, rövidített néven „Ozerlag”-ba, Szibériába, a legveszélyesebb politikai foglyoknak kijáró „Különleges Táborok” egyikébe került, ahova 1949. október 2-án érkezett meg. Szénbányákban és különböző építkezéseken dolgozott.

²⁴⁶ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 136–137.

²⁴⁷ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 138–139.

²⁴⁸ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 144

²⁴⁹ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 145.

²⁵⁰ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 150-152.

²⁵¹ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 153.

²⁵² BIGKKL, Chira Visszaemlékezés, 22.

²⁵³ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 153.

Innen 1951. augusztus 19-én távozott az Omszk megyei Kamisevcskij munkatáborba, avagy a „Kamislaga”, más néven a 10. sz. „Особлаг”-ba, amit 1951. április 30-án hoztak létre. Nyolc évet töltött rabságban.²⁵⁴

Ezeket a szigorított kényszermunkatáborokat, spec-lágereket 1949 tavaszán létesítették a szovjet Belügyminisztérium titkos utasítására, és egyetlen előnyük az átlag kényszermunkatáborokkal szemben az volt, hogy ezekben nem voltak bűnözők, csak politikai elítéltek.²⁵⁵

Az „Ozerlag”, ahová Chira Sándor is került, több tucatnyi láger-részleget foglalt magába, egy-egy részleg barakkjaiban mintegy 800–1200 politikai foglyot tartottak számon. A második világháború előtt a vasút-, a vízi erőművek építésére, illetve erdőirtásra, fakitermelésre szánt terület volt, melyet a sztálini államgépezet a nagytömegű ingyenes rabmunka által kívánt hasznosítani. A táborbarakkok ajtajára munka után zár került, a foglyokat nem látogathatták, évente csak egy levelet küldhettek, amit természetesen cenzúráztak. A barakkok fűtését a bejáratnál felállított vaskályha szolgálta, amely nem volt képes befűteni az egész helyiséget. A 9–10 óra munkától csak -38°C fok alatt mentették fel a munkásokat. A legkisebb vétségért magánzárka járt.²⁵⁶

A munkácsi egyházmegye elítélt papságának 99%-a sínylődött ezekben, ahol naponta többször hallották, hogy a táborok célja, hogy „*minél hamarabb és minél nagyobb tömegben elpusztuljanak.*”²⁵⁷

A beteg Chira püspök Kamislaga találkozott egyik irhóci falube-lijével, Das Vaszilijel, aki átvitte az ő brigádjába és mentesítette a ke-mény fizikai munka alól. Éjjel szentmiséket tartott, de besúgták, ezért büntetőtáborba küldték.²⁵⁸

²⁵⁴ Bendász István–Bendász Dániel: Helytállás és tanúságétel i. m. 24., valamint Botlik József: Hármaskereszt alatt... i. m. 286., valamint Riskó Marianna: Chira Sándor (1897–1983), a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspökének élete és vértanúsága. Doktori (PhD) értekezés. PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola. Budapest, 2017. 163.

²⁵⁵ Bendász István: Öt év a szögesdrót mögött i. m. 167.

²⁵⁶ Riskó Marianna: Chira Sándor (1897–1983), a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspökének élete és vértanúsága i. m. 161–192.

²⁵⁷ Bendász István: Öt év szögesdrót mögött i. m. 167.

²⁵⁸ Riskó Marianna: „A jó harcot megharcoltam, a hitet megőriztem...” i. m. 171.

1953 nyarán Joachim Wolf, a kijeji börtönbéli egykori cellatárs talált rá szintén a Komislagban. A lágerévek alatt 5-ször esett át tüdőgyulladás és levelezéséből kiderül, hogy a jobb tüdejébe tbc-góc keletkezett.²⁵⁹ Chira ekkor rossz egészségügyi állapota miatt már nem az építkezésen dolgozott, hanem lágeri kórházban, majd pedig egy barakkban ügyeletesként dolgozott, takarított stb. Titokban minden nap misézett, vásár és ünnepnapokon több hívő jelenlétében. A bort mazsolából készítette. Bevállalta a lágerfelügyelők esketését és gyermekeik keresztelését is.²⁶⁰

1953-ban meghalt Sztálin és a rezsim enyhült – a Kamislagot 1954. október 4-én felszámolták. Sztálin halála után a lágeri meghurcoltatást túlélő papok gyengén, meggyötörve tértek haza. Papi hivatásuk gyakorlását a görögkatolikusoknak teljesen megtiltották. Állandóan megfigyelték, rendszeresen beidézték kihallgatásra őket az NKVD-re, lakásukat rendszeresen átkutatták.²⁶¹

1956. május 24-én Murányi Miklós,²⁶² a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye apostoli vikáriusa amnesztiával szabadult a Gulágról.²⁶³ 1956. szeptember 4-én pedig a Szovjetunió Belügyminisztériumának Omszk Megyei Javító Munkatáborok Igazgatósága a 194. számú jegyzőkönyv határozatának megfelelően felmentette Chirát a lágerbüntetés alól.²⁶⁴ Chira püspök 1956. augusztus 6-án hazatérhetett Kárpátaljára.²⁶⁵

1956 után számos pap a pravoszlávból visszatért a görögkatolikus egyházba.²⁶⁶ „[...] *Az unitus papok kérték, hogy engedélyezzék működésü-*

²⁵⁹ BIGKKL, Chira Sándor Stec Andreához írt levele. Karaganda, 1965. április 16.

²⁶⁰ Riskó Marianna: Chira Sándor (1897-1983), a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspökének élete és vértanúsága i. m. 165.

²⁶¹ Brenzovics László: Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Kárpátontúli területe... i. m. 100.

²⁶² Marosi István: a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 1945. évi sematizmusa. Bendász Hagyatéksorozat 3. Szpektraly Ltd. Beregszász, 2020. 22.

²⁶³ Bendász Dániel: A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a szovjet megszállás után és ma i. m. 204.

²⁶⁴ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 154.

²⁶⁵ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 155–157.

²⁶⁶ Bendász Dániel: A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a szovjet megszállás

ket unitus gyülekezetként, valamint voltak unitus papok, akik kiléptek az ortodox egyházból. Őket több római-katolikus pap is segítette, támogatta, mint például Pásztor, Bujaló vagy Hudra [...]. Nem szabad engedni, hogy a római-katolikus egyházi vezetők, papok segítséget nyújtsanak az unitus egyháznak, pappainak és azok híveinek [...].”²⁶⁷ – olvashatjuk M. Raszputykó 1957. április 5-én P. Vilyhovijnak tett jelentésében.

Az 1956-os magyar forradalom eseményei kihatással voltak a nemrégiben lágerekből hazatért papok helyzetére, de főként Murányi Miklósséra, Bendász Istvánra és Chira Sándoréra. A KGB őket hibáztatta a titokban végzett papi tevékenység újjáéledéséért, mivel többen – Szlivka Iván, Iváncsó Iván, Bácskay Antal stb. – visszavonták a hittagadásukat és visszatértek a görögkatolikus egyházba, köztük többen írásban is, természetesen megvolt a KGB kemény reakciója a döntésükre.²⁶⁸

A magyar forradalom hírei – különösen a Szabad Európa Rádió közvetítései – nagy visszhangot keltettek a frissen szabadult püspökben, aki Mindszenty József bíboros mellett vállalt szolidaritást. Az eseményeket az egyházmegye lelki és intézményi újjászületésének lehetőségeként értékelte. Ennek jegyében a legfontosabb feladatnak a papság utánpótlásának biztosítását tartotta, ezért pappá szentelte az 1949-ben felosztatott Hit tudományi Főiskola majdnem végzett teológusait, egykori növendékeit.

A súlyos politikai helyzet és a vallásüldözés légkörében nyolc kispap közül négyen vállalták a titkos szentelést, amelyre 1956. november 7-én, Ungváron, Miskolci Tódor áldozópap lakásán került sor. A szertartás tényét a hatósági megtorlások elkerülése érdekében 1990-ig titokban tartották. Ez a gesztus a görögkatolikus egyház belső ellenállásának és önfenntartó erejének szimbolikus megnyilvánulásává vált a szovjet uralom éveiben.²⁶⁹

A helyi vezetés és a KGB munkatársai rendkívüli figyelemmel kísérték a GULÁG lágereiből hazatért görögkatolikus papok tevékeny-

után és ma i. m. 211.

²⁶⁷ ЛІАБОУ, F. 4648., op. 4., od. zb. 214., 31.

²⁶⁸ Bendász István. Öt év szögesdrót mögött i. m. 21.

²⁶⁹ Bendász Dániel: A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a szovjet megszállás után és ma i. m. 204.

ségét. Chirát 1957. január 17-én, éppen a 60. születésnapján szülőfalujában testvérei körében²⁷⁰, más források szerint a karácsonykor végzett szent liturgia idején titokban végzett papi tevékenysége miatt²⁷¹ újra le tartóztatták és 1957. január 27-én a kazahsztáni Karagandába száműzték 5 évre²⁷² Murányi vikáriussal együtt.

Száműzetésének éveit alatt Chira Sándor és Murányi Miklós a kazahsztáni Karagandában kapcsolódtak be a már működő katolikus lelkipásztori szolgálatba. Chira kiváló nyelvtudásának – magyar, német, latin, orosz és ukrán – köszönhetően gyorsan beilleszkedett a helyi német katolikus közösségbe, akik befogadták. A város peremén, a főként német, ukrán és balti telepések lakta Majkoduk negyedben látta el lelkipásztori feladatait, ahol száműzött lengyeleket, litvánokat, letteket és kárpátaljai ruszinokat is gondozott. Megélhetését kezdetben fizikai munkával biztosította – a szénbányában, majd építkezéseken dolgozott –, nyugdíjazását követően pedig hívő családoknál élt haláláig.

Murányi Miklós számára 1957 augusztusában a szovjet hatóságok – egészségügyi indokkal – engedélyezték a hazatérést, amely után azonnal átvette a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye titkos irányítását. Formálisan azonban az egyházmegye vezetője továbbra is Chira Sándor püspök maradt, akinek tevékenységét a KGB szigorúan megfigyelte. 1958 januárjában a biztonsági szervek azzal az indokkal fokozott ellenőrzés alá vonták, hogy a feloszlatott görögkatolikus egyház újjászervezésén munkálkodik. A hatósági zaklatások – éjjeli razziák, utcai támadások, fizikai bántalmazások – a megfélemlítés és a valósi élet elfojtásának eszközei voltak.²⁷³

Különösen levelezéseit ellenőrizték. Ezért Szabó Konstantin, Szokol János és Holovács József atya Karagandába utaztak hozzá. Útjukat

²⁷⁰ Riskó Marianna: Chira Sándor (1897-1983), a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspökének élete és vértanúsága i. m. 171–175.

²⁷¹ Bendász Dániel: A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a szovjet megszállás után és ma i. m. 204.

²⁷² KTÁL, F. P-1723., op. 2., od. zb. 239., 69.

²⁷³ Riskó Marianna: Chira Sándor (1897-1983), a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspökének élete és vértanúsága i. m. 178.

többször megszakítja a KGB, ezért Chira püspök elérkezettnek látta az időt, hogy az egyházmegyének Kárpátalján legyen püspöke. Engedélyt szerez, hazautazik és 1977. június 18-án titokban püspökké szentelte Szabó Konstantin, 1978. augusztus 24-én Szemedi János áldozópapokat Onokócon, Holovács József otthonában, majd 1983. március 15-én magát Holovács Józsefet is.²⁷⁴ Chira a püspökökön kívül összesen 30–35 papot is felszentelt a munkácsi egyházmegye számára.²⁷⁵

A hruscsovi olvadás éveiben Karagandában több magánlakás titkos imaházként működött, ahol külön helyiségeket alakítottak ki a rejtett szentmisék számára. E tevékenység következtében a karagandai vallásügyi hivatal rendszeresen zaklatta a papokat és híveket: beidézés, kihallgatások és megfigyelések mindennapossá váltak. Chira Sándor püspököt és környezetét szintén állandó rendőri és titkosszolgálati megfigyelés alatt tartották, ennek ellenére fáradhatatlan missziós tevékenységet folytatott, különböző városokban és falvakban misézett, olykor egészen az Omszki terület távoli közösségeiig eljutva.²⁷⁶

Az öt évre szóló kitiltása 1962-ben lejárt, de csak 1964-től kapott engedélyt arra, hogy évente egyszer – felügyelet mellett – hazalátogasson családjához és orvosi vizsgálatra jelentkezzen. Ilyenkor öccsénél, Kornélnál szállt meg, és titokban találkozott Bendász Istvánnal és az Ungvár mellett élő Holovács Józseffel, akik segítették a titkos egyházi összejövetelek és szentelések megszervezését. Chira halála után a hatóságok Bendászt gyanúsították azzal, hogy ő lehetett a püspök utódja, és nyomozást indítottak ellene.²⁷⁷

²⁷⁴ Málej János: „*A szovjet hatóságok 1945 nyarán elvették a Várat, amely csaknem kétszáz éve a kispapok otthona volt.*” A kárpátaljai főpásztor Holovács József püspök vallomása életéről, pályájáról. Hadjú-Bihari Napló. LIV. évf. 79. sz., 1997. április 5. Стефан Бендас–Даниїл Бендас. Священники-мученики... i.m. 263.

²⁷⁶ „Родом из Караганды” című háromrészes dokumentumfilm Chira Sándor életéről Karagandában.

Letölthető innen: <https://www.youtube.com/watch?v=ZB0qkYrrrLM>, <https://www.youtube.com/watch?v=j55t10vKc08>, <https://www.youtube.com/watch?v=a7I5GQXLCi4>

²⁷⁷ Bendász István–Bendász Dániel: Helytállás és tanúságétel i. m. 124.

A karagandai római katolikus közösség templomépítésének engedélyezését mintegy húsz éven keresztül kérelmezte a szovjet hatóságoktól. Csak 1977. január 28-án adta meg a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Vallásügyi Hivatal a plébánia hivatalos regisztrációs engedélyét. Bár a helyi vallásügyi hivatal továbbra is késleltette a templomépítés jóváhagyását, 1977. április 8-án engedélyezték Chira Sándor kápláni szolgálatát, aki november 20-án megáldhatta a Majkoduki Szent József-templom alapkövét. A szovjet előírások értelmében az épületnek „külső megjelenésében szabványos lakóházhoz kellett hasonlítani, és semmilyen külső jel nem utalhatott templomi rendeltetésére.” A templom 1978 végére készült el, s bár Chira már 81 éves volt, kisegítő lelkészként továbbra is aktívan részt vett a közösség lelkipásztori életében. A Szent József-templom felépítése a szovjet valláspolitikai korlátozásai közepette is a hitélet folytonosságának és ellenálló erejének jelképévé vált.²⁷⁸

1979 januárjában Chira püspök Murányi Miklós temetésére hazarepül és a szertartás végén rövid búcsúbeszédet mondott. Burkoltan tömör üzenete a jelenlévő hívő sokaság felé az volt, hogy a Munkácsi Egyházmegye „nem halt meg, csak alszik.” A KGB ügynökei a temetést követően Chira Sándortól megkövetelték Kárpátalja azonnali elhagyását és jelezték a történeteket a karagandai illetékes vallásügy hivatalnak, akik hivatalos válaszevlélben jelezték a kárpátaljai szovjet hatóságnak, hogy Chira Sándor, karagandai lakost szigorú figyelmeztetésben részesítették, illetve adminisztratív bírsággal sújtották (50 rubel).²⁷⁹

Chira halotti anyakönyvi kivonata szerint 1983. május 27-én halt meg Karagandában, tüdőrákban. Bendász 1983. május 23-ra emlékszik²⁸⁰, sírkövén 1983. május 26-a áll.²⁸¹ Minden állami tilalom ellenére 15 pap búcsúztatta, köztük civilben, kijátszva a hatóságok éberségét

²⁷⁸ Riskó Mariann: Az eskü mindvégig kötelez. A Kárpátaljai Görög Katolikus Egyház kálváriája (1944–1991). Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest. 1995, 30.

²⁷⁹ Riskó Marianna: Chira Sándor (1897-1983), a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspökének élete és vértanúsága i. m. 187.

²⁸⁰ Bendász István–Bendász Dániel: Helytállás és tanúságétel i. m. 126.

²⁸¹ „Uram! Követlek téged, bárhová mégy (Lukács evangéliuma 9:57).” című dokumentumfilm. Letölthető innen: <https://www.youtube.com/watch?v=mmiOfgAjZLo>

a munkácsi egyházmegye képviselőjében Holovács József is. Üldözői még halála után is tartottak tőle, hiszen május végén a repülőgépjáratok kárpátaljai illetőségű személyeket nem vehettek fel utasként.²⁸²

Az Állambiztonsági Bizottság kárpátaljai főhivatala és a területi ügyészség Chirát 1989. április 28-án, posthumus rehabilitálta²⁸³ és ezt a Zakarpatszka Pravda 1990. március 12-i számában közzétették.²⁸⁴

Chira Sándor püspök rendíthetetlen hitével és erkölcsi szilárdságával példát mutatott nemcsak a kárpátaljai görögkatolikus közösség számára. A megfélemlítés, kihallgatások, kényszerszolgálat, száműzetés és nélkülözés évei alatt is megőrizte hűségét egyházához és híveihez, következetesen elutasítva a hatóságok szervezési kísérleteit. Életútja és szolgálata jelentősen hozzájárult a görögkatolikus egyház történeti kontinuitásának fenntartásához a totalitárius rendszer éveiben.

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 1949-től kizárólag illegálisban működhetett. A hívek otthonaikban tartottak szertartásokat, temetéseket, keresztelőket és esküvőket, papjaik pedig katakombai munkát végeztek, a korai keresztény katakombaegházakhoz hasonlóan²⁸⁵ egészen 1989. december 13-áig, amikor a szovjet kormány rendeletben rehabilitálta a kárpátaljai görögkatolikus egyházat. A vallásszabadság helyreállítása azonban új kihívásokat is hozott: a pravoszláv egyház megerősödése és a szovjet betelepítések következményeként a görögkatolikusoknak komoly küzdelmet kellett vívniuk templomaik visszaszerzéséért. A helyreállítás időszaka 1991-ben új lendületet kapott, amikor Ungváron újra megnyílt a papi szeminárium, és megkezdődött a hitoktatók képzése, ezzel szimbolikusan is lezárva az üldöztetés évtizedeit.²⁸⁶

²⁸² Bendász István–Bendász Dániel: Helytállás és tanúságétel i. m. 126.

²⁸³ KTÁL, F. 2558., op. 1., ed. hr. 5392., 158–165.

²⁸⁴ Bendász István–Bendász Dániel: Helytállás és tanúságétel i. m. 130.

²⁸⁵ Pilipkó Erzsébet: A „nemlétező” görög katolikus egyház működése Kárpátalján 1949-től 1989-ig. In: S. Lackovits Emőke – Mészáros Veronika: Népi vallásosság a Kárpát-medencében. 6/I. kötet. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 2004. 277.

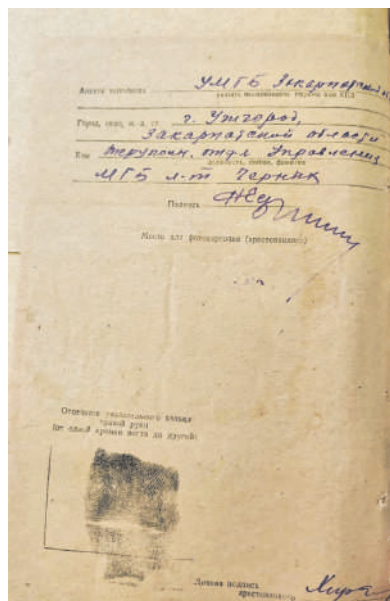
²⁸⁶ Dupka György: Egyházüldözés Kárpátalján 1944–1991... i. m. 65.

MELLÉKLETEK

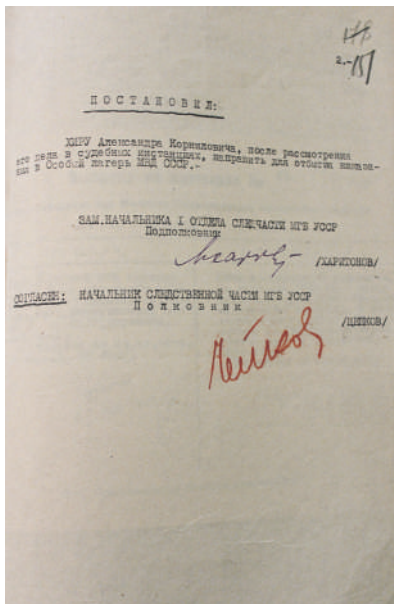
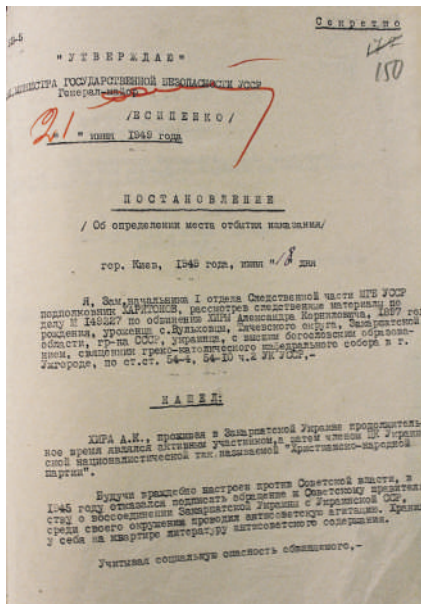
1.sz. melléklet

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban KTÁL),
F. 2558, op. 1, ed. hr. 5392.

Chira Sándor görögkatolikus püspök fotója és ujjlenyomata
a börtönaktájából.

3.sz. melléklet
KTÁL, F. 2558, op. 1, ed. hr. 5393.
Chira Sándor görögkatolikus püspök bűnösségéről
szóló határozat

4.sz. melléklet

KTÁL, F. 2558, op. 1, ed. hr. 5393.

Chira Sándor görögkatolikus püspök egészségügyi vizsgálatának
eredménye

СПРАВКА
о медицинском осмотре арестованного.

Медосвидетельствованием арестованного Чира
Сандор Корнилович 1897 года рождения,
явлено, что он практически здоров

цен к физическому труду.
физическую обработку при ВТ МГБ УССР прошел и может быть
цен в _____

Врач Внутренних болезней МГБ УССР
№ 2 Сидор (Гладченко)

• мюль
г. Киев.

5.sz. melléklet

KTÁL, F. 2558, op. 1, ed. hr. 5393.

Chira Sándor görögkatolikus püspökre kiszabott büntetés

Выписка из протокола № 43

Общего Совещания при Министре Государственной Безопасности Союза ССР
от 6 августа 1949 г.

СЛУШАЛИ	ПОСТАНОВИЛИ
Дело № 149227 МГБ Украинской ССР по обвинению ХИРА Александра Корниловича, 1897 г.р., урож. Закарпатской области, гр. СССР, украинца, заключенник. Обвиняется по ст.ст. 54-4, 54-10, ч. 2, УК УССР.	ХИРА Александру Корниловичу, за активное участие в анти-советской нацистско-фашистской организации заключить в исправительно-трудовой лагерь сроком на ПЯТЬ ПЯТЬ лет, считая срок с 10 февраля 1949 года. Исполнение КОМИССАРИАТА.

Тернопольская
31 АВГ. 1949

Вместе с делом № 7 МГБ Украинской ССР
Арх. складной дело № 287927

Нач. Секретариата Общего Совещания

6.sz. melléklet

КТÁL, F. 2558, op. 1, ed. hr. 5393.

Chira Sándor görögkatolikus püspök büntetésének letöltésére
megjelölt terület

СССР
МИНИСТЕРСТВО
ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ
Отдел „А”
августа 9.
№ 18/11-124758
г.р. МОСКВА

120

НАЧАЛЬНИКУ ОТДЕЛА „А” МГБ УКРАИНСКОЙ ССР
Полковнику тов. ПИКОБЛОУ

СОВ. СЕКРЕТНО
Литер. „С”

г.р. Киев.

Препровождем для объявления и немедленного исполнения выписку из протокола № 43 Особого Совещания при МГБ СССР от 6/УИ 194 9 года по Вашему делу № 149227 на ХИРА Александра Корниловича

котор ~~огче~~ отбытия срока наказания, согласно персонального наряда ГУЛАГА МВД СССР № 9-СО-39976

направьте в ОЗЕРНЫЙ ЛАГЕРЬ МЛД

За направлением осужденного по назначению проследите, дату объявления выписки сообщите по БИ

ПРИЛОЖЕНИЕ. Выписка в 2 экземплярах в наряд.

Пом. начальника отдела „А” МГБ СССР
КОЛОДКО В.И. 14 отделения

(Заслуживший)

7.sz. melléklet

КТÁL, F. 2558, op. 1, ed. hr. 5393.

Chira Sándor görögkatolikus püspök rehabilitálásáról szóló igazolás

д.р. 06.89
13/40

Маханец Матия Вилотовна
Тячевский район,
с.Ольховцы, ул. Ленина, 162

СПРАВКА

Дана т. Маханец М.В., что Бать дядя

Хири А.К. по предъявленному в 1949 году обвинению по ст. 54-4, 54-10 ч.11 УК УССР, на основании ст.1 Указа Президиума Верховного Совета СССР от 16.01.1989 года "О дополнительных мерах по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий, имевших место в период 30-40-х и начала 1950 годов" реабилитирован.

Прокурор Закарпатской области
старший советник юстиции

А.Г.Бондаренко

8.sz. melléklet

Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltár.
„Chira Sándor hagyatéki iratai. Chira Sándor fotói
Valamennyi fotó a BIGKKL tulajdonát képezi

a) A fiatal Chira Sándor

b) Chira a láger előtt

c) Chira a lágerben

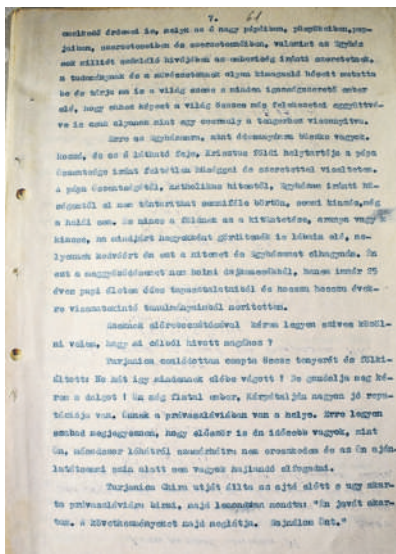
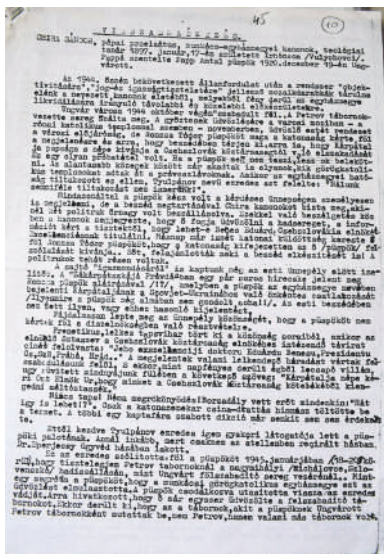
d) Chira testvéreivel 1969-ben

e) Chira Karagandában

f) Az idős Chira

g) Az 1958-ban készült visszaemlékezésének oldala. Készítette Bendász István atya.

**„A SZOVJETUNIO SZÁMÁRA EGYETLEN
MEGOLDÁS...
AZ EGYHÁZI UNIO FELSZÁMOLÁSA...”
– A GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZ ÜLDÖZÉSE
KÁRPÁTALJÁN
A II. VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐEN
A SZOVJET TÁRSADALMI ÁTALAKÍTÁSSAL
ÖSSZEFÜGGÉSBEN**

Előzetes gondolatok

A II. világháborút követően a Szovjetunió által elfoglalt területeken azonnal elkezdődött a szovjet politikai és társadalmi rend kialakítása. A Vörös Hadsereg politikai tisztjei már a katonai közigazgatások idején elővetítették annak jellegét, hogy egyértelmű szovjet uralom fog következni a térségben. Ahhoz pedig szükségét látták a helyi társadalom átalakításának, amely addig megfogalmazásuk szerint „a burzsoázia rabságában volt”. Társadalmi átalakító folyamat valósult meg tehát Kárpátalja esetében is 1944 októberét követően, amikor a terület elfoglalása után megkezdődött a Szovjetunióhoz történő csatlakozás időszaka és erőszakos folyamata. A folyamat a terület számára különösen is véresre alakult és sok áldozatot követelt. Valójában minden korábban már történelmi gyökerekkel rendelkező társadalmi csoport és

²⁸⁷ Marosi István görögkatolikus áldozópap, az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium igazgatója, egyháztörténész (Beregszász)

nemzeti közösség számára. Az időszak történeti feldolgozására számos munka született, de rendre merülnek fel újabb és újabb szempontok, kutatási területek.

Egy ilyen területnek tekinthető az egyháztörténeti vonatkozás, amely kétségtelenül különleges aspektusát adja az időszak vizsgálatának. Akik azonban ismerői és kutatói a korszaknak, mostanra elismerik, hogy az egyháztörténeti kutatások nem különállóan értelmezhetőek, hanem koherens részei az időszak megismerésének.

A korabeli szovjet politikai akarat megfogalmazói és kinyilvánítói ugyanis összefüggő egységes rendszerben tekintettek Kárpátalja integrálására. A társadalmi konszolidáció esetében megfogalmazott szándékukat ennek fényében hajtották végre, a minden társadalmi csoportot és történelmileg a nyugati egyházakhoz köthető közösséget ki akarták iktatni, amelyről úgy gondolták, hogy gátolja szovjet társadalmi struktúra kiépülését.

Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, milyen szempontok figyelhetőek meg, és hogyan kerültek kifejezésre a görögkatolikus egyház megszűntetése érdekében megfogalmazott szovjet politikai érvek. Az egyre inkább kikristályosodó szempontok megfogalmazása mellett arra is kísérletet teszünk, hogy röviden utaljunk azok gyakorlati érvényesülésére is.

1. A görögkatolikus egyház, mint a szovjetizálást gátló tényező Kárpátalján

A szovjet ateista állami propaganda a második világháborút követően az egyházakat általánosságban a fejlődés gátjaiként értelmezte, mely ellen harcot hirdetett. Kárpátalján leginkább a görögkatolikus egyház került a küzdelem középpontjába, bár jelentős mértékben támadták a többi egyházat is.²⁸⁸ A szovjet politikai meggyőződés szerint a görög-

²⁸⁸ Szamborovszkyné Nagy Ibolya, „Többet tenni most nem lehet. Irattárba.” A kárpátaljai reformátusok és az orosz baptisták egyesülési/együttműködési történetéről (1947). In Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.): Reformáció öröksége, 2. kötet. Hagyomány, identitás, történelem. Budapest, KRE ETKI – KRE HTK, 2020, 377–399.

katolikus egyház az évszázadok folyamán megteremtette azt a társadalmi keretet és a köteléket a burzsoázia kialakítására és fenntartására, amely az adott időszakban korlátozta az osztályharc kiteljesedését, a terület szovjet típusú gazdasági fejlődését és a szovjet társadalmi ideológia elterjedését. Ezt a gondolatmenetet egyébként a többi nyugati kötődésű történelmi egyház esetében is alkalmazták, azokat is a kapitalizmus és a burzsoázia eszközének tekintették. Kárpátalja második világháborút követő megszállásától kezdve ezen ideológia mentén haladt a szovjet társadalmi szervezés és a közigazgatás állami konszolidációja.²⁸⁹ A szovjet ideológia szerint a kapitalizmus fogságába került kárpátaljai társadalom nem volt képes a gazdasági fejlődés útján sem haladni. Ennek az erősen korlátozó magatartásnak a hátterében a görögkatolikus egyházat jelölték meg a probléma gyökereként, amit kifejezésre is juttattak azzal, hogy a korábbi kapitalista rendszereknek a haszonélvezőjeként és fenntartójaként aposztrofálták. Ezzel az elképzeléssel és mentalitással fokozatosan azonosultak 1944 után a kiépülő rendszer helyi képviselői is. Bár meg kell jegyeznünk, hogy a szovjet

Szamborovszkyné Nagy Ibolya, Egyházpolitika szovjet módra. In Csatáry György (főszerk.): Kárpátalja története.

Örökség, kihívások. Beregszász–Ungvár, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – „RIK-U”, 2021, 535kk.;

Bohán Béla, Adalékok a szatmári egyházmegye 20. századi történetéhez (Ahogy írásokból és saját tapasztalatomból láttam). Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, Budapest, METEM, 2007/3–4, 113–174.

²⁸⁹ Molnár D. Erzsébet, A szovjet rendszer kiépítésének korszaka a kárpátaljai magyarság kollektív emlékezetében. Mediárium. Kommunikáció–egyház–társadalom, 2011 (5) 3. 42–59.

Molnár D. Erzsébet, Kárpátalja szovjetizálása. A megszállástól a bekebelezésig. <https://kmf.uz.ua/hu/hirek/karpatalja-szovjetizalasa-a-megszallastol-a-bekebelezesig/> [2020. 05. 02.].

Dupka György történész a „hét csapás” fogalmát használta a szovjet hatalom részéről a kárpátaljai társadalom ellen elkövetett társadalomátalakító rendelkezésekre. Kárpátalja tekintetében leginkább a magyar és a német polgári lakosok internálásának („málenkij robot”) kutatására irányult a figyelem. Az utóbbi időszak kutatásai azonban alátámasztják a szovjet ideológiának a társadalmi rendszert átalakító törekvését is.

konzolidációs folyamat a terület megszállása után (különösen a helyi szinteken) akadozott, ami miatt ugyancsak a görögkatolikus egyházhoz hű értelmiséget tettek felelőssé.²⁹⁰

A fenti gondolatmenet alátámasztására különösen J. Pugónak, az SZSZKSZ Vallási Kultuszok Ügyei Tanácsa tagjának a véleményére kell utalnunk, aki I. Poljanszkijnak, a tanács elnökének a megbízásából 1946. június 30. és augusztus 15. között Kárpátalján járt. Személyes tapasztalatokat szerzett a folyamatok haladásáról, azon belül különösen figyelt az egyházi viszonyokra. Moszkvába visszatérve jelentésben megfogalmazta meg személyes tapasztalatait, miszerint Kárpátalja vallási ügyei között szerinte a legfontosabb az egyházi unió kérdése (1646. ungvári unió)²⁹¹, és ennek „helyes megoldásán múlik a belső viszonyok konszolidálása a területen”. Az uniót „féregnek” nevezte a kárpátaljai nép „ifjú, egészséges testén”, amellyel – szerinte – azok a katolikus hatalmak fertőzték meg, akik a kárpátaljai nép megsemmisítésére törekedtek. Javaslatban fogalmazta meg annak haladéktalan eltávolítását, mielőtt az „szövődményeket vonna maga után”. Érvelésében megfogalmazta a görögkatolikus egyház bűneit is, miszerint a háborút megelőző időszakban latinizáltak, magyarosítottak, földalatti bomlasztó tevékenységet folytattak a Csehszlovák Köztársaság idején, nyíltan együttműködtek a magyar–német megszállókkal. Véleménye szerint ezek a jelek az orosz nép és a Szovjetunió érdekei ellen irányulnak az éppen zajló konszolidálási folyamatokban is. A Kárpátalján lefolytatott beszélgetései alapján megfogalmazott véleménye szerint a görögkatolikus egyház és a helyi „az unitus papság” a szovjethatalommal szembeni titkos és ellen-

²⁹⁰ Bővebb kifejtése: Marosi István, Katakombaszolgálat Kárpátalján. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a kommunista egyházüldözés időszakában (1944–1989). Fénykép-dokumentáció és történeti áttekintés. Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ–Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Beregszász–Budapest, 2024, 28kk.

²⁹¹ A Magyar Királyság északkeleti területein az 1646. április 24-én megkötött ungvári unió következtében jött alakult ki a görögkatolikus egyház. Az egyházi uniót követő közel másfél évszázadig tartó törekvések eredményeként Mária Terézia 1771-ben állította fel a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyét.

séges tevékenység mozgatója, s a jelek szerint nem törekszik az állammal való megbékélésre és együttélésre. A hivatalnok Moszkvába történt visszatérése után, már 1946 nyarán a kárpátaljai görögkatolikus egyház teljes felszámolását javasolta. Itt érdemes említést tenni arról, hogy a nyugat-ukrajnai területeken 1946 márciusában a „lembergi álzsinattal” számolták fel a görögkatolikus egyházat. Vagyis a Kárpátaljára javasolt likvidálási modellt már korábban véghez vitték a galíciai területeken.²⁹²

Ezek a legharciasabb érvelések (emellett továbbiak is megjelentek),²⁹³ amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy a kárpátaljai társadalmat a görögkatolikus egyház miatt (nem kizárólag emiatt) a kapitalizmus foglyának tekintette a szovjet államrendszer. Az egyházhoz tartozó papságot pedig a burzsoázia fenntartójának és haszonélvezőjének titulálta. Miután a szovjet vezetés már korábban belátta, hogy egyházi élet nélkül a térségben meghódított területek társadalmi élete elképzelhetetlen, ezért más megoldást próbáltak találni. A nyugat-ukrajnai területeken 1946 márciusában lezajlott „lembergi álzsinat” tematikáját kívánták érvényesíteni. Eszerint megfogalmazódott az az elhatározás, hogy a görögkatolikusokat mind egyénileg (papok, papcsaládok), mind közösségileg (egyházmegye, hívek) egyesíteni kell a pravoszláviával, vagyis az az Orosz Pravoszláv Egyházzal. Az ideológiai érvelés szerint ezzel megszűnhet a korlát a társadalom fejlődésszáma is. Az egyesülést, mint fogalmat és mint folyamatot, a társadalmi fejlődés alapelveként tekintette a kommunista állam és az osztályharc kategóriájába helyezte el. Az erőszakosan végrehajtott folyamatlegitim eszközévé tették az egyházzüldözést is, melynek áldozatává vált a görögkatolikus egyház.

²⁹² A „lembergi álzsinatra” vonatkozó utalások és összefüggésekről bővebben: Marosi István, Katakombaszolgálat Kárpátalján. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a kommunista egyházzüldözés időszakában (1944–1989). Fénykép-dokumentáció és történeti áttekintés. Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ–Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Beregszász–Budapest, 2024, 151, 183, 192.

²⁹³ Marosi István, A görögkatolikusok szovjet egyházzüldözése Kárpátalján. Szempontok és fogalmak (várható megjelenés: 2026)

2. „A magyar és a német lojalitás hordozója” és „vatikáni (nyugati) ügynök” fogalmak alkalmazása a görögkatolikus egyházra

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyére úgy tekintett a szovjet kommunista államapparátus, mint amely „kompromittálódott” az előző államrendszerek idején, melyek közül a német és a magyar időszakot domborították ki a legnegatívabban, s összemostak vele egyéb negatív ideológiai elemeket is. A német államra a második világháborúban vesztes hatalomként és a nácizmus hordozójaként tekintett a szovjet politikai ideológia. A Szovjetunió államszervezési szempontja a második világháborúban meghódított területeken az volt, hogy előzőleg más országokhoz tartozó területek esetében a korábbi politikai rendszereket tévesnek és károsnak mutatta be. Következésképpen Kárpátalja esetében a magyar időszakot is negatívan interpretálták, és leginkább a nácizmussal rokon fasizmust hangsúlyozták, mint ideológiai jelenlétet. A német és a magyar állam egymáshoz „kapcsolása” ebben az értelemben a szovjet ideológia számára lehetőséget biztosított a magyar nemzet fasisztaként való megbélyegzésére, miután Magyarország is a vesztes hatalmak között volt a második világháború lezárásakor. A németellenesség alapját egyértelműen alapvetően a háború és következményei szolgáltatták, ugyanis a kárpátaljai társadalomnak nem volt igazi tapasztalata a németekkel való együttéléstről. A szovjet politikum számára az alapvető indokot a magyarellenességre pedig az szolgáltatta, hogy a térség a két világháború között a Csehszlovák Köztársaságba nem tudott maradéktalanul integrálódni. A fentebb idézett Pugo-jelentésben el is hangzik, hogy „az unitus egyháznak földalatti bomlasztó tevékenysége volt a Csehszlovák Köztársaság idején is ismert volt”.²⁹⁴

A szovjet ideológusok úgy értékelték, hogy Podkarpatszka Rusz (ti. Kárpátalja) az első világháború után létrejött csehszlovák államban leginkább a görögkatolikus egyház magatartása miatt nem tudott integrálódni, nem volt képes teljes értelemben államalkotó magatar-

²⁹⁴ GARF, fond 6991., opisz 3., gyelo 1112., 37.

tást tanúsítani. További következtetésként fogalmazták meg, hogy a görögkatolikus egyház a katolikus világegyházhoz struktúrájában és magatartásában is a magyar egyházon keresztül kapcsolódott, ennek következtében magyar kötődésű egyháznak tekinthető. Ezt a kapcsolódást és az egyes egyházi elemek (lelkiségi gyakorlatok)²⁹⁵ átvételét latinizációnak tekintették, ami a latin rítusú katolikus szertartási elemek jelenlétének a kiemelését hangsúlyozta a görögkatolikus egyház vonatkozásában. A szovjet kommunista okfejtés szerint a görögkatolikus egyházban található latinizált elemek a jelei annak, hogy ez a felekezet a magyar arisztokrácia befolyásának volt alávetve, amely történelmi hagyományaiban mindig katolikus volt. Ezért a magyar állam és a görögkatolikus egyház közötti korábbi tevékeny kapcsolatot, illetve a térség gazdasági és szociális felzárkóztatását célul tűző tevékenységet magyarosításként értelmezték.²⁹⁶

E gondolatmenet alapján az 1944 őszén Kárpátalján elkezdődött társadalmi átalakításnak több szempontja hozható összefüggésbe etnikai és politikai szempontokkal. Itt a magyar és a német nemzetiségű férfiak elhurcolására („málenkij robot”), illetve a szovjetellenes elemek NKVD²⁹⁷ (Belügyi Népbiztosság) általi letartóztatására különösen is fontos utalunk. Utóbbi esetben letartóztatottak között több magas tisztséget betöltött görögkatolikus papot is találunk.²⁹⁸ Míg a málenkij robot esetében a tömeges és erőteljes etnikai alapú tisztogatás mutatkozott meg (vagyis a magyar társadalmi átalakítás keretei között

²⁹⁵ Az 1942. évi egyházi összeírás kérdőíveinek 42. pontjában találhatóak liturgián kívüli lelkiség mozgalmak és közösségi áhítat gyakorlatai: Jézus Szíve Társulat (159 közösségben), Rózsafüzér-társulat (75 közösségben), Mária Kongregáció, Szent József Társulat, Ferences Harmadrendi Csoportok.

²⁹⁶ A XIX. század végén a magyar állam szervezett szociális-gazdasági program elindításába kezdett, mely hegyvidéki (ruszin) akció néven ismert magyar történetírásban. A hegyvidéki (ruszin) akcióról bővebben: Braun László, *Hitelszövetkezetek a hegyvidéki kirendeltségek keretében 1898–1910 között*, Ungvár, 2011, PoliPrint.

²⁹⁷ Narodnij Komisszariat Vnutrennyih Gyl

²⁹⁸ Damjanovics Péter Pál főesperes, Illiczky Sándor kanonok, dr. Fenczik István kanonok, Ortutay Jenő főesperes.

kell kezelnünk), addig a görögkatolikus egyház üldözése a katolikus egyházhoz és a nyugati társadalomhoz kötődő csoport üldözésének a rendszerében értelmezhető. Az állami szervek meggyőződése abból eredt, hogy a XX. század első feléhez érve a Munkácsi Egyházmegye szerteágazó szervezeti struktúrával rendelkező Kárpátalján, amely a szovjet megítélés szerint előrevetítve, vagyis a fenti érvelés alapján, nem lesz lojális a kialakuló új politikai rendszerrel. Tehát a görögkatolikus egyház üldözésének az ideológiai alapját teremtették meg azaz, hogy következetesen a helyi egyház német és magyar kapcsolataira hivatkoztak, illetve folyamatosan keresték és transzparenssé tették az ilyen jellegű kapcsolódási pontokat.

A katolikus egyházzal való kapcsolata hangsúlyozásával összefüggésben találhatjuk meg a megbélyegzésnek azt a szempontját is, miszerint a görögkatolikus papokat „vatikáni ügynöknek” tekintették. J. Pugo megfogalmazásában ez különösen is nagy hangsúlyt kapott: „a katolikus egyház és a Szovjetunió két ellentétes világ, az egyik létezése kizárja a másik létezését. A Szovjetunió számára csak egyetlen megoldása van a katolikus kérdésnek: a Vatikán befolyásának megszüntetése, azaz az egyházi unió felszámolása Kárpátalján.”²⁹⁹ Az szembenállás „indokolását” a katolikus egyház vezetőjének, XI. Pius pápának kommunizmust elítélő 1937-es „Divini Redemptoris” enciklikája szolgáltatta, amelyben a kommunizmust a „liberális materializmus” következményeként határozta meg.³⁰⁰ Ez a dokumentum jelentősen mélyítette a szakadékot a katolikus egyház és a szovjet állam között, s fokozta a Szovjetunió katolikusellenes magatartását. Több bírósági perben is megfigyelhető, hogy amennyiben a házkutatáskor ezt a pápai dokumentumot megtalálták, államellenes iratnak minősítették, annak ellenére, hogy ez nyilvánosan megvásárolható nyomtatott termék volt.

Az idegen hatalmak szolgálata, s a fasizmus, a katolicizmus és a magyarbarátság vádja a későbbi évtizedekben is jelen volt a szov-

²⁹⁹ GARF, Fond 6991., opisz 3., gyelo 1112., 37.

³⁰⁰ Néhány nappal korábban, 1937. március 14-én, XI. Pius pápa a „Mit brennender Sorge” (Égő aggodalommal) kezdetű enciklikájával elítélte a náciizmus ideológiáját.

jet gondolkodásban. Az 1956-os magyar forradalom után készített titkos jelentésekben a görögkatolikus papság reakcióját is megfigyelték, s a jelentésekben ismételten előkerültek az 1940-es évek vádjai is. Az egyik jelentésben kifejezésre jut, hogy „az uniátus (ti. görögkatolikus) papság politikai érzelmei semmilyen módon nem mutakoztak meg. Várakozó pozíciót foglaltak el, látván a szovjet hadsereg Magyarországra vonulását. A határtól nem messze lezajlott és a fasisztákkal vívott rövid magyarországi csata tüzéségi dübörgését hallva (ti. 1956-os forradalom katonai eseményei – a szerző) és külföldi adásokat is hallgatva nem hittek az ellenforradalom magyarországi győzelmében. Csendben ültek. Másrésről az »uniátus« papság nyilvánvalóan pletykákat terjeszt, miszerint görögkatolikus egyház újjá lesz építve a szovjethatalom segítségével, mint görög [...] egyház vagy görög rítusú autonóm katolikus egyház. Ezért az »uniátus« papság nem akarta rontani a szovjet kormány határozatának elfogadását, akikkel állítólag a vatikáni diplomaták tárgyalnak, így sehol sem mutatták meg a magyarországi eseményekhez való hozzáállásukat.”³⁰¹

Összegzésként elmondható, hogy a „vatikáni ügynökség” és a magyar társadalomhoz való lojalitás már a kezdetek alkalmával megvolt, és végig ott is maradt a görögkatolikus-ellenes szovjet állami magatartásban.

3. A papság nemzeti identitása és a katolikus hithűség kifejezése

A szovjet államhatalom a kárpátaljai görögkatolikus egyház és általában a görögkatolikus papság egészével szemben fogalmazta meg politikai stratégiáját, függetlenül a többnemzetiségű egyházmegye egyes papjainak és papsaládjainak nemzetiségi tudatától. A magyar nemzetiségű papokon kívül az ukrán és a ruszin nemzeti identitással rendelkezők is a célkeresztbe kerültek. Az osztrák–magyar kiegyezés (1867)

³⁰¹ DAZO, Fond P-195., opisz 12., egy. zb. 44., 109–115.

után kialakult ruszin nemzetiségi hovatartozást eleve tagadták, miután eleveoroszként jelölték meg. A felsorolt etnikumokon kívül az egyházmegyének még román nemzetiségű papjai is voltak. Megfigyelhető az is, hogy az 1944. novemberi „málenkij robotra” történő elhurcolások után sokan a magyar görögkatolikus papok közül is szlováknak kezdték vallani magukat, a magyar és német férfiakat ért megtorlásokkal történő szembesülést követően. Érdekes arra is felfigyelnünk, hogy az 1944-et követő egyházmegyei papi listákban sokan ukránként vannak megjelölve, holott az 1943-as egyházi összeírásban e nemzetiségnek alig vannak jelei.³⁰² Pedig az 1943. évi összeírás a papság önközlésén alapult, szemben az 1944 utáni egyéb papi névsorokkal, amelyeket különböző állami hivatalok állítottak össze. Az 1942. évi összeírásban a személyes és nemzetiségi tudat önkifejezését reálisabbnak kell tekintenünk, mint az 1944 utáni listákban, melyek elkészítésénél a körülmények is befolyásolhatták a személyes jellegű adatok közlését. A papság nemzetiségi hovatartozásának vizsgálata nem tartozik munkánk kitűzött feladatai közé, a rövid áttekintés inkább az egyházmegye nemzetiségi sokszínűségére és bonyolultságára hívja fel a figyelmet. Azt kell tudatosítanunk, hogy a fentebb említett nemzeti identitások bizonyíthatóan jelen voltak a kárpátaljai görögkatolikus papság önazonosságában az egyházüldözés kezdetén.

Az is megfigyelhető, hogy az állami hivatalok a papsággal kapcsolatos adatok bekérésekor többször rá is kérdeztek a papok és a papnővendékek nemzetiségi hovatartozására. Az egyházmegye püspöke azonban igyekezett elkerülni a válaszádat, ami azonban nem állt minden alkalommal módjában, így a papi listákon időnként olvashatóak nemzetiségi adatok is. Egy esetben Romzsa Tódor püspök még mintegy magyarázkodásba is kezdett, hogy kerülje annak látszatát, mintha ő jelölte volna meg a nemzetiségüket. Levelében leírta, hogy „nem kérte ki papjai ezzel kapcsolatos nyilatkozatát.”³⁰³ Erre az érzékeny kérdés-

³⁰² 1942. évi összeírás megtalálható: BIGKKL, A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye adattárjai (1949 előttiak).

³⁰³ DAZO, Fond 151., opisz 25., egy. hr. 3377., 13–27. – Romzsa Tódor püspök Ljamin-Agafonovnak, a VKÜT kárpátaljai megbízottjának írta a következő

re a püspök nem szeretett volna válaszolni, ami különösen is érthető a már említett magyar és német elhurcolások fényében. Romzsa Tódor püspök nyilván nem szeretett volna egyértelmű nemzetiségi bélyegeket helyezni papjaira, igyekezett lehetőségeihez mérten elkerülni azok megjelölését. Az igazán meglepő azonban az, hogy miközben az orosz, az ukrán, a magyar és a szlovák nemzetiség megjelölése megtalálható a felsorolásban, a ruszin nemzeti tudat kifejezése egyetlen pap neve mellett sem szerepelt. Nemzetiségi szempontból elgondolkodtató az a helyzet, amelybe 1944 után került a görögkatolikus papság Kárpátalján. A ruszin/rutén identitására büszke görögkatolikus egyház papjai nem merték kifejezni nemzetiségi önazonosságukat.

A papság nemzetiségi megosztottságáról vannak ismereteink a két világháború közötti időszakból is. A nemzetiségi alapon kialakult papi csoportosulásoknak és a köztük zajló vitáknak is megmaradt a nyoma a visszaemlékezésekben. Azonban a nemzetiségi kérdésnek ebben az összefüggésben van egy jelentős lelki-szellemi dimenziója, amely a lelkiség területére terelheti a figyelmünket. Az egyházüldözés időszakában a hitvalló és hithű papság esetében a katolikus egyházhoz való ragaszkodás felülírta a nemzetiségi elkötelezettséget. Aletartóztatások hátterében a vallásváltás megtagadása, vagyis a katolikus egyházhoz való ragaszkodás és a pravoszláv egyházba való áttérés megtagadása állt. A kommunista államhatalom a papság korábbi nemzetiségi megosztottságát lényegében „megszüntette”, illetve háttérbe szorította azal, hogy a görögkatolikus papságot Kárpátalján üldözésre kijelölt társadalmi csoportként kezelte. A görögkatolikus papságot egységesen, nemzeti hovatartozásától függetlenül jelölte meg „vatikáni ügynöknek”, „magyar- és németbarátnak”, „a nyugati burzsoázia csatlósának”. Így a papság elleni szovjet állami büntetőintézkedés-sorozatok lényegében „egy csoportba kovácsolta” a görögkatolikus klérus hitvallóit, akik görögkatolikusságukért és a katolikus egyházhoz való ragaszkodásukért, nem pedig nemzetiségi alapon lettek üldözve.

gondolatot: „Megjegyzendő, hogy egyházmegyei hivatalunk nem rendelkezik pontos nyilvántartással a papok nemzetiségéről, a nemzetiségi bejegyzések csak elképzelések eredménye.”

4. Egzisztenciális döntések, melyek eredményeként a katolikus hit megvallása szembe került a szovjet állami érdekekkel

A kárpátaljai görögkatolikus papság a II. világháború utáni időszakban különleges kihívás elé került. Azok a papok, akik a szovjet államrendszer kiépítésének az útjában álltak Kárpátalján, lényegében köztörvényes bűnözőkké lettek nyilvánítva. A büntető törvénykönyv alapján többnyire koncepciós perekben lettek elítélve, vagy politikai gyilkosságok áldozatai lettek, illetve politikai lapon voltak kivégezve. A szovjet kommunista rendszer 1944–1949 között ezzel a módszerrel nemcsak a számára eltérő módon gondolkodóktól szabadult meg, de azt is nyomatékossította, hogy a görögkatolikus papság a szovjet társadalmi rend ellenségének tekinthető. Ráadásul a bírósági ítélettel és a javító munkatáborokba való küldéssel egyidőben a görögkatolikus papcsaládok kompromittálása, azok megbélyegzése is megtörtént. Ezek a családok börtönviselt emberek hozzátartozóiként és a szovjet rendszer ellenségeiként lettek titulálva a társadalomban a későbbi évtizedekben.

A történészek véleménye többnyire egybevág abban, hogy a Szovjetunió által megszállt területeken az egyházakat is felhasználták a központosított államhatalom kiépítésének a folyamatában. Kárpátalja esetében arra törekedtek, hogy a jelenlévő egyházak az addigra már Moszkva által irányított valamelyik egyházi egységbe legyenek beolvasztva. A görögkatolikus egyház esetében erre az Orosz Pravoszláv Egyház Moszkvai Patriarchátus volt kiszemelve. Ennek működését az 1917-es oroszországi szocialista forradalom után a bolsevikok korlátozták, majd üldözték is, de 1943-ban állami felügyelet mellett ismételten működhetett. Mindez már a Szovjetunió politikai érdekeivel összefüggésben történt meg.

A Szovjetunió területén hivatalosan vallásszabadság volt, azonban az egyes egyházak működését jelentősen befolyásolták az egyházak felügyeletére létrehozott hivatalok, azaz az Orosz Pravoszláv Egyházügyi Tanács (OPET) és a Vallási Kultuszok Ügyeinek Tanácsa (VKÜT). Az elfoglalt területek integrálása a szovjet állami rendszerbe

jelentős nehézségekbe ütközött és számottevő áldozatokkal járt. Ennek okait Kárpátalja esetében korábbi állami hovatartozásában és lelki-szellemi kötődéseiben lehet felfedezni, amiről korábban már beszélünk. Az utóbbit elsősorban az egyházak realizálták, különösen pedig a görögkatolikus egyház, amely a Kárpátok vidékén az ungvári uniót (1646) követően a keleti szertartású keresztények körében több évszázadon át a katolikus hithűség jelképe volt. A görögkatolikus közösség hitkérdésekben és szellemiségben a római katolikus egyházhoz – központja Róma – kötötte a területet. A II. világháború lezárásáig a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye kizárólag Kárpát-medencei püspöki karokhoz tartozott,³⁰⁴ ami még inkább hangsúlyozta az európai és a nyugati kötődést. Az egyházmegye jelentős birtokrendszerrel (szántó, szőlőbirtok, legelő, továbbá szövetkezeti rendszer stb.)³⁰⁵ és intézményi hálózattal rendelkezett. Az egyházi unió létrejöttének időszakában felismert és hosszú időn keresztül realizálódott un. katolikus alternatíva nemcsak a papság, hanem a térség irányultságát és hovatartozását is meghatározta. Ezen irányultságon még a Csehszlovák Köztársaság által támogatott pravoszláv egyház térnyerése sem tudott számottevő változást hozni a két világháború között.

A Kárpátok gerince és a magyar Alföld közötti területen élő keleti szertartású keresztények az évszázadok folyamán szervezeti szinten és tagjainak egyéni lelkületében is katolikussá váltak. A görögkatolikus egyház papjai számára az egyházhoz tartozás személyes szinten magában hordozta a katolikus hithűség kifejeződését is. Az egyházüldözéssel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy nem beszélhetünk pusztán szervezeti átrendeződésről, az egyház ugyanis nem pusztán szociológiai intézmény, hanem a személyes hit megélésének a helye is. Az állami hivatalok és a végrehajtó szervek államszervezési kérdésként tekintettek ugyan a görögkatolikusok vallásváltására a II. világháborút követően, a papság egyes tagjai azonban ezzel szemben (és sok esetben

³⁰⁴ 1920-ig a Magyar Katolikus Püspöki Kar, ettől kezdve 1939-ig a Csehszlovák Katolikus Püspöki Kar tagja volt.

³⁰⁵ Marosi István, A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a kommunista egyházüldözés kezdetén (1944). 3.3. Gazdasági háttér.

a hívek is) személyes, lelkiismereti és egzisztenciális kérdésként élték azt. Ebben a gondolatmenetben utalhatunk Romzsa Tódor gondolatára: „Krisztusért meghalni annyi, mint örökké élni.”³⁰⁶ Ugyanezt a katolikus hithűséget tükrözi Chira Sándor és Havrilo Kosztelnik beszélgetése, melyben a munkácsi egyházmegyei kanonokja kifejtette a katolikus egyház iránti elkötelezettségét.³⁰⁷ Dr. Fenczik István gondolta a pravoszláv püspöki hivatal felajánlásának elutasításakor: „Ilyen mélyre egy katolikus pap nem süllyedhet!” (Bár széles körben ismert volt karrierizmusa).³⁰⁸ Murányi Miklós vikárius élettörténetéből ismerjük, hogy az aposztáziához is közel került, de tettének felismerése után egzisztenciális válságba került.³⁰⁹ Bendász István, dr. Ortutay Elemér visszaemlékezéseiben és feljegyzéseiben, Bácskay Antal megtérésekor mondott prédikációjában,³¹⁰ a hitvalló és hithű papok vallomásaiban is rendszeresen visszatérő elem a katolikus egyházhoz és a katolikus hithez való hűség.

Megfigyelhető az a kialakult séma, hogy mielőtt a papi letartóztatások megtörténtek, több papot megpróbáltak rávenni, hogy térjen át

³⁰⁶ Puskás László, Romzsa Tódor élete és halála. Budapest, Don Bosco, 1998, 66.

³⁰⁷ Riskó Marianna, Chira Sándor munkácsi püspök élete és vértanúsága. Budapest, Romanika, 2017, 131.

³⁰⁸ Fenczik István görögkatolikus pap hitvallásáról: Bendász István – Bendász Dániel, Helytállás és tanúságtétel.

A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai. Budapest, Kairosz, 2014, 148–152.

³⁰⁹ Murányi Miklós közel került az aposztáziához, de végül visszautasította azt (öngyilkosságot is megkísérelt, annyira nem tudott szembenézni esetleges döntésével). 1949. június 24-én letartóztatták le. Murányi nyilatkozata 1947. június 27-én: „*A fent leírtak abhoz a döntéshez vezettek engem, hogyha szabadon engednek, egyesülök az orosz pravoszláv egyházzal és teljesítem az állam követeléseit.*” (Володимир Сергійчук – Андрій Кохут – Іван Патриляк – Віталій Хропко 2019: Ліквідація УГКЦ на Закарпатті у документах комуністичних спецслужб 1944–1949. Вишгород, ПП Сергійчук М. І. 2019, 544.). Murányi 1949. június 29-én elutasította a pravoszláviára történő áttérést: „*[...] kategorikusan visszautasítom a pravoszláv egyház által felkínált egyesülést, komédiának tekintem azt.*” (Сергійчук–Кохут–Патриляк–Хропко 2019, 562.)

³¹⁰ BIGKKL, 1. Bendász–Bacsinszky-családtörténet, 2299. számú irat.

a pravoszláviára. Miután esetükben bebizonyosodott a katolikus egyházhoz való hűség nyílt kifejezése, az ügyészség polgári peres eseteket kreált, államellenes cselekedetekre utaló ügyeket vagy egyéb okokat keresett a letartóztatásukhoz. Ezt követően polgári büntetőeljárást indítottak és elítélték az áttérést megtagadó papokat. A perek vége minden esetben a büntető törvénykönyv alapján megfogalmazott ítélet lett: 25 évi szabadságvesztés, 5 év polgári jogfosztás, teljes vagyonelkobzás. Ez a kiszabható legmagasabb büntetés volt a Szovjetunió területén, amely az 1947. évi törvénymódosítást megelőzően a halálbüntetéssel volt azonos. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye vértanú, hitvalló és hithű papjai tehát elsődlegesen a katolikus egyházhoz való hűségért kerültek a szovjet állami szervek célkeresztjébe, s mivel kitarottak az egyházi elkötelezettségükben, tettüket a katolikus hit megvallásaként értelmezhetjük. Ebben a rendszerben lett hitvalló 126 görögkatolikus pap, s közülük 30-an vértanuk is. S további 47 görögkatolikus pap vált még hithűvé, ami azt jelentette, hogy elutasítottan a pravoszláviára való áttérést, de nem tartóztatták le és ítélték el őket.³¹¹

5. Vallásváltás vagy likvidálás

A szovjet állami érdek, miszerint Kárpátaljának egyesülnie kell Szovjet-Ukrajnával s ezáltal a Szovjetunióval, hamar megmutatkozott, miután a szovjet Vörös Hadsereg elfoglalta a területet 1944 októberében. Az illetékesek szovjet politikai szereplők a terület önkéntes csatlakozási szándékának a kinyilvánításában a görögkatolikus egyházra szeretettek volna támaszkodni, mivel ez az egyházi szervezet jelentős társadalmi rendelkezett. További szempont volt, hogy az egyházmegye joghatósági területe egybeesett a megszállt területtel, amelyet a későbbiekben közigazgatási területté szerveztek át (Kárpátaljai terület, Zakarpatszkij oblaszty). Ennek a szándéknak a megvalósítása érdeké-

³¹¹ Marosi István, Katakombaszolgálat Kárpátalján. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a kommunista egyházüldözés időszakában (1944–1989). Fénykép-dokumentáció és történeti áttekintés. Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ–Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Beregszász–Budapest, 2024, 204–425.

ben I. Petrov tábornok, a IV. Ukrán Front főparancsnoka utasította is Romzsa Tódor püspököt, hogy az 1944. november 6-i ungvári ünnepségen kérje „Kárpátalja népe” Szovjetunióhoz történő csatlakozását, aminek azonban a püspök nem tett eleget. Bár a szovjet sajtóban a tényeket megváltoztatva azt közölték, hogy a püspök is kérte az egyesülést, a valóságban ez nem volt igaz.³¹² A szovjet államapparátus ezzel az incidenssel megértette, hogy nem számíthat a görögkatolikus egyház együttműködésére a területe szovjetizálása érdekében. Kárpátalja egyesülési kérelmét pár héttel később, 1944. november 26-án Munkácson mondták ki a Kárpátontúli Ukrajna Népi Bizottságainak első kongresszusán, a „Kárpátontúli Ukrajnának Szovjet-Ukrajnával való újraegyesítéséről” szóló kiáltvány elfogadásával.³¹³

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye ettől kezdve szembe is került a szovjet állami érdekekkel, melynek meggyőzőési módszere arra épült, hogy elsődlegesen azokat az embereket és szervezeteket integrálta, akiket rábeszéléssel, érdekből vagy megfélemlítéssel lojálissá lehetett tenni. Az ellenállókat pedig a törvényes állami rend ellenségeinek nyilvánították, s akár a fizikai megsemmisítéstől sem riadtak vissza. A görögkatolikusok esetében ezt úgy érték el, hogy az egyházat nem jegyezték be jogi személyként, amiből egyenes arányban következett a hivatalos működésének lehetetlensége. Ettől kezdve a görögkatolikus egyház létezését tagadni is lehetett és folyamatosan bizonytalanságban tartották az egyház tagjait, többek között a papságot is.³¹⁴

Miután ezzel a módszerrel sem tudták tömegesen megtörni a görögkatolikus egyház ellenállását, akkor született meg a döntés az állami szervek vezetői részéről 1947 első felében, hogy Romzsa Tódor püspököt meggyilkolják. A püspöknek nagy szerepe volt a papság körében a fegyelem és az elkötelezettség fenntartásában, püspöki működése

³¹² Marosi István, Katakombaszolgálat Kárpátalján., 148kk.

³¹³ A Zakarpatszka Ukrajina című újság 1944. november 27-i száma. In: Marosi István, Katakombaszolgálat Kárpátalján., 160.

³¹⁴ Botlik József, Hármass kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997). Budapest, Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, 1997, 285.

idején egyetlen pap sem hagyta el a katolikus egyházat, még a bizonytalankodók sem.³¹⁵ A püspök halála után, tehát 1948 folyamán sem következtek be tömeges áttérések a pravoszláv egyházba. Ezért született meg a görögkatolikus egyház likvidálásának végleges határozata 1948 folyamán, miután a szovjet állambiztonsági szervek megelőző próbálkozásai sem hozták meg a várt eredményt. Fontos ezen a ponton megjegyeznünk, hogy több dokumentum is alátámasztja azt a tényt, hogy a görögkatolikus egyház szervezeti megszüntetését likvidálásnak nevezték. A pravoszláv egyházzal való újraegyesítés fogalmát csak a nyilvános propaganda kereti között használták mind a szovjet állami, mint pedig a pravoszláv egyházi propaganda keretei között.

A kárpátaljai görögkatolikus egyház felszámolási folyamatának utolsó szakasza az 1949. február 18-án kihirdetett „álrendelettel” vette kezdetét, amellyel az egyházmegyét működésképtelenné tették. A titkosszolgálati eszközökkel Murányi Miklós püspöki irodaigazgató személyéhez kötött „álrendelet” alapján arra hivatkozott a szovjet állami propaganda, hogy Kárpátalján a görögkatolikus egyház önmagát osztalta fel. Ezzel a döntéssel a papság tagjai döntéskényszerbe kerültek, melynek az adott időben és hosszabb távon is személyes szinten hitvallás jellege volt. Katolikus szempontból a pravoszláv egyházhoz való csatlakozás kérése hittagadást (aposztáziát) jelentett, elutasítása értelemszerűen a katolikus hit megvallását.

Lényeges megjegyeznünk, hogy a vallásváltást a görögkatolikus egyház felső vezetése, a püspökök, a felsőpapság és a központi intézmények papi vezetői ideológiai és hitelvi alapon is elutasították. Az áttérések kizárólag a kerületi esperesek és az alsópapság körében történtek. Ebben a döntéskényszerben a Munkácsi Egyházmegye 416 papja közül 173 a katolikus egyház mellett döntött. Közülük 30 vértanú lett, 96 javító munkatáborra lett ítélve és a Gulág táboraiiban raboskodott, s további 47-et nem ítélték börtönre, de papként nem működhetek tovább. A pravoszláv egyházba 129 pap kérte felvételét, amit az adott körülmények és a katolikus terminológia szerint is apostotáziaként értel-

³¹⁵ Marosi István, Katakombaszolgálat Kárpátalján., 425-434.

meztek. Közülük 1956 után 69 „egyesült görögkatolikus pap” titokban „megtért”, vagyis hivatalosan elhagyta a pravoszláv egyházat és visszatért a görögkatolikus egyház kötelékébe. Nyilvánosan ők sem működhetek tovább. További 81 személy emigrált az egyházüldözés kezdeti szakaszában, akiknek Csehszlovákia, Magyarország, Románia, Amerikai Egyesült Államok volt a célállomás. Eltérő okok miatt további 32 pap került el a döntéskényszert 1949-ben, akik körül néhányan elhagyták a papságot, vagy nyugállományba vonultak, illetve elhunytak.

GÖRÖGKATOLIKUS PAPOK A KOMMUNISTA EGYHÁZÜLDÖZÉS IDŐSZAKÁBAN

Hírvallók – kényszermunka vagy börtönre ítélt, illetve vértanú áldozópapok	126 áldozópap (30 vértanú)	173 áldozópap vallotta meg nyilvánosan a katolikus hitét
Hithűek – elutasították az egyesülést a pravoszláv egyházzal, de bírósági pert nem indítottak ellenük	47 áldozópap	
Aposztáták – papi tevékenységük folytatása végett vagy más okból áttértek a pravoszláv egyházba	129 áldozópap	
Szolgálaton kívüliek – önként felfüggesztették papi tevékenységüket, nyugállományba vonultak, vagy elhunytak a tényleges egyházüldözés előtt	32 áldozópap	
Emigráltak, vagy határmódosítás miatt egyházközségeikkel együtt más ország területére kerültek	82 áldozópap	
Összesen	416 áldozópap	

Összegzés

A görögkatolikus egyház II. világháborút követő üldözéséről elmondható, hogy annak gyökerei a társadalmi rend átalakítása érdekében kifejtett szovjet állami tevékenységgel összefüggésben keresendők. A Vörös Hadsereg által elfoglalt területeken lezajlott a politikai és a társadalmi rendszer kiterjesztése, amit szovjetizálásnak neveztek. Kárpátalja esetében ennek a folyamatnak több (gyakran egymással párhuzamosan zajló) rétege figyelhető meg, melynek hatása nem kímélte a görögkatolikus egyházat sem. A görögkatolikusokra ugyanis

úgy tekintett a szovjet állami apparátus, mint amely legkiterjedtebb fenntartója a nyugati befolyásnak a kárpátaljai társadalomban. Ezért a szovjet rendszer kiépülésének a gátjaként kezelték a görögkatolikus egyházat. Ez a megbélyegzés abból fakadt, hogy „a magyar és a német lojalitás hordozójának” és „vatikáni (nyugati) ügynöknek” titulálták az egyházat közösségileg, a papság tagjait pedig egyénileg. Ezzel párhuzamosan a papság nemzeti identitása is háttérbe került és az üldözésekben a katolikus hithűség került kifejezésre. A II. világháborút követő szellemi küzdelemben a papoknak egzisztenciális döntéseket kellett meghozniuk, melyek eredményeként a katolikus hit megvallása szembe került a szovjet állami érdekekkel. Így került előtérbe az igazán egzisztenciális döntések kérdése is, ti. a vallásváltás dilemmája. Minden vallásváltást elutasító görögkatolikus pap ugyanis potenciálisan a likvidálás célkeresztjébe került. A gondolatokat összegezve elmondható, hogy görögkatolikus egyház üldözése a II. világháborút követő Szovjetunió területén átgondolt politikai indokok mentén zajlott.

KÁLLAI KAROLINA

**„SZÉTTÖRT EMLÉKEK”:
BESZÉLGETÉS LINI KLÁRÁVAL,
A SZATMÁRI SVÁB DEPORTÁLÁS UTOLSÓ
TÚLÉLŐJÉVEL**

Nyolc évtized telt el azóta, hogy ártatlan embereket, köztük a Csanálosról és Szatmárnémetiből származó honfitársainkat, akaratuk ellenére a GULAG rettenetes világába hurcolták el.

Szatmár megyéből 42 településről vittek el lakosokat, 5500–5700 között van a deportáltak száma. Ebből az ugocsai részből 120, Szatmárnémetiből 141, míg a Nagykároly környékéről 5000 fölötti számról beszélhetünk. Az emlékezés is más a két térségben. A Túrterebes környékéről elhurcoltak nagyon félve meséltek a történekről még a családtagoknak is, talán azért, mert kevesen voltak, míg a Nagykároly környékiek nyíltan beszéltek a fogságban történekről. Minden családi összejövetelen a GULAG volt a központi téma, természetesen ezen a vidéken is csak maguk között beszéltek nyíltan, idegenek előtt nem volt tanácsos erről beszélni azon a vidéken sem. Akkor a családok fiataljai unták is, hogy mindig erről beszélnek és nem értették gyerekként, hogy mekkora nyomot hagyott ez a szüleik életében. Míg az ugocsai részben 1944 utolsó napjaiban kezdődött az elhurcolás, Nagykároly környékéről 1945. január 1-jén kezdték összegyűjteni az embereket. Ekkor vittek el 291 embert Csanálosról: 203 nőt, 88 férfit. Köztük volt *Lini Klára*, aki akkor 20 éves szép fiatal lányként került Oroszországba.

2024 augusztusának első napjaiban sokan megkerestük *Lini Klárát*, aki a GULAG-táborok poklát túlélő utolsó szatmármegyei szemtanú, különösen nagy megtiszteltetés számomra, hogy köszönhettem őt a 100. születésnapján.

Klári néni mesélte a 80 év után is mélyen bevésődött emlékeket. Az egy órás beszélgetésben 17-szer hangzott el az éhség szó valamilyen formában. A másik nagyon sokszor elhangzott szó a „haza” volt, mint

otthon. A története elején elmesélte, hogy az ő szülőfalujában, Csanáloson is, úgy, ahogy a Nagykároly környéki többi településen, kidobolták a rendeletet. Mindenki, aki 18 és 45 év között volt, jelentkeznie kellett a kultúrházban. Megbeszélésre hívták őket és még kristálycukrot is ígértek. Az emberek gyanútlanul mentek oda, még gyerekek is, de őket szerencsére hazaküldték. Klári néni is oda ment.

A kultúrházban fegyveres orosz katonák voltak elrejtőzve. Amikor összegyűltek a helyi lakosok, akkor körbevették őket és onnan már nem volt szabadulás. Néhányan haza mehettek, Klári nénit is egy fegyveres katona kísérté haza, hogy csomagoljon meleg ruhát és élelmet. Megfejtette, hogy ha szökni próbál, akkor az apját viszik el. Szökni nem akart, ha neki kell menni, hát elmegy testvérével, Jóskaival együtt, akit nagyon sokat emleget a beszélgetés során. Együtt indultak, de a fogságban nem kerültek egy helyre. Klári néni törekeny fiatal lányként nehezen viselte a 18 napos utazást, már az úton a vagonban úgy megbetegedett, hogy nem tudott magáról, amikor Donbászba érkeztek.

Semmire nem emlékszik az ápolási időből. Az ő sorsa a betegsége és gyengesége miatt úgy alakult, hogy a tisztek irodáit takaríthatta. Nagyon kevés ételt kaptak, az éhezésre nagyon jól emlékszik. Gyenge káposztaleves, egy kevés rizs, kevés fekete kenyér. Arra is jól emlékszik, hogy bizony volt olyan, hogy hosszú éhezés után, amikor valaki ételhez jutott, úgy jóllakott, hogy abba halt bele. Az öt év nagyon hosszú idő, ami sok fájdalommal, betegséggel és honvágygal járt.

Egyetlen céljuk volt: életben maradni, és ha lehet, egyszer visszatérni. A GULAG rettenete, a hideg, az éhség, a fizikai és lelki kínok ellenére az a vágy, hogy egyszer még láthassák szülőföldjüket, hazájukat, tartotta bennük a lelket. Nagyon sokat éheztek, és úgy bántak velük, mint az állatokkal. Ha valaki megbetegedett, nem volt gyógyszer, nagyon sokan meghaltak. Szabad akarat nem volt, csak a parancsot kellett teljesíteni. Nagyon leleményesnek kellett lenni és mindent megenni, ami ehető. Kegyetlen öt év volt. Klári néni testvére, Jóska, két év után hazaszökött. Leghamarabb azok jöttek haza, akik valamilyen maradandó betegségben szenvedtek. Őket elengedték, irigyleték is őket az ott maradtak.

Klára néni ma élő tanúja ennek az embert próbáló történetnek. Ő azoknak a honfitársainknak az emlékét őrzi, akik nem térhettek haza,

és akiket örökre elnyelt a GULAG sötét mélysége, de már azok sincsenek köztünk, akik hazatértek. Néha megtorpan mesélés közben és rácsodálkozik, hogy mindenki meghalt már, akikkel együtt volt a fogságban. Volt azonban a sok gyötrelemben szerelem is. Ott ismerte meg az első férjét, aki Temesvárról került a GULÁG-ra. Hazatérése első megállója a máramaroszigeti átmeneti fogolytábor. Amikor onnan szülőfalójába, Csanálosra haza mehetett, ott már nem volt maradása. Egy hét után Temesvárra utazott, ahol a szerelme várta. Összeházasodtak és 10 évig voltak együtt a magyar anyanyelvű férjével. A házassága azért ért véget, mert neki sem született gyermeke, ahogy nagyon sok GULÁG-ról hazatért nőnek sem. Klári néni egy kötődésben kapott munkát, a textilgyárban dolgozott 1979-ig, amíg nyugdíjba vonult. A beszélgetés során többször is elhangzott, hogy ő nem akart paraszt lenni, földet művelni, ő városi életre vágyott, amit meg is kapott a sorstól.

1966-ban újra férjhez ment egy román anyanyelvű férfihoz, akivel 1987-ig élt, amikor megözvegyült. Az ő nevét mai napig viseli, így a hivatalos neve *Gheorghe Josefina Clara*. Ez egy boldog házasság volt, szép emlékekkel. A tőle idősebb férj kiszolgálta és kedveskedett az akkor még aktívan dolgozó feleségnek. A harmadik házassága 77 éves korától kicsivel a 100. születésnapjáig tartott, amikor a német anyanyelvű férj elhunyt. Három házasság, három különböző nemzetiségű férjjel igen változatos és szép időszak volt az életében. Szeretett szórakozni, kedves volt számára a színház és a zene. Több kórusban is énekelt, amíg Temesváron élt. Amikor már nehezen tudott gondoskodni magáról és férjéről, unokaöccse, *Czier István* és felesége, Sarolta aszszony magukhoz vették, 2021 tavaszán költözött vissza Nagykárolyba. Szép hosszú életét a mértékletességnek köszönheti, arra figyelmeztet, hogy mértékkel enni, mértékkel inni és mértékkel dolgozni. Nem szabad rohanni, mindent csak szép lassan türelemmel. A 100. születésnapján is mértékletességre int, ő, aki érkezésemkor a 30 fokos nyári melegben a kertben gyomlált. Klári néni naponta rendezgeti a virágokat, amit tud, csinál az udvaron. Örül a szépnek, a családnak, és engem is örömmel fogadott, és mesélte, ami eszébe jutott. Az utóbbi időben sokat romlott a memóriája, ezért néha kiegészítették a családtagok, *Czir István* és *Sarolta*. Az ő emlékeikben is ott van a fog-

ság, hisz az ő szülei is évekig a GULÁG-on voltak. Sarolta édesanyja a higanybányában dolgozott, betegen jött haza, fiatalon meghalt. István édesapja is fiatalon kapott infarktust. Klári néni testvére, Jóska, akire úgy emlékszik, hogy mindig éhes volt és ha tehetett, sokat evett, ő is beteg volt. A rokonságból sokan voltak a fogságban. Nem volt olyan család, ahonnan ne lett volna deportált. Mindenki betegen jött haza és maradandó károsodásokkal. Az öt év gyötrelem megváltoztatta az életüket, Klári néninek egész életében emésztési zavarai voltak és vannak, de a meddősége is oda vezethető vissza. Érdekes hosszú életét mesélve mindig visszakanyarodott valamilyen gondolattal a GULÁG-hoz. Ő is csodálkozik, hogy hogyan is élhette túl azt a sok éhezést. Három éves korában olyan súlyos beteg volt, hogy azt hitték meghal, Isten megtartotta. Jól tanult az iskolában és elvégezte a hét osztályt. Sok időt töltött Budapesten az orvos és tanár rokonoknál, ahol sok szépet tanult. Az orosz nyelvet a fogságban nem tanulta meg, nem volt rá szüksége, mivel nem beszélgettek. A parancsszót kellett megtanulni és dolgozni. Boldog volt, hogy haza jöhetett és élhette az életét. Azon kevesek közé tartozik, akik még életben vannak és mesélni tudnak a történelekről. Ő Szatmár megye utolsó túlélője.

PÁSZTOR FERENC VIKÁRIUSNAK AZ UNGVÁRI ÉS KIJEVI VIZSGÁLATI FOGSÁGBAN KÉSZÜLT KIHALLGATÁSI JEGYZŐKÖNYVEI

Előzmények

A szovjet hatalom által üldözött Kárpátaljai Római Katolikus Egyháznak *Haklik Sándor* Ungvidéki esperesen kívül a beregszászi *Pásztor Ferenc* vikáriussal együtt két vértanúja van. Haklik atya életéről és elhurcolásának körülményeiről sikerült feldolgozni egy 100 oldalas Haklik-aktát, amely azóta könyv formában is megjelent.³¹⁷

Kutatásunk következő alanya a mártírhalált halt Pásztor Ferenc (Ungvár, 1880.01.14. - † Irkutszki terület, Ozjornij lager/Ozerlag, 1951. október 16.) beregszászi plébános, vikárius atya tragikus életének tanulmányozása. Korábban számos helyen teljesített papi szolgálatot a szatmári egyházmegyéhez tartozó településeken. Először a Beregszászhoz kötődő éveiről végeztünk tényfeltárást. Ugyanis 1932-től Beregszász esperesplébánosa. Miután a 4. Ukrán Front egységei a Magyarországhoz tartozó Kárpátalját bekebelezték, majd a Szovjetunióhoz csatolták, közben Romániához került a több részre szakított Szatmári egyházmegye is. 1945-től *dr. Scheffler János*³¹⁸ szatmári (Románia)

³¹⁶ Dupka Nándor (Ungvár), UNE Történelem Kar doktori iskolájának hallgatója

³¹⁷ Dupka Nándor: *Haklik Sándor vértanú. A Kárpátaljai Római katolikus Egyház hitvallói (1945-1991)*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2023. Tárolt változata: <https://mek.oszk.hu/25900/25904/>

³¹⁸ A Magyar katolikus lexikon szócikke Scheffler Jánosról: <https://lexikon.katolikus.hu/S/Scheffler.html>

püspök (későbbi vértanú, a román Gulág foglyaként hunyt el, 2011. július 3-án került sor boldoggá avatására), 1945-ben Pásztor Ferencet a Kárpátajai Római Katolikus Egyház vikáriusává nevezte ki.

Abban az időben indult el Kárpátalján is az egyházüldözés, amely mások mellett a kárpátaljai római katolikus egyház ellen is irányult, 37 plébánia működött, ebből 1 megszűnt (a hívek emigráltak Németországba). Az ateista akció folyamán az istentiszteleti helyek (templomok, kápolnák, iskolakápolnák) közül tizenötöt bezártak és raktárrá építettek át, hatot leromboltak, nem számolva a kolostori, kórházi kápolnákat. A bírósági akták szerint 19 római katolikus papot ítélték el és hurcoltak el a Gulág-táborokba.³¹⁹

Az erőszakos szovjetizálás időszakában Pásztor atya a KGB célkeresztjébe került. Életútjáról, közéleti és papi tevékenységéről, valamint letartóztatásáról a Beregszászban 2025. november 17-én megrendezett GULÁG–GUPVI Kutatók Nemzetközi Fórumán tartottam előadást, amelynek szerkesztett változatát a Szolvyai Emlékpark Évkönyve közölte.

A Pásztor-akták. Archívmásolatok.

A szerző felvétele

³¹⁹ Pawel Wyszkowski OMI, Hidász Ferenc OFM: Katolikusüldözés Ukrajnában és Kárpátalján. 1917-1944-1991. Magyarok nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Budapest, 2019. 233.

A további kutatást a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban (a továbbiakban: KTÁL) őrzött, a KGB által orosz és ukrán nyelvű iratok alapján összeállított 149252. sz. Pásztor-aktában található dokumentumok feldolgozásával folytatjuk.

Pásztor Ferenc atya, vikárius, pápai prelátus kálváriája

1945 és 1951 között

(letartóztatása, kihallgatása, elítélése)

Történelmi fordulat

1944 őszén Pásztor Ferenc atya is szívszorongva élte meg, hogy a szovjet csapatok bevonulásával a város, s vele együtt a beregszászi római katolikus egyház is ismét idegen uralom alá került. Volna rá lehetősége, hogy elmeneküljön, azonban mégsem teszi: „nem hagyja el állomáshegyét, hű marad híveihez a bajban is.”

A beregszászi plébános ebben a nehéz időszakban nem futamodott meg. Bátorságát az is bizonyítja, hogy a katolikus iskolában újraindította az oktatást. Ennek érdekében 1945 tavaszán – 177 szülő aláírásával – kérelmet nyújtott be a Zakarpatszka Ukrajna Tanügyi Osztályához, hogy a beregszászi római katolikus egyházközség által fenntartott elemi fiú- és leányiskolában engedélyezzék a magyar tannyelvű tanítás megkezdését. A kérelmet először elutasították, de Pásztor atya újra próbálkozott. Később – bizonyos feltételekkel – engedélyezték az oktatást az állami törvények betartásával. 1946. november 19-én azonban felszólították a plébánost, hogy adja át az iskolát az államnak, amivel annak felekezeti jellege megszűnt.

Pásztor Ferenc atya

megfigyelése és a hamis tanúk kihallgatása

Az ide vonatkozó KGB-jelentések szerint Pásztor Ferenc atya beregszászi tevékenységét 1945-től folyamatosan nyomon követték. Ettől az évtől kezdve szoros megfigyelés alatt állt, majd 1948 januárjától az

NKVD tisztjei több hamis tanú kihallgatása során bizonyítékokat gyűjtöttek egy többlépcsős koncepció per előkészítéséhez és az elítélés megalapozásához.

A hamis tanúk kihallgatási jegyzőkönyvei 1948. január 9-én és január 26-án készültek el.³²⁰

A lelkipásztor peranyagában nyolc, Pásztor ellen valló beregszászi tanút vonultatnak fel **Marosi Ferenc**, **Fábián Zoltán**, **Czopf László** Salamon, Varga Sándor **Sándor**, **Pasztler Vilmos Albert**, **Seffer Ernő Mihály**, **Lozan Polikarpa Mihajlovics**, **György Ferenc Ferenc** személyében.

A megszólaltatott tanúk a jegyzőkönyvbe rögzített vallomásaikat saját aláírásukkal hitelesítették. A koholt vádak, hamis tanúvallomások a kihallgatótisztek szája íze szerint íródtak, s megerősítik, alátámasztják **Pásztor Ferenc** feltételezett „szovjetellenes bűnösségét,” az „ellenforradalmi célú kapcsolattartását külföldi állampolgárokkal”.

A tanúk kihallgatásának dátuma, a tanú neve, kihallgató tiszt neve, a fordító neve:

Nº	Kihallgatás helye és időpontja	Tanúk neve (születési év), foglalkozás, az akta és a könyv oldalszáma	Kihallgató tiszt
1.	Beregszász, 1948. január 09.	Marosi Ferenc (1898) beregszászi lakos, földműves, 106. old. / könyvben 59. old.	Negotov hadnagy
2.	Beregszász, 1948. január 10.	Fábián Zoltán (1892) beregszászi lakos, festőművész, 107-108. old. / könyvben 62. old.	Negotov hadnagy
3.	Beregszász, 1948. január 10.	Czopf László (1898) beregszászi lakos, földműves, 104-106. old. / könyvben 64. old.	Negotov hadnagy Kovály hadnagy
4.	Beregszász, 1948. január 10.	Varga Sándor (1905) beregszászi lakos, a helyi SZKP VB tagja 117-119. old. / könyvben 69. old.	Negotov hadnagy
5.	Beregszász, 1948. január 10.	Pasztler Vilmos (1882) beregszászi lakos, asztalos, 120-123. old. / könyvben 64. old.	Negotov hadnagy Kovály hadnagy
6.	Beregszász, 1948. január 11.	Seffer Ernő Mihály (1887) beregszászi lakos, tanító-igazgató, 124-127. old. / könyvben 74. old.	Negotov hadnagy Kovály hadnagy
7.	Beregszász, 1948. január 26.	Lozan Polikarpa Mihajlovics (1908) beregszászi lakos, munkás, 128-131. old. / könyvben 64. old.	Knis őrnagy
8.	Beregszász, 1948. január 26.	György Ferenc Ferenc (1885), beregszászi lakos, templomszolga 104-106. old. / könyvben 79. old.	Knis őrnagy Kovály hadnagy

A beregszászi Varga Sándor (1905), a helyi SZKP Városi Bizottságának tagja, 1948. január 10-én Negotov hadnagy közreműködésével Kárpátok Part menti Állami Levéltár (Károlyabcsanak SZK PÁL), Pásztor akta felkérésére a jegyzőkönyvben almondo, hogy 1922 május 17-én Pásztor

főesperes is tagja volt annak a fogadóbizottságnak, amely Beregszászban a Szent Jobb³²¹ fogadásának sikeres lebonyolítását készítette elő. A templom előtti téren tartott ünnepségen, a több ezer egybegyűlt beregvidéki hívő előtt beszédet mondott, és történelmi eseménynek nevezte, hogy a szatmári egyházmegye területén az elszakított egyházi közösségek ismét egyesülhettek. Ugyanakkor megbélyegezte a helyi kommunistákat is, amint azt a tanú vallomásaiban szó szerint idézte Pásztor kijelentésére hivatkozva: „Egy évvel ezelőtt ugyanezen a helyen, ahol most látjuk Szent István ereklyéjét, ünnepeltek a kommunisták, banditák, disznók. Most már Isten megadta nekünk, hogy megszabaduljunk a kommunista banditáktól és újra sikeresen építhessük életünket.”³²²

A beregszászi Czopf László (1898) kihallgatási jegyzőkönyve például 1948. január 10-én keletkezett. A nyugalmazott beregszászi tanár *Negotov* hadnagynak és *Kovály* hadnagynak tett vallomást *Margitics János* tolmácsolásában, melyet többek között kijelente: „Pásztor Ferenc (...) tevékenyen segítette a magyar megszálló csapatokat Kárpát-Ukrajna³²³ megszállásakor, és segítséget nyújtott a magyar hatalom erősítésében is. 1938. november 9-e körül, amikor a magyar csapatok elfoglalták Beregovót (Beregszászt), a bevonuló katonák tiszteletére ünnepséget rendeztek a Kossuth Lajos téren.”³²⁴

A beregszászi *Lozan Palikarpa* (1908) 1948. január 26-i kihallgatási jegyzőkönyvében megerősítette, hogy 1947 májusában egy Pásztor atyával való találkozásakor az atya bírálóan nyilatkozott többek között a Szovjet Alkotmányról. Idézet a tanútól: „A Szovjet Alkotmányba

³²¹ *A Szent Jobb magyar nemzeti és katolikus ereklye*, amely feltételezhetően Szent István magyar király (975 körül 1038. augusztus 15.) természetes úton mumifikálódott jobb keze.

³²² KTÁL, Pásztor-akta 149252, 6. sz. ügyirat, 1948. január 10. Varga Sándor kihallgatási jegyzőkönyve, eredeti, kézzel írt 3 oldal, 117-119.

³²³ A szovjet verzió szerint tendenciózusan, a szovjet szervek 1944-től az iratokban az egykor Magyarországhoz, majd Csehszlovákiához tartozó Kárpátalját (*Podkarpatská Rus*) Kárpát-Ukrajna, Kárpátontúli Ukrajna névformával említették, ezzel jelezték, hogy korábban a vitatott régió csakis Ukrajnához tartozott.

³²⁴ KTÁL, Pásztor-akta 149252, 5. sz. ügyirat. 1948. január 10. Czopf László kihallgatási jegyzőkönyve, eredeti, kézzel írt 8 oldal, 107-116.

*be van írva a vallásszabadság jogának gyakorlása, viszont a gyakorlatban ez a pont nem realizálódott. Gyakorlatilag ezt a pontot felcserélték a rendházak bezárásának tényével és a papok, szerzetesek kitoloncolásával. Mi semmit sem tudtunk tenni. A hatalom rendszeresen úgy cselekszik, ahogy neki tetszik, úgy gondolták, hogy a kígyó fejét levágva, teljesen el tudták venni a szabadságjogokat.”*³²⁵

A beregszászi templomszolgá, *György Ferenc* (1885) 1948. január 26-i kihallgatási jegyzőkönyvében saját papja ellen fogalmazta meg rágalmaikat. Elmondta, hogy 1948 július elején a Pásztor atya egyik prédikációjában a beregszászi római katolikus templomban a következőket mondta: „Az Isten ránk szabadította az istentelen, hitetlen szovjethatalmat a Vörös Hadsereggel együtt, hogy bűneinkért megváltást kapjunk. Nem szabad gyengének lennünk és erősen ki kell állnunk minden megpróbáltatást, mert az Isten is elítéli az ártatlanok meghurcoltatását.”³²⁶

A tanúvallomásokból kiemelt idézetek szemléletesen igazolják, a KGB-tisztek „sugallatára” a beregszászi plébános lejárátását célozták meg, és mondvacsínált jelzőkkel próbálják a „szovjetellenes propaganda és agitáció” terjesztésének állítólagos bűncselekményét egyházi és közéleti cselekvésére rábizonyítani, hogy a vádak az elítéltetésének alapját képezzék és Gulág-táborba juttassák.

A Pásztor Ferenc vikárius ellen felhozott vádak

A fentebb ismertetett tanúvallomások alapján a KGB ungvári főtisztjei Pásztor Ferenc vikárius meghurcoltatásának forgatókönyvét megírták. Az előre eltervezett politikai aktus első fázisában gondosan előkészítették a vikárius letartóztatásának, házkutatásának és vagyonelkobzásának menetrendjét.

1949. február 26-án *Csernih* főhadnagy a 12. sz. dokumentumban többek között felsorolja a vikárius letartóztatása alapjául szolgáló vádakokat.

³²⁵ KTÁL, Pásztor-akta 149252, 9. sz. ügyirat, 1948. január 26. Lozan Polikarpa kihallgatási jegyzőkönyve, eredeti, kézzel írt 4 oldal, 128-131.

³²⁶ KTÁL Pásztor-akta 149252, 10. sz. ügyirat, 1948. január 26. György Ferenc kihallgatási jegyzőkönyve, kézzel írt 6 oldal, 153-158.

1.) A csehszlovák megszállás alatt a „fasiszta” *Magyar Nemzeti Párt* vezetőségének aktív tagjaként a lakosság körében agitációs munkát folytatott, hogy Kárpátontúli Ukrajnát válasszák le Csehszlovákiától, és csatolják vissza a „fasiszta” Magyarországhoz.

2.) A magyar kormány által létrehozott *Igazoló Bizottság* tagjaként részt vett a tanintézetek kommunistáktól és más nemkívánatos emberektől való megtisztításában.

3.) Az *Egyházi Értesítő* c. újság főszerkesztőjeként a lapban „szovjetellenes, inkább a fasizmussal szimpatizáló” cikkeket közölt.

4.) Miután a szovjet csapatok Kárpátalja területét felszabadították, a Romániában élő *Scheffler János* szatmárnémeti megyés püspök *Pásztor Ferencet* püspöki helynökké nevezte ki, aktivizálta a szovjetellenes tevékenységét.

5.) A hívei körében rágalmazta a szovjetek tevékenységét, illetve „előre megjósolta a Szovjetunió szétesését és a kapitalista rendszer vizsztatérését.”

A gyanúsított felsorolt vétségeit, *Csernih* hadnagy szerint konkrétan „*Czopf V. S., Varga A. A., Posztler V. A., Seffer E. M., Marosi F. I., Lozan P. M., György F. Sz.* és más tanúk, illetve tárgyi bizonyítékok támasztják alá. A bizonyítékok alapján elrendelte a vikárius „letartóztatását és a házkutatást.”³²⁷

Pásztor Ferenc atya letartóztatása, ungvári kihallgatása

A 16. sz. ügyiratból³²⁸ megtudhatjuk, a házkutatás Pásztor Ferenc beregszászi lakhelyén, a Vorosilov tér 4. szám alatt este 22:00 óra és 02:00 között – a vádlott szavait idézve „panaszmentesen” – történt. A házkutatást *Csornih* hadnagy és *Romanovszkij* hadnagy, az Állambiztonsági Minisztérium Kárpátontúli Területi Főosztály tisztjei hajtották végre. A „lefoglalt tárgyi bizonyítékok” listáját is tartalmazó házkutatá-

³²⁷ KTÁL Pásztor-akta 149252, 13. sz. ügyirat, 1948. február 26. Eredeti, kézzel írt, 5-6 oldal.

³²⁸ KTÁL Pásztor-akta 149252, 16. sz. ügyirat, 1948. március 1. Eredeti, kézzel írt, 1-2 oldal.

si jegyzőkönyvet Pásztor Ferencen kívül a következő tanúk írták alá: *Csontos Anna Andrásé, Furman Mária Józsefé* (lakcímük: Beregszász, Vorosilov tér 4.) A dokumentumot kézjegyükkel a KGB-tisztek is elátták. A házkutatási jegyzőkönyvhöz, valamint a házkutatás során lefoglalt tárgyi bizonyítékok jegyzékéhez további nyugtákat, átadási igazolásokat és a tárgyak eredetét vizsgáló iratokat csatoltak.

1949. március 1. Ungvár. A 21. sz.ügyirat³²⁹ Pásztor Ferenc letartóztatott adatlapját tartalmazza. Az aláíró: *Martonov*, a Kárpátontúli Területi Főosztály vizsgálótisztje, aki a vikárius részletes személyes adatait, családi állapotát táblázatban rögzítette, illetve összefoglalta. Az adatlapot a következő bejegyzéssel zárja: „A letartóztatás dátuma: 1949. március 1.”

Ungváron, az 1. sz. börtönben Pásztor Ferenc atyát 1949. március 3. és 1949. március 12. között 5 alkalommal hallgatták ki különböző időpontokban.

Napnál is világosabban látszik, hogy a kihallgatási jegyzőkönyvre azért volt szükségük, hogy a nyomozó tisztek hamis vádak beismerésére kényszerítsék áldozatukat.

Az ungvári kihallgatás időpontjai:

Nº	Kihallgatás helyszíne: Ungvár, 1. számú börtön, időpontok	Pásztor Ferenc kihallgatásának jegyzőkönyve	Kihallgató tiszt	Fordító
1.	1949.03.01. Kihallgatás időtartama: 06:00-13:30	Kihallgatási jegyzőkönyve az akta alapján 20-27. old.	Nyikolaj Jeremi- csev őrnagy	Máriás
2.	1949.03.01.-2. Kihallgatás időtartama: 22:30-11:00	Kihallgatási jegyzőkönyve az akta alapján 28-35. old.	Nyikolaj Jeremi- csev őrnagy	Pavlovics
3.	1949.03.02. Kihallgatás időtartama: 20:30-02:30	Kihallgatási jegyzőkönyve az akta alapján 37-42. old.	Haritanov alez- redes	Máriás tol- mács, Szuha- nova gyorsíró

³²⁹ KTÁL Pásztor-akta 149252, 21. sz. ügyirat, 1948. március 1. A letartóztatott adatlapja formanyomtatvány, kézzel kitöltve, 1- 2 oldal.

4.	1949.03.09. Kihallgatás időtartama: 20:10-01:10	Kihallgatási jegyzőkönyve az akta alapján 43-47. old.	Haritanov alez- redes és Nyikolaj Jeremi- csev őrnagy	Pavlovics
5.	1949.03.12. Kihallgatás időtartama: 10:15-16:45	Kihallgatási jegyzőkönyve az akta alapján 48. old.	Nyikolaj Jeremi- csev őrnagy	Pavlovics

Az 1949. március 1-jén keltezett 26. számú dokumentum szerint Pásztor Ferenc első kihallgatása Ungváron, az 1. sz. börtönben reggel kezdődött 6:00 órakor és kora délután, 13:30-kor fejeződött be. Például Pásztor Ferenc *Haritanov* alezredes nyomozótisztnek kendőzetlenül így vall papi tevékenységéről: „*A hívők és az ifjúság körében a magyar nemzeti érdekek védelmében nevelői munkát végeztem. Anyagi hozzájárulásommal segítettem a beregszászi magyar iskola felépítését...*”³³⁰

Az 1949. március 2-i második kihallgatási jegyzőkönyvben a következő olvasható: „*Kárpátalja megszállása után nyílt szovjetellenes tevékenységet én nem folytattam. A lelkipásztorok között a katolikus egyháznak a pravoszláv egyházzal való egyesítése kérdésében nemtetszésemet fejeztem ki. Hűséges vagyok a vallásomhoz és a Vatikánhoz.*”³³¹ A továbbiakban elégedetlenségét fejezte ki, hogy a szovjethatalom elválasztotta az egyházat az iskolától. Meggyőződése, hogy a gyermekeket vallásosan kell nevelni.

1949. március 2-án a harmadik kihallgatás huszonhárom óra harminc perckor kezdődött. (28. sz. ügyirat) Haritanov alezredes a beszélgetést azzal indította, hogy a vádlottnál a házkutatás idején egy Nemzetvédelmi Keresztet³³² foglaltak le. Arra volt kíváncsi, mikor, kitől és miért

³³⁰ KTÁL, Pásztor-akta 149252, 26. ügyirat. Kihallgatási jegyzőkönyv, 1949. március 1. kézzel írt, 49-54.

³³¹ KTÁL, Pásztor-akta 149252, 27. ügyirat. kihallgatási jegyzőkönyv 1949. március 2. kézzel írt, 49-54.

³³² A Nemzetvédelmi Keresztet gróf Teleki Pál miniszterelnök alapította vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó javaslatára 1940. december 11-én. Megkapták többek között olyan magyar hazafiak, akik a Magyarországról elszakított és utóbb a Szent Koronához visszatért területeken az idegen megszállás nehéz éveitől törhetetlen magyar hittel küzdöttek a hazánkat megsonkító és a magyar nemzet gyengítésére törekvő erőkkel szemben, s a magyarság és Magyarország fennmaradása érdekében életük kockáztatásával önfeláldozó magatartást tanúsítottak.

kapta ezt a kitüntetést. A válaszadó szerint azért kapta, „mert amikor még Csehszlovákiához tartoztunk, Beregszászban Magyarország érdekeit képviselve” felvilágosító tevékenységet folytatott a hívei körében. Egyházi és közéleti tevékenységét a cseh rezsim alatt, bővebben kifejtette Haritanov alezredesnek: *„Tájékoztattam a helyi lakosságot, hogy átmenetileg a cseh rezsim alatt vagyunk, és hamarosan Kárpátontúli Ukrajnát Magyarországhoz csatolják. A hívők és az ifjúság körében nevelői munkát végeztem a magyar nemzeti érdekek védelmében. Anyagi hozzájárulásommal segítettem a beregszászi magyar iskola felépítését, ahol a gyerekek magyar nyelven tanulhattak (...) Ebben az iskolában oktatóként tanítottam a gyerekeket a magyar kultúrára. (...) amikor Kárpátontúli Ukrajna magyar megszállás alá került, akkor aktív szerepet vállaltam a magyar hatalom megerősítésében Kárpátontúli Ukrajna területén.”*³³³

Az Ungvárról Kijevbe szállított Pásztor atya további kihallgatásaiból

Kijevben 9 alkalommal hallgatták ki, szintén különböző időpontokban, előfordult, hogy akár éjjel is. Próbára tették a hitét, ha megtagadja a római katolikus vallást és átáll az ortodox pravoszláv vallásra, akkor szabadon engedik. Hitét nem tagadta meg, inkább vállalta a mártírhálált.

A KGB kijevi börtönében lezajlott 9 kihallgatás alkalmával Haritanov alezredes az Ukrán SZSZK Állambiztonsági Minisztériuma 1. nyomozórészlegének helyettes vezetője a „vádak sokaságát zúdította” Pásztor Ferencre. A párbeszéd lefolytatásában Molnár alhadnagy, az állambiztonsági hivatal szolgálatban lévő tolmácsa is közreműködött, aki magyar nyelvről orosz nyelvre való fordításban aláírásával büntetőjogi felelősséget vállalt. A kézzel írt kihallgatási jegyzőkönyv mindegyikét a vádlott, a kihallgató tiszt és a tolmács írta alá. Az iratokból megtudjuk, hogy Pásztor Ferenc mindegyik fogalmazványban tanúsítja – amint közölve van – „elolvastam számomra érthető magyar nyelven, a jegyzőkönyvbe vett szöveg a saját válaszaim alapján hitelesen van rögzítve”.

³³³ KTÁL, Pásztor-akta 149252, 28. ügyszer. kihallgatási jegyzőkönyv 1949. március 2. kézzel írt, 37-42.

zítve.” Ezeket saját aláírásával hitelesítette, sőt mindegyik lap alját is el-
latta magyar betűs, saját kézjeggyel.

A vádlott első kijevei kimerítő, 8 órán át tartó kihallgatása 1949. április 7-én este 20.00. órakor kezdődött és hajnali négy órakor fejeződött be³³⁴ (31.sz ügyirat). Haritanov alezredes az iránt érdeklődött, hogy a főesperes milyen érdemekért kapta meg a Vatikántól a pápai prelátus megtisztelő címet, kiknek a közvetítésével hozták el neki Beregszászba.

A kihallgatások adatai:

Nº	Kihallgatás helyszíne: Kijevei börtön, időpontok	Pásztor Ferenc kihallgatásának jegyzőkönyve	Kihallgató tiszt	Fordító
1	1949.04. 7. 20:00-4:00	Kihallgatási jegyzőkönyve az akta alapján 49-54. old.	Haritanov alezredes	Molnár hadnagy
2	1949.04. 8. 2:00-16:45	Kihallgatási jegyzőkönyve az akta alapján 55-61. old.	Haritanov alezredes	Molnár hadnagy
3	1949.04. 8. 23:00-04:40	Kihallgatási jegyzőkönyve az akta alapján 62-68. old.	Haritanov alezredes	Molnár hadnagy
4	1949.04. 11. 13:00-16:40	Kihallgatási jegyzőkönyve az akta alapján 69-74. old.	Haritanov alezredes	Molnár hadnagy
5	1949.04. 12. 12:00-16:00	Kihallgatási jegyzőkönyve az akta alapján 75-80. old.	Haritanov alezredes hadnagy	Molnár hadnagy
6	1949.04. 13. 12:30-16:30	Kihallgatási jegyzőkönyve az akta alapján 81-90. old.	Haritanov alezredes hadnagy	Molnár hadnagy
7	1949.04. 25. 23:00-02:00	Kihallgatási jegyzőkönyve az akta alapján 91-95. old.	Haritanov alezredes hadnagy	Molnár hadnagy
8	1949.05. 11. 14:00-16:00	Kihallgatási jegyzőkönyve az akta alapján 96-99. old.	Haritanov alezredes hadnagy	Molnár hadnagy
9	1949.05. 12. 14:00-15:00.	Kihallgatási jegyzőkönyve az akta alapján 100-103. old.	Haritanov alezredes és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság ügyész-helyettese	Molnár hadnagy

A főesperes válaszából kiderül, hogy a pappá szentelésének 40. évfordulója alkalmából tüntették ki. Kárpátaljára történő eljuttatásában közreműködött a Rómából hazatért Madarász István³³⁵ kassai püs-

³³⁴ K TAL, Pásztor-akta 149252, 1949. április 7. 31. ügyirat. Kihallgatási jegyzőkönyv. kézzel írt, 1-6 old.

³³⁵ Madarász István – 1907-ig Maszárovits István (Nagyszombat, 1884. július 10.-Hej-

pök, aki útba ejtette a szatmári püspökséget, ahol a kitüntetést letétbe helyezte, innen a küldeményt Takács Károly, a püspökség küldönce személyesen hozta el és nyújtotta át a beregszászi plébánosnak. Pásztor arra a kérdésre is válaszolt, hogy először és utoljára 1921-ben egy Kárpátalján szerveződött görögkatolikus zarándokcsoport tagjaként töltött el 3-4 napot Rómában. Akkor sikerül részt vennie XI. Piusz pápa³³⁶ audienciáján, ahol pápai áldásban részesült. Azonban személyesen nem beszélgetett vele, az apostoli szentszék felsőbb vezetőivel ismeretséget nem kötött. Tehát senkivel sem tartott kapcsolatot.

A szovjet-román határok lezárása után a szatmári püspök és a beregszászi vikárius egymással már csak a titkos levelezés eszközével ápolták a kapcsolatot. Vikáriusi kötelezettségéből fakadóan illegálisan eljuttatott levelek útján rendszeresen tájékoztatja feljebbvalóját a kommunista rezsim nyomása alatt sínylődő katolikus egyházközségekről, az ott tevékenykedő papokról.

A második, április 8-ai kihallgatáson Haritanov alezredes a szatmári püspök és a beregszászi vikárius kapcsolatának szovjetellenes jellegét próbálta feltárni, erről akart vallomást kicsikarni. A kihallgató tiszt a továbbiakban azt követelte a vikáriustól, vallja be nyíltan, az egyház helyzetéről tudósítva a görögkatolikus és a protestáns testvérek üldözésén túl Scheffler püspök atyának még milyen információkat juttatott el.³³⁷

Az aznapi (1949. ápr. 8.) vallatás folytatása, a harmadik kihallgatás estétől hajnalig tartott. Ismét napirendre került a vádlott és Scheffler püspök kapcsolat-történetének részletekbe menő feltárása.³³⁸ (33. sz.

ce, 1948. augusztus 8.) kassai megyés püspök, pápai prelátus, nagyvárad kanonok.

³³⁶ XI. Pius pápa (Achille Ratti; Desio, 1857. május 31. – Róma, 1939. február 10.) a római katolikus egyház 259., illetve a két világháború közti időszak pápája 1922- től haláláig.

³³⁷ KTÁL, Pásztor-akta 149252, 1949. április 8. 32. ügyirat. Kihallgatási jegyzőkönyv. kézzel írt, 1-6. old.

³³⁸ KTÁL, Pásztor-akta 149252, 1949. április 8. 33. ügyirat. Kihallgatási jegyzőkönyv. kézzel írt, 1-7. old., 62-68.

ügyirat). Az alezredes nyomatékosan követelte, nevezze meg az illegális levelezés közvetítőit.

Pásztor atya e tekintetben sem titkolódzott. A levelek kézbesítői között megnevezte Baranyi Vince nagyszülősi plébánost, a későbbiekben a szatmári püspökség munkatársát, Gurgulits nővért, a beregszászi római katolikus rendház főnökét, Leonardo nővért, a szatmárnémeti női rendház vezetőjét, Árvay Dezső tiszaujlaki plébánost, Sörös János munkácsi esperest. Emlékezete szerint, 1948-ban küldte el az utolsó két levelet Scheffler püspök atyának, ezekben megemlítette, a helyi lakosság a kialakult helyzet ellenére, továbbra is ragaszkodott a római katolikus valláshoz.

Végül a feladott kérdések egyike arra irányult, a vikárius a görögkatolikus egyház ungvári vezetőségével milyen kapcsolatot tartott. A vádlott közölte, a görögkatolikus egyházzal nem volt semmilyen munkajellegű kapcsolata. Azonban kötelességének érezte elmondani, hogy többször is találkozott Romzsa Tódor³³⁹ püspökkel, majd részt vett Ungváron a temetésén. Meghívottként számos alkalommal jelen volt a görögkatolikus egyház szertartásain.

Az 1949. április 11-i negyedik kihallgatás alkalmával Haritanov alezredes arról faggatta a vádlottat, hogy milyen szerepet játszott „a kommunista nézeteket valló emberek” üldözésében.³⁴⁰ Emlékezetfrissítőként a beregszászi Czabán Albert és Ilku Pál tanítókat említette meg. A vikárius elmondta, ismerte őket. Erkölcsei alapon összeegyeztethetetlen jelenségnek tartotta, hogy a cseh korszakban a vallásellenes nézeteiről elhíresült Czabán a macsolai iskolában nyíltan kommunista ideológiát terjesztett, tanított, míg ő keresztény hittanra oktatta a gyerekeket. Az ügy nagy port vert fel Beregszászban, miután Pásztor Fe-

³³⁹ Boldog Romzsa Tódor (Nagybocskó, 1911.ápr.14.-Munkács, 1947.nov.1.) püspök, a szovjet vallás- és egyházüldözés idején elutasította a Rómával való egység megtagadását, és egészen a vértanúságig hűségesen szolgálta híveit. 1947. november 4-én Ungváron a görögkatolikus székesegyházban temették el. Romzsa Tódort huszonnyolc görögkatolikus vértanú társával együtt II. János Pál pápa avatta boldoggá 2001. június 27-én Ukrajnában, Lembergben (Lviv).

³⁴⁰ KTÁL, Pásztor-akta 149252, 1949. április 11. 34. ügyirat. Kihallgatási jegyzőkönyv. kézzel írt, 1-5 old., 69-74.

renc oltártestvérei társaságában 1936-ban az *Egyházi Értesítő* c. általa szerkesztett vallási újságban leleplező, bíráló cikket írt Czabán ateista viselkedéséről, a kiskorúak megrontásával gyanúsították, „ami a társadalom egészére nézve káros hatással bír.”

Az 1949. április 12-én, a Haritanov alezredes vezette ötödik kihallgatás központi témája volt Bakó Zoltán³⁴¹ kisszelmenci plébános ügynevezett „törvénytörő bűncselekménnyel” kapcsolatos ügye. Azzal vádolták, hogy ő egy ápolónőt otthonában megerőszakolt. Az alezredes súlyos mulasztásnak minősítette, hogy erről a tényről az illetékes hatóságokat nem értesítették. Pásztor válasza szerint Bakó Zoltán plébános „*fel volt háborodva és tagadta, hogy megerőszakolta volna az érintett nőszemélyt*”.³⁴²

Meg kell jegyezni, hogy a Szovjetunióban az NKVD operatív tisztjei az egyházak képviselőit – és itt gondolok nem csak a római katolikus egyházra –, felbérelt bérenceken keresztül provokatív helyzetbe hozták, akár erkölcstelenséget feltételezve. Céljuk az anyaszentegyház képviselőinek, papok erkölcsiségének megkérdőjelezése és befekettítése álhírek és hamis vallomások alapján, hogy az egyházközösség elveszítse hitét és bizalmát.

Az 1949. április 13-án délután, a hatodik kihallgatáson az alezredes Pásztor Ferencet arról kérdezte: „*Milyen szerepet játszott és mivel segítette a Kárpátalját „megszálló magyar csapatok tevékenységét?*”³⁴³

Őszinte válaszában a vádlott beismerte, mint magyar embernek a nézetei Magyarország érdekeivel azonosak voltak. Miután a felszabadító magyar honvédek 1938. november 9-én bevonultak Beregszászba, nem tagadta, örömnünnep volt számára is. Jelen volt a honvédség fogadására az akkori Kossuth téren rendezett négy órán át tartó ünnepségen, ahol fel is szólalt, és egy általa a templomban megőrzött I. világháborús, 1918-ból származó magyar zászlót a honvédek parancsnokának ünnepélyesen átnyújtott. Többek között elismerte, a magyar kormány

³⁴¹ Bakó Zoltán (Zólyom, 1911.05.01.– Munkács, 1966.) atyát 1938-ban pappá szentelték. Működési helyei: Kisszelmenc. 1950-ben 25 évre ítélték. Lágerben szerzett betegségben Munkácson 55 éves korában hunyt el.

³⁴² KTÁL, Pásztor-akta 149252, 1949. április 12. 35. ügyirat. Kihallgatási jegyzőkönyv. kézzel írt, 1-5 old., 75-80.

³⁴³ KTÁL, Pásztor-akta 149252, 1949. április 13. 36. ügyirat. Kihallgatási jegyzőkönyv. kézzel írt, 1-10 old., 81-90.

által létrehozott Igazoló Bizottság tagjaként a tanintézetek kommunista tanítóktól való megtisztításában is közreműködött. Mintegy 150 ember ügyét vizsgálták meg. Részt vett a vármegye törvényhatósági bizottságának munkájában, ahol az információk ellenőrzésével foglalkozott.

Mintegy tizennégy nap kihagyásával, 1949. április 25-én Haritanov alezredes folytatta Pásztor Ferenc éjszakai, hetedik kihallgatását. A kézzel írt jegyzőkönyv kérdéscsoportja ezúttal is arra irányult, hogy a plébános a magyar közigazgatás munkatársai, közjogi méltóságai közül személyesen kit ismer, milyen közös tevékenységet fejtettek ki a szovjet-hatalommal szemben. A vikárius Martoncsik József paptársát emelte ki, akivel a dobóruszkai papi szolgálata idején ismerkedett meg. A nagykaposi, majd a királyhelmeci plébánossal 1926-tól baráti kapcsolatban állt. A felvett művészi neve Mécs László³⁴⁴, elismert irodalmi és kutatói tevékenységével, nem utolsó sorban, mint papköltő szerzett nevet az irodalmi berkekben. Elgondolkodtató prédikációival a beregszászi katolikusok körében is nagy feltűnést keltett. 1938-tól számos alkalommal volt a vikárius szállóvendége. Pásztor Ferenc vallomásában teljesen kiállt paptársa mellett, arról győzködte az alezredest, hogy a vendége itt-tartózkodása idején *„nem folytatott szovjetellenes tevékenységet, ráadásul még a prédikációkban sem említett semmilyen ellenséges gondolatot”*.³⁴⁵

1949. május 11-én a nyolcadik kihallgatás a kora délutáni órákban vette kezdetét. Haritanov alezredes a házkutatás során a plébános lakásán lefoglalt két Budapesten megjelent könyv iránt érdeklődött. Az egyiknek Bangha Béla³⁴⁶ Világnézeti válaszok és a másiknak Szilvási Donát Én magyar vagyok! a címe. A nyomozó hatóság a fent említett könyvek tartalmával megismerkedett, szerintük „mindkét mű

³⁴⁴ Mécs László, eredeti nevén Martoncsik József (Hernádszentistván, 1895. jan. 17. - Pannonhalma, 1978. nov. 9.) Corvin-koszorús magyar premontrei szerzetes, költő, lapszerkesztő. 1920–1929 között nagykaposi, majd ungvári plébános volt. 1923-ban Ungváron jelent meg első műve (Hajnali harangszó). 1953-ban koholt vádak alapján 10 évi börtönbüntetésre ítélték. 1956-ban rehabilitálták.

³⁴⁵ KTÁL, Pásztor-akta 149252, 1949. április 25. 37. ügyszer. Kihallgatási jegyzőkönyv. kézzel írt, 1-5 old., 91-95.

³⁴⁶ Bangha Béla SJ (Nyitra, 1880. nov. 16. - Budapest, 1940. ápr. 30.): hithirdető, szerkesztő, író. Világnézeti válaszok c. könyve 1940-ben Budapesten jelent meg.

szovjetellenes tartalmú”, tele van olyan részekkel, ami a szovjethatalommal szembe megy. A vikárius válaszában megerősítette, a kiadványokat 1948-ban néhai barátjától, a beregszászi Mackó Jánostól kapta, és „ezek a könyvek szovjetellenes tartalommal rendelkeznek.” Elismer-te „bűnösségét”, mert ilyen kiadványokat tartott magánál.³⁴⁷

1949. május 12-én, kora délután tizennégy óra körül került sor Pásztor Ferenc utolsó, kilencedik kijevei kihallgatására. Az eseményen Haritanov alezredesen és a tolmácson kívül Ukrajna ügyészének helyettese is megjelent. Az elhangzottokat rögzítő jegyzőkönyvet mindannyian aláírásukkal szignálták. A fő kérdés úgy hangzott, a vádlott miben ismeri el „bűnösségét”.

A kemény hatósági nyomásgyakorlás eredményeként Pásztor válaszában ez olvasható: *„Bűnösnek magam elismerem, hogy mivel Kárpátontúli Ukrajna területén laktam a Csehszlovák éra alatt, aktívan részt vettem a Magyar Nemzeti Párt, majd 1939-től a felvidékiek érdekeit is felvállaló Magyar Élet Párt, illetve a kormánypárt tevékenységében. Pártunk célja volt, hogy aktívan hozzájáruljunk a kárpátaljai földek Magyar Királysághoz történő vissza csatolásához. Akkor mint római katolikus pap a magyar nemzeti öntudat szeretetére neveltem a fiatalokat. Miután a magyar csapatok elfoglalták Kárpátalját, személyesen részt vettem a helyi magyar hatalom megerősítésében. Közvetlenül vettem részt a magyar csapatok bevonulásának tiszteletére szervezett ünnepi rendezvény megszervezésében. Az eseményen átadtam egy zászlót, amit hosszú ideig rejtegettem. Abban is bűnösnek tartom magamat, hogy részt vettem egy olyan bizottság munkájában, amit a magyar állam hozott létre, aminek a célja az volt, hogy megerősítse a magyar hatalmat Kárpátalján. Aktív közreműködésemért a Magyar Királyság Nemzetvédelmi Kereszttel tüntetett ki.*

Továbbá amikor Kárpátalját Szovjetunióhoz csatolták, a paptestvérek körében tiltakozásomnak adtam hangot, különösképpen elleneztem az Uniátus Egyház³⁴⁸ összeolvasztását a pravoszláv egyházzal. Abban is

³⁴⁷ KTAL, Pásztor-akta 149252, 1949. május 11. 38. ügyirat. Kihallgatási jegyzőkönyv. kézzel írt, 1-4 old., 96-99.

³⁴⁸ A keleti katolikus egyházak (illetve az ukrainai görögkatolikus egyház), más né-

elismerem bűnösségemet, hogy templomunkban a gyerekek hitoktatásával foglalkoztam. Továbbá beismerem, hogy illegális kapcsolatot tartottam a Romániában élő Scheffler János püspökkel, akit állandóan informáltam az egyházunk helyzetéről a szovjethatalom alatt, illetve abban is elismerem bűnösségemet, hogy tájékoztattam a püspökatyát a szovjet hatóság által kezdeményezett paptestvéreink ártatlan elítélésének és meghurcolásának körülményeiről. Továbbá abban is elismerem bűnösségemet, hogy szovjetellenes tartalmú könyveket tartottam magamnál, a Bangha Világnezetű választók és Szilvási Én magyar vagyok! c. kiadványokat a letartóztatásom során lefoglalták.”³⁴⁹ További kérdésekre válaszolva kijelentette: „A vallomásomat nem akarom semmivel sem kiegészíteni.”

Ítélethozatal

A szigorú büntetés megalapozottsága érdekében a KGB-tisztek tollából többlépcsős – megyei, köztársasági, országos – vádemelési indítvány keletkezett.

A nyomozó tisztek Pásztor Ferenc vikáriust nem tudták megtörni. Ezért mindegyik, a valóságtól is elrugaskodó, hiteltelen nyomozati anyag arra irányult, hogy a vikáriust a szovjethatalom ádáz ellenségének tüntessék fel. Ezért a nyilvánosság és a védelem kizárásával nem a *Kárpátaljai Területi Bíróság*, hanem a Moszkvában székelő államhatalmi szervek központi katonai kollégiumának állambiztonsági főtisztjei ítéleztek felette.

1949. július 6-án az SZSZKSZ Állambiztonsági Minisztériuma Külön Tanácsának ülésén szigorú döntés született Pásztor Ferenc 74/149252. számmal benyújtott ügyében, az Ukrán SZSZK Btk. 54-4, 54-10. cikkelyeknek, a második bekezdése alapján a vádiratban leír-

ven unitus, uniátus vagy uniata egyházak, a római pápával, mint Szent Péter utódával teljes egységben lévő önálló részegyházak.

³⁴⁹ K TAL, Pásztor-akta 149252, 1949.V.12. 39. ügyirat. Kihallgatási jegyzőkönyv. kézzel írt, 1-3 old., 100-103.

tak értelmében bűnösnek találták, mivel a „fasiszta párt tagja volt” és igazoltan „szovjetellenes tevékenységet folytatott.”³⁵⁰

A *Tarkinszkaja*, az ülés főtítkára által aláírt, körpecséttel ellátott 37. sz. jegyzőkönyvi kivonat szerint a KGB legfelsőbb fórumának ítélszéke **Pásztor Ferencet** 25 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre és vagyonelkobzásra ítélte.

Az irat a következő sorokkal zárul: „*A büntetés végrehajtás 1949. március 1-től veszi kezdetét. A fogság helye: a 7. sz. Oszoblag Bratszk, 278700.*”

1949. július 9-én az 54. sz. „A” fokozatú, szigorúan titkos jelzéssel ellátott iratból tudomást szerzünk a kijeji KGB-börtönben tartózkodó **Pásztor Ferenc** elítélt Ozernij lágerbe történő átszállításáról.³⁵¹

Pásztor Ferenc fogságának helyeként a 7. sz. Bratszki MVD ITL szigorított Gulág-munkatábort jelölték meg, ezen belül a Tajset és Bratszk között található Ozernij lágerbe küldték, amely Irkutszk területéhez tartozik.

A túlélők vallomásaiból tudható, akik idekerültek, azoknak a többségét a vasúti vonalszakaszok, gyárak, utak, lakótelepek és egyéb létesítmények építésénél, vagy a fakitermelésnél, a bányászatban is halálra dolgoztatták, számosan végelgyengülésben haltak meg. Az 51., 52., 53. sz. „szigorúan bizalmas” dokumentumok igazolják, hogy a 70. évébe lépő **Pásztor Ferenc** Gulág-rab valóban az MVD 7. számú szigorított Ozernij lágerébe került, építkezéseken, fakitermelésen alkalmazták.

Pásztor Ferenc halála

Majnek Antal munkácsi római katolikus egyházmegye emirátus püspöke **Pásztor Ferenc** nyughelyével kapcsolatban először **Dupka György** lágerkutatóhoz fordult levéllel, aki az ungvári **Olekszij Kor-**

³⁵⁰ KTAL, Pásztor-akta 149252, 1949. július 6. 53. ügyirat. Jegyzőkönyvi kivonat az SZSZKSZ Állambiztonsági Minisztériumának Külön Tanácsa üléséről. Formanyomtatványon írógéppel írt, egy oldalas szöveg, 152.

³⁵¹ KTAL, Pásztor-akta 149252, 1949. július 9. 54. ügyirat. Az elítélt Gulág-táborba való irányításáról. Írógéppel írt, egy féloldalas szöveg, 154., 154a.

szun ezredes történész közbenjárásának köszönhetően egy kísérő levéllel továbbította Majnek püspök levelét az Orosz Föderáció Külügyminisztériumához, ahonnan 2012. augusztus 13-i dátummal a következő válasz érkezett: „1951. október 16-án hunyt el az Irkutszki terület MVD Ozernij – láger (32-es) egészségügyi részlegében. 1951. október 17-én temették el ugyanezen láger temetőjében a 15-ös számú sírban M-15-1, S-66 azonosító jellel jelölve. Egyúttal közlöm, hogy a fentnevezett személy elhantolásának helyére vonatkozó további információval nem tudunk szolgálni. Tisztelettel: I. F. Okuneva.”³⁵²

Pásztor Ferenc is a másként gondolkodó emberek csoportjába tartozott, bátran hangot adott véleményének, például a társalgás, felszólalás, prédikáció stb. révén. Ezért vált üldözöttté, mert önállóan vélekedett a politikai, társadalmi, egyházi eseményekről, a sokat szenvedett helyi magyarságról. Ezért sorolták őt a „nép ellenségei” közé. Pásztor atya a hit védelmezője, egyházi iskolákat alapított, templomot újítt fel, egyházi újságot adott ki, védelmezte a zsidókat, keresztyéneket, fogadta a Szent Jobbot Beregszászban.

Koncepciók per alapján elfogták, több helyszínen több alkalommal kihallgatták, hitét a kihallgatás során nem tagadta meg, elítélték és mártírhálált szenvedett. Pásztor Ferenc atyáról szóló aktákat megvizsgálva, teljes felelősséggel kijelenthető, hogy Pásztor Ferenc atya a sztálini egyházüldözés fehér vértanúja. Hitét nem tagadta meg, inkább a hálált választotta.

Az isteni gondviselés az ő igazságát igazolta, az őt és az egyházakat üldöző kegyetlen ateista birodalom összeomlott. 1989-ben hivatalosan rehabilitálták.³⁵³ Emlékezete legyen áldott!

³⁵² Pawel Wyszkowski OMI, Hidász Ferenc OFM: Katolikusüldözés Ukrajnában és Kárpátalján. 1917-1944-1991. Magyarok nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Budapest, 2019. 247.

³⁵³ RIZO, I. 2003: 548.

A FELHASZNÁLT IRODALOM JEGYZÉKE

Levéltári források

- Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban KTÁL), Pásztor akta 149252, a nyomozati anyag száma: 2230, eredeti, kézzel írt lap.
- KTÁL, Pásztor-akta 149252, 6. sz. ügyirat, 1948.január 10. Varga Sándor kihallgatási jegyzőkönyve, eredeti, kézzel írt 3 oldal, 117-119
- KTÁL, Pásztor-akta 149252, 5. sz. ügyirat. 1948.január 10. Czopf László kihallgatási jegyzőkönyve, eredeti, kézzel írt 8 oldal, 107-116.
- KTÁL, Pásztor-akta 149252, 9. sz.ügyirat, 1948.január 26. Lozán Polikárpa kihallgatási jegyzőkönyve, eredeti, kézzel írt 4 oldal, 128-131.
- KTÁL Pásztor-akta 149252, 10. sz. ügyirat, 1948.január 26. György Ferenc kihallgatási jegyzőkönyve, kézzel írt 6 oldal, 153-158.
- KTÁL Pásztor-akta 149252, 13. sz. ügyirat, 1948. II. 26. Eredeti, kézzel írt, 5- 6 oldal.
- KTÁL Pásztor-akta 149252, 16. sz. ügyirat, 1948. III.01. Eredeti, kézzel írt, 1- 2 oldal.
- KTÁL Pásztor-akta 149252, 21. sz. ügyirat, 1948. március 1. A letartóztatott adatlapja formanyomtatvány, kézzel kitöltve, 1- 2 oldal.
- KTÁL, Pásztor-akta 149252, 26. ügyirat. Kihallgatási jegyzőkönyv, 1949. március 1. kézzel írt, 49-54.
- KTÁL, Pásztor-akta 149252, 27. ügyirat. Kihallgatási jegyzőkönyv 1949. március 2. kézzel írt, 49-54.
- KTÁL, Pásztor-akta 149252, 28. ügyirat. Kihallgatási jegyzőkönyv 1949. március 2. kézzel írt, 37-42.
- KTÁL, Pásztor-akta 149252, 1949. április 7.31. ügyirat. Kihallgatási jegyzőkönyv. kézzel írt, 1-6 old.
- KTÁL, Pásztor-akta 149252, 1949. április 8.32. ügyirat. Kihallgatási jegyzőkönyv. kézzel írt, 1-6 old.
- KTÁL, Pásztor-akta 149252, 1949. április 8. 33. ügyirat. Kihallgatási jegyzőkönyv. kézzel írt, 1-7 old., 62-68.
- KTÁL, Pásztor-akta 149252, 1949. április 11. 34. ügyirat. Kihallgatási jegyzőkönyv. kézzel írt, 1-5 old., 69-74.

- KTÁL, Pásztor-akta 149252, 1949. április 12. 35. ügyirat. Kihallgatási jegyzőkönyv. kézzel írt, 1-5 old., 75-80.
- KTÁL, Pásztor-akta 149252, 1949. április 13. 36. ügyirat. Kihallgatási jegyzőkönyv. kézzel írt, 1-10 old., 81-90.
- KTÁL, Pásztor-akta 149252, 1949. április 25. 37. ügyirat. Kihallgatási jegyzőkönyv. kézzel írt, 1-5 old., 91-95.
- KTÁL, Pásztor-akta 149252, 1949. május 11. 38. ügyirat. Kihallgatási jegyzőkönyv. kézzel írt, 1-4 old., 96-99.
- KTÁL, Pásztor-akta 149252, 1949. május 12. 39. ügyirat. Kihallgatási jegyzőkönyv. kézzel írt, 1-3 old., 100-103.
- KTÁL, Pásztor-akta 149252, 1949. július 6. 53. ügyirat. Jegyzőkönyvi kivonat az SZSZKSZ Állambiztonsági Minisztériumának Külön Tanácsa üléséről. Formanyomtatványon írógéppel írt, egy oldalas szöveg, 152.
- KTÁL, Pásztor-akta 149252, 1949. július 9. 54. ügyirat. Az elítélt Gulág-táborba való irányításáról. Írógéppel írt, egy féloldalas szöveg, 154., 154a.

Adattárak, tanulmányok, tanulmánykötetek, lexikonok

- A Magyar Katolikus Lexikon szócikke Scheffler Jánosról: <https://lexikon.katolikus.hu/S/Scheffler.html>
- DUPKA NÁNDOR: *Ki volt Haklik Sándor? A kiseráti római katolikus esperes letartóztatása, koncepciók pere, vértanúhalála.* – „Orosz földön meggyötörve...” GULÁG-GUPVI-Kutatók Nemzetközi Fóruma Kárpátalján, 2022. Kutatás, Tényfeltárás, emlékezetpolitika. A Szolyvai Emlékpark Évkönyve. Összeállította: dr. Dupka György. Lektorálta: dr. Zubánics László, dr. Zékány Krisztina. Szolyvai Emlékpark-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2023.99-113.
Tárolt változata: <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>
- DUPKA NÁNDOR: *Haklik Sándor vértanú.* A Kárpátaljai Római katolikus Egyház hitvallói (1945-1991). Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2023.
Tárolt változata: <https://mek.oszk.hu/25900/25904/>

- DUPKA NÁNDOR: *Pásztor Ferenc beregszászi római katolikus plébános, vikárius, vártanú emlékezete.* - „Mi lehetett nagy bűnünk...” GULÁG-GUPVI-Kutatók Nemzetközi Fóruma Kárpátalján, 2023. Kutatás, Tényfeltárás, emlékezetpolitika. A Szolyvai Emlékpark Évkönyve. Összeállította: dr. Dupka György. Lektorálta: dr. Zubánics László, dr. Zékány Krisztina. Szolyvai Emlékpark-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2024.199-212.
Tárolt változat: https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf
- PAWEL WYSZKOWSKI OMI, HIDÁSZ FERENC OFM: *Katolikusüldözés Ukrajnában és Kárpátalján. 1917-1944-1991. Magyarok nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Budapest, 2019. 233.*
- RIZO, I. 2003: Реабілітовані історією: Закарпатська область. (упорядник О.Д. ДОВГАНІЧ, О.В. ХЛАНТА, О.М. КОРСУН) – Книга перша. – Ужгород: «Закарпаття», 2003. 548.

A SZOVJET REZSIM ÁLTAL MEGGYALÁZOTT MAGYAR EMLÉKEK A LATORCA VÖLGYÉBEN

A tatárjárás előtt kiépült gyepűvonalon a Munkácstól északabbra nyíló Latorca-völgyet *Orosz Kapu* néven tartották számon, keletre vezető átjáróként szolgált. A gyepűkapu előtti terület, azaz a gyepűelve, itt kiterjedt egészen a Beszkidek ormáig, az azokon átvezető utakra. A kurucok által is megénekelt Latorca alakította ki az Alsóverecskéig kanyargó völgyet – a Vereckei-szorost, ahonnan aztán az egyik mellékvíz mentén juthatunk fel a Beszkidek legismertebb átjárójába – a Vereckei-hágóra. A Vereckei-szoros számunkra nem csupán a táj szépsége miatt vonzó. A honfoglalástól kezdve, a tatárjáráson át a Rákóczi-szabadságharc győzedelmes meneteléséig ide kapcsolódik a magyar történelem megannyi meghatározó eseménye. Itt minden magyar ember szíve hevesebben dobog, más értelmet kapnak a csörgedező patakok, az egymás hátára kapaszkodó hegyek, a madárdalos erdők és a virágillattal bódító mezők hullámzó váltakozásai. Ha végig haladunk a szoroson, beszippantjuk a Kárpátok, a Latorca történelmi események pátoszával átítatott kristálytisztá levegőjét, és közben átéljük mindazt, amit honfoglaló őseink érezhettek az új haza földjére érkezve.

A Nagy Háború emlékezete Szolyván

A Nagy Háború idején báró Szurmay Sándor tábornok, honvédelmi államtitkár az Északkeleti-Kárpátok térségébe történt 1914 novemberi áthelyezésével a monarchia hadteste 1914 decemberében az Uzso-

³⁵⁴ Kovács Sándor turisztikai szakíró, helytörténeti kutató *Magyar Örökség díjas* (Budapest)

ki-hágónál megállította az orosz betörést. Vitézi tettként értékelhető, hogy Szurmay vezetésével 1915 elején az ország területéről teljesen kiűzték a nagy túlerővel betörő cári hadsereget, és az ezeréves határ újra biztonságba került. A front ismét Galíciába tevődött át. Mivel a háború még nem ért véget, a keleti front ellátásában, a hadianyag, az élelem, az utánpótlás és a sebesültek szállításában a Kárpátok eme térségében az Ungvár–Uzsoki-hágó vasútvonal mellett a Munkácson, Szolyván és a Vecsa-völgyön át Galíciába vezető másik vasúti fővonal ugyancsak meghatározó szerepet játszott.

Szolyva meghatározó állomás volt az utóbbi vonalon. A településen, a Latorca jobb partján, a Kopasz(*Lisza*)-hegy alatt egy út vezet Galambosra (*Holubine*). A közút jobb oldalán, a Kopaszhoz tartozó magaslaton már a 19. század végén is laktanya volt. Az I. világháború idején a csatározásokban elesettek holttestét és a városi kórházban sebesülésekben elhalálozottakat egy, a laktanya alatt megnyitott katonai temetőbe gyűjtötték össze. Ezt a környék lakossága osztrák–magyar–németkatonatemetőként tartotta számon. Kevesen tudják, hogy ez a temető lett végső nyughelye egy katasztrofális vasúti katonai vonatszerencsétlenség áldozatainak is.

Az akkor történelekről a korabeli sajtó a cenzúra miatt nem számolhatott be. Azonban neves kutatónk, Lehoczky Tivadar (1830–1915) naplójába február 13-i keltezéssel feljegyezte az eseményt: „*Február 13-án nagy szerencsétlenség történt. Egy Volóc felé menő 60 kocsiból álló katonavonatnak alsó fele elszakadván, lefelé hatványos sebességgel rohant át a szolyvai pályaudvarra érven, a rajta lévő benzin rakománnyal beleütközött egy más ott várt katonavonatra, mely osztrák-magyar katonákkal volt megtömve. A mozdonyba történt ütdés következtében a 600 hektoliter benzin lángra kapott, több tartály felrobbant s lángra gyullasztva az egész környéket. E váratlan esemény folytán a 24. honvédhuszár ezredből 45 meghalt és 250-nél több megsebesült. Szerencsére a vonaton volt ekrazit rakományt megmentették, különben még nagyobb baj történt volna. A többnyire magyar, székely elhunyt honvédek ott temették el, a többit pedig szintén az ottani kórházban vetették ápolás alá.*” (lásd *Lehoczky Tivadar: Világháborúink III–IV. Napló*, RIK-U Kiadó, Beregszász–Ungvár, 2016.)

A nép ajkán szintén megmaradt a borzalmas tragédia története, de ahogyan az lenni szokott, kicsit módosulva, pontatlanul. A rendszerváltás után a *Kárpáti Igaz Szó* című lap egyik olvasójuk, Szalontay Tibor levele alapján figyelt fel a szolvai járási lapban V. Turjanica írására. Az újság 1993. április 17-i számában az ukrán nyelvű cikket magyarra átültetve közölte: „*Mintegy 78 évvel ezelőtt, 1915. március 15-én (! – KS) borzalmas vasúti szerencsétlenség történt Szolván. Javában folyt az első világháború, s szinte szüntelenül gördültek a katonavonatok a keleti front felé. Az osztrák–magyar hadaknak sikerült megállítaniuk az orosz offenzíva során csaknem Szolváig előretörő cári hadsereget, a front ismét Galíciába tevődött át. Es akkor is, március 15-én, éjjel Szolváról kiindult egy katonákkal zsúfolásig megtelt szerelvény Volóc irányába...*

Hogy a katasztrófa milyen okból következett be, azt ma már pontosan senki sem tudja. A vonat még alig hagyta el Szolvát, amikor Zanyki állomás közelében mintegy húsz kocsi leszakadt a vonatról, és –mivel a dolog egy lejtőn történt – egyre nagyobb sebességgel kezdett rohanni hátrafelé. Az életben maradt szemtanúk szerint sok katona megpróbált kiugrálni a szédítően száguldó vagonokból, de persze az életben maradásra nem sok esélyük volt.

A szolvai állomáson a kocsik belerohantak egy tolató mozdonyba. Nyomban felrobbant a szerelvényhez tartozó két benzintartály és robanni kezdtek a löszerek a pályaudvaron veszteglő többi katonavonaton is. Hihetetlen erejű robbanásra és pokoli tűzijátékra ébredtek a szolvaiak azon az éjjelen. Égtek a vagonok, az emberek...

A súlyos égési sérüléseket szenvedett katonákat a kórházba vitték, ahol ma a 3. sz. középiskola áll. Mivel kevés olaj állt rendelkezésre a sebek kezeléséhez, felkérték a segítségnyújtásra a lakosságot is. A háziasszonyok gyorsan összeszedték az odahaza található étolaj-készletüket és a kórházba igyekeztek.

A katasztrófa több mint száz áldozatot követelt. A halottakat egymás mellé fektették és a gyászszertartás után a Dracsínói utcai temetőbe hántolták el őket.

Később azonban földi maradványaik átkerültek a Holubine felé vezető út mellett létesített katonatemetőbe, ahová a fronton elesett szolvai katonákat is temették. Hosszú időn át példás rendben tartották a sír-

kertet, a harmincas évek derekán egy hatalmas emlékművet is emeltek az itt nyugvók emlékére. Oldalain öntöttvastáblák voltak, melyek felüntették az elhunytak névei és sírjaik számozását; az emlékmű csúcsán mécses égett.”

Sajnos az emlékmű állításának pontos dátumát nem sikerült megállapítani. Az obeliszk a felső csonka gúla formájú részének négy oldalát latin kereszt ékesíti, alatta katonai kereszt, a száraiban balról jobbra és fentről lefelé is az **1914**-es valamint az **1918**-as évszámokkal. Az emlékmű alsó, hasáb alakú részének három oldalán elhelyezett fémtáblákon sorakoztak az áldozatok nevei és sírjaik számozása. A negyedik oldal tábláin csak a sírhelyek számozása szerepel, ami arra utalhat, hogy az alattuk nyugvók beazonosítása nem történt meg. A 206 nevet tartalmazó listát tanulmányozva kiderül, hogy a monarchia hadseregének 171 áldozata mellett 31 birodalmi német katona, 3 olasz és 1 szerb katonaáldozat is itt alussza örök álmát.

*Az I. világháborús obeliszk
a részleges felújítás után az
ezredfordulón*

*A felújított
világháborús
emlék-obeliszk*

Az obeliszk felső része

A monarchia katonaáldozatai között nagyon sok magyar található

A német katonaáldozatok táblája

Jelképes sír az obeliszk előtt

A Szolyvai Emlékpark létrehozásakor a temető megmaradt részét kb. egy 0,3 hektáros területet, közepén az obeliszkkel az emlékpark alkotóelemévé tették. Ekkor az obeliszket részlegesen felújították. A Nagy Háború 100. évfordulójára a Szolyvai Emlékparkbizottság felújítási projektje és a Gulág Emlékbizottság támogatása segítségével a területet szépen rendbe hozták, az obeliszket és előtte a jelképes sírhantot alaposan újjávarázsolták, sajnos egyes feliratokat nem lehetett helyreállítani. Így ma már a világháborús katonatemető szépen rendezett környezetben őrzi a katonáldozatok nyugalmat.

Az I. világháborús eseményekhez kapcsolódik egy az emlékparkban elhelyezett emléktábla is. 2018. november 19-én a kápolna falán egy Szurmay-emléktáblát avattak fel.

A Dalmay Árpád vezette Beregszászárt Alalapítvány adománya vezérszobrász báró Szurmay Sándor tábornok, későbbi honvédelmi miniszter emlékét őrzi, de ezzel együtt emléket állít a haza védelmében elesett katonáinak is, akik közül többen a Szolyvai Emlékparkban alusszák örök álmukat.

Bár nem tartozik szorosan a témámhoz, de mindenképpen megemlítsérem méltónak tartom egy, a kutatásaim során fellelt, és a szolyvai lágerhez kapcsolódó idézetet. A szolyvai lágerben a hastífusz járvány kialakulásához egy szerencsétlen körülmény is hozzájárult. Erről az *Orvosi Hetilap* 1983/12. számában egy cikkhez kapcsolódó, TT monogrammal ellátott szerkesztőségi kommentárban ez áll: *„A tábor megszervezése kezdetén természetesen merült fel a latrina elhelyezésének kérdése. Jómagam epidemiológiai járatlanságom folytán olyan helyet javasoltam, amely közel feküdt a tábor konyhájához. Ezért az eü. parancsnok szabályszerűen a konyhától legtávolabb eső fennsík szelén építtette fel a latrinát. Szabályszerűen jártunk el, és végül is paradox módon ez a „szabályszerűség” vált a hastífusz járvány tragédiájának okozójává. A korszerű laktanya modern kútrendszerét annak idején a laktanya felépültekor, a fennsík alatt a Szolyva folyó (helyesen a Latorca – KS) völgyében létesítették. Ennek következtében a latrina tartalmát az őszi esőzés olyan mértékben mosta le a kútrendszert övező kerti részbe, hogy azt szinte fekáliákból álló mocsárrá változtatva, az a kútba is beszivárgott.”*

A szolyvai Országzászló

Az I. bécsi döntés után kettészakadt Kárpátalja cseh fennhatóság alatt maradt területét (ide tartozott Szolyva is) 1939. március 14-től kezdve három nap alatt a magyar honvédség újra birtokba vette. Ezt követően a szolyvai lelkes magyarok, élükön Nuszer Péterrel, a Nemzeti Tanács elnökével elhatározták, hogy a településen Országzászlót állítanak. Szinte néhány nap alatt gyűjtötték össze az emlékmű költségeit. Május 7-én Szolyva központjában felavatták a visszacsatolt ruszinszói rész első Országzászlóját. Az eseményről az Új Magyarország május 10-i számában számolt be: *„Szolyván nagyszabású hazafias megnyilatkozás kapcsán avatták fel a Ruténföld első országzászlóját. Az avatásra mintegy 10.000 ember vonult fel zászlók alatt, ott voltak a beszkidilengyel határőrség kiküldöttei, a magyar katonai parancsnokságok, Nemes József ezredes, munkácsi kormánybiztos, Cseri Géza erdőigazgató, Dudinszky Béla főszolgabíró és még sokan mások. Dulinszky Gábor munkácsi görögkatolikus esperes, Belenszky István római katolikus plébános, valamint Nuszer Péter, a nemzeti tanács elnökének szavai után Csemitzky Ödön tanácsstag avatta fel az országzászlót az országos nagybizottság nevében. Az ünnepség után megkoszorúzták a kárpáti harcokban hősi halált halt magyar és rutén katonák emlékművét.”*

Az anyaországhoz történt visszacsatolás utáni képeslap

A szolymai Országzászló

Az ünnepség este a Magyar Házban 200 terítékes bankettel ért véget. Sajnos az emlékmű is a szovjetrendszer rombolásának áldozatává vált.

A szolymai Honvéd-sírok

Az emlékparkban 1998.XI.22-én a hagyományos megemlékezés keretében szentelték fel a II. világháborús magyar honvédek sírhantját. Az ide áttemetett hat magyar honvéd tragikus sorsát először a *Szrib-na Zemlja* című ukrán újság 1995 áprilisában olvasójuk levele nyomán rövid cikkben publikálta. A levelet Anatolij Dubilevics, egy Szentmiklóson élő belorusz nemzetiségű nyugalmazott, egykori szovjet katonatisztírta. Apósa, a ruszin nemzetiségű, magyarul jól beszélő Vaszil Sztegura (*Sztegura László*), a korábbi szentmiklósi erdész halála előtt mondta el neki a hat magyar sebesült honvéd tragikus sorsát. Ezt követően Dubilevics levélben a magyar szervezetek segítségét kérte a hon-

védek újrateremtéséhez. Dalmay Árpád, a Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetség elnöke felkereste a nyugalmazott századost. A vele készült beszélgetésből részletesen leírta a Kishídvég (*Paszika*) délnyugati szélén, a Latorca partján (*ma az M06-os országút és a T0726-os közút leágazása valamint a Latorca által bezárt háromszögben*) állt erdészházban történeteket. Ez később, 1997. VIII. 30-án a nyíregyházi *Új Kelet* című lapban jelent meg.

Sztegura a magyar honvédségben szolgált, de 1944 októberében, a szovjet megszállás idején elhagyta a visszavonuló magyar alakulatát és feleségével meghúzta magát abban az erdészházban, ahol korábban is dolgozott. A szovjet hadsereg bevonulása előtt hat sebesült magyar honvéd kért tőlük menedéket. Befogadták és a padláson rejtették el őket. Néhány nap múlva szovjet katonákat szállásoltak el az erdészházban. A megszállók egyik mulatozása alkalmával egy Ljuba nevű részeg katonalány felment a padlásra, és rátalált a honvédekre. Ötöt géppisztolyával agyonlőtt, de miután a történései kifogytak, a hatodikat a fegyverének a tusával verte agyon. Ezután lejött a padlásról és nevetve mesélte el a történeteket. A szovjetek megfenyegették Steguráékát, hogy ha erről megpróbálnak beszélni, lelövik őket, és eltemetni sem engedték a halott honvédeket.

A front elvonulása után Steguráék éjszaka lehozták a halottakat a padlásról és az erdészház kertjében titokban eltemették. Senkinek nem beszéltek erről, de a szomszédos bányafalui (*szuszkói*) görög katolikus pappal a sírokat felszenteltették.

Vaszil Stegura halála előtt mindezt elmondta vejének, és megmutatta neki a sírhelyet is. Egyúttal arra kérte, hogy amint a helyzet megváltozik és lehetségessé válik, hozza nyilvánosságra a történeteket, szorgalmazza a magyar katonák méltó végtisztességének megadását.

1996-ban Dalmay Árpád indította el az **újrateremtés** megszervezését. Nem volt egyszerű a dolog, jogi és finanszírozási problémák egyaránt felmerültek. Végül Mittermaier László, Svédországban élő honfitársunk finanszírozásának köszönhetően az anyagi vonatkozású problémák megoldódtak. A jogi kiskapuk megtalálására szükség volt dr. Györkei Jenő, magyarországi hadtörténész, Dupka György, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára és Benda István, a buda-

pesti Kárpátaljai Szövetség társelnökének hathatós közbenjárására is. Végül Korsós László dandártábornok, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum akkori főigazgatója és Ladányi Jenő, a Fővárosi Temetkezési Vállalat igazgatója közreműködésével, magyarországi részről dr. Ravasz István hadtörténész-muzeológus alezredes vezetésével megtörtént az exhumálás. Sajnos akkor nem sikerült beazonosítani a honvédek neveit, mivel nem voltak rajtuk azonossági jegy (dögcédula). A meggyilkolt honvédek a Szolyvai Emlékparkbanközös sírban temették el, sírjukra szabványos katonakeresztet és kopjafát állítottak. A kopjafán hat hullócsillag jelképezi az áldozatok ártatlan halálát. A sírokat Heveli Antal, szolyvai római katolikus plébános és Czirók Béla, a református egyház főjegyzője szentelte meg. A gyászünnepségen a honvédek nemzetiszínű zászlóval letakart koporsóján ott volt az adakozó Mittermaier László koszorúja is.

Az erdészház

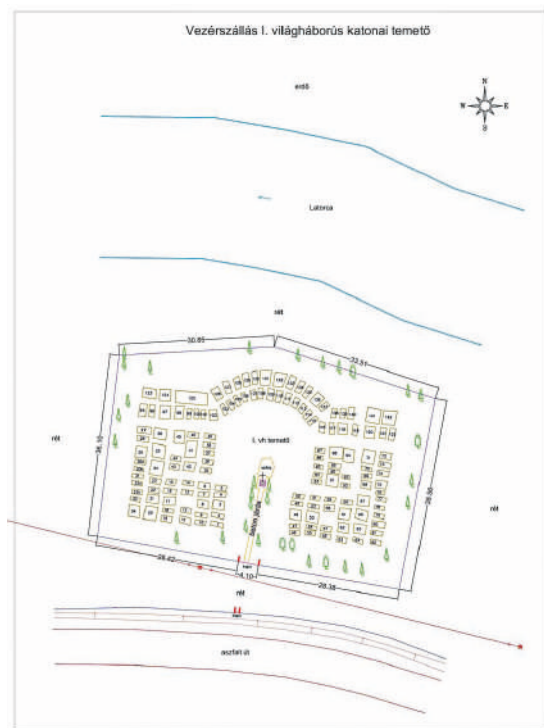
Forrás: Dalmay Árpád gyűjteménye

A honvédsírok

A vezérszállási I. világháborús katonatemető

A Vereckei-szoros legszűkebb részénél, a Latorca bal partján, a mező közepén az egykor szembenállásra kényszerített ártatlan katonaáldozatok egy közös temetőben alusszák békében egymás mellett örök álmukat. A temetővel kapcsolatban a Honvédelmi Minisztérium támogatásával működő társadalmi szervezet, a Vigyázók Had- és Kultúrtörténeti Egyesület elnöke, Hangácsi István szolgált bővebb információval, amit neki ezúton is megköszönök. A cseh levéltárakból beszerzett adatok, vázlatok alapján rekonstruálták a temetőt. A munkájukat segítő HM Zrínyi Nonprofit Kft. térképészei műszereik segítségével 2018-ban, a mai napig is látható hantok geodéziai rögzítésével készítették el a temető sémáját.

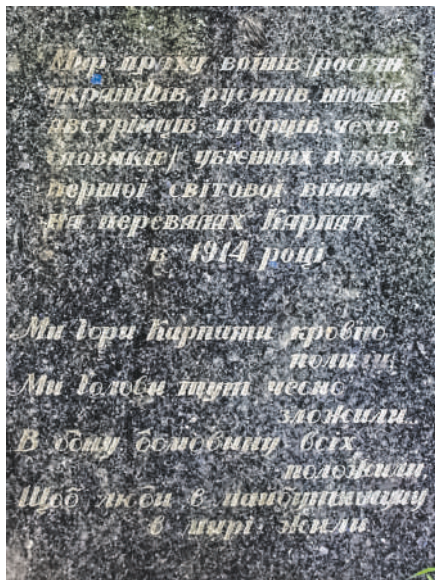
A Vereckei-szoros temetőjének sémája

Forrás: HM Zrínyi Nonprofit Kft. rajza

A temető sírkeresztjei közül kiemelkedett a fából készült, nagyméretű, központi emlékkereszt. A helyiek szerint, a központi keresztet a szovjet berendezkedés után, 1945-ben egy kozák lovascsapat tette tönkre, amikor is céltáblaként használva lőfegyvereikkel tüzeltek rá. A jóakarató környékbeli ruszinok ezt rossz szemmel nézték. Annak érdekében, hogy az új hatalom a temetőt tovább ne rongálja, ne semmisítse meg, azt terjesztették el, hogy az első világháború során itt csak cári orosz katonákat hantoltak el. Ez a mendemonda annyira szárnyra kapott, hogy a munkácsi helyőrség egyik alakulata 1960-ban kerítéssel vette körbe a sírkertet. Sőt, a közeli Jávor település kőbányájából a régi fakereszt helyére egy méretes sziklatömböt hoztattak.

Az I. világháborús katonatemető mai emlékműve, háttérben a sziklatömbbel

A világháborús emlékmű felirata a Vereckei-szorosban

A mai napig ott található kötömb elé az 1990-es évek elején a szarvasházai *Forely* gyógyszálló új márvány emlékművet emelt. A téglatest alakú talapzatra latin keresztet állítottak. A talapzat homlokzati oldalán ukrán nyelvű szöveg áll:

**МИР ПРАХУ ВОЇНІВ (РОСІЯН,
УКРАЇНЦІВ, РУСИНІВ, НІМЦІВ,
АВСТРІЙЦІВ, УГОРЦІВ, ЧЕХІВ,
СЛОВАКІВ) УБИЄННИХ В БОЯХ
ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
НА ПЕРЕВАЛАХ КАРПАТ
В 1914 РОЦІ**

Magyarul így hangzik:

**BÉKE AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ
HARCAIBAN 1914-BEN**

**A KÁRPÁTOK HÁGÓIN ELESETT
(OROSZ, UKRÁN, RUSZIN,
NÉMET, OSZTRÁK, MAGYAR,
CSEH, SZLOVÁK)
HARCOSOK PORAIRA**

Alatta egy ismeretlen ukrán szerző sorai:

**МИ ГОРИ КАРПАТИ КРОВІЮ ПОЛИЛИ,
МИ ГОЛОВИ ТУТ ЧЕСНО ЗЛОЖИЛИ...
В ОДМУ ДОМОВИНУ ВСІХ ПОЛОЖИЛИ.
ЩОБ ЛЮДИ В МАЙБУТНЬОМУ В МИРІ ЖИЛИ**

Magyar értelmezése:

**MI A KÁRPÁTOK BÉRCEIT VÉRÜNKEL ÖNTÖZTÜK,
ÖRÖK NYUGALOMRA TISZTESSÉGGEL ITT HAJTOTTUK FEJÜNKET...
VALAMENNYIÜNKET EGY SÍRLAKBA FEKTETTEK,
HOGY A JÖVŐBEN AZ EMBEREK BÉKÉBEN ÉLJENEK.**

A talapzat hátoldalán az állítatókat örökítették meg:

**ВІД КОЛЛЕКТИВУ ЛІКУВАЛЬНО
ОЗДОРОВЧОГО КОМПЛЕКСУ
«ФОРЕЛЬ»
С. ЖДАНИЕВО**

Magyarul:

**ZSDANYIJEVO
„FORELY”
GYÓGYÜDÜLŐ-KOMPLEXUM
KOLLEKTÍVÁJÁTÓL**

Ebben a feliratban a település neve tévesen a-val lett írva, helyesen: ЖДЕНИЕВО, magyarul *Szarvasháza*.

Országzászló Vezérszálláson

Az anyaországhoz történt 1939-es visszacsatolás után Vezérszálláson állomásozott a 25. határvadász-zászlóalj (1943. október 1-től nevük *hegyivadász-zászlóalj*). Felépült laktanyájukkal szemközt, a kis téren hősi emlékművet emeltek, amely egyben a falu országzászlós emlékműve is volt. Tervezője nem ismeretes, de nagy valószínűséggel a zászlóalj tisztjei, katonái közül kerülhetett ki. Az emlékmű négyszögletes, fogazatos bástyára emlékeztető, zárt talapzatát hátul uszályszerű végződés egészítette ki. A homlokzat síkjából előre ugró központi elem hangsúlyos szerepet kapott, rajta három emléktábla volt látható. Sajnos a táblák szövege nem ismert. Annyit tudunk, hogy az egyik márványtáblára felvésték a zászlóalj 1941. évi hadjáratában elesett néhány katonájának a nevét. A központi elem tetejét turulmadár díszítette. A zászlóárbc rúdja a központi elem mögött mutatott az ég felé.

A szovjet korszakban ez az emlékmű is osztozott a többi hasonló emlékmű sorsában. Lerombolták.

A vezérszállási Országzászló

Forrás: Illésfalvi Péter gyűjteménye

Az alsóvereckei „Dobozy”-emlékmű

Az 1848–49-es forradalmunk és szabadságharcunk egyik szomorú eseménye a Beszkidek oldalában fekvő utolsó településen, Verebes (*Verb-jazs*) községben zajlott, azonban ennek emléket Alsóvereckén (*Nizsnyi Vorota, lakossága 2602 fő, ebből 4 fő magyar nemzetiségű*) állítottak. Alsóverecke a Verhovina egyik legjelentősebb települése, a Zavadka (*Beszkid, Verbias, Laterovij*)-patak és a Latorca összefolyásánál, 488 m magasságban fekszik. A 12. század óta az *Orosz Kapu* őrzőjeként ismert.

Dicső szabadságharcunk idején, 1849. március 26-án a határőrizetet ellátó 21. honvédzászlóalj parancsnokuk, Dobózi Dániel előléptetését ünnepelte. Ezzel nem lett volna semmi probléma, csak hogy megfeledeztek a kellő óvatosságról, nem gondoskodtak őrzjáratról és őrszemekről. Egy félszemű ruthén paraszt kihasználva ezt, értesítette a Vereckei-hágó túloldalán tanyázó Hartmann-féle császári zászlóaljat. A labancok nem késlekedtek a rajtaütéssel. A csatában a meglepett honvédek alulmaradtak, Dobózi Dániel és egy szabadságharcos életét vesztette.

A parancsnok nevét a fentebb említett Lehoczky Tivadar 1899-ben megjelent *Bereg megye és a munkácsi vár 1848–49-ben* című könyvében hibásan adta közre, Dobozy Dánielként írta le:

„... március hó 26-kán a Beszkidhegy alatt fekvő Verbias (most Verebes) bereg megyei ruthén helységben a 21. honvéd zászlóalj egy csapata tanyát ütven, mintegy ötven honvéd az ottani uradalmi félemeletes tágas korcsma ivószobájában elhelyezkedett, míg a tisztek a szűk mellékszobában kényelmesen mulatozni kezdenek; Dobozy Dániel századosa törént előléptetését ülven meg.”

Elképzелhető, hogy Lehoczky a százados nevét hibásan kapta informátorától, de az is lehetséges, hogy írás közben ő vétette el. Az idézett könyvben a történész informál a hősi halált halt szabadságharcosok holttesteinek sorsáról is: „Dobozy és az agyonlőtt honvéd teste pedig másnap Alsó- Vereckére szállittatván, ott a görög katolikus temetőben a hegylejtő északi táján egy almafa közelében eltemettetett. Sirja maiglan jeltelen, holott megérdemelné, hogy a hazáért oly távol idegen vidéken elhunyt honvédtiszt sirját méltó emlék örökítse meg!”

Tehát 1899-ben még emlékmű nem volt a síron. Nem tudjuk pontosan mikor, de a két szabadságharcos alsóvereckei sírján később emlékművet emeltek. A fehér köemlékhez körív formájú, hármas lépcsősor vezetett fel. A központi, kör alakú kőoszlopot két oldalról kőpad és hasonló stílusú mellékoszlopok fogták közre. Az oszlop tetejét egy gömbön, a karmai között kardot tartó, valószínűleg bronz turulmadár díszítette. Az emlékoszlop homlokzatán tábla volt. Mivel nem ismerjük a tábla feliratát, elképzelhető, hogy a parancsnok neve már oda tévesen került fel. Ezt látszik igazolni a mellékelt képeslap is, amely egy amatőr felvételtől készült 1914-ben. Valószínűsíthetően a képeslap szerzője az emlékmű táblájáról olvasta le a tiszt nevét és a lapot eszerint feliratozta. Egy biztos, az emlékmű Dobozy-emlékműként vált ismertté. Ezt erősítette meg személyes közlésével a kis magyar világ idején Alsóvereckén szolgált jegyző leánya, Szimocskóné Popovics Éva is.

A név és a tiszti rang pontosítása Bona Gábor *Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara* című munkájában (Heraldika kiadó. Budapest. I.-II. kötet 1998., III. kötet 1999) szerepel:

„DOBÓTZI (hibásan DOBOZY) DÁNIEL

Tiszakeszi, Borsod m., 1811. (1812 ?), r. kat. Volt szakaszvezető (1828-1837. a 61., 1841-1847. a 37. gyalogezredben szolgált), hivatalnok a Tisza-szabályozásnál Heves megyében.

1848. szept. 24 (okt. 1.)- hadnagy, 1849. jan. (1.)- főhadnagy a 21. honvéd-zászlóaljban. Hősi halált halt egy előőrsi összecsapás során, Verbias/Verebes, Bereg megye 1849. márc. 26.”

Trianon után, 1920-as évek elején a cseh hatóságok az emlékműről a turult és az emléktáblát eltávolították, de az emlék a helyén maradt. A szovjetrendszer alatt teljesen lepusztulttá, felismerhetetlenné vált. Ma is könnyen megközelíthető a főtérrel, az üzletközpont és étterem épületegyüttese mellett felvezető úton. A hegyoldalban található, éppen szemközt az egykori községházával. 2019-ben az anyaországi Nagypáli község közreműködésével az emlékművet részlegesen felújították. A munka során az emlékműről készült és a gyűjteményem becses darabját képező képeslapot használták irányadónak. Az oszlop tetejére új turulmadár került, az eredeti ívelt lépcsőhöz pedig újonnan épített lépcsősor vezet fel.

Országzászló és Hősi Emlékmű Alsóvereckén

Csehszlovákia felbomlásával, 1939. március 14–17-e között Magyarország katonai akcióval birtokba vette jogos területeit, Kárpátaljának az I. bécsi döntés után cseh kézen maradt részeit. A vereckei határhoz kijutó 1. lovasdandár, Bély Alajos vezérőrnagy parancsnoksága alatt, felszabadította Alsóvereckét is.

Nem sokkal ezt követően Kiskunhalas Országzászlót adományozott az anyaországhoz visszatért Alsóvereckének. A községháza előtt felépült Hősök Emlékművével kombinált Országzászlót 1940. május 19-én avatták fel. Az eseményről az MTI ezt írta: *„A kárpátaljai Alsóverecke község országzászlót állított fel, azon megörökítette a világháboruban elesett hőseinek emlékét is. Az emlékművet és az országzászlót nagy ünnepélyességgel avatták fel, s azon Kárpátalja messzi vidékeiről is számos küldöttség jelent meg, ezenkívül ott voltak a honvédség, az egyházak és a kormányzói biztos képviselői is. Sztojka Sándor görögkatolikus püspök áldotta meg a zászlóművet és beszédében a ruszin népnek Szent István birodalmához való hűségéről emlékezett meg, amely egyedül biztosíthatja a ruszin nép boldogulását. Ezért kell ragaszkodnunk – mondotta – az országzászlóhoz. Ezután vitéz Bély Alajos tábornok, a 8. hadtest parancsnoka emlékezett meg azokról a hősekről, akik a magyar föld boldogulásáért a történelem és a legújabb kor folyamán vérüket áldozták. Ezekre emlékezzünk, mindenkor, amikor áhitattal megyünk el az országzászló előtt – ugymond. Végül az EONB nevében Demkó Mihály országgyűlési képviselő ruszin nyelven, majd dr. Széll Sándor tanácsstag magyarul, üdvözölte Alsóverecke népét és avatta fel az országzászlót.”*

Az Őslakó című munkácsi lap 1940. június 22-i számában közreadta annak a Fankovich Antal görögkatolikus főesperesnek az avatási beszédét, aki 1896-ban a Vereckei-szorosban felállított honfoglalási emléktábla avatóbeszédét is tartotta. Az időskorú egyházi személy párhuzamot vont az akkori és az újabb avatások sajátosságai között: *„Örömnapiunk ez, ennek kell tartanunk! Mert mi a jelentősége ennek, hogy Alsóvereckén országzászló felavatását ünnepeljük? Az, hogy ezen ünnepély is egy újabb magyar honfoglalást jelent. Az első Árpád vezér keletről a Kárpátok felől »az aranykalással ékes rónaság« felé, – e másikat pedig (megfordít-*

va) azon rónaság felől a Kárpátok bércei felé fölfelé vitt véghez vitéz Bély Alajos tábornok úr vitéz honvédekkel 1939. évi március hó 16. napján, alig áthatolható hótömegben haladva föl a meredek bércek oldalán. A nagy teljesítménnyel magyar hazánkban a világháború katasztrofális kimenetele által megcsonkított épséget állította vissza a vitéz tábornok úr itt.

Éljen Bély Alajos tábornok úr!

Ennek emlékét fogja hirdetni ezen országzászló.”

A virágokkal, zöld növényzettel szépen kialakított, emlékhelyhez négy lépcső vezetett fel. Kis halmon állt egy kettőskereszt. Mögötte emelkedett a hősök négyszögletes, négy részre tagolt emlékoszlopa. Homlokzatán, alul a koronás címer, középen emléktábla, fölötté pedig kókoszorú volt. Az obeliszk oldalára vésték fel a Nagy háború áldozatainak névsorát. A felső, kisebb méretű tömb tetejét egy, a karmai között kardot tartó turul ékesítette. Az Országzászló árboca a turul mögött tört az ég felé. Az emlékoszlopot két oldalról mívesen faragott kővázák fogták közre.

A községháza épülete ugyan még meg van, de sajnos ez az országzászló is a többihez hasonlóan a szovjetrendszer pusztításának esett áldozatul.

A külön nem jelzett képek szerző felvételei vagy annak a gyűjteményéből származnak.

*A Dobó-tzi-emlékmű
régi képeslapon*

*A felújított Dobózy-emlékmű.
Fotó: Mártha Mihály Tibor*

A Dobozy-emlékmű hátulról.

Fotó: Mártha Mihály Tibor

Alsóverecke főtere.

Az épület mögött áll a Dobozy-emlékmű

Az alsóvereckeai Országzászló Emlékmű régi képeslapon

Az alsóvereckeai országzászló mellett Popovicsné Lukovics Jolán

Fotó: A család gyűjteménye

Az alsóvereckei emlékmű alsó része

Az alsóvereckei emlékmű felső része az Országzászlóval

Béldy Alajos tábornok az alsóvereckei Országzászló avatásán

Forrás: Országzászló értesítő, 1941

MARCSÁK GERGELY

„DONBÁSZON NINCSEN SEMMI JÓVÁTÉVE” – TÖREDÉKEK CSALÁDOM XX. SZÁZADI TÖRTÉNETÉBŐL”

A GULAG–GUPVI-kutatók konferenciáin volt szerencsém már több alkalommal is részt venni, és irodalmárként eddig jobbára a sztálini deportálások témájának szépirodalmi aspektusait vettem górcső alá. A negyvenes évek tragédiáinak nyomát kutattam például a kárpátaljai költészetben és prózairodalomban, később ugyanezt konkrétan Vári Fábián László verseiben és *Vásártér* című regényében, illetve Kecskési Tollas Tibor költő, szerkesztő életútjáról is megemlékeztem, aki az ötvenes években a kommunisták váci börtönében sínylődött, korábban pedig a csonka-beregi elhurcolások szemtanúja, illetve a vidék sorsának egyik fontos alakítója volt.

Az egyik előbbi témához, Vári Fábián László jelentős közösségi üzeneteket hordozó költészetéhez visszatérve, még annak idején fogalmazódott meg egy fontos kérdés, ami megragadhatja figyelmünket: az egyének által és mikroközösségeik, a családok által hordozott emlékek, történetek hogyan sűrűsödnek össze a tágabb közösség, akár a nemzet vagy nemzetrész történetévé, a mi közös történelmünké? Hogyan válik az egyéni trauma, sérelem közösségi problémává? És mivel e diskurzus tárgya a történelmünk egy jelentős és jobbára szomorú fejezetét jelenti, a konferenciára készülődve e gondolatmenetnek a fordítottja volt irányadó számomra a munkában, vagyis, hogy a történelem hömpölygő sodrából kiszálazhatjuk-e egy család históriáját, illetve – ami egyben félelmem is volt – az önmagában jelentőséggel bírhat-e egy ilyen szintű fórumon.

Mindig is érdekelt a családom története, mikor, hogyan, milyen körülmények között éltek a felmenőink, ám a passzív kutatást 2020-ban kezdtem el, amikor a Covid világjárvány egyébként is otthonmaradásra és gyakran a számítógép képernyője elé kényszerített. Ez idő alatt

interneten elérhető adatbázisokban kerestem és találtam sok értékes anyagot, de szüleimnek és nagyszüleimnek is hálás lehetek, amiért ez az előadás összeállhatott, hiszen sok dokumentumot őriztek meg, melyeknek töredékét digitalizáltam, és ezúton igyekszem bemutatni, hátha a kutatótársak is érdekesnek, értékesnek találják azokat.

A témaválasztás másik oka pedig, hogy az Együtt folyóirat idei harmadik számában Dupka György folytatásokban megjelenő, Én istenem, a keresztet vállainkról vedd le! című monográfiájának aktuális részletében az ún. FZO-iskolákról volt szerencsém olvasni. Ezen intézmények egyikében és donbászi munkaszolgálaton az én nagyapám is három évet töltött, amiről több dokumentum is tanúskodik. Dupka György tanulmányában arra a következtetésre jut, hogy „ez a kényszerintézkedés kizárólag a magyar és német hadköteles fiatalokra terjedt ki”, és hozzáteszi, hogy „a malenkij robot után tulajdonképpen a második deportálási kísérletnek tekinthető.” Ugyanitt olvasható továbbá az az adat is, miszerint az USZSZK Minisztertanácsa és Ukrajna Kommunista (bolsevik) Pártja Központi Bizottságának 1947 márciusában megjelent rendelete értelmében „1947–1949-ben mintegy 12 000 kárpátaljai fiatal kényszerítettek a Donyec-medencei munkatáborokba.” Mivel anyai nagyapám, Varga Lajos egy volt e 12 000 fiatal közül, ezúton szeretnék róla és a Varga család felmenőiről megemlékezni.

Az ő nagyapjáról, Varga Gusztávról keveset tudok. Annyi biztos, hogy 1869-ben született Barkaszon, és munkája a vasúthoz kötötte. Felesége a csapi származású Tóth Erzsébet volt, akitől öt gyermeke szü-

letett. Egyikük volt a dédnagyapám, Varga Árpád, akiről már több információval rendelkezem.

Árpád 1898-ban született Nevickén, és az Ungvári M. Kir. Áll. Agyagipari Szakiskola után 1916-ban besorozták. A következő évben a 39. honvéd nehéz tüzér ezred kötelékében az Úz és Csobányos völgye közötti Magyaros és Lápos magaslatokért vívott harcokban tanúsított bátorságáért bronz vitézségi éremmel tüntették ki.

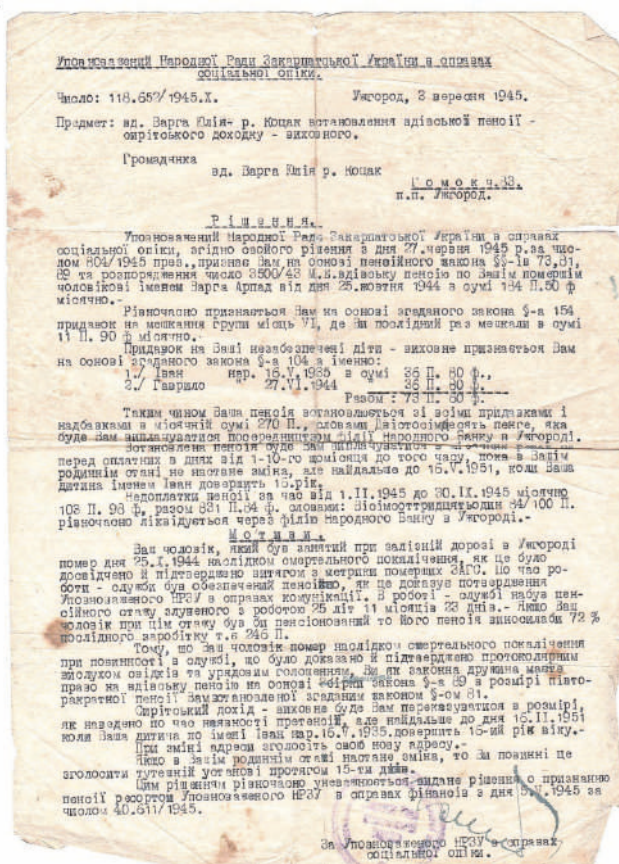

Utász tizedesként szerelt le, és édesapjához hasonlóan a MÁV-nál helyezkedett el, legmagasabb beosztása ungvári főpályamesteri megbízatása volt.

Sajnos a család számára az 1944-es év többszörösen is tragikus volt, hiszen nemcsak a szovjet megszállást kellett megélniük, hanem a családfőt is eltemették, aki 1944. október 25-én, 46 évesen hunyt el vonatbalesetben.

Dédnagyanyám tehát egyedül maradt három kiskorú fiával, és özvegyi nyugdíjért folyamodott.

Ezt csak egy évvel később, 1945. szeptember 3-án ítélték meg neki, amiről Kárpátontúli Ukrajna Népi Tanácsának szociális ügyekért felelős megbízottja küldött határozatot.

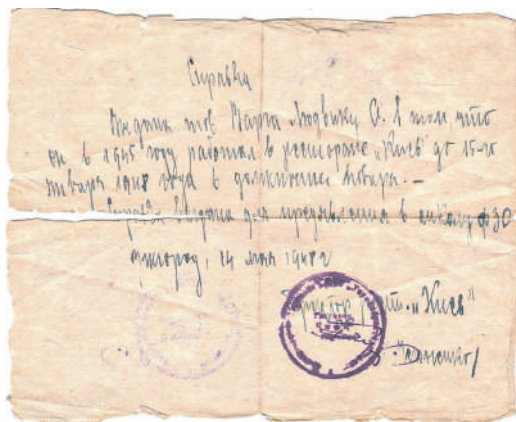
Legidősebb fia, az én nagyapám 1928-ban született Csapon.

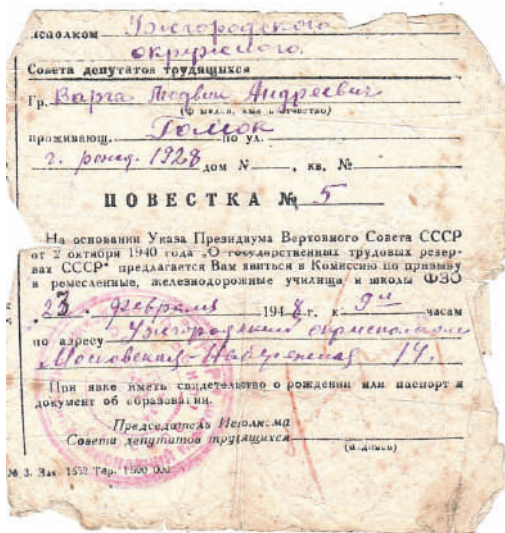
Az édesapa szolgálati helye gyakran változott, így a homoki, a csapi iskolák 1940-től az Ungvári Drugeth Gimnázium tanulója volt 1945-ig.

Édesapja halála után munkára kényszerült, és már 1944 novemberéből találunk arra utaló igazolást, hogy a vasútnál dolgozott.

Ezt egy jelentős váltás követte, hiszen az ungvári Kijev étterem munkaigazolása arról tanúskodik, hogy 1945–1948 között a vendég-látó helyiség szakácsa volt. Ezen az igazoláson már a FZO-iskola neve is feltűnik.

Ez nem véletlen, hiszen 1948 februárjában megkapta a behívót, a povesztkát, és március 25-én már képeslapot küld haza Munkácsról a következő szöveggel:

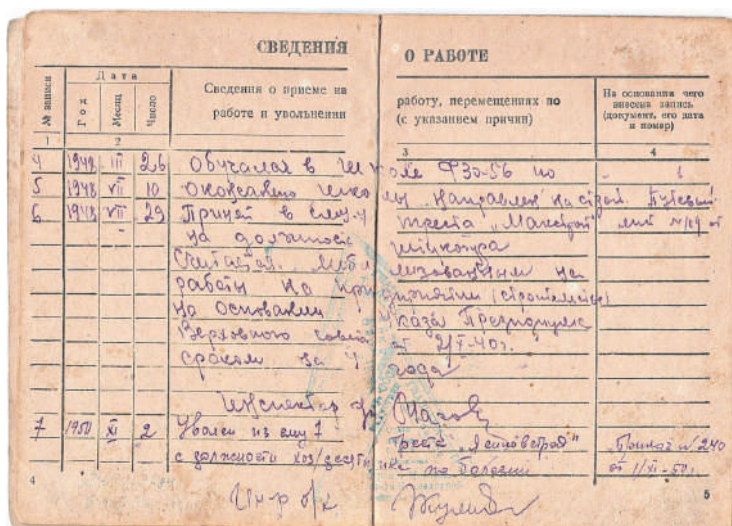

„Drága Anyuka, Jancsi, Gabi! Ma 25-én szerencsésen megérkeztünk Munkácsra reggel fél 7-kor. Itt elvittek bennünket a fürdőbe, ahol megfürödtünk és kifertőtlenítettek bennünket. Továbbá már fésűre sincs szükség. Utána vételeztünk enni az útra: vajat, kenyeret, szalonnat, cukrot, mindenből kaptunk eleget. Megyünk tovább, nem őriznek bennünket. Meg boldog ünnepeket kívánok. Lajos”

Munkakönyvének bejegyzéseiből kitűnik, hogy a Donyeck, vagy akkoriban Sztalinszk megyei Harcizk városába, az 56. számú FZO-iskolába került, ahol a képzés négy hónapig tartott.

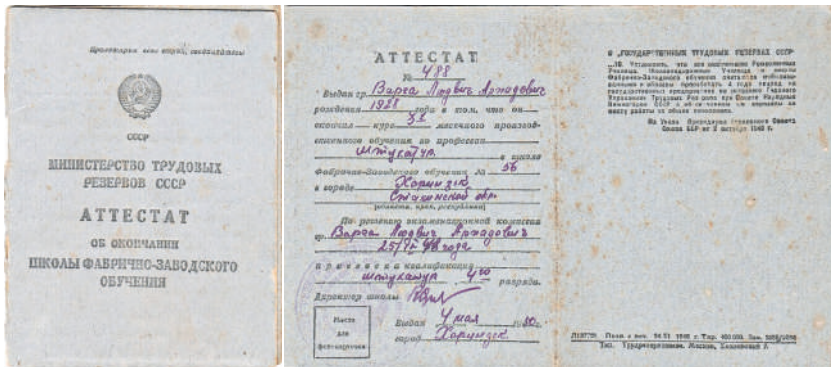
Ez idő alatt készülhetett ez a fotó is.

Július végén a Maksztroj nevű építőipari trösztöz került, és 1950 májusáig munkatársaival együtt lakó- és üzemi épületek vakolásával foglalkozott.

[illegible]

Az utolsó évben bizonyíthatóan keresete is volt.

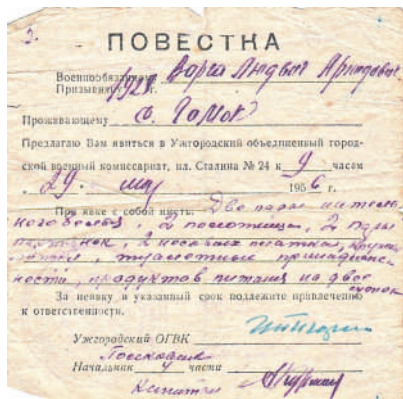
Megmaradt továbbá a FZO-iskolában szerzett bizonyítványa is, melyet elbocsátása évében állítottak ki.

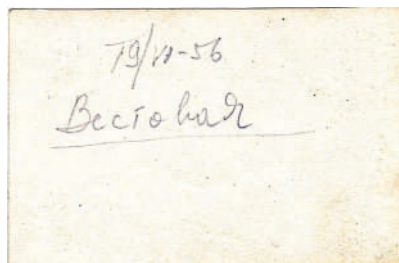
Emléke
Donbasszról
csaláttal a fiatalabbakról

Rendelkezem ezen kívül két fotóval, melyek Donbászon készültek, és nagyapám valószínűleg postán küldte őket haza.

Hazatérése után újra a Kijev resztoránban helyezkedett el, az étteremnek az évek során szakácsa és pincére is volt.

1956-ban újra behívót kapott, ezúttal a szovjet katonai mundért kellett magára öltenie. 1956 szeptemberéig három hónapot szolgált légi felderítőként Vistova közelében, Ivano-Frankivszk megye Kalusi járásában.

Az itt látható fotó is szolgálata alatt készült, saját elmondása szerint katonatársai között voltak az UPA korábbi harcosai is, akik az NKVD kezére kerülve, szovjet katonai szolgálat fejében kegyelmet kaptak.

Idő közben családot alapított, feleségül vette nagymamámat, a beregsomi származású Kődöböcz Júliát, aki Homokon magyartanár, igazgatóhelyettes, tankönyvszerző és járási tanfelügyelő is volt. 1957-ben született egyetlen gyermekük, édesanyám, Marcsákné Varga Zita, nyugalmazott matematika tanár és iskolai igazgatóhelyettes. Nagypám 1988-ban történt nyugdíjazásáig a Homokkal szomszédos Koncháza vegyesboltjának vezetője volt.

Az itt elhangzott információk a családuk által őrzött dokumentumokból származnak, sajnos nagypám személyes emlékeit, 2001-ben bekövetkezett halála miatt, már nem gyűjthettem össze.

Zárásul álljon itt egy vers, amit nagypám emléke és a Donbászhoz máig köthető borzalmak, keserű asszociációk ihlettek:

Nagyapa

*Nagyapából egy nap az élet kiköltözött.
Testébe sorvasztó enyészet fészkelte.
Beletelt szegénynek hetvenkét évébe,
mire ledolgozta azt a jóvátételt,
amit az Isten szándékában kezdett,
és negyvennyolcban Donbászson folytatott.
Fényekbe merült szembogara zárta
a sorsát jelentő összetett mondatot.*

*Nagyapából egy nap kiköltözött az élet,
és a dédmama szülőhelyét felkereste.
Arra iramlott, ahol jobban várták,
talán New York felett érte el az este.
Csak mert itthon fedezi egy évre
a születéseket egyhavi halál.
Donbászson nincsen semmi jóvátéve.
Az agglomeráció lángokban áll.*

*Fekete ködöt vont a kis házra
az élet, mikor nagyapából kijött.
Indultában pedig nagymamáéra
félévnyi hosszú, erős zsinórt kötött.*

ADALÉKOK A FELVIDÉKI MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSI FELSŐHÁZI TAGOK ÉS KÉPVISELŐK MEGHURCOLTATÁSÁHOZ

Kevés szó esik arról, hogy 1944–1945 fordulóján, de a továbbiakban is, hogy a II. világháború utolsó szakaszában a Kárpát-medencében élő magyarság körében tudatos magyarirtás történt. Ennek levezénylője a térséget megszállt szovjet Vörös Hadsereg, amelynek fővezére a kommunista diktátor, Sztálin szerint a magyarkérdés csak vagonkérdés volt a genocídium végrehajtására. Mindezek nemcsak a trianoni diktátumban kegyetlenül megcsonkított Magyarországot, hanem a vele 1938 és 1941 között újraegyesült felvidéki, kárpátaljai, észak-erdélyi és székelyföldi, továbbá a délvidéki területeket is érintették. A magyar áldozatok száma becslésünk szerint meghaladja az egymillió, köztük az elpusztultaké a több százezer főt.

Kezdjük délen. A visszacsatolt, újra magyar Bácskában, Drávaszögben, a Muraközben és a Muravidéken döntően *Joszip Broz Tito* marsall kommunista partizánosztagai az etnikai tisztogatásuk során közel 40 ezer magyart mészároltak le. A fenti térségeken eközben átvonuló szovjet hadsereg az eddig ismert adatok szerint, Újvidék tágabb környékén közvetlenül legalább ezer magyar férfit hurcolt el szibériai lágerrekbe.

Igen röviden a keleten, az újra magyar Észak-Erdélyben és a Székelyföldön történekről. Amikor Románia 1944. augusztus 23-án elárulta német szövetségeseit és átállt a szovjet Vörös Hadsereg oldalára, nyomban megkezdődtek a magyarság elleni megtorlások. A visszatért román

³⁵⁵ dr. Botlik József történész, PhD (Budapest, GKNT-tag)

csendőrség és szürke egyenruhás fegyveres csoportok raboltak, fosztogattak, kegyetlenül kínozták, majd tömegével elhurcolták a magyarokat. Eközben a Székelyföldön, de másutt is magyarok százait gyilkolták le a legkegyetlenebb módon (Szárazajta, Csíkszentdomokos, Gyergyószentmiklós, stb.), vagy üldözték el a szülőföldjükről. Az utóbbi felfegyverzett alakulatok hivatalos elnevezése „Voluntari prentu Ardeal”, vagyis Önkéntesek Erdélyért, amely nem tévesztendő össze a Maniu-gárdával, amelyből – köztudattal ellentétben – csak alakulatként működött, és ugyancsak különös kegyetlenséggel hajtotta végre a magyarság elleni népiirtást. Ekkoriban hozták létre a Brassó város közelében fekvő Földvár községben a hírhedtté vált haláltábor, ahová sok ezer magyart hurcoltak, ahol iszonyú körülmények között sok százan pusztultak el.

A kárpátaljai magyarság vészkorszakáról külön nem szólunk. Egyrészt, mert a közvéleményben már ismert, azonban sajnos, hogy még mindig nem eléggé. S a jelenlegi konferenciának ugyancsak tárgya.

A trianoni ország-területen hónapokig tartott elhurcolásokat sem elemezzük, hiszen már az is köztudott, de sajnos, még nem a legáltalánosabban.

Ugyanakkor röviden szólunk kell Csonka-Bereg ekkori sajátos helyzetéről, amelyet az 1920. évi trianoni diktátum hagyott meg a szét-szabdalt Magyarországnak a történelmi Bereg vármegyéből. Beregszászon, 1989. november 19-én a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség által *A sztálinizmus kárpátaljai áldozatai* címmel rendezett emlékkonferencián Gyarmathy Zsigmond történész ismertette a Csonka-Bereg falvaiból történt elhurcolásokat. E térségben 1944. november 20-án hívták fel dobszóval a férfilakosságot „háromnapos kicsi munkára”. A kutató szerint Csonka-Beregből, illetve a szintén elfoglalt szomszédos három szatmári faluból (Tiszabecs, Uszka, Milota) mintegy 1200 férfit hurcoltak el szintén a kárpátaljai Szolyva átmeneti lágerébe, majd onnan a Szovjetunió távoli területeire.

Másfél hónappal az alább idézett szovjet–csehszlovák szerződés aláírása után a Magyarországot megszálló legfelsőbb szovjet katonai hatóságok tudtával kárpátaljai fegyveres erők megszegve a Moszkvában 1945. január 20-án kötött magyar fegyverszüneti egyezményt, Csonka-Beregben nyugatabbra akarták tolni az országhatárt a Szovjetunió

(Ukrajna) javára. A 2000-es évek elején az ezzel kapcsolatos okmányt, és abban a pontos időpontot e dolgozat szerzője találta meg a nyíregyházi levéltárban. Az eseményekről *Balogh István*, Szatmár vármegye főispánja 1945. szeptember 13-án, Mátészalkán keltezett havi jelentésében számolt be részletesen *Erdei Ferenc*nek, az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminiszterének.

A főispán felirata szerint a trianoni időkben a határszélre telepített ukrán (ruszin) telepesek, az ungvári egyetem hallgatói, a beregszászi és az ungvári tűzoltóság, továbbá rendőrök lefegyverezték a magyar honvéd határőrséget és a helyi rendőrséget. Ezt követően augusztus 16 és 28 között megszállva tartották Csonka-Bereg 18 községét, majd visszavonultak. „Mindenféle rémhírek keltek szárnyra az egész megye, sőt a Tiszántúlnak Debrecenig terjedő megszállásáig”. A betolakodott erők ingóságokban, gabonaneműekben és állatokban jelentős kárt okoztak. A megszállók eközben arról győzködték a lakosságot, hogy kérelmez-zék vidékük Ukrajnához való csatlakozását. Végül *Dálnoki Miklós Béla* miniszterelnök kormánya valóban magyarérzésű tagjainak sikerült elérnie, hogy a döntően szovjet irányítású budapesti Szövetséges Ellenőrző Bizottság angol és amerikai meghatalmazottainak a közbenjárására Csonka-Beregből kivonták a kárpátaljai fegyveres erőket.

A II. világháború végén területében részben helyreállították, és háborús győztesnek nyilvánították Csehszlovákiát. Ennek azonban ára volt: az 1945. június 29-én, Moszkvában aláírt szovjet–csehszlovák szerződés a Szovjetunióhoz csatolta Kárpátalját. Közben a Felvidéken (immár újra Cseh/Szlovákiában) élő magyarok megtizedeléséből 1944 december elejétől az NKVD és a SZMERS csapatai is alaposan kivették a részüket, amikor nagyszabású hajtóvadászatot indítottak a hadköteles férfiak ellen. Miközben Felvidék déli sávja a Bodroghöz északi felével és a Nagykapos környéki Ung-vidékkel együtt az 1938. november 2-i első bécsi döntéssel újraegyesült Magyarországgal, és nemzetközi jogilag még ekkor is, 1944 decemberében annak szerves részét alkotta. Ez az állapot csak az 1945. január 20-án Moszkvában aláírt magyar fegyverszüneti egyezmény megkötésével változott meg.

A Felvidék keleti tájairól való elhurcolásokról szóló első adatok *Dobos Ferenc* *Magyarok a történelem senkiföldjén. Málenkij robot a kelet-szlová-*

kiai Bodroghözben és Ungvidéken címmel, a budapesti *Regio* – Kisebbségi Szemle folyóirat 1992. évi 4. számában (110–129. old.) megjelent tanulmányából váltak ismertté. Az összesen áttekintett 51 településről – ezek közül 36 a Bodroghözben, 15 az Ungvidéken helyezkedett el – 1944. december 1 és 23 között 2444 hadköteles korú magyar férfit deportáltak. Először a viszonylag közel fekvő kárpátaljai Perecseny járási székhelyen felállított ún. átvevőhelyre terelték őket fegyveres kísérettel, ahonnan szintén gyalogosan vagy marhavagonokban szovjet lágerekbe kerültek. Közülük 876 fő odahalt, az elhurcoltak 36,0%-a.

Az újjraalakuló Csehszlovákiába kényszerített, akkor még mintegy 700–750 ezer fős felvidéki magyarságra néhány hónap múltán, 1945. április 5-ével kezdődően további pokoljárás következett. Közben az ideiglenes csehszlovák fővárossá nyilvánított magyarlakta Kassa városába két nappal korábban érkezett meg vonattal Moszkvából a másnap kinevezendő kormány. A Nemzeti Frontba tömörült liberális, baloldali és kommunista pártok vezetői 4-én itt alakították meg az ország új végrehajtó szervét *Edvard Beneš* köztársasági elnök közeli munkatársával, a cseh szociáldemokrata *Zdeněk Fierlinger* vezetésével. Az új kormány a hatalmat, hivatalos államelnöki dekrétummal vette át. Ugyanezen a napon, 4-én a szovjet Vörös Hadsereg bevonult Pozsonyba, amely Szlovákiában véget vetett a Tiso-féle szlovák rendszernek. Másnap, április 5-én Abaúj-Torna vármegye székházának erkélyéről az új vezetés kihirdette a kommunista *Klement Gottwald* által valójában már Moszkvában megfogalmazott és a londoni emigráns kabinet által is jóváhagyott ún. kassai kormányprogramot.

Az intézkedés fő célja a nemzetiségektől mentes, etnikailag egységes csehszlovák állam megteremtése volt. A kassai kormányzati célok V. fejezete kimondta a közigazgatás teljes megtisztítását a „megbízhatatlan” (magyar, német) elemektől. A nem szláv többségű községeket, járásokat viszont nem választott közigazgatási szervek, hanem kinevezett bizottságok – ezek vezetőit komiszároknak nevezték – alá rendelte. A VIII. fejezet a *kollektív bűnösség elve alapján* a nem szlovákokat, tehát a német és magyar kisebbséget megfosztotta csehszlovák állampolgárságuktól – kivéve közülük a csekély számú igazolt antifasisztát –, mert büntényt követtek el a köztársaság, a cseh és a szlovák nemzet,

a Szovjetunió ellen. Akiiket e bűncselekmény alapján vád alá helyeztek és elítéltek, a halálos ítélet esete kivételével, a köztársaság területéről örök időkre kiutasítják.

A kassai kormányprogram XI. fejezete az állampolgáraguktól megfosztott, majd kisebb részben elmenekült, döntően kegyetlenül elűzött 2,9 millió csehországi szudétanémet, 140 ezer felvidéki német (cipszerek stb.) és kb. 700–750 ezer magyar földtulajdonáról és gazdaságáról rendelkezett, s kimondta azok elkobzását és átadását a csehszlovák államnak. Ezeket a birtokokat belföldi szlovák telepésekkel, illetve külföldről „hazahívott” szlovákokkal kívánták betelepíteni. A XV. fejezetben elrendelték a német és a magyar iskolák azonnali bezárását, tanerőik és alkalmazottaik elbocsátását. Az intézkedés magyar viszonylatban mintegy 800 oktatási intézményt, és több mint 100 ezer magyar diákot érintett. Ezen kívül a különféle kulturális intézményekből is eltávolították a két nemzeti kisebbség azokban működő tagjait.

A kassai kormányprogram 1945. április 5-i kihirdetését követő hónapokban a népbíróságok kb. 39 000 magyart – elsősorban értelmiségit – ítélték el, és utasítottak ki Szlovákiából, mint háborús bűnöst. Emellett ártatlan magyarok ezrei a Szlovák Nemzeti Tanács 1945. május 15-én kelt 33. számú törvényerejű rendelete alapján kaptak súlyos büntetéseket, amely „a fasiszta bűnösök, a megszállók, az árulók és a kollaboránsok megbüntetéséről, s a népbíróság létesítéséről” intézkedett. Ezt követően június 19-én kelt a 16/1945. számú köztársasági elnöki dekrétum „a náci bűnösök, az árulók és segítőik megbüntetéséről, valamint a rendkívüli népbíróságokról”, amely a cseh országrészben volt hatályos, Szlovákiában ugyanakkor megmaradt az SZNT imént idézett 33. számú rendelete. Az utóbbi jogszabály a helyi népbíróságok létrehozását is lehetővé tette. A legfelsőbb, a pozsonyi Nemzeti Bíróság mellett összesen 77 járási népbíróság működött. Fél év alatt, 1945 végére az elítélt magyarok létszáma már meghaladta a 75 ezer főt. Közülük sok volt a földműves, akiket így fosztottak meg a földjüktől és más ingatlanaiktól. A Révkomáromi járásban a felnőtt magyar lakosság 30,8%-át, a Párkányiban 24,2%-át, a Dunaszerdahelyiben 23,4 %-át, az Ipolysági járásban 21%-át, hurcolták meg a népbíróságokon. A pozsonyi Nemzeti Bíróság és járási ítélőszékek összesen 38 244 büntető-

ügyben jártak el, ebből 1947. december 31-ig 27 838 ügyet (72,79%) fejeztek be. Az elítéltek nemzetisége: szlovák 28,49%, magyar 59,74%, német 10,53%, a többi egyéb. Tehát kétszer annyi felvidéki magyar ellen indítottak eljárást, mint szlovákkal szemben. „A hírhedt politikai rendőrség, az NB II. tagjai rengeteg magyart hurcoltak el, s a kihallgatáskor csaknem agyonverték őket.” A magyar leventemozgalom számos volt fiatal tagját azzal a váddal állították bíróság elé, hogy „önként” támogatták Nagy-Magyarország feltámasztását és további „csehszlovák” (felvidéki) területek Magyarországhoz csatolását.³⁵⁶

A felvidéki magyarság sorsa ügyében *gróf Esterházy János*, az első bécsi döntés után Szlovákiában maradt magyarság vezetője, 1945. április 20-án kihallgatásra jelentkezett *Gustáv Husáknál*, Szlovákia Kommunista Pártja alelnökénél, aki azonnal letartóztatta. Annak ellenére, két nappal korábban a szovjet NKVD tizenkét napi fogva tartás után, bizonyítékok hiányában Esterházyt szabadon engedte. Husák a grófot újra átadta a szovjet szerveknek, akik június 29-én a Szovjetunióba hurcolták. Esterházy Jánost egy év múlva, 1946. június 24-én „a magyar fasiszta párthoz való tartozásáért” tízévi kényszermunkával büntették, és a Gulágra hurcolták. Később, 1947. november 16-án Csehszlovákiában a távollétében koholt vádakkal – a köztársaság szétverése, a fasizmus kiszolgálása – halálra ítélték. Ezért 1949. április 20-án hazaszállították a Szovjetunióból, és Klement Gottwald köztársasági elnök július 2-án a büntetését kegyelemből életfogytiglanra változtatta. 1957-ben a morvaországi Mirov börtönében halt meg.

Közben a Felvidéken a Szlovák Nemzeti Tanács, az SZNT hajtotta végre a kassai kormányprogramot, amelyet számos magyarelles megnyilvánulás és erőszakos cselekmény kísért. Amikor a szlovák lakosság tudomást szerzett a kormány cselekvési tervéről, azt érezte, hogy ezen túl azt tehet a magyarokkal, amit csak akar. Tömegesen önkényeskedtek a nemzetiség tagjaival szemben, a durvaság és az embertelenség mindennapos jelenséggé vált. Sok helyütt az utcákon ütlegettek a magyarokat, kapualjakba szorított férfiak és nők fejét nyírták

³⁵⁶ BOTLIK József: Drúzsba kötve. [Csehszlovákia.] In. Tábornszemle. Szerk. Juhász György, Domonkos László. Budapest, 2017. 36. o. (RETÖRKI KÖNYVEK 25.).

kopaszra, mert magyarok voltak. Még többjüknek távozniuk kellett a lakhelyükről, internáló táborba hurcolták őket, sőt ezeket mindenüktől megfosztva, katonai segédlettel az államhatáron az országból is elűldözték. Ugyancsak ezek hagyták el kényszerűen az újra Csehszlovákiához rendelt felvidéki szülőföldjüket, százak csónakokon, hevenyészett lélekvesztőkön, miközben a partról a csehszlovák határőrök úgy lövöldöztek rájuk, mint a vadállatokra szokás. A menekülők közül sokan később, a téli hónapokban a jeges, zajló Dunában lelték halálukat. Több helyen a temetőikben olajfestékkal kenték át a sírok magyar feliratait, mert a föld magyar volta mellett tanúskodtak.

A gyűlöletkeltés egyre riasztóbb méreteket öltött. Az akkor döntően magyarok által Kassa utcáin 1945 novemberében ilyen feliratokat lehetett olvasni: „Kto chce vidieť barbara, / nech si pozrie Maďara.” Vagyis: „Aki barbárt akar látni, nézzen a magyarra”.³⁵⁷ Eközben a szlovák sajtó és a rádió már 1945 tavaszától a magyarokkal és a németekkel való történelmi leszámolás lázában tobzódott. A csehszlovák katonai és polgári hatóságok tudatos tervezéssel olyan közhangulatot idéztek elő, a felvidéki magyarok tömegesen kezdték elhagyni szülőföldjüket, és Magyarországra menekülni.

Gyakorlatilag minden hivatalos helyiségben – vasútállomások, várótermek, üzletek, egészségügyi intézmények, valamint a nyilvános helyeken – a következő táblát is kifüggesztették, mint a létrejövő nemzetállam jelszavát: „Na Slovensku po slovenský!”, vagyis „Szlovákiában szlovákul!” Kitervelői nyilván azt akarták elérni, hogy az utca nyelve szlovák legyen. A házfalakon, a kapukon, a kerítéseken a következő féltelmet keltő felirat jelent meg: „Maďari za Dunaj!”, azaz „Magyarok a Duna mögé!”, amely a tömeges Magyarországra való kitelepítést jelentette. A felvidéki magyarok üldözöttekké váltak ezredéves, ősi szülőföldjükön, a pusztá létükért és megmaradásukért küzdöttek. A „művelt” Nyugat hallgatott, a Kelet pedig ujjongott. Sajnos, nincs terünk részletezni a mintegy 100 ezer magyar 1946 november és 1947 február közötti Csehszlovákia felől való különösen kegyetlen deportálását derm-

³⁵⁷ FÁBRY Zoltán: A vádlott megszólal (A cseh és szlovák értelmiség címére.) Pozsony/Bratislava, 1992. 80. o.

esztő hidegben és iszonyú körülmények között. Miként az ún. lakosságcsere egyezményel Magyarországra áttelepített több mint 68 ezer magyar, és Csehszlovákiából 1945 elejétől 1949 közepéig a megtorlások elől az anyaországba menekült kb. 200 ezer magyar sorsával sem tudunk terjedelmi okok miatt foglalkozni.

Különös célpontnak számított a magyar értelmiség, elsősorban azok, akik valamilyen közéleti és magyarságmegtartó szerepet vállaltak az 1938. november 2-i első bécsi döntés során a Magyarországgal újraegyesült Felvidéken. Sajnos, ma már nem közismert, hogy a hazatért felvidéki területek országgyűlési képviselőre Magyarország Kormányzója, *Horthy Miklós* felsőházi tagokat nevezett ki, illetve a mindenkori miniszterelnökök képviselőket hívtak be a magyar törvényhozásba. Itt kell megjegyezni, hogy a bécsi döntéskor kijelölt területet, Cseh-Szlovákia déli magyarlakta sávját nevezték már csak Felvidéknek, amely a csallóközi Somorja és az ugocsai (kárpátaljai) Feketeardó községek között, több mint 800 km hosszan húzódott. (Kiterjedése a határkiigazítások után 12 109 km², 1 millió 41 ezer lakossal, közülük 83,7% magyar, 12,9% szlovák, 2,0% rutén/ruszin volt. Csak megjegyezzük: a fenti népességi adatok önmagukban is bizonyítják, hogy az első bécsi döntés valódi tényeken, az igazságos megoldáson nyugodott. Néprajzi, nyelvi és területi szempontból ugyanis néhány rövid szakasz kivételével, feddhetetlen és megtámadhatatlan új államhatárt vont meg a két ország között, amelynek túlnyomó részét (93%-át!) nem a Cseh-Szlovákiára vonatkozó bécsi döntés alapján ítélték meg Magyarországnak, hanem a cseh-szlovák kormány saját ajánlatára! Mindeközben az is cáfolhatatlan tény, hogy a bécsi döntőbíráskodás a nemzetiségi elv alapján történt határkiigazítás feddhetetlen és igazságos ítélete volt.

A Felsőház felvidéki tagjai

A Felvidék volt szlovákiai területsávjáról a Csallóköztől az Ung-vidéki Nagykaposig, Horthy Miklós kormányzó az első bécsi döntés után fél évvel összesen 20 felsőházi tagot nevezett ki az 1939. június 10-ére összehívott Magyar Országgyűlésbe. Közülük egyesek az 1944 decembe-

rében a Sopronba települt, és a számában megfogyatkozott törvényhozáásban 1945. március 29-ig tevékenykedtek, Ekkor a közeledő szovjet Vörös Hadsereg elől a Német Birodalomba menekültek a minisztériumi, felsőházi és képviselőházi különvonattal. A felsőháziak közül csak azokról szólunk, akik a csehszlovákiai magyarüldözés, a Beneš-dekrétumok, a szovjet hadsereg, vagy magyarországi megtorlás áldozatai voltak, vagy Nyugatra menekültek. Mindezek a 20 felsőházi tag a közül 16 személyiséget érintettek.

Bauernébl Szilárd (1895–1991) sörgyári igazgató, Kassa. – A megszálló szovjet csapatok elől 1944–1945 fordulóján a Német Birodalomba menekült, majd a háború után Ausztriában telepedett le.

Bubnics Mihály (1877–1945), rozsnyói római katolikus püspök. Főpásztori székhelye, Rozsnyó megyei jogú város (Gömör és Kishont közigazgatásilag egyelőre egyesített /k. e. e./ vm.). – A döntően magyarok által lakott települést 1945. január 23-án foglalta el a Vörös Hadsereg. A betegeskedő idős főpapot rendszeresen zaklatták, és teljesen elszigetelték a híveitől. Minden bizonnyal ez is hozzájárult ahhoz, hogy egy hónap múlva, február 22-én, 68 éves korában elhunyt.

Fodor Jenő (1882–1961) földbirtokos, Abafalva (Gömör és Kishont k. e. e. vm.). – A Beneš-dekrétumok alapján 1945-ben a birtokát elkobozták, vagyonából kifosztották, ezért Magyarországra menekült, és Budapest közelében telepedett le.³⁵⁸

Gerinczy Pál dr., László atya (1906–1965), a jászói premontrei kanonokrend prépost-prelátusa, Jászóvár (Abaúj-Torna vm.). – A felvidéki magyarság üldözése és az egyházellenesség miatt 1946-ban lemondott tisztségeiről, és hazatért szülőföldjére. Az újra román fennhatóság alá került Partiumban, mint váradhegyfoki prépost szolgált. Kraszna községben (Szilágy megye) hunyt el 59 éves korában.

Ghyczy János Elemér (1870–1945) földbirtokos, Szentmihálypuszta (vagy Pusztaszentmihály, Kisigmánd, Komárom vm.) – A közismert felsőházi tagnak a II. világháború végén, 75 éves korában nyoma veszett. Később a magyarországi hatóságok eltűntnek nyilvánították.

³⁵⁸ Fodor Jenő 1942.februárjáig volt a Felsőház tagja, amikor lemondott, mert meghívták a Képviselőházba, ahol folytatta törvényhozó munkáját.

A Nagyigmánd melletti Ghyczy-pusztán lévő birtokát elkobozták, a vadászkastélyát pedig államosították.

Hisnyay-Heinzelmann Béla dr. (1881–1960), földbirtokos, Lice (Gömör és Kishont vm.) – Az általános csehszlovákiai magyarüldözés idején a Beneš-dekrétumok alapján 1945-ben föld- és erdőbirtokát elkobozták, vagyonából kifosztották, ezért az anyaországba menekült. Balassagyarmat közelében, Szügy községben telepedett le (Nógrád vm.), ahol két nappal a 79. születésnapja után hunyt el.

Kállay Endre dr. (1882–1945) királyi közjegyző, [Rév]Komárom törvényhatósági jogú szabad királyi város. – A neves felsőházi tagot a nyilas hatalom átvétel után letartóztatta, és hetekig a Monostori várerődben fogva tartotta, mert 1944. október 16-án nem volt hajlandó megjelenni a Budai Várban Szálasi Ferenc miniszterelnöki beiktatásán. A közeledő Vörös Hadsereg elől 1945 kora tavaszán Csala Miklós nyugállományú magyar királyi folyamőrkapitány irányításával a [rév]komáromi dunai kikötőben egy hajóvontát állítottak össze. Ezen több menekülő család is meghúzódott, köztük a tiszttársaival együtt Kállay Endre háza népe is. A vízi jármű március végén indult útnak a Dunán felfelé Németország irányába, amikor több mint száz km út megtétele után már Ostmark tartományban az alsó-ausztriai Hainburg (ősi magyar neve Hunvár, vagyis „Hunok vára”) város közelében április 2-án megtámadta egy szovjet vadászpilóta. Az I-16 típusú Rata (ezt a nevet, „Patkány”, az 1936–1939. évi spanyol polgárháborúban kapta) mélyrepülésben több géppuska sorozattal végigverte a hajóvontát, és eközben a fedélzeten a fekvő helyzetben lévő Kállay Endrét a lövedékek szinte kettészelték. A többi sebesülttel együtt a hunvári kórházba szállították, ahol meghalt, és további két matróz is. A szovjet vadászgép ugyanekkor a Hainburgba bevezető Pozsonyi úton (Pressburger Reichsstrasse) Magyarországról menekülő lakosok (főleg asszonyok, gyerekek) csoportjára is géppuskasorozatokat zúdított. Közülük és a hajóvontáról összesen hatvanan haltak meg, akiket a hunvári temetőben közös sírba temettek.

Kukorelly György dr., királyi közjegyző, Érsekújvár megyei város (Nyitra és Pozsony k. e. e. vm.). – Kinevezésétől 1944. április 26-ától október 27-i felmentéséig nemcsak az előbbi vármegye, hanem szom-

szédos Bars és Hont k. e. e. vm. főispánja is volt. Beiktatása után a közjegyzői működését hivatalosan megszüntette. Miután 1944. december 20-án a szovjet Vörös Hadsereg elfoglalta egyik székhelyét, a csaknem színmagyar Léva megyei várost, Kukorelly György a várható számonkérés elől Németországba menekült, majd Franciaországban telepedett le, és ott is halt meg.

Kuthy Géza dr., ügyvéd, Galánta (Nyitra és Pozsony k. e. e. vm.). – Közel két évtizedig a galántai *Hanza* Szövetkezeti Áruközpont igazgatósági elnöke. A gazdasági vállalkozást 1945-ben, a Beneš-dekrétumok alapján, mert úgymond a két világháború közötti csehszlovák korszakban az „elmagyarítás eszköze” volt, ezért „nemzeti gondnokság” alá helyezték. Ez azt jelentette, hogy az állam minden tartozékával (üzletek, árukészletek, kisüzemek stb.) együtt elkobozta. Az áruközpont legfelsőbb vezetőit – köztük Kuthy Gézát is – „háborús bűnösökké” nyilvánították. A várható csehszlovák népbírószági eljárás elől Magyarországra menekültek, Kuthy Géza Pestújhelyen telepedett le. Később a Központi Parasztszövetkezet igazgatója lett, majd belépett a jeles értelmiségieket tömörítő Magyar Testvéri Közösségbe. A társaság ellen 1947 elején koholt vádakkal pert indítottak, amelynek fő célja, hogy a kiépülő kommunista diktatúrának, egyben a Magyar Kommunista Párt legnagyobb politikai ellenfelének a Független Kisgazdapártnak felszámolása volt. Összesen 228 személyt fogtak perbe, közöttük Kuthy Gézát a Népbírószág Országos Tanácsa 1948. március 3-án szervezkedésért hat hónapig tartó börtönre ítélte, amit le is töltött.

Madarász István dr., kassai római katolikus püspök, Kassa törvényhatósági jogú szabad királyi város (Abaúj-Torna vm.). – Amikor a szovjet Vörös Hadsereg 1945. január 19-én elfoglalta a települést, a kommunista Szlovák Nemzeti Tanácsnak (SZNT) ez lett az ideiglenes székhelye. Elnöksége február 27-én adta ki 4/1945. számú rendeletét. Ez több mint egy hónappal korábban, mint a Beneš-dekrétumok, kimondta a németek, a magyarok, valamint a szlovák nemzet árulói és ellenségei mezőgazdasági vagyonának az elkobzását és haladéktalan szétoztását. Ezzel indult el az általános magyarüldözés, de már az előbbi napon elsőként a kommunista hatóságok az egyébként szlovák származású Madarász István püspököt a magyar papokkal arra

kényszerítették, hogy eltávozzanak a kassai székhelyükről. A főpásztor a volt a trianoni államhatár mögé, a Gönc mezővároska közelében fekvő Hejce községben (mindkettő Abaúj-Torna vm.) álló püspöki kastélyba menekült. Egyházmegyéjétől megfosztva, ezután az újjáalakított Csehszlovákiából, a Felvidékről kiutasított magyar popok számára új lelkészsképeket szervezett.

Majthényi József Ágost Kristóf báró, dr. (1883–1959) nyugalmazott alispán, földbirtokos, Érsekújvár (Nyitra és Pozsony k. e. e. vm.). – A Beneš-dekrétumok alapján földbirtokát és vagyonát elkobozták. A teljes jog-és kifosztás ellenére a feleségével, Szent-Ivány Lilivel (1905–1977) együtt a Felvidéken, Érsekújváron maradtak.³⁵⁹

Majthényi László Antal Ottmár báró (1890–1960), földbirtokos, Léva megyei város (Bars és Hont k. e. e. vm.). – A Felvidék egyik legősibb nemesi családjából, a Divék nemzetségből származott. A Beneš-dekrétumok alapján 1945-ben, szintén elkobozták a felvidéki földbirtokait, ingó és ingatlan vagyonát. Emiatt Magyarországra menekült, ahol feltehetően 1947–1948-ban bíróság elé állították, mert neve szerepelt a következő jegyzéken: „Kimutatás a Budapesti Országos Börtönben büntetésüket töltő politikus elítéltekről, 1952. február 8.” Majthényi László. „Törzskönyvi száma: 1993. Büntény: 1946. VII. [törvénycikk a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről.] Büntetés: 10 év. Szabadul: 1958. november 22.”³⁶⁰ Ezt követően közel két év múltán elhunyt.

Révay István gróf (1899–1989), földbirtokos, Tajnasári (Bars és Hont k. e. e. vm.). – Miután 1944. december 20-án Léva városát és környékét elfoglalta a szovjet Vörös Hadsereg, minden kapcsolata megszakadt a szülőföldjével. A Beneš-dekrétumok alapján 1945-ben, Tajnasári községben elkobozták a birtokait és családi vagyonát. Eközben, 1945 és 1949 között, a trianoni Magyarországon jelentős szerepet vállalt a Cseh-

³⁵⁹ BOTLIK József: Nemzetünket szolgálták. A visszacsatolt területek felsőházi és képviselőházi tagjai a Magyar Országgyűlésben. (1938–1944). Budapest, 2020. Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, 75–98. o.

³⁶⁰ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. 2. 1. – XII. tétel. Szám nélkül. 1951. 02. 08. (Elítéltek börtönjegyzéke.)

szlovákiából elüldözött, illetve elmenekült magyarok, majd a magyar–csehszlovák lakosságcsere egyezményrel áttelepített magyarok ezreinek a megsegítésében. A kommunista hatalomátvétel után 1949-ben Nyugatra menekült, és csatlakozott a New York-i Magyar Nemzeti Bizottmányhoz (MNB). Az USA-ba azonban csak feltehetően 1955-ben költözött. Később, 1967-ben, Ausztriában telepedett le Bécs közelében. Továbbra is részt vett az MNB munkájában, közben történészként, demográfusként, újságíróként is a nyugati magyar emigráció jeles tagjaként tartották számon, aki számos írásában elemezte a Kárpát-medencében idegen elnyomás alatt élő, elszakított magyarság helyzetét.

Szüllő Géza dr. (1872–1957), magyar királyi titkos tanácsos, császári és királyi kamarás, földbirtokos, Bacsfa (Nyitra és Pozsony k. e. e. vm.). – A Beneš-dekrétumok 1945-ben őt is megfosztották állampolgárságától, elkobozták földbirtokát és vagyonát. Emiatt 72 éves korában Budapestről nem tért vissza a Felvidékre, hanem Kisfalud községben (Sopron vm.) telepedett le, ahol visszavonultságban élt.

Thuránszky László dr., vitéz (1892–1955), miniszterelnökségi államtitkár, Sátoraljaújhely megyei város (Zemplén vm.). – A Tokaj-hegylajai borvidék északi szélén, Kistoronya faluban lévő szőlőbirtokát a Beneš-dekrétumok alapján 1945-ben elkobozták és államosították. Sátoraljaújhelyen álló nagy lakóházát előbb a megszálló szovjet Vörös Hadsereg foglalta le és használta, majd hatóságilag helyi lakosoknak a birtokába adták. Egy év múltán, 1946 derekán egy jogszabály minden III., vagy afeletti fizetési osztálybeli személyt „hivatalból, vagyis központi intézkedéssel háborús bűnösnek nyilvánított, akiknek megvonták a nyugdíját. Emiatt Thuránszky László minden jövedelem nélkül maradt. Élete végéig egy budapesti bérházban élt igen szerény körülmények között, és alkalmi munkákkal tartotta fenn családját. Egyik jövedelme a bérház központi fűtését szolgáló kazánház üzemeltetése volt a szén beszerzésétől az égéshulladék eltávolításáig. Amikor 1951. június 17-én megjelent a Belügyminisztérium közleménye „a volt kizsákmányolók” Budapestről történő kényszer-kitelepítéséről, a volt felsőházi tagot nem érintette „az osztályidegenek” eltávolítása. Ennek oka – a lánya, Vermesné Thuránszky Erzsébet személyes közlése szerint –, hogy „jó viszonyban volt a házfelügyelővel”.

Tost Barnabás, bányavölgyi (1876–1951), pápai prelátus, prépost-kanonok, Kassa. – Az újjáalakuló csehszlovák hatóságok 1945 tavaszától lehetetlenné tették papi szolgálatát, és rendszeresen zaklatták. Emiatt júniusban a trianoni határ túloldalára, a Hejce községben álló kassai püspöki kastélyba menekült. A következő évben, 1946-ban hivatalosan kiutasították Csehszlovákiából. Később, 1948. augusztus 12-én a Szentszék a Kassai Egyházmegye trianoni Magyarországon maradt része káptalani helynökévé és a Rozsnyói Egyházmegye ugyancsak itteni területe apostoli kormányzójává nevezte ki. Tost Barnabás haláláig 15 megrongálódott templomot állíttatott helyre.³⁶¹

A Képviselőház felvidéki tagjai

A mindenkori miniszterelnökök által behívott 21 országgyűlési képviselő 1938. december 5-étől, közülük egyesek 1944 decemberétől már a Sopronba települt, törvényhozásban működtek 1945. március 29-ig. Ekkor a közeledő szovjet Vörös Hadsereg elől a Német Birodalomba menekültek a minisztériumi, felsőházi és képviselőházi különvonattal. A 21 képviselőből 14 honatyát sújtottak a Beneš-dekrétumok és a megtorlás.

Füssy Kálmán, nemes (1878–1959), szekeres gazda, volt „csizmás prágai szenátor”, [Rév]Komárom. – Háborús bűnösként felkerült a budapesti Ideiglenes Nemzeti Kormány által 1945 május elején közreadott hivatalos névjegyzékre. Őt is azzal vádolták, hogy „vezetőtevékenységükkel a nyilas (fasiszta) mozgalomnak segítséget nyújtottak, a háború fokozottabb mértékben való folytatását előmozdították.” Füssy egy idő után kilépett az Imrédy-féle tömörülésből, és a Nyilas-keresztes Párt tagja lett. Az újjáalakuló Csehszlovákiában 1945. április 18-án letartóztatták, és vizsgálati fogságba vetették. A Komáromi [Révkomáromi] Járási Bíróság 1946. március 8-án hozott 153/45. számú magyar nyelvű, több helyen nyelvi hibásan fogalmazott, és azonnal jogerős ítéletében 20 évi szabadságvesztéssel (ebből 5 évi fogház, 15 évi munkatábor) sújtották. Mellékbüntetése: állampolgári jogai 20 évi

³⁶¹ BOTLIK J., 2020. 104–106., 109–115. o.

„vesztésére”, valamint minden ingó és ingatlan vagyonának elkobzására ítélték. „A köztársaság (sic!) és a szlovák nép nevében!” hozott bírói döntés az 1945. augusztus 2-án kiadott 33/1945. számú, Eduard Beneš által kiadott államelnöki dekrétumra hivatkozott, amely a csehszlovákiai magyarokat (és németeket) megfosztotta állampolgárságuktól, és kollektívan háborús bűnösnek nyilvánította mindkét népcsoportot.

Az ítélet indoklása szerint Füssy Kálmán a következőkben volt bűnös. „A vádlott árulást köve[te]tt el a Csehszlovákia ellen, mert mint jelentékeny politikai egyén együtt működött pártoknan, (sic!) melyeknek tagja volt, és [a] Délszlovákiai részek elszakításával és hozzákapcsolásában az anyaországhoz részt vett. A vádlott árulást követett el a demokratikusan gondolkozó magyarokkal szemben is, mert ezek nem [a]kartak hadilábon (tudniillik: harcban – B. J.) állni [a] SSSR.-el [Szovjetunióval]. A vádlott nem vonta le a következtetést ezen pártok működéséből, melyeknek tagja volt, nem lépett ki nem mondott le a mandátus[m]áról (sic!), hanem megmaradt ezen pártok működésében Csehszlovákia szétbomlásánál és a háború kimondás és a háború vezetésénél SSSR.ellen.” (sic!)

Füssy Kálmán az ítélet kihirdetése után is börtönben maradt, ahonnan 1948 nyár elején egy Ipoly mentén működő üzembe vitték munkára, ahol az egyik őrt előre lefizették, ezért meg tudott szökni. Az államhatárt képező folyón ekkor igen alacsony volt a vízállás, amelyen át tudott kelni, ahol a magyar oldalon a fia, Füssy Árpád (1922–1988) várta, aki nemrégén, május 2-án szabadult a szovjet hadifogságból. Füssy Kálmán és fia Tata városába (Komárom vm.) utaztak, ahol akkor már ott élt a felesége és egyik lánya. Füssy ekkor már 70 éves volt, és megélhetéséhez a közeli Kisigmánd községben két haszonbérelő társsal 91 hold földön gabonaféléket termesztettek. A helyi begyűjtő feljelentette őket, hogy nem teljesítették a beszolgáltatási kötelezettséget, az előírtnál jóval kevesebbet adtak le, ehelyett a jó termést hozott dinnye szállításával és eladásával foglalkoztak. A közellátás érdekét veszélyeztető bűntett miatt a bérleményen ténylegesen gazdálkodó Füssy Kálmánt 1948. szeptember 25-én letartóztatták, és a Győri Uzsorabíróság négy hónapi fogházbüntetésre ítélte. A három vádlott és védőik semmisségi panaszt nyújtottak be. Mivel a gabona beszolgáltatásának kötelezettségét a vádlottak időközben jelentősen túlteljesítették, a Győri

Ítéltábla az uzsorabíróság végzését 1948. december 7-én kiadott ítéletében megsemmisítette, és a terhelteket felmentette. A törvényszék Füßy Kálmán fogházbüntetését két hónapra leszállította azzal, hogy azt a szeptember 25. napjától elszenvedett előzetes letartóztatással kitöltöttnek vette, és elrendelte azonnali szabadlábra helyezését.

Giller János dr. (1886–1956), ügyvéd, fölbirtokos, Losonc megyei város (Nógrád vm.) – A felvidéki magyarság elleni koholt perek áradatában, mint „háborús bűnöst” a csehszlovák hatóságok 1945-ben letartóztatták, majd tízévi börtönre ítélték, és a vagyonát elkobozták. A járási székhely Korpona városában felállított munkatáborba zárták, ahonnan feltehetően 1947-ben sikerült megszöknie. Magyarországra menekült és Budapesten telepedett le.

Holota János dr. (1890–1958), közigazgatási tisztviselő, ügyvéd, politikus, Érsekújvár megyei város (Nyitra és Pozsony k. e. e. vm.). – Az újjáalakult Csehszlovákia hatóságai 1945 tavaszán Holota Jánost, mint úgynevezett „magyar együttműködőt” a távollétében elítélték, a vagyonát elkobozták, ezért Budapesten maradt. Miután szülővárosával, Érsekújvárral a kapcsolatai kényszerűen megszakadtak, 1945 és 1949 között jelentős szerepet vállalt a Csehszlovákiából elűldözött, illetve elmenekült, majd a magyar–csehszlovák lakosságcsere egyezmény alapján Magyarországra áttelepített magyarok ezreinek megsegítésében, a Szlovákiából Menekült Demokrata Magyarok Tanácsa keretében, amelyet huszonhat üldözött személy – köztük Holota János – alapított. (A testület neve kezdetben Felvidéki Menekült Magyarok Nemzeti Tanácsa volt.) A kommunista diktatúra, a Rákosi-rendszer kiépülése után a hatóságok mint osztályidegent, Holota Jánost is ki akarták telepíteni Budapestről, ezért 1950 augusztusában – 60 éves volt ekkor – kivándorolt a dél-amerikai Chilébe, ahol két leánya 1948-tól már ott lakott. Később Chiléből bekapcsolódott az 1947 novemberében New Yorkban megalakult Magyar Nemzeti Bizottmány munkájába. A fővárosban, Santiago de Chilében hunyt el 68 éves korában.³⁶²

³⁶² BOTLIK J., 2020. 312–317., 321–323. o.

Király József (1897–1960) római katolikus esperes, Csicsó (Komárom vm.). – A Szálasi-féle hatalomátvétel után, 1944. október 17-én nyilasok letartóztatták és tíz napig [Rév]Komáromban, a Csillag-erődben fogva tartották, majd szabadon engedték. Három hét múlva, november 16-án a Gestapo „kommunista tevékenység gyanújával” újra őrizetbe vette, ekkor a szintén [dél-]komáromi Monostori erődbe zárták. A németországi Dachauban működő koncentrációs táborba irányított menetből útközben, december 29-én sikerült megszöknie. Győrben báró altorjai Apor Vilmos (1892–1945) püspök bújtatta a Püspökvár pincéjében más üldözöttekkel együtt.³⁶³ A főpásztor Király Józsefet Rábaszentmihályra (Győr, Moson és Pozsony k. e. e. vm.) helyezte ki ideiglenes lelkésznek, aki onnan 1945 tavaszán tért haza csallóközi plébániájára, Csicsóra. Az általánossá vált csehszlovákiai magyarüldözés miatt hamarosan Pozsonyban, a ferences kolostorban húzódott meg. Amikor elhagyta a rendházat, letartóztatták és a Pozsonyszentgyörgyön felállított internálótáborban másfél hónapig raboskodott. A csehszlovák hatóságok később, 1948. június 18-án Magyarországra toloncolták. Az 1950-es években Budapest-Ferencvárosban kisegítő lelkészként szolgált. Nagy szegénységben halt meg, Pomáz község (Pest megye) temetőjében helyezték örök nyugalomra.

Koczor Gyula (1890–1958) nyugalmazott főispán, iparos és gazdálkodó, [Rév]Komárom. – Az 1945. április 5-i kassai kormányprogram, majd a Beneš-dekrétumok rendelkezései alapján megfosztották a vagyonától. Emellett hatósági meghurcolásban is volt része, ezért Magyarországra menekült. Az ő neve is megtalálható az 1946. augusztus első napján keltezett ún. Bővített III. Kimutatásban, amelyet a háborús bűnösökről állítottak össze az 1945. január 20-án, Moszkvában aláíratott magyar fegyverszüneti egyezmény 14. §-ának rendelkezésére. A nyilvántartáshoz csatolt jegyzék címe: „A [Törvényhozók] Nemzeti Szövetség[e] eddig még nem szerepelt képviselőházi tagjai”. A Koczor Gyula ellen folytatott bírósági eljárásról nem találtunk levél-

³⁶³ Apor Vilmos püspök öt, miközben védelmezte a nála oltalmat kapott kb. kétszáz menekültet, 1945. március 30-án, nagypénteken egy orosz katona legyilkolta.

tári forrásokat. Súlyos betegségben, Leányvár községben (Komárom megye) hunyt el életének 56. évében.

Pajor Miklós dr. (1884–1956), ügyvéd, Abaúj-Torna vármegye tiszteletbeli főügyésze, Kassa. – Az országgyűlést 1944. november végén követte Sopronba, ahonnana közeledő szovjet Vörös Hadsereg elől a minisztériumi, felsőházi és képviselői különvonattal 1945. március 29-én Nyugatra menekült. Képviselőtársaival együtt április 16-án érkezett meg a kelet-bajorországi Jandelsbrunn vasútállomására, ahol Sigmond János (1893–1946) észak-erdélyi felsőházi tag (Beszterce város), református lelkész, esperes a sorstársainak szabadtéri istentiszteletet tartott. Az nem ismeretes, hogy a hatóságok Pajor Miklóst másnap melyik környékbeli településen szállásolták el. Később, július 15-én azonban nemcsak egyik alapítója volt a németországi magyar menekültek összefogására Wollabergben létrehozott *Magyar intézőbizottság* elnevezésű szervezetnek, hanem a héttagú vezetőség tagjává is választották. Azt nem tudni, hogy Bajorországból visszatért-e az újra Csehszlovákiához rendelt Felvidékre, korábbi lakhelyére, Kassára. Azt sem ismerjük, mikor került a trianoni Magyarországra. Az viszont tény, hogy Budapesten hunyt el 72 éves korában.

Papp Mihály (1883–1956) gazdálkodó, Nagykapos. (Ung vm.). – Az ő neve is felkerült a magyar Ideiglenes Nemzeti Kormány által 1945. május elején a sajtóban közreadott háborús bűnösök második hivatalos jegyzékére. Ebben összesen 170 személyt vádoltak azzal, hogy „vezetőtevékenységükkel a nyilas (fasiszta) mozgalomnak segítséget nyújtottak, a háború fokozottabb mértékben való folytatását előmozdították.” Papp Mihály azonban a Felvidéken, a szülőföldjén maradt. A csehszlovák hatóságok 1945 után, korábbi magyarországi politikai szerepvállalása miatt letartóztatták, és egy ideig fogságban tartották. A pozsonyi belügyi hivatalban dolgozó leendő veje közbenjárására azonban szabadon engedték. A nagykaposi mezőgazdasági termelőszövetkezetbe, a JRD-be³⁶⁴ annak megalakulása után, 1950-ben lépett be, amikor a földbirtokát is be kellett adnia. A szövetkezetben a haláláig dolgozott, szív-

³⁶⁴ JRD = Jednotné Roľnícke Družstvo, magyarul: EFSZ vagy ETSZ, Egységes Földműves, illetve Termelő Szövetkezet

infarktusbán Nagykáposon hunyt el, életének 74. évében. Gyermekei, Mihály, Gyula és Júlia a családjukkal együtt Kassára költöztek, hogy kitérjenek a nagykáposi helyi hatóságok zaklatásai elől, amely édesapjuk volt magyar országgyűlési képviselősege miatt érte őket. Fia, Papp Gyula likőrüzemét államosították, ahol munkásként dolgozott tovább.

Pintér Béla (1892–1976) kispáza, Udvard (Nyitra és Pozsony k. e. e. vm.). – A magyar Ideiglenes Nemzeti Kormány által 1945 május elején közreadott háborús bűnösök második hivatalos jegyzékére Pintér Béla neve is felkerült azzal a minősítéssel, hogy „vezetőtevékenységükkel a nyilas (fasiszta) mozgalomnak segítséget nyújtottak, a háború fokozottabb mértékben való folytatását előmozdították.” Pintér Béla ugyanis a magyarországi kormányzó erő, a Magyar Élet Pártja (MÉP) soraiból átlépett a Nyilaskeresztes Pártba. Szülőfalujában, Udvardon, 1945 március utolsó napjaiban vonult át a szovjet Vörös Hadsereg, és a volt magyar országgyűlési képviselő a várható megtorlás miatt Magyarországra szökött, ahol bujdosásra kényszerült. A következő három évben két alkalommal sikerült a magyar–csehszlovák határon keresztül titokban hazatérnie. Közben Pintér Béla távollétében, az 1946. augusztus első napján tartott tárgyaláson az Ógyallai Járási Bíróság a Szlovák Nemzeti Tanács (SNR, Slovenská národná rada) 104/1945., valamint 64/1946. számú jogszabályai alapján hozott 153/134-1946. számú határozatában kimondta: Vojtech (sic!) Pintér „a szlovák nemzet és a Csehszlovák Köztársaság árulója és ellensége”. A szlovák nyelvű eredetiben: 'zradcu a nepriateľa slovenskohé národa a Československej republiky'. Az okiraton a bíróság székhelye Stara Ďala, vagyis Ógyalla, amely ekkor is magyar többségű mezőváros volt.³⁶⁵ A fenti határozat azt jelentette, hogy Pintér Béla Ondrohó-pusztán elterülő birtokára is, a Beneš-dekrétumok alapján hatósági jogkörrel felruházott nemzeti gondnokot jelöltek ki.³⁶⁶

³⁶⁵ Ógyalla települést a szlovákosítás jegyében 1948-ban átnevezték, Hurbánovó lett. Új nevét Jozef Miloslav Hurban (1817–1888) tót politikusról kapta, aki 1848 őszén a Habsburg-ház támogatásával szabadsapatot szervezett a magyar szabadságharc ellen.

³⁶⁶ Pintér Béla Udvardról, 1940-ben a családjával együtt az Érsekújvártól északra 13 km-re, az akkori magyar-szlovák államhatár közelében fekvő Nyitramalomszeg községhez (Nyitra és Pozsony k. e. e. vm.) tartozó Ondrohó-pusztára költözött.

A csehszlovák hatósági üldözés elől rejtőzködő Pintér Béla női családtagjai ekkor arra kényszerültek, hogy az állami kezelés alá vett javaikból rendszeresen, éjjel néhány tyúkot, malacot és más élelmet lopjanak, így menekülve meg az éhezéstől. Ondrohó-pusztát 1946 telén a Pintér családtagoknak a gyerekekkel együtt el kellett hagyniuk: visszaköltöztek Udvardra, ahol a felnőttek hetekig attól rettegetek, hogy más falubeliekkel együtt Csehországba hurcolják őket a kegyetlenül kiűzött szudétanémetek helyébe. A rettegésük nem volt alaptalan, Udvardról ugyanis 1947. január 7-én összesen 208 lakost – felnőtteket, gyerekeket, öregeket egyaránt – vittek erőszakkal a nyugati cseh–német határ közelébe, Bílina helységbe kényszerközmunkára.³⁶⁷

Szintén távollétében, Pintér Bélát az Ógyallai Járási Bíróság az 1948. január 26-án tartott újabb tárgyalásán a Beneš-dekrétumokra hivatkozva, a 165/134-1946. számú határozatával elkobozta a már nemzeti gondnokság alatt lévő minden mezőgazdasági ingó és ingatlan vagyonát. (traktor, cséplőgép, állatállomány, stb.). A Magyarországra kényszerített lakosságcsere egyezmény keretében 1947. április 27-én kezdődött a felvidéki magyarok áttelepítése, de Pintér Béla családtagjai nem kerültek fel a csehszlovák hatóságok jegyzékére. Szinte a pusztta életüket mentve, 1948-ban önként vállalták a száműzetést, mert a vagyoneklobzás után már nincstelenek voltak. (A két állam közötti fent említett megállapodás keretében kitelepítettek, marhavagyonokban magukkal vihették ingóságaik nagy részét: házaik berendezését, termelőeszközeiket, állataikat stb.)

Pintér Béla a Dunántúlon keresett egy csendes falut. A Duna-földvártól északnyugatra elhelyezkedő Hercegfalva községben (Fejér megye, nevét 1951-ben hatóságilag Mezőfalvára változtatták) sikerült a családját újraegyesítenie. A helységből korábban 1300 németajkú lakost telepítettek Németországba, akiknek helyébe zömmel felvidéki magyarokat költöztettek. Pintér a hatóságoktól itt igényelt házat és szántóföldet: nyolc katasztrális holdat kapott a falutól messze fekvő Si-

³⁶⁷ Udvard nagyközségből ezen kívül 1948-ig még kb. ezer főt telepítettek át Magyarországra, amivel a korábbi színmagyar települést szlovákok tömeges beköltöztetésével vegyes lakosságúvá változtatták.

kító-dűlőben, ahol a homokos talajon gazdálkodni kezdett. Lovaskocsin, hordókkal hordta ki a vizet, és zöldségféléket termesztett.

Az Államvédelmi Hatóság, az ÁVH az 1950-es években több alkalommal zaklatta, feltehetően a politikai nézetei és a szövetkezetesítéssel kapcsolatos ellenérzései miatt. Az egyik kihallgatáson a vizsgáló tiszt megjegyezte: „Bácsika! Magának csak egy baja van, hogy maga egy igazi, jó magyar ember.” Amikor 1973-ban a kiöregedett lovát vágóhídra kellett adnia, Pintér Béla 81 évesen felhagyott a gazdálkodással. Hamarosan megbetegedett, kórházba került. A gyógyulása után Mezőfalváról a harmadik gyermekéhez, Julianna lányához (1920–1999) költözött a Duna menti Göd nagyközségbe (Pest megye), itt hunyt el életének 84. évében. Földi maradványait a helyi temetőből három évtized múltán a feleségével – aki 1979-ben halt meg Vác városában – együtt kihantolták, és a szülőfalujukban, Udvardon helyezték őket örök nyugalomra.

Porubszky Géza Viktor dr. (1887–1971), római katolikus plébános, Kéménd (Esztergom vm.) – Csehszlovákia újjáalakulása után, 1945-ben a hatóságok kiutasították az országból. A következő évtől a Szigetközben elhelyezkedő Hédervár (akkor Győr, Moson és Pozsony k. e. e. vm.) plébánosa lett, ahonnan később elkerült. Várpalotán (Veszprém megye) hunyt el 84 éves korában.

Prokopecz József (1891–1953) földműves, Tótmegyer (Nyitra és Pozsony k. e. e. vm.). – A felvidéki Egyesült Magyar Párt a szervezet szlovák tagjainak, támogatóinak a képviselőletében küldte az 1939. június 10-én összehívott új Magyar Országgyűlés Képviselőházába. Amikor 1941. június elején a közel nyolcezer lakosú színmagyar Tardoskőd községben felavatták a település országzászlóját és I. világháborús hősi emlékművét, korabeli sajtótudósítás szerint: „Nagy sikere volt Prokopecz József országgyűlési képviselő felszólalásának, aki mint Tótmegyer község vezetője, beszédében Szent István országának visszaállítását hangoztatta.”

Az újabb államfordulat után, 1945-ben a berendezkedő csehszlovák hatóságok a volt magyar képviselőt letartóztatták, és Érsekújváron vizsgálati fogságba vetették. A magyar törvényhozásban végzett tevékenysége miatt az érsekújvári Járási Népi Bíróság, az OLS (Okres-

nyí ludoví súd) hat hónapi börtönre, majd ennek letöltése után ugyancsak hat hónapi munkatáborra ítélte. Szabadulása után 1947-ben ismét elfogták és Rév-Komáromba hurcolták. Itt újra elítélték, majd 1948–1949-ben a Vág folyó mentén, Galgóc város közelében Lipótvár hírhedt börtönében raboskodott. A következő évtől a Privigyei járásban, a Kós (Koš) községben működő munkatáborba került. Innen 1952 decemberében hazaszökött a szülőfalujába, Tótmegyerre.³⁶⁸ Prokopecz József egészségügyi állapota ekkorra már súlyosan megromlott, a családja körében hunyt el életének 62. évében.

Salkovszky Jenő dr. (1889–1970), ügyvéd, Ipolyság (Bars és Hont k. e. e. vm.). – Az újjáalakult Csehszlovákia titkosrendőrsége 1945-ben, a felvidéki magyarság számos kiválóságával egy időben tartóztatta le és meghurcolta. Néhány hónapig a hajdani magyar járási székhely, Korpona börtönében „vizsgálati fogságban” tartották, majd feltehetően Besztercebányán is, ahol őrzői a társaival együtt, kemény fizikai munkát végeztek vele. Szabadulása után szülővárosa, Ipolyság városi hivatala „alkalmazta”, mint külső tanácsadó-szakértőt. Ezen kívül különféle jogi fogalmazványokat, adásvételi szerződéseket stb. készített, de azokat általában más hitelesítette. Ennek valószínű oka, hogy önálló ügyvédként hivatalosan nem működhetett. Nehéz anyagi körülmények között élt, de jónevű orvos veje támogatta. Később a szülővárosa főterén álló elkobzott lakóházában egy mezőgazdasági szövetkezet irodáit rendezték be, ahol napjainkban már egy bank működik. Salkovszky Jenő 81 éves korában hunyt el Ipolyságon, síremléke a város temetőjében látható.

Szilassy Béla (1881–1962) jogász, mezőgazdász, politikus, Losonc (Nógrád vm.). A közeledő szovjet Vörös Hadsereg elől 1944 decemberében a Német Birodalomba menekült, és a Duna mentén fekvő bajországi Regensburgban telepedett le. Neve 1946 augusztusában felkerült a magyarországi háborús bűnösök 3. hivatalos jegyzékére. Később, 1948 augusztusában a Münchenben létrehozott Csehszlovákiai Magyarok Nemzeti Bizottmányának (CSMNB) alapító elnöke. Az USA-

³⁶⁸ Tótmegyert 1948-tól már a *Palárikovo*-nak nevezték, amelyet Ján Palárik (1822–1870) római katolikus plébános, drámaírótól kapta.

ba 1950-ben vándorolt ki. Amikor 1951-ben az „Amerikai Debrecenben”, Clevelandben (Ohio állam) újjászervezték a CSMNB-t, annak Szilassy továbbra is elnöke maradt. Később New Yorkban, 1955. május 28-án több amerikai magyar emigráns szervezet – köztük a CSMNB, amelynek továbbra is vezetője volt – részvételével megalakult a Magyar Felszabadítási Bizottság, amelynek szintén elnökévé választották.

Turchányi Imre dr. (1889–1955), ügyvéd, Érsekújvár (Nyitra és Pozsony k. e. e. vm.). A II. világháború után, az általános csehszlovákiai magyarüldözés és jogfosztás idején Magyarországra menekült. Budapesten fordítói munkából élt.

Virágh Béla (1890–1966) református lelkész, esperes, Királyhelme (Zemplén vm.). A Beneš-dekrétumok intézkedései a családjával együtt sújtották, szolgálatát korlátozták. A magyar–csehszlovák lakosságcsere idején, a felvidéki magyarság 1947. április végén indított tömeges áttelepítésekor kényszerűen kellett elhagynia gyülekezetét. Feleségével, Patay Ilonával együtt Budaörsre (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) kerültek, ahol a német lakosság kitelepítése után a helyükre költözött magyarokból az addigi szórványközösséget önálló egyházközséggé növelte.³⁶⁹

³⁶⁹ BOTLIK J., 2020. 330–334., 339–353., 359–361, 363–366. o.

KUTATÁS, TÉNYFELTÁRÁS ÉS EMLÉKEZETPOLITIKA A GULÁG–GUPVI-KUTATÓK NEMZETKÖZI FÓRUMÁN

A 2024. november 15-én Beregszászon megrendezett GULÁG–GUPVI-Kutatók Nemzetközi Fóruma nem csupán egy tudományos találkozó, hanem emlékezeti és identitástörténeti esemény volt, amely a múlt feldolgozását a közösségi önismeret egyik formájaként értelmezte. Az elmúlt alkalommal a konferencia hármas kulcsszava – kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika – egyszerre jelölte ki a tudományos és morális feladatot: a történeti igazság keresését, az emberi sorsok megnevezését és az emlékezés kulturális kereteinek újraalkotását. A fórumon elhangzott előadások különböző tudományterületek határán mozogtak: a történelem, a pszichológia, a teológia, az irodalom és a társadalomtudomány nézőpontjai találkoztak abban a közös törekvésben, hogy a GULÁG–GUPVI történetek ne pusztán múltbeli események, hanem a jelen önértéskét meghatározó tapasztalatok legyenek.

A beérkezett tanulmányok nem csupán kárpátaljai vonatkozásúak. A kutatások kiterjednek a kelet-európai magyarságra, illetve az itt élő, a háborúkat ugyanúgy megsínylelt egyéb nemzetiségek és népcsoportok tragédiáit dolgozzák fel. A tanulmánykötetbe bekerült írások három nagy fogalomkörbe rendezhetők:

1. Egyéni sorsok és tanúságtételek
2. Egyházi üldöztetés és erkölcsi ellenállás
3. Történelmi távlatok és emlékezetpolitikai összefüggések

³⁷⁰ dr. Zékány Krisztina nyelvész, kandidátus, docens (Ungvár), az UNE UMOTI Magyar Filológia Tanszékének vezetője

A konferenciakötet szerzői közül többen arra hívják fel a figyelmet, hogy a kutatás jelenlegi szakaszában a statisztikai adatok gyűjtését a mikrohistoriai és személyes megközelítés váltja fel. „Nemcsak a számok érdekelnek, hanem az, hogy kik voltak azok az emberek, akik nem tértek vissza, és hogyan őrzi őket ma a közösség emlékezete” – fogalmazott Molnár D. Erzsébet, amikor a beregszászi elhurcoltakat érintő vizsgálatairól számolt be. A kutatás így elmozdul az arctalan tömegek felől az emberi történetek felé, s ezzel a történész szerepe is megváltozik: adatgyűjtőből a tanúságtétel közvetítőjévé válik. A múlt tehát nem maradhat az irattárakban, ezért szükséges a kutató, aki a közösségi identitás részévé tudja tenni. Molnár D. Erzsébet tanulmánya a beregszászi magyar lakosság 1944 és 1953 közötti tragikus sorsát mutatja be a szovjet megszállás idején. Részletesen ismerteti a város elfoglalását követő megtorlásokat, az értelmiség elleni terrorhullámot, a magyar férfiak tömeges deportálását a sztálini lágerekbe, valamint az elhurcoltak és családjaik szenvedéseit. A szerző levéltári források és visszaemlékezések alapján feltárja, hogy a deportálások a beregszászi magyarság egyik legmélyebb, máig ható kollektív traumáját okozták.

Bimba Brigitta a GULÁG és GUPVI táborokban fogvatartott nőkről szóló írásában ráirányította a figyelmet arra, hogy a női tapasztalatok sokáig láthatatlanok maradtak a történetírásban, mivel a visszaemlékezések többsége férfiak elbeszéléseire épült. Véleménye szerint ezek a nők nem hősök voltak, hanem túlélők. Az ilyen típusú kutatások a poszttraumatikus társadalmak gyógyulási folyamatait is segítik, hiszen az elnémított tapasztalatok megszólaltatása maga is kollektív gyászmunka.

Női sorssal foglalkozik Kállay Karolina is. „Széttört emlékek” című írása megrendítő beszélgetés Lini Klárával, a szatmári sváb deportáltak utolsó túlélőjével. A cikk a GULÁG-ra hurcolt több ezer ártatlan ember sorsát idézi fel, különös tekintettel a Szatmár megyei elhurcoltakra. Lini Klára történetén keresztül a szerző érzékletesen mutatja be az 1945-ben kezdődő deportálások borzalmait, az éhezést, a hideget, a megaláztatást és a honvágy mindennapos tapasztalatát. A százéves asszony emlékei között visszatérő motívum az „éhség” és a „haza” utáni vágy, amelyek egész életét meghatározták. A túlélés története mel-

lett az írás az emberi kitartás, a remény és az emlékezés erejéről is szól: arról, miként őrzi Lini Klára azoknak az emlékét, akik nem térhettek haza. Életútja, három házassága és hosszú, munkás évei arról tanúskodnak, hogy a GULÁG traumája ellenére is képes volt újrakezdeni, méltósággal élni és szeretni. Az interjú nemcsak történelmi dokumentum, hanem emberi sorsokba ágyazott, személyes tanúságtétel a huszadik század egyik legsötétebb fejezetéről.

Kizman Pálné Papp Katalin visszaemlékezéseiben Szolyva és környékének 20. századi történelmi eseményeit idézi fel személyes élményein keresztül. A tanulmány a békés, soknemzetiségű együttélés világából indul, ahol magyarok, ruszinok, zsidók és szlovákok éltek egymás mellett, majd bemutatja, miként törték meg ezt a harmóniát a háborúk, a megszállások és a szovjethatalom. Különös hangsúlyt kap a szolyvai láger tragédiája, ahol ártatlan magyar civileket hurcoltak el „málenkij robotra”. A szerző személyes családi történeteken keresztül mutatja be az elhurcolások, menekülések, erőszak és emberi helytállás drámai eseményeit. A tanulmány egyszerre történelmi dokumentum és emberi vallomás, amely a háború borzalmaira, a túlélésre és a béke vágyára emlékeztet.

Marcus Gergely tanulmánya is személyes hangvételű családtörténeti visszatekintés, amelyben a szerző a saját felmenőinek 20. századi sorsán keresztül idézi fel Kárpátalja és a szovjet korszak tragikus eseményeit. Középpontjában nagyapja, Varga Lajos áll, aki a második világháború után a donbászi munkatáborok egyikébe, az ún. FZO-iskolába került, ahol 1948 és 1950 között kényszermunkát végzett. A szerző levéltári kutatások és családi dokumentumok – fényképek, igazolások, levelek – alapján feltárja a Varga család több nemzedékének életútját, a Monarchia idején vasutas ősöktől a háború utáni túlélés mindennapjaiig. A történet egyéni sorsok és a kollektív történelem összefonódását mutatja be: miként válik a családi trauma a kárpátaljai magyarság közös emlékezetének részévé. A tanulmány egyszerre dokumentum és lírai emlékezés, amelyet a szerző egy saját verssel zár – a Nagyapa című költeménnyel –, amelyben a múlt feldolgozatlan fájdmát és a donbázi szenvedések máig ható emlékét fogalmazza meg.

Dupka Nándor tanulmánya Pásztor Ferenc vikárius (1880–1951) tragikus sorsát dolgozza fel, aki a Kárpátaljai Római Katolikus Egyház

vezető papjaként a szovjethatalom vallásellenes politikájának áldozata lett. A kutatás a KGB–NKVD irattárakban fennmaradt, ungvári és kijevi kihallgatási jegyzőkönyvek alapján rekonstruálja a beregszászi plébános életútját, letartóztatását, meghurcolását és mártírhalálát. A tanulmány bemutatja, hogy Pásztor Ferencet 1949-ben koholt vádak – „szovjetellenes agitáció”, „fasiszta együttműködés”, „a magyar hatalom támogatása” – alapján tartóztatták le. A hamis tanúvallomásokkal alátámasztott koncepciók per során a papot Ungváron és Kijevben többször, embertelen körülmények között hallgatták ki, miközben hitét, elveit és a Vatikánhoz való hűségét nem tagadta meg. A szerző dokumentumokra támaszkodva részletesen feltárja a szovjet vallásüldözés mechanizmusát, a Kárpátalján működő egyház elleni repressziókat, valamint Pásztor Ferenc erkölcsi helytállását és vértanúságát, aki 1951-ben az irkutszki Ozerlag táborban halt meg.

Motrevics V. P. professzor a Szovjetunió Belügyminisztériumának 476. számú különleges rendű táborát mutatja be, amely 1949 és 1955 között működött a Szverdlovszki területen, és a legnagyobb ilyen típusú tábornak számított. Ide háborús bűncselekmények miatt elítélt külföldi hadifoglyokat és internáltakat szállítottak, akik között németek, osztrákok, magyarok, románok és más nemzetiségűek is voltak. A tábor szigorú fegyelmi és őrzési rendszere mellett a rabok tízórás kényszermunkát végeztek, főként építkezéseken. Az itt fogvatartottak között számos magas rangú katonatiszt és befolyásos személy szerepelt, köztük Hitler környezetének tagjai és európai arisztokraták leszármazottai. A tanulmány részletesen ismerteti a tábori életkörülményeket, a büntetőeljárások formális és gyors lefolytatását, valamint az igazságszolgáltatás későbbi revízióját, amely során sok elítéltet rehabilitáltak. Külön figyelmet kapnak a szökési kísérletek, a rabok gazdasági szerepe az uráli régió újjáépítésében, és az 1953 után meginduló amnesztiák, amelyek eredményeként előbb az osztrák, majd a német, magyar és román foglyok is fokozatosan hazatérhettek. A tanulmány így a szovjet hadifogoly- és büntetőtáborok rendszerének egyik legösszetettebb és legjellegzetesebb példáját dokumentálja.

Marosi István *„A Szovjetunió számára egyetlen megoldás... az egyházi unió felszámolása...”* – A görögkatolikus egyház üldözése Kárpátalján

a második világháborút követően a szovjet társadalmi átalakítással összefüggésben című tanulmányában az egyházüldözés ideológiai hátterét vizsgálta. Az 1940-es évek dokumentumai és személyes forrásai alapján kimutatta, hogy az egyházak felszámolása nemcsak vallásellenes, hanem identitásromboló politikai cselekedet volt. Véleménye szerint az egyház nemcsak a hit intézménye volt, hanem a közösségi túlélés egyik utolsó formája. Amikor a rendszer az uniót felszámolta, az embert is meg akarta törni. Az írás külön értéke, hogy a vallás- és eszmetörténeti megközelítést az emlékezetpolitikai szempontokkal ötvözte, és a hit, az ellenállás és az emberi méltóság összefüggéseit egyaránt feltárta.

Váradi Natália tanulmánya szintén a kárpátaljai görögkatolikus egyház üldöztetésének és Chira Sándor püspök küzdelmének történetét dolgozza fel a szovjethatalom megszüllődülésének időszakában. A szerző bemutatja, hogyan a Szovjetunió vallásellenes politikája fokozatosan felszámolta az egyházak társadalmi szerepét, államosította a vallási intézményeket, és szigorú ellenőrzés alá vonta a papokat és híveket. A tanulmány részletesen ismerteti, miként próbálták a hatóságok a görögkatolikus egyházat a pravoszláv egyházba „beolvasztani”, valamint hogyan vált a Munkácsi Egyházmegye és annak papjai az ellenállás szimbólumává. Az írás így nemcsak egyháztörténeti áttekintés, hanem a hit, az emberi méltóság és a nemzeti identitás megőrzésének példája is a totalitárius rendszer nyomása alatt.

Dr. Botlik József tanulmánya a második világháború utolsó szakaszában és az azt követő években a Kárpát-medencében élő magyarságot sújtó üldöztetések és népiirtások történelmi hátterét és eseményeit tárja fel. A szerző részletesen bemutatja, hogyan vált a magyar lakosság tömeges megtorlások, deportálások és erőszakos asszimilációs intézkedések áldozatává a Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia fennhatósága alá került területeken. A délvidéki vérengzésektől az erdélyi és kárpátaljai elhurcolásokon át a Felvidéken zajló népiirtásig az írás átfogó képet ad a magyar közösségek szenvedéseiről. Kiemelten foglalkozik a csehszlovák kassai kormányprogram magyarellenos intézkedéseivel, a kollektív bűnösség elvének bevezetésével, az állampolgárság megvonásával, a vagyonelkobzásokkal és a magyar iskolák bezárásával. Botlik bemutatja, hogy a felvidéki magyarság különösen

a politikai és értelmiségi rétegek körében szenvedett súlyos veszteségeket, s példaként részletesen ismerteti a felsőházi tagok és képviselők meghurcoltatását. A tanulmány hangsúlyozza, hogy a magyar közösségek üldözése nem csupán háborús megtorlás volt, hanem tudatos, rendszerszintű etnikai tisztogatás, amely milliós nagyságrendű embervesztést okozott. Dr. Botlik írása egyben emlékeztető is a XX. századi közép-európai magyar sors tragédiájára, és a történelmi igazságtétel szükségességére.

Weiss Rudolf a jugoszláviai német kisebbség, különösen a szabadkai németek 1944 és 1948 közötti tragikus sorsát dolgozza fel, akiket a kommunista Jugoszlávia a II. világháború után kollektív bűnösneként kezelt és népirtás áldozataivá tett. A szerző részletesen ismerteti a háború utáni politikai és jogi háttért, különösen az 1943-as AVNOJ-határozatokat, amelyek megfosztották a németeket állampolgárságuktól, jogaiktól és vagyonuktól, és ezzel törvényi alapot teremtettek a tömeges megtorlásokhoz. A német származás önmagában elegendő volt a bűnösség megállapításához. A tanulmány bemutatja, hogy Tito partizánjai 1944 őszén, a hatalomátvétel után tömeges kivégzéseket, internálásokat, deportálásokat hajtottak végre. Szabadkán a német civileket, köztük nőket és gyermekeket, megkínózták, bebörtönözték és tömegsírokba temették. A városban működött átmeneti és kényszermunkatábor, ahol több ezer ember sínylődött, sokan járványok és éhezés áldozatai lettek. A szerző kiemeli, hogy Jugoszláviában 1944 és 1948 között mintegy 64 000 német civil pusztult el, köztük 5869 gyermek és 28 260 nő. A megtorlások célja a német közösség – különösen annak értelmiségi és vezető rétege – teljes megsemmisítése volt. A szerző hangsúlyozza, hogy ezekről a bűntettekről évtizedekig nem lehetett beszélni, a téma tabunak számított. A tanulmány ezért az emlékezés és a történelmi igazságtétel szükségességére hívja fel a figyelmet, mert csak a múlt tényeinek feltárása és a bűnök egyértelmű elítélése teremthet alapot a valódi megbékéléshez a Balkán népei között.

Dupka György tanulmánya az NKVD 22. számú szambori gyűjtő- és továbbítótábor, a 194. számú sanoki hadifogolytábor, valamint a 2194. számú rabkórház történetét mutatja be, különös tekintettel az ott sínylődő áldozatok emlékének megörökítésére és a Szambor-

ban létrehozott emlékpark keletkezésére. A szerző részletesen feltárja, hogyan vált a második világháború idején a Kárpátok túloldalán lévő Szambor városa a 4. Ukrán Front által működtetett, egyik legnagyobb szovjet hadifogoly-gyűjtő központtá. A táborba főként Kárpátaljáról, Kelet-Magyarországról, Szlovákiából és Lengyelországból hurcoltak magyar, német és ruszin férfiakat – gyakran ártatlanul, nemzetiségük miatt. A rabokat embertelen körülmények között, gyalogmenetben vitték Szolvyváról Szamborba, sokan útközben haltak meg éhezésben, fagyban, vagy a kísérek kegyetlensége miatt. A túlélők vallomásai megrázó képet festenek a tábori élet borzalmairól: az éhezésről, a járványokról, a kivégzésekről és a reménytelenségről. A tanulmány nemcsak történeti dokumentáció, hanem emlékezés is mindazokra, akik Szamborban és a hozzá tartozó lágerekben szenvedtek és haltak meg, valamint azok előtt tiszteleg, akiknek áldozata a későbbi emlékművek és emlékparkok létrejöttét ösztönözte.

Kovács Sándor bemutatja a Latorca völgyének magyar történelmi emlékhelyeit és azok sorsát a szovjet rezsim idején. A szerző részletesen ismerteti a térség múltját a Vereckei-hágótól Szolvyáig, különösen az első világháború idején létesült szolvyvai katonatemető történetét, amely egy tragikus katonavonat-baleset áldozatainak is nyughelyévé vált. A tanulmányból kiderül, miként gyalázta meg és pusztította el a szovjethatalom a magyar katonai emlékeket, temetőket és emlékműveket, köztük az Országzászlót is. Ugyanakkor kitér arra is, hogy a rendszerváltozás után a helyi magyar közösségek és szervezetek kezdeményezésére helyreállították a szolvyvai katonatemetőt, emlékparkot hoztak létre, és méltó módon újratemették a II. világháborúban meggyilkolt magyar honvédeket. A cikk így egyszerre szól történelmi emlékezetéről, nemzeti identitásról és a múlt megbecsüléséről.

Zubánics László „Közel 80 éve történt...” címmel a GULÁG és GUPVI emlékezet regionális és interetnikus vonatkozásait hangsúlyozta. A kárpátaljai magyar, ukrán, ruszin és más kisebbségi közösségek szenvedéstörténetei – mint rámutatott – nem egymást kizáró narratívák, hanem egy közös, soknyelvű múlt mozaikdarabjai.

A beregszászi fórum tanulsága szerint a GULÁG–GUPVI kutatás ma már túlmutat a pusztán adatfeltáráson: kulturális és erkölcsi önvizs-

gálattá vált. A tanulmányok közös üzenete, hogy a múlt személyes és kollektív szinten is feldolgozható, de csak akkor, ha nevén nevezzük és elbeszéljük. Az empátikus megismerés, az interdiszciplináris megközelítés és a kutatói felelősség egyaránt meghatározó elemként jelent meg. E fórum legfontosabb üzenete, hogy az emlékezés nem a múltban való elmerülést jelenti, hanem a jövő etikai megalapozását. Ahogyan Zubárics László zárszavában fogalmazott: *„A felejtés luxusát nem engedhetjük meg magunknak.”*

Ez a konferencia ismételen nem csupán emlékezett, hanem tanított is: arra, hogy az emlékezés a legemberibb formája annak, ahogyan a múltból jövőt építünk.

WEISS RUDOLF

A SZABADKAI NÉMETEK MINT A KOMMUNISTA JUGOSZLÁVIÁBAN A NÉMETEK ELLEN ELKÖVETETT NÉPIRTÁS ÁLDOZATAI, 1944–1948

1941. április 6-án a német hadsereg egységei megtámadták Jugoszláviát. Április 17-én a jugoszláv hadsereg Belgrádban kapitulált. Jugoszlávia állama felbomlott. Ezt követte az ország felosztása, amelynek során Vajdaságot is felosztották. Bácska Magyarországhoz került, és a bácskai németeket a magyarországi németekhez csatolták. A jugoszláviai német népcsoport tagjait tömegesen besorozták a német hadsereg egységeibe. A sorozás formálisan önkéntes volt, valójában büntetés terhe mellett kötelezővé tették. 1943. november 29-én hozták meg az úgynevezett AVNOJ-határozatokat. Az AVNOJ Tito rezsimje alatt működő kommunista álparlament volt, amely főleg kommunista hívekből állt. Az AVNOJ-határozatok többek között kimondták:

1. Jugoszláviában élő minden német nemzetiségű személy automatikusan elveszíti a jugoszláv állampolgárságot, valamint minden polgári és állampolgári jogát.
2. A német nemzetiségű személyek teljes ingó- és ingatlanvagyonára állami lefoglaltnak minősül, és automatikusan az állam tulajdonába kerül.
3. A német nemzetiségű személyek semmilyen jogot nem gyakorolhatnak, semmilyen bírósághoz vagy intézményhez nem fordulhatnak személyes vagy jogi védelemért.

Ezek a „látszattörvények” szolgáltak alapul a jugoszláviai németek elleni népiirtáshoz. Elegendő bűn volt németnek születni.

1944 októberében a Vörös Hadsereg harci egységei bevonultak Vajdaságba. Október 9-én a bácskai német népcsoportvezetés felhí-

vást adott ki a bácskai németek evakuálására. A 173.950 bácskai németből 50%-ot sikerült evakuálni. Amikor Tito partizánjai átvették a hatalmat, még kb. 195.000 német élt Jugoszláviában. A kommunista hatalom megfosztotta a németeket minden joguktól, vagyonuktól, és „szabad prédává” illetve „nemkívánatos személlyé” nyilvánította őket. Az egész német lakosságot ellenséges kisebbségnek minősítették. Ezt követték a kivégzések, bántalmazások, tömeges letartóztatások, internálások, deportálások a Szovjetunióba, a jugoszláv kommunista megsemmisítő táboraiba és minden más, népiirtásra irányuló intézkedés.

A szabadkai németseget (az 1931-es népszámlálás szerint: 2865 fő) belső ellenségnek tekintették és ennek megfelelően is bántak velük. Sok civil németet elhurcoltak, a „sárga házba” (az akkori kommunista rendőrség, a Népvédelmi Osztály, a kommunista állambiztosági szerv, szabadkai főhadiszállása) zártak, ott megkínóztak és napokig élelem nélkül tartottak. Magyarországról (Kunbaja, Bácsalmás, Bácsbokod) és Jugoszláviából (Tavankút, Bajmok) származó németek egy csoportját Szabadkán, a Zenta úti temetőben és a kaszárnyában lőtték agyon. Tömegsírokba temették őket a temető és a kaszárnya mögött.

A tömeges letartóztatások és a terrortettek hónapokig tartottak Szabadkán. 1944 októbere és 1945 júniusa között a „Intelligencia-ellenes akció” során Jugoszláviában kb. 9.500 német (köztük 1040 nő és 112 gyermek) pusztult el. Az „akció” fő célja a német vezető férfiak és nők, politikai vezetők, befolyásos személyek, értelmiségiek (akadémikusok, papok, tanárok, orvosok) és jómódú polgárok kiirtása volt. Ez a vérengzés a német elit és szellemi réteg tudatos megsemmisítése volt. A titói Jugoszlávia haláltáboraiban 5869 gyermek és 28.260 nő esett áldozatul. Így az országban maradt 195.000 német civilből legalább 64.000 lett a népiirtás áldozata (a legmagasabb szám 66.601 áldozatot említ).

A partizán katonai hatóság már 1944 novemberében két tábort hozott létre Szabadkán.

Az egyik átmeneti tábor volt azok számára, akik Magyarországról érkeztek vissza Szabadkára vasúton, szekerekkel vagy gyalog. 1945. június 6-án Szabadka pályaudvarán bántalmazták és bebörtönözték azokat a fiatal német nőket, akik nem akartak gyermekeiktől elszakadni. Akik nem adták át önként a pénzüket és értékeiket, azokat helyben ki-

végezték. Csak 1945. június 6-án 25 ilyen kivégzés történt, áldozataik többnyire nők voltak. Így vesztette életét többek között: a 23 éves Maria Kirschner Hodschagról, a 19 éves Katharina Beuschl Wekerléről, a 27 éves Eva Beck Rumáról, a 18 éves Katharina Müller Rumáról, a 17 éves Maria Fischer Kerndiáról, a 33 éves Rosalia Berger Pasuáról. 1945 júniusának közepétől a németeket poggyász nélkül, gyalog hajtották át a partizánok Magyarországra. 1946-tól a hazatérő németeket a partizánok Szabadka határánál visszautasították. 1947 elejétől a szabadkai átmeneti tábort bezárták.

A másik tábor a keményítőgyárban létesített kényszermunkatábor volt, amelyet később az átmeneti táborral összevontak. A központi kényszermunkatáborban időnként 4000 ember is raboskodott. Tífuszjárvány is pusztította a tábort. Azokat, akik a folyamatos munkától munkaképtelenné váltak, Sekitsch, Gakowa és Kruschiwl táborra vitték. A szabadkai tábor addig tartották fenn, amíg egyetlen ember is dolgozni tudott. 1948 elején a tábort feloszlatták. Szabadka más nemzetiségű polgárai állandóan igyekeztek a német kényszermunkásokon segíteni lehetőségeikhez mérten. A nem német lakosság többsége soha nem helyeselte a németek kiirtását. A város minden nemzetiségéből származó tekintélyes személyek közbenjárásának köszönhető, hogy ma még egyáltalán élnek németek Szabadkán.

1944 és 1948 között a kommunista Jugoszláviában, Vajdaságban haláltáborok, megsemmisítő táborok és kényszermunkatáborok működtek a németek számára. Ezekben a táborokban nők, gyermekek és öregek szenvedtek a „kollektív bűnösség” elve alapján. Hogyan lehetett gyermekeket és nőket felelőssé tenni a nemzetiszocialista bűnökért? Mindannyian tudjuk, hogy a II. világháború 1945. május 9-én ért véget. E táborok Jugoszláviában azonban egészen 1948-ig működtek. Évtizedekig tabutéma volt róluk beszélni, kérdezni vagy kutatni. Fontos az emlékezést ébren tartani és a történelmi tényeket feltárni. Közösén kell felvilágosító munkát végeznünk, mert csak ennek az időszaknak a tisztázásával juthatunk el a megbékéléshez. A gaztett 70 év múltán is gaztett, és ezeknek a halottaknak az emlékét meg kell őriznünk! Csak a kölcsönös megértés és a gaztettek egyértelmű elítélése vezethet valódi megbékéléshez.

**A SZOVJETUNIÓ
BELÜGYMINISZTERIUMÁNAK
476. SZÁMÚ KÜLÖNLEGES RENDŰ TÁBORA
SZVERDLOVSZK MEGYÉBEN
1949 ÉS 1955 KÖZÖTT**

A II. világháború idején a Szovjetunió területére 4,1 millió hadifogoly került a német hadsereg és annak szövetségesei soraiból. Az 1947–1948-as években a hadifoglyok túlnyomó többségét szabadon bocsátották és hazatelepítették. A Szovjetunióban csupán azok maradtak, akik háborús bűncselekmények miatt töltötték büntetésüket, vagy a fogság ideje alatt elkövetett bűncselekményekért ítélték el őket. Mint ismeretes, a II. világháború befejezése után Nürnbergben került sor a fő háborús bűnösök perére. Ezt követően a háborús bűncselekmények miatti felelősségre vonás más országokban is megkezdődött, így a Szovjetunióban is. Az 1948–1949-es években országszerte a táborokban széles körű vizsgálatok indultak azoknak a személyeknek a felderítésére, akik a Szovjetunió vagy Kelet-Európa területén követtek el bűncselekményeket. Az ily módon azonosított személyeket a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének 1943. április 19-i rendelete alapján, amely a szovjet civil lakosság és a hadifoglyok ellen gyilkosságokat és kínzásokat elkövető német fasiszta bűnözők, a kémek, a hazaárulók és azok bűntársai megbüntetéséről rendelkezett, az NKVD katonai törvényszékei ítélték el, rendszerint 25 év javító-nevelő munkatáborra.

³⁷¹ **Motrevics Vladimir Pavlovics* – az Urali Állami Jogi Egyetem (Jekatyerinburg) Állam- és Jogtudományi Tanszékének professzora, történelemtudományok doktora: e-mail vladimir.motrevich@mail.ru

A hadifoglyok szűrésére és büntetőjogi felelősségre vonására irányuló intézkedések eredményeként 1953. július 1-jén a Szovjetunióban 19 118 külföldi állampolgár töltötte büntetését háborús bűncselekményekért. Közülük 17 528-an hadifoglyok, 1590-en pedig internáltak voltak.³⁷²

Az elítélt hadifoglyok elhelyezésére a Szovjetunió Belügyminisztériumának GUPVI-rendszerén belül 11 különleges rezsimű táborot hoztak létre. Ezek szigorúan őrzött, speciális táborok voltak, amelyekben veszélyes államellenes bűnözőket, kémeket, diverzánsokat, terroristákat, valamint szovjetellenes csoportok és szervezetek tagjait tartották fogva. A kényszermunkára ítéltknél a munkanapot tíz órában határozták meg, és őket elsősorban a legnehezebb, többnyire építőipari munkákra osztották be. Büntetőintézkedésként munkanapjuk két órával hosszabb volt a szokásosnál. Az elítéltek fokozott őrizet és szigorú elkülönítés alá estek: munkaidőn kívül rácsos ablakú, zárható barakkokban helyezték el őket. Ruházatuk külön mintájú volt, amelyen a felsőruházatra és a fejfedőre varrva volt látható személyi számuk. A büntetés letöltésének első évében nem volt joguk sem levelezéshez, sem pedig munkájukért járó jutalmazáshoz.³⁷³

A táborokat Oroszország és Ukrajna különböző területein alakították ki, többek között Vorosilovgrád, Ivanovo, Rosztov és Sztálingrád megyében, valamint a Habarovszki határterületen. A Szverdlovszki területen 1949 végén, a 314. számú Nyizsneizset hadifoglytábor bázisán szervezték meg a 476. számú különleges rendű táborot.

A Szovjetunió területén működő hasonló intézmények közül a 476. számú különleges tábor volt a legnagyobb. 1953. július 1-jén itt 7170 elítélt külföldi állampolgár raboskodott, köztük 6455 hadifogoly és 715 internált. Az elítéltek között nemcsak németek voltak, hanem osztrák, belga, magyar, holland, spanyol, olasz, luxemburgi, kínai, koreai, lengyel, román, finn, jugoszláv és más nemzetiségű személyek is.³⁷⁴

³⁷² Orosz Állami Katonai Levéltár (RGVA). F. 1 n/t. Op. 19. D. 4. 4. o.

³⁷³ Smykalin A.S. Kolóniák és börtönök Szovjet-Oroszországban. Jekatyerinburg, 1997. 157., 165. o.

³⁷⁴ Orosz Állami Katonai Levéltár (RGVA). F. 1 n/t. Op. 19. D. 4. 4. o.

A tábor kontingensét olyan egyének alkották, akik a fegyveres erők vagy a biztonsági szervek kötelékében szolgáltak, és háborús bűncselekményekben való részvételük bizonyított volt, valamint azok, akik a hadifoglytáborokban követtek el bűntetteket. Az NKVD 955. számú parancsának 3. pontja egyértelműen kimondta, hogy nem bocsátathatók szabadon:

1. a kegyetlenkedések résztvevői;
2. az SS és az SA tagjai, valamint a tábori rendőrség és a csendőrség tagjai;
3. a Gestapo, az SD – beleértve az Abwehrt –, valamint más államok hírszerző és elhárító szerveinek munkatársai;
4. a fasiszta pártok és szervezetek vezető tagjai, így például a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt, a „Keresztnyilak”, a „Vasgárda” és más hasonló szervezetek tagjai;
5. mindazok, akik a fentiek alapján gyanúsítottnak minősültek, és nyomozás alatt álltak;
6. azok, akiket fogságban elkövetett bűncselekmények miatt ítélték el³⁷⁵.

A hadifoglyok mellett a 476. számú táborban számos civil személy is raboskodott, akiket a szovjet hatóságok Kelet-Európa különböző országaiban tartóztattak le, majd a Szovjetunióba szállítottak büntetésük letöltésére. Itt őrizték azokat a külföldi állampolgárokat is, akiket különféle okokból nem lehetett szabadon bocsátani és hazaküldeni. Az uráli tábor így menedékhelyévé vált számos olyan személynek, aki valaha közel állt Adolf Hitlerhez, vagy legalábbis személyesen ismerte őt.

Az itt raboskodók között volt Hitler adjutánsa, Otto Günsche őrnagy; Hans Baur, a Luftwaffe kapitánya és Hitler személyes repülőgépének főpilótája; Heinrich Himmler SS-birodalmi vezető fogadott fia; Ewald von Kleist tábornagy fiatalabb fia; Kállay Miklós, Magyarország miniszterelnökének fia; továbbá Franz von Papen befolyásos német diplomata unokaöccse. A foglyok között szerepelt az SD VI. Fő-

³⁷⁵ Konaszov V.B. Német hadifoglyok sorsa a Szovjetunióban: a probléma diplomáciai, jogi és politikai vonatkozásai: Esszék és dokumentumok. Vologda, 1996. 177. o.

csoportfőnökség „E” osztályának vezetője, a német hírszerzés balkáni és olaszországi főnöke, Hermann ezredes; a Wehrmacht Főparancsnokságának (OKW) katonai hírszerzését irányító Süsskind-Schwendi ezredes; valamint más magas rangú tiszt.³⁷⁶

A tábor rabjai között volt továbbá az osztrák nácik vezérének, Arthur Seyß-Inquartnak a fia is, akit Nürnbergben halálra ítélték és kivégeztek. 1946 októberében, néhány nappal az ítélet végrehajtása után Seyß-Inquarttal közölték, hogy a Szovjetunióban eltűntnek hitt fia életben van.

Az archívumok érdekfeszítő adatokat tartalmaznak a Kruppiparmánás rokonságához tartozó Herold Krupp von Bohlenről is. Mint ismeretes, Gustav Krupp von Bohlen a Német Birodalom egyik legnagyobb iparmánása volt, aki jelentős szerepet játszott a náci mozgalom támogatásában. A Krupp-üzemekben tömegesen gyártottak harckocsikat, tüzérségi eszközöket, más haditechnikát és felszereléseket, miközben széles körben alkalmazták a hadifoglyok és a koncentrációs táborok rabjainak munkáját. 1948-ban Krupp von Bohlen amerikai katonai törvényszék elé került, mint háborús bűnös, ám életkora és egészségi állapota okán mentesült a büntetőjogi felelősségre vonás alól.³⁷⁷

Unokaöccse, Herold Krupp von Bohlen, a Wehrmacht főhadnagya a háború idején Romániában szolgált a német katonai misszió kötelékében. Miután Románia fegyverszünetet kötött a Szovjetunióval, őt is hadifogolytáborba irányították. A fennmaradt dokumentumok szerint fogsága idején Krupp von Bohlen főhadnagy egy másik német missziós tiszttel, Albert von Hohenzollern herceggel együtt szökést készített elő. A terv lelepleződött, és a német iparmánás unokaöccse Moszkvába, a Butirka börtönbe került, ahol katonai törvényszék elé állították.

A bíróság a következő vádat hozta fel ellene: Krupp von Bohlen főhadnagy, mint Krupp fia, személyesen többször találkozott és ismeretségben állt Hitlerrel, Hess-szel, Himmlerrel és más náci vezetőkkel. Részt vett a Szovjetunió elleni hadműveletekben és az ország megszállásában, amely során az agresszorok erőszakot és bűncselekményeket

³⁷⁶ RGVA. F. 1 r. Op. 13. D. 5 old. 177, 313; D. 6. 4. o.

³⁷⁷ A Harmadik Birodalom Enciklopédiája. Moszkva, 1996. 235., 267. o.

követtek el. 1941 szeptemberében Hitler személyes utasítására visszarendelték a frontról, majd 1942-ben a német katonai misszió tüzérségi osztályának adjutánsává nevezték ki Romániában. Meggyőződéses fasisztaként aktívan közreműködött a román katonák és tábornokok tüzérségi kiképzésének megszervezésében a Szovjetunió elleni harc érdekében, valamint a román demokratikus rendszer aláásása és megsemmisítése céljából. Ezzel párhuzamosan kapcsolatot tartott fenn a német hírszerző szervekkel, 1943-ban pedig hírszerzési feladatokkal Odesszába és más városokba utazott, majd az ott szerzett információkat a katonai hírszerzésnek adta át.

Így Krupp von Bohlent végül 25 év javító-nevelő munkatáborra ítélték – gyakorlatilag pusztán azért, mert személyes ismeretségben állt a Harmadik Birodalom vezetőivel. Az ítélet után az Urálba, a Szovjetunió Belügyminisztériumának 476. számú különleges táborába került, annak ötödik tábori egységébe, amely Degtyarszk városában működött. Kezdetben segédmunkásként dolgozott lakóházak építésén, később a tábor mosodájának vezetője lett. A tábori adminisztráció róla szóló feljegyzéseiben megjegyezték, hogy Krupp von Bohlen szigorúan betartotta az előírt rendet, és minden rábízott feladatot teljesített.³⁷⁸

Meg kell jegyezni, hogy a külföldi hadifoglyok büntetőjogi felelősségre vonásának eljárása és az ügyek bírósági elbírálásának menete a lehető leggyorsabb és legegyszerűbb volt. A katonai törvényszékek 20–30 perc alatt hoztak ítéletet vád, védelem és tanúk meghallgatása nélkül.

Az eljárási szabályok megszegése később súlyos következményekkel járt az igazságszolgáltatásra nézve: a kilencvenes években számos elítélt hadifoglyot kellett rehabilitálni, mivel a nyomozásokat sietve, nem kellő alaposítással folytatták le, és a vádlottak bűnösségét a büntetőeljárási anyagok gyakran nem támasztották alá. Ennek eredményeként több száz háborús bűnöst a Legfőbb Ügyészség rehabilitált, és – paradox módon – a politikai repressziók áldozatai közé sorolt.

Meg kell jegyezni, hogy egyes nyomozók hanyag munkája következtében számos ügyet röviddel megindításuk után megszüntettek.

³⁷⁸ A GUVD IK Szverdlovsk megye Különleges Gyűjteményi oszt. (OC). F. 56. op. I. D. 31. 4–13 o.

Így például 1949 októberében a 476. számú tábor 6. alosztályának aszbeszti részlegében a helyettes parancsnok eljárást indított Kurt Denarade őrmester és Walter Rent közkatona ellen. Őket azzal vádolták, hogy a német hadsereg 743. műszaki zászlóaljának tagjaiként 1944 júliusában felrobbantották a Niemen folyón átívelő hidat Kaunas városában. Az eljárást 1949. október 29-én indították. Ugyanazon a napon a volt német katonákat letartóztatták, vádat emeltek ellenük, és az ügy vizsgálatát még aznap lezárták. A Szverdlovszki terület belügyi szervei azonban az ügyiratok áttanulmányozása után megállapították, hogy az említett személyek nem követtek el bűncselekményt, mivel a híd felrobbantása hadművelet keretében történt, és így nem esik az 1. számú rendelet hatálya alá.³⁷⁹

A Szverdlovszki területen töltött évek alatt a 476. számú tábor elítéltejei aktívan részt vettek a népgazdaság helyreállításában, és számos létesítményt építettek. Lakóházak, kultúrpaloták, stadionok, iskolák, üzletek, óvodák, utak és hidak sora készült el munkájuk révén. Így jöttek létre az aszbeszti, pervouralszki és revdai munkástelepek (szocgorodok). Jelentős építkezések folytak a megyeközpontban is: csak 1955-ben Szverdlovszk városában 27 különböző objektumon dolgoztak a külföldi elítéltek. A munkán tisztek, közkatona és civil elítéltek együtt vettek részt. Természetesen nem mindenki dolgozott lelkiismeretesen: voltak, akik megtagadták a munkát, szabotázzsal vagy diverzióval próbálkoztak. Közülük kiemelkedett Hans Herzog ezredes, egykori harckocsi-ezredparancsnok, akit a belorusz partizánok elleni megtorló akciókban való részvételéért ítéltek 25 év javító-nevelő táborra. A munkát rendszeresen megtagadta, amiért számos büntetést kapott, ám ténylegesen soha nem állt munkába.³⁸⁰

A 25 éves javító-nevelő munkatábor rendkívül hosszú időtartamnak számított, ezért sok fogoly megpróbált megszökni az uráli táborból. 1952-ben például a Pizzona nevű hadifogoly és társai több kilogramm szárított kenyeret készítettek elő, órát vásároltak, és sikerült

³⁷⁹ Szverdlovszk Megye Közigazgatási Szerveinek Állami Levéltára (GAAOSO). F.1. Op. 2. D. 33195. 45. o.

³⁸⁰ U.o. D. 45638. 2–28. o.

terképet szerezniük a Szovjetunióról. A rossz időjárást kihasználva a tábor kerítéséből kifeszített deszka helyén, vagy a munkahelyükről, a kerítés alatt ásott alagúton keresztül tervezték a szökést. Pizzona még csúzlit is készített, ami segítségével a villanykörtét akarta kilőni, hogy a szökéshez kiszemelt terület ne legyen megvilágítva. Az előkészületben lévő szökési kísérletről szerzett információk alapján valamennyi résztvevőt letartóztatták, és 10–20 napos elkülönítőre ítélték.³⁸¹

1953 elején sikerült meghiúsítani a hadifoglyok egyik szökési kísérletét a degtyarszki táborból. Az összeesküvést a német légidandár parancsnoka, H. Hermann vezette; terveik szerint Kazahsztánba kívántak jutni, ahonnan német származású telepesek segítségével próbáltak volna átszökni a határon.

A táborban fogvatartott hadifoglyok mintegy egynegyedét tisztek és tábornokok alkották. 1953. október 1-jei állapot szerint a 476. számú tábor nyilvántartásában 4647 személy szerepelt, köztük 1127 tiszt, valamint 82 tábornok és admirális.³⁸² Utóbbiak többségét a Wehrmacht tábornokai és a haditengerészet admirálisai tették ki, de közöttük voltak a magyar és a román hadsereg tábornokai is. Egyedül a német hadsereg tábornokainak és a haditengerészet admirálisainak mennyisége szovjet hadifogságában összesen 376 fő volt. A barakkok lakói között a legnagyobb arányt a szárazföldi haderő tisztjei képviselték. A második legnépesebb csoportot a nyugalmazott tábornokok alkották, akiknek száma 1948 végén elérte a 40 főt. A hadifogságba került tábornokok és admirálisok közül összesen 277 főt hazatelepítettek, 99-en életüket veszítették. Utóbbiak közül 18 főt halálra ítélték és kivégeztek.³⁸³

1954 februárjában a Középső-Urál területén 92 tábornok tartózkodott hadifogságban, közülük 86 fő a német, 1 a román, 5 pedig a magyar hadsereg soraiból került ki. A külföldi hadseregek fogságba esett tábornokait az Aszbesztben, Degtyarszkban és Pervouralszkban lévő tábori alosztályokban helyezték el. Az iratanyagban fennmaradt egy transzportlista,

³⁸¹ U.o. D. 32. 15, 26, 40, 188. o.

³⁸² RGVA. F. 1 i/t. Op. 2. D. 88. 74. o.

³⁸³ Konasov V.B. Ukaz. soch. 257. o.

amelyet az Ivanovóba szállított elítéltek büntetés-végrehajtási áthelyezése során állítottak össze, s amely lehetővé teszi, hogy név szerint is azonosítsuk a Szverdlovszk megyében tartózkodó tábornokokat. A Szverdlovszk területén fogvatartott magyar hadseregbeli tábornokok a következők voltak: G. Bukovári, F. Vasvári, G. Ehrlich, L. Szabó, G. Fehér.

1953 áprilisában, röviddel I. V. Sztálin halálát követően, az SZKP KB Elnöksége megbízta az igazságügyi miniszter, K. P. Gorsenyin vezetésével működő tárcaközi bizottságot, hogy vizsgálja felül azon külföldi állampolgárok ítéleteit, akiknek további fogvatartása nem volt indokolt. Ennek eredményeként a 476. számú tábor fogvatartottjainak létszáma fokozatosan csökkent. Az Ivanovói területen lévő, 48. számú belügyminiszteriumi táborba szállították az összes életben maradt tábornokot, a Vorosilovgrádi területre 76 főt a „Kék Hadosztály” spanyol katonái közül, míg kisebb német csoportokat az NDK-ba irányítottak.³⁸⁴ A tömeges létszámcsökkentésre azonban csak 1955 tavaszán került sor.

1955 májusában szerződés született a Szovjetunió és az Osztrák Köztársaság között, ezt követően a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége rendeletet adott ki valamennyi elítélt osztrák állampolgár amnesztiájáról és hazatelepítéséről.

Ettől kezdve az amnesztiában részesített külföldi állampolgárokat nemzeti alapon kezdték csoportosítani. A Habarovszki területen található 16. számú táborban gyűjtötték össze a repatriációra váró kínai, koreai, mongol és japán állampolgárokat, a Szverdlovszki területen az osztrák és német, részben a magyar és román állampolgárokat, míg Mordóviában mindenki mást. Ezekben az gyűjtőtáborokban enyhítették a fogvatartás feltételeit (eltávolították a kerület köré emelt őrtornyokat és a szolgálatban lévő őrkutyákat), továbbá sietve példamutató rendet teremtettek.

A 476. számú tábor revdai, negyedik tábori egységébe a Szovjetunió különböző börtöneiből és táboraiból kezdték beszállítani az osztrák állampolgárságú elítélteket. Itt orvosi vizsgálaton estek át, majd megerősített élelmezést kaptak.

³⁸⁴ OS. F. 56. Op. 1. D.28. 80—93. o.; D. 56. 99. o.

Az osztrákok összegyűjtése Revdában május 14-én fejeződött be, másnap pedig kihirdették számukra az amnesztiát és visszanyerték szabadságukat. A hazautazásig hátralévő napokban a volt foglyok mozifilmeket nézhettek, futballoztak és napoztak. A kulturális programok keretében maguk az osztrákok szerveztek több öntevékeny koncertet, filmvetítést, valamint előadták német nyelven a *Makrancos hölgy* című darabot, és futballmérkőzéseket is rendeztek. A hazaszállítás előtt minden szabadon bocsátott osztrák új ruházatot és lábbelit kapott, pénzügyi támogatásban részesült, valamint visszaadták nekik az elkobzott irataikat és értéktárgyaikat.

A Szverdlovszki területi Belügyi Főigazgatóság (ГВБД) Információs Központjának archívumában részletes dokumentumok maradtak fenn az amnesztiát kapott osztrákok hazaszállításának megszervezéséről, végrehajtásáról. Ezekből kitűnik, hogy az első hazatérő csoport számára öt vagonból álló szerelvényt alakítottak ki, amelyet minden szükséges eszközzel felszereltek, és 13 napra elegendő élelmiszerral látták el őket. A szerelvényhez egészségügyi dolgozót is kirendeltek, valamint egy elkülönítőt is kialakítottak benne. Az első, 250 főt szállító vonat 1955. május 25-én indult a Szverdlovszki területről, és június 2-án érkezett meg a csapi határállomásra. Itt vámtisztviselők vizsgálták át a szállítmányt, majd a volt hadifoglyokat átültették egy személyvonatra, amely július 4-én lépte át az osztrák–magyar határt. Ausztriában a Szovjetunióból hazatérő állampolgárokat örömmel és szeretettel üdvözölték; sok újságíró jelent meg, az útvonal mentén több állomáson ünneplő tömeg és zenekar fogadta őket. Bécsbe érkezésükkor az Osztrák Köztársaság szövetségi kancellárja, Julius Raab, más hivatalos személyek, valamint számos rokon és ismerős köszöntötte a hazatérőket.³⁸⁵

1955 szeptemberében, miután a Német Szövetségi Köztársaság kancellárja, Konrad Adenauer hivatalos látogatást tett a Szovjetunióban, és sikerült megállapodásra jutni a témában, megkezdődött a német állampolgárságú elítéltek szabadon bocsátása. 1955 szeptemberének végén az SZKP Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége kiadta az ide

³⁸⁵ U.o. D. 30. 7—73. o.

vágó rendeletet, amely alapján az amnesztiában részesült állampolgárokat szabadságukat visszanyertnek tekintették. A hazatérő németek gyűjtőpontja szintén a 476. számú tábor lett, ahová az ország egész területéről szállították őket. Nem sokkal ezután Szverdlovszkban a város utcáin is feltűntek milícia kíséretében a volt német hadifoglyok csoportjai. Sétáltak a Lenin sugárúton, moziba és múzeumba jártak, megtekintették a város nevezetességeit. Az első hazájukba tartó német állampolgárokkal teli szerelvény 1955. szeptember 29-én indult el a Hrompik állomásról, amit hamarosan további vonatok követtek.

A német állampolgárok hazatelepítésével párhuzamosan megkezdődött a magyar és román állampolgárok hazaszállítása is. Egy részük szabadon bocsáttatott, másokat azonban átadtak a saját államaik hatóságainak, hogy ott folytassák büntetésük letöltését. 1955 szeptemberében a 476. számú táborban 394 magyar és 442 román állampolgár tartózkodott. Közülük 239, illetve 268 fő részesült amnesztiában. Akik nem estek az amnesztia hatálya alá, azokat átadták az illetékes ország kormányának büntetésük további letöltése céljából.

A fennmaradt levéltári dokumentumok tanúsága szerint voltak olyan elítélt hadifoglyok – különösen a magyarok és főleg a románok között –, akik visszaautasították a hazatérést a Szovjetunióból. Inkább le kívánták tölteni büntetésüket a Szovjetunióban, mivel úgy vélték, hogy hazájukban a fogvatartás körülményei sokkal szigorúbbak. A magyar hadsereg egyik őrmestere, K. Zolantén például, amikor értesült a közelgő hazaküldéséről, kijelentette, hogy a 476. táborban naponta 600 gramm kenyeret kap, míg otthon mindössze 200 grammot, s azon felül csak a fegyőrök várható ütlegeit kapná. Mások szovjet állampolgárságot kértek, illetve azt, hogy ne szülőföldjükre, hanem inkább Ausztriába vagy Németországba küldjék őket. Összesen több mint félszáz ilyen tartalmú kérelmet nyújtottak be. Akadtak olyan német állampolgárok is, akik bár amnesztiában részesültek, határozottan elutasították, hogy az NDK-ba telepítsék őket.³⁸⁶

³⁸⁶ U.o. D. 32. 15., 26., 40., 188. o.

Végül, 1955 decemberében a pervouralszki Hrompik állomásról útnak indították az NDK-ba az 1893. számú különleges kórház súlyos betegeit. Ezzel lényegében befejeződött a 476. számú táborból amnesztiában részesült külföldi állampolgárok hazaszállítása. A táborban mindössze 65 olyan külföldi maradt, akiket kivettek a hazaszállítandók névsorából. Zömüket olyan román állampolgárok tették ki, akik korábban a hírszerzésnél vagy a katonai rendőrségnél szolgáltak, és akiket a román hatóságoknak szándékoztak átadni. A többiek a Szovjetunió polgárai voltak, akik a német hadseregben teljesítettek szolgálatot, és mint ilyenek, német állampolgárságot kaptak. Az ő Németországba történő szállításuk külön intézkedésig elhalasztódott, további sorsukat nem sikerült nyomon követni.³⁸⁷ 1956 februárjában a Szovjetunió Belügyminisztériumának 476. számú tábora véglegesen megszűnt.

³⁸⁷ U.o. D. 31. 175–178. o.

KIZMAN PÁLNÉ PAPP KATALIN

KORTANÚK MÚLTIDÉZÉSE

SZOLYVAI EMLÉKMORZSÁK A VÉSZTERHES KOROKBÓL

„Mindenre emlékszem, amit átéltem...”³⁸⁸

Kizman Pálné Papp Katalin vagyok, Szolyván születtem 1933. május 9-én csehszlovák állampolgárként a Trianon jegyében, tehát nem csoda, hogy sok mindenre emlékszem, amit átéltem, amit át kellett élnem.

1939. március 15-én lettünk magyarok, a csehszlovák időkre is jól emlékszem, szép idők voltak azok. Apám munkásember volt. Az utcánk végében volt az esztergapadja, és az egész műhely és a gyártelep is, ahol sok ezer ember dolgozott. Szolyván három fakitermelő gyár volt és egy nagy vegyigyár.

A környékbeli lakosokat a zsidó kereskedők látták el, akiknél hiteltől vásároltunk kiskönyvvvel, és majd a hó végén fizettünk. Becsülettel láttak el mindenkit. Sok mindenkire emlékszem, mert úgy éltünk, mint egy nagy család. Az anyukám a gyerekkorát Polenán élte és a játszótársakkal zsidóul, ruszinul, szlovákul és magyarul beszéltek. Mi gyerekek is jól megvoltunk és megértettük egymást, így visszaemlékezve nagyon szerettünk együtt lenni. Jó szomszédok és jó osztálytár-

³⁸⁸ Részlet a 92 éves szolyvai kortanú 2025-én keltezett múltidéző írásának záró soraiból: **„Ha bármilyen kérdésük van, vagy ha bármiben segíthetek, kérem, keressenek bizalommal! Tisztelettel: Kizman Pálné (Papp Katalin) Mátrafüred”** Sajtó alá rendezte: Fuchs Andrea és Zékány Krisztina.

A polenai kisvasút állomása, 1916

Kati néni nagyapja állomásfőnökként a családjával lakott itt.

A képen a kislány Kati néni édesanyja, Turóczy Zsuzsanna

(Fotó: Kizman Pálné Papp Katalin tulajdona)

sak voltunk, és már akkor rájöttem, hogy bizony zsidók nélkül szegényebb lenne ez a világ. Mindenkinek segítettek. Nagyon sok barátunk van még most is Amerikában.

Papp Jenő az olomouci gyakorlaton, 1936.

(Fotó: Kizman Pálné Papp Katalin tulajdona)

1939 márciusában lettünk magyarok. Megérkezett Horthy Miklós. Örültünk. Magyarul kezdtem az első osztályt. Megjelentek a jövőbe mutató problémák: jött a zsidó kérdés, jöttek a vörös ördögök ... És ezt mind átéltük.

A Frigyes Károly (a későbbi Dobrovolsz (Szovjetunió)) utca, a magyar időkben, itt képezték ki az önkénteseket a frontra ...

(Fotó: Kizman Pálné Papp Katalin tulajdona)

1939 nyarán már megkezdődött Szolymán a határvadász kaszárnya építése a Latorca folyó fölötti erdős részen, **Mermelstein Móric** ásványvizes forrása fölött (még akkor a volt I. világháborús katonatemetővel szemben). 1940 nyarán kész lett a kaszárnya.

A mellékelt fénykép az ünnepélyes átadáskor készült, ahol a háttérben a már kész sorkatonai épület is látszik. A bekarikázott arcok egyike az anyukám (fent), én 7 évesen, és az első polgáriba járó nővérem (lent). A képen a sok utcabeli fiatal iskolás, tanárok és persze a kaszárnya lakói. És ami nem látható, a főút felőli részen voltak a tiszt lakások. Szép lakások, annak az időnek megfelelő komfortos, cserépkályhás épületek. Ma már lakópark van a helyén. A sorkatonai laktanya része eltűnt, letarolták, elkerítették, majd benőtte a gaz, ez mára erdős rész, a bejáratnál pedig egy nagy lakattal jelzik, hogy nem örülnek az arra járóknak.

1940 nyara. A helyi iskola tanulói
a Horthy Miklós határvadász laktanya átadási ünnepségén
(Fotó: Kizman Pálné Papp Katalin tulajdona)

Pedig ebben a laktanyában kezdődött a „magyar tragédia”, vagyis folytatódtak Horthy munkásságának hibái. Ide kezdték összeszedni a málenkij robotra a magyar ártatlan embereket 1944 novemberében. Az első csoport tagjai a szolyvai magyarok voltak. Jelentkezni kellett 3 napi élelemmel és váltóruhával.

Jöttek a magyarok Kárpátalja egész területéről, sőt még azon is túl, egész Debrecenig. A parkban található nevek mindezt igazolják. Ezeket az áldozatokat csoportosan, gyalog hajtották a volt híres szolyvai Horthy laktanyába, amiből lágert csinált a Vörös Hadsereg. Ahogy teltek a barakkok, úgy indították tovább gyalog az embereket a málenkij robotra. Az esős novemberi napokon és éjszakákon át gyalogoltak a sáros, régi Árpád útvonalon, a Vereckei-szoroson át, a volt lengyel határ másik oldalára 180 km-t. Tehát az út: Szolyva, Galambos, Polena, Felsőgereben és a szerpentes Vereckei-szoros másik oldala. Gyűjtőtáborok: *Tuholka, Skole, Boriszlav, Szambor*, aki ide még át bírt „sétálni”, na az itt pusztult el. Nem a munka várta, hanem fertőző betegségek sora: tífusz, vérhas, és a tetvek minden faja.

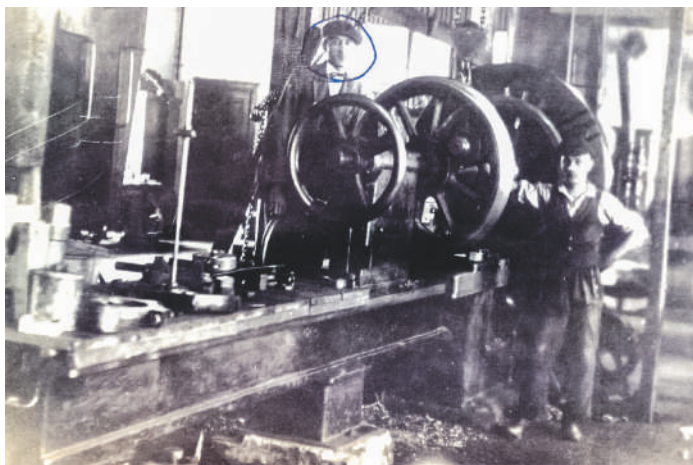
A szolyvai tábor sematikus rajza
(Kizman Pálné Papp Katalin rajza)

A szolyvai csoport ezt az utat ismerte, mert ők a szolyvai gyár dolgozói voltak vagy mozdonyvezetők, és jártasak voltak a gyönyörű Kárpátok tájain.

Bátor nagybátyám, **Bozsó József**, aki az elsők között volt az első éjszakan, amikor *Polena* falu környékére érve pihenésre kényszerültek, oda-szólt barátjának, Budaházi Lajosnak: „Ha már itt vagyunk – ismerjük mi ezt a helyet –, gyere, kússzunk odébb! Nézd csak azt az öt orosz katonát, éppúgy kimerültek, mint mi. Nincs ennivalójuk, még az esőt sem érzik már. Mi viszont még bírjuk valahogy, és van mit ennünk is. Ne menjünk tovább! Minket nem munkára, hanem a halálba visznek. Onnan senki nem fog visszatérni. Tudom, és te is tudod, mert már kétszer megjártam a Don-kanyart, és hazajöttem – de most érzem, hogy ott fogunk elpusztulni. Én pedig nem megyek, mert élni akarok. Vár rám a családom.”

Lajos bácsi nem hitt Józsinak. Azt mondta: „Csak három napi munkáról van szó.” Bozsó József azonban elbújt egy fa mögé, sikerült lemaradnia, és végül hazatért Zápszonyba. Mert az egész család és rokonság Szolyváról Zápszonyba menekült.

Apámat, **Papp Jenőt**, azért nem vitték be a lágerbe, mert a városi komisszáriátustól – aki történetesen a barátja volt – engedélyt kapott arra, hogy felkutassa a műhely gépeivel megrakott vagonokat, amelyeket a németek ki akartak vinni az országból. Zápszony falu vezetője lovas szekereket biztosított a kereséshez, és valóban sikerült megtalálni a gyár műhelyének gépeit, amelyeket később visszahelyeztek a dolgozók használatába.

A szolyvai gyár.

Papp Jenő az esztergagépek előtt, 1935

(Fotó: Kizman Pálné Papp Katalin tulajdona)

Budabázi Lajos tényleg nem jött vissza. A parkban az ő nevével kezdődik az aranybetűs névsor. Nyugodjanak békében! Örök fájó emlékük megmarad.

Egyszer csak apámat mégiscsak elvitték, magyarként – pedig nem sokkal korábban szerelték vissza az imádott esztergapadját és a műhely többi gépét, mert dolgozni akart. A mi családjunk a szülőföldjét szerette, ott akartunk élni, boldogulni – és ha eljön az idő, ott meghalni

is. Ezt az érzést csak erősítette bennünk, hogy megérkezett a „munkát szerető” Vörös Hadsereg, amely – úgy hittük – a dolgozók pártfogója és tisztelője. Nem gondoltuk, hogy majd félnünk kell, hogy vigyáznunk kell arra is, mit mondunk. De amikor azt hallottam: „Ne sírj, mert Moszkva nem hisz a könnyeknek”, miközben édesapámat sirattam, megértettem, miben vagyunk.

Apám 1944. december 2-tól 1945. január 10-ig, hat hétig volt a szolyvai lágerben. Anyukámmal minden héten vittük neki az élelmet Zápszonyból, mert ott nem volt konyha. Kárpátja egész területéről özönlöttek a hozzátartozók, csomagokkal a kezükben, mert a magyar falvak népe, a földet művelő emberek megtermelték, amire szükség volt – éhezni nem kellett. Csakhogy nem mindig volt kinek átadni az élelmet, mert sokakat reggelente már elindítottak gyalog a Vereckei-hágón keresztül, az Árpád történelmi útján – a halál felé.

Borzalmas emlékek ezek egy 11–12 éves kislánynak. Nem ilyen álmokat sző egy gyerek, de én az édesanyám mellett akartam lenni, féltettem őt, mert nem tudhattam, mi vár rá – ránk. És a veszedelmet nem értve, nem gondolva, hogy ezek vad, erőszakos, vörös ördögök, mert azok voltak és most is azok. Visszagondolva tényleg vad volt a helyzet.

Az utazás Zápszonyból mindig körülményes volt. Tehervonattal mentünk Bátyú állomásig, onnan hajnalban tovább Munkácsra, majd végül Szolyvára, szintén vagonban. Egyszer szerencsénk volt: a munkácsi állomáson találkoztunk apám barátjával, aki mozdonyvezető volt, és ő vitt el minket Szolyvára a gőzmozdony külső részén, a nyílt oldalfalon. Aki csak felfért a mozdony két oldalára, mindenki kapaszkodott – így érkeztünk meg estére. Ismerősöknél szálltunk meg. Másnap reggel mentünk a lágerbe, ahol egy cigányember értesített bennünket, hogy az apámék az erdőben fát vágnak nyolcan, hogy fűteni tudjanak a cserépkályhában. De hát jeges, vizes fával? Az ad majd meleget?

Nekünk, várazakozóknak el kellett guggolni az árokban, mert a vörös muszka katonák rendet tartottak, rendet – puskával a kezükben. A sok fogvatartott magyarhoz jött az egész környékről a rengeteg hozzátartozó. Hozták a hazait, az utánpótlást, és szerették volna átadni, de már nem mindig volt kinek, mert minden reggel indult egy csoport a 180 km-es gyalogos halálba.

Tehát guggolva vártuk, mikor apámék kiértek az erdőből a nagy tisztásra, és néztük, hogy nyolcan hogyan csúsztatják dróttal a jeges fát. Mikor megláttam felugrottam, hogy odaszaladjak, mert nem voltunk messze, de a muszka katona rám kiabált a puskáját rám tartva: „Sztoj! Állj!”

Az anyukám megfogta a karját, amibe a puska volt és kérte: „Ne lőj, távaris! Ott az apja!” – és rámutatott a jeges fát csúsztatókra.

A katona meghökkent, leengedte a puskát, kicsit elfordult, majd ennyit mondott: „Nu, ládno. Igyi!” – azaz: „Rendben, mehetsz!”

Egy szót sem tudtam oroszul, de megértettem és most is hallom, ahogy mondja. Anyukám beszélt ruszinul, jiddisül és németül is – hiszen Kárpátalja egész területén sokféle nemzetiség élt együtt.

Az apámék letették a jeges fát, és hát megható pillanat volt mindenkire számára. Az a pillanat örökre belém égett. Akkor még nem ismertem egyetlen olyan gyereket sem, aki 11 évesen ilyen borzalmakat átélt volna.

Papp Jenőné Turóczy Zsuzsanna, a nagyobb lány Valéria, a kisebb Kati (néni), 1935

(Fotó: Kizman Pálné Papp Katalin tulajdona)

1939 nyarán, a szolyvai határvadászkaszárnya működésének megkezdésével egy időben indult meg a felsőgerebeni bunker építése, a történelmi Árpád-vonal mentén, a Vereckei-szoros irányába. A bunker építése 1939 nyaratól egészen 1944-ig tartott, tehát öt éven keresztül dolgoztak rajta. A Magyar Királyi Honvédség azonban mindössze egy hétig használta.

Az építmény több méter vastagvasbeton falakkal készült, 2000 m²-en terül el, polipszerű formájával 800 méter hosszan és 55 méter mélyen nyúlik el a Kárpátok gyönyörű hegyei között. Öt kijáratral rendelkezik, ám ezek közül nem mindegyik került feltárássra, mivel nem mernek hozzányúlni – nem tudni, mi rejtőzhet mögöttük. Ezt a „csodát” nem lehetett sokáig élvezni. A bunkert a helyi ruszin-ukrán fiatalok tárták fel és ők is üzemeltetik.

1944 novemberében *Turóczy Ferenc* nagybátyámat Beregszászból hajtották gyalog, több száz másik emberrel együtt a szolyvai lágerbe. Estére a Latorca folyóhoz értek, ahol a hidat már felrobbantották, így csak keskeny pallókon tudtak átkelni egyesével. A túlparton álló őr nagybátyám oroszul köszöntötte, és megkérdezte tőle, merre vezet az út Kölcsey felé. Az őr balra irányította, hogy arra menjen, amerre a lámpafényes házak vannak.

Az első házba bekopogott, belépett, oroszul köszönt és oroszul is fogadták. Jó társaság volt: magas rangú katonatisztek ültek az asztalnál és kártyáztak. Feri bátyám maga is szeretett és tudott kártyázni, így leült közéjük. Ekkor már tudta: megmenekült a lágertől, és sikerült hazatérnie a családjához. Mindezt annak köszönhetette, hogy beszélt oroszul – és jó időben használta is ezt a tudását.

1938 őszén és 1939 tavaszán, amikor Hitler megtámadta Lengyelországot, rengeteg ártatlan ember menekült Kárpátalja felé. Iratok és igazolás nélkül érkeztek, sokan a környékünkön maradtak. A nagybátyám, **nemes nemzeti kutyabőrös Turóczy Mózes**, Galambos falu jegyzője volt, és 80 családot fogadott be, lakhatási engedélyt is biztosítva számukra.

Mózes nagybátyám boldog volt, hogy segíthetett – és Galambos falu is gazdagodott általuk.

Nemes nemzeti kutyaőrös Turóczy Mózes (1938)

(Fotó: Kizman Pálné Papp Katalin tulajdona)

De sajnos ezek a nyugalmas, szép napok nem tartottak sokáig. Hamarosan kiderült, hogy a hontalanokat **Kamenyec-Podolszka** irányítják – és valójában **a halálba küldik őket**. A galambosi lakók életben maradtak, azonban **Turóczy Mózes** a **beregszászi törvényszéki bizottság** börtönében tartották fogva.

Kaució ellenében végül kiengedték nagybátyámat – mindezt pedig a szolyvai **zsidó barátok jószándékának** és segítőkészségének köszönhetjük. Ők adták össze azt a nem kevés pengőt, amiből kiváltották Mózeszt, hogy ne essen bántódása. Így éltünk mi akkoriban **békében és kölcsönös megbecsülésben** a segítőkész zsidó emberekkel.

A **kamenyec-podolszki tragédiával** kapcsolatban **Szakály Sándor történész** azt mondta, hogy az események idegenrendészeti eljárásként zajlottak, és **Horthy Miklós ebben az ügyben ártatlannak tekinthető**. Mindez a történész könyvbemutatóján hangzott el Gyöngyösön.

1946. szeptember 5-én a 16 éves nővéremet **saját otthonunkban** meglötte a város második párttitkára – egy 45 éves, tüdőlövéllel korábban megsebesült, beteg „muszka” (szovjet katona). Ez az ember hónapokon át zaklatta a családunkat. Éjjelente megpróbált kulccsal bejutni a házunkba, azt kiabálva, hogy ő azért harcolt, hogy azt vegye feleségül, akit ő akar és akibe ő szerelmes.

Édesanyám jelentette is a rendőrségen, mert több tanú is igazolta, hogy az illető erőszakosan lépett fel velünk szemben. A hatóság szanatóriumba akarta küldeni, ám ő út közben elhozatta magát – azon a bizonyos napon, **délidőben**, amikor apánk még nem volt otthon.

Bejött hozzánk, az egyik keze zsebre volt dugva, a másikban fegyver. A konyhaajtóból **rálőtt** a nővéremre, aki épp az asztalnál ült és ebédelt. Anyám lélekjelenlétének köszönhetően elütötte a támadó kezét, így a lövedék a nővérem feje fölött a falba fúródott.

A nővérem azonnal felpattant, átszaladt a szobába, és megpróbált az ablakon keresztül menekülni – de ekkor **ismét rálöttek**. A lövedék **el is találta őt!**

Anyám megpróbálta a pisztolyt kicsavarni a kezéből. A muszka gyilkos golyója a nővérem jobb karján, a könyökénél hatolt be úgy, hogy a lágy résznél kívülről a karja belső részén át a borda lágy részén keresztül a májába, majd a gyomrában állt meg. Anyám bátorságát összeszedve a pisztolyt a kötényébe csavarta, ordítva ment az utcára és kiabálta, hogy hívják a milíciát. A támadó persze már távozott.

A testvéremre az angyalok vigyáztak – a műtét után kiderült, **egyik létfontosságú szerve sem sérült meg.**

*Papp Katalin 16 évesen,
1949*

*Kizman Pálné Papp Katalin
nyugdíjas éveiben*

Az akkori borzalmas világot felforgató, gyűlölettel teli és pusztító emberi tettek jellemezték. **Adolf Hitler mellé állt Horthy Miklós Öföméltsága**, és ezzel együtt olyan útra vitték a világot, amely a **pusztulás szakadékjába vezetett** – egy olyan mély gödörbe, ahonnan **azóta sem tudunk igazán kijönni**. Mert ma is érezzük: **valami nagyon nincs rendben**. Még mindig mélyen, rossz helyen vagyunk.

Ukrajnában maradtunk, és ott éltünk 1966-ig. Akkor költöztem át Kisvárdára – ahogyan sokan mások is –, és ezzel megindult egyfajta „lavina”. Körülbelül tíz évvel később utánam jött a nővérem is, két gyermekével együtt.

A nyugdíjasklubbal 2016-ban jártunk Szolyván, a parkban és a felsőgerebeni bunker környékén, hogy felidézzük a helyszínek történelmi emlékeit. Ekkor tudatosult bennem igazán, hogy már hatéves ko-

romban hallottam ezekről. Akkoriban azt mondták, Szolyván épül a „Horthy-kaszárnya”, Gerebenben pedig egy komoly védelmi rendszer, amely majd megóvja az országot a veszedelemtől. Gyerekként ez a tudat megnyugtató volt, bár részleteket nem ismertünk.

Tudjuk, hogy Horthynak nem sikerült kiugrania a háborúból, még akkor sem, amikor a vereség már előrelátható volt. A menyé visszaemlékezése szerint – Kanyó András *Horthy és a magyar tragédia* című könyvében – ez valóban egy tragédia volt, és sajnos ez a tragédia máig is tart. A magyar hadsereg szenvedett az orosz fronton, míg a németek irhabundában, konyakkal és bőséges étellel éltek. Hatalmas élelmszer-raktárakkal rendelkeztek, míg a magyar katonák, ha enni akartak, kénytelenek voltak lelőni egy-egy állatot, amit találtak. Már akkoriban is hallani lehetett, hogy ez a vidék „a világ éléskamrája” lehetne.

Nagyon szeretném azt elérni, hogy a világ megbékéljen, hogy egy olyan világban élhessünk, ahol az emberek kölcsönös tisztelettel, egyetértésben és szeretetben élnek egymás mellett – békében, nyugalomban. Ahol a dolgozók kezei minden nap gyarapítják és gazdagítják közös életünket. Mert szeretnünk kell ezt az életet, amely szemem láttára vált kényelmesebbé és élhetőbbé. Élünk békében, szeretetben – háború nélkül!

FÜGGELÉK

80 ÉVE TÖRTÉNT (1944–1924) NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS EMLÉKKONFERENCIA, BEREGSZÁSZ, 2024. NOVEMBER 15.

A Szolyvai Emlékpark,
a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet
és az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán-Magyar Oktatási-Tudomá-
nyos Intézete Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszéke
GULÁG-GUPVI-KUTATÓK NEMZETKÖZI FÓRUMA,
2024

kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika ...

címmel nemzetközi tudományos emlékkonferenciát szervez

Időpont: **2024. november 15., péntek 10.00 óra** (közép-európai idő)

Helyszín: Európa-Magyar Ház (Beregszász, Széchenyi u. 59B.)

ELŐZETES PROGRAM EMLÉKEZÉS

10.00–10.15. Megnyitó:

dr. Tóth Mihály PhD, a Szolyvai Emlékpark elnöke, az emlékkonferencia levezető elnöke.

dr. Szili Katalin miniszterelnöki főtanácsadó, az Országgyűlés volt elnöke (*szervezés alatt*)

Megemlékezés: mécsesgyújtás, közös ima a mártírok lelki üdvéért a történelmi egyházak képviselőinek közreműködésével.

**PREZENTÁCIÓK, MŰHELYBESZÁMOLÓK, SZAKMAI
KUTATÁSOK, TÉNYFELTÁRÁSOK ISMERTETÉSE**

10.15–10.30: dr. Zékány Krisztina PhD nyelvész, (Ungvár), az UNE UMOTI Magyar Filológia Tanszékének vezetője: *A GULÁG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján 2023 című tanulmánygyűjtemény és évkönyv a szerkesztő szemével.*

10.30–10.45: dr. Zubánics László PhD történész, (Gut), az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének vezetője: *Közel 80 éve történt... Adatok, tények, történetek a szovjet fogságból című GGKI-könyvek első gyűjteményéről a szakmai lektor szemével.*

10.45–11.00: dr. Dupka György PhD történész, (Ungvár, Szolyvai Emlékpark, GKNT-tag), a Szolyvai Emlékparkbizottság kutatóműhelyének vezetője, a bizottság felelős titkára: *Az NKVD 22. sz. szambori, a 194. sz. hdf. gyűjtő- és továbbító tábora és a 2194. sz. rabkórház történetéből, az itt sýnylődők emlékének megörökítéséről, a Szambori Emlékpark létesítéséről.*

11.00–11.15: dr. Molnár D. Erzsébet PhD történész, (Beregszász, GKNT-tag), a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont Intézeti igazgatója: *A beregszászi magyarok elhurcolása és sorsa 1944 és 1953 között.*

11.15–11.30: habil. dr. Váradi Natália PhD történész, (Beregszász), a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense: „[...] lóhátról számárhátra nem ereszkedem [...]” – *Chira Sándor küzdelme a görögkatolikus egyház fennmaradásáért Kárpátalján.*

11.30–11.45: Bimba Brigitta, a Debreceni Egyetem Történelem és Néprajzi Doktori Iskolájának abszolvált hallgatója (Bátyú, GKNT-tag): *A megalázott, a GULÁG-GUPVI táborokba hurcolt nők története egy készülő doktori értekezés tükrében.*

11.45–12.00: Marosi István görögkatolikus áldozópap, az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium igazgatója, egyháztörténész (Beregszász): „*A Szovjetunió számára egyetlen megoldás... az egyházi unió felszámolása...*” – *A görögkatolikus egyház üldözése Kárpátalján a II. világháborút követően a szovjet társadalmi átalakítással összefüggésben.*

12.00–13.00 Ebéd (helyben)

13.00–13.15: Köteles László helytörténész, a Csemadok alelnöke (Szlovákia, Felvidék, Szepsi): *„Malenkij robot” a jelenlegi Szlovákia területén 1945-ben.*

13.15–13.30: Havasi Dániel tényfeltáró dokumentumfilm-készítő (Pécs, GKNT-tag): *Magyar hadifoglyok nyomában, emlékhelyek Moldáviában.*

13.30–13.45: Kállay Karolina történész (Románia, Erdély, Szatmárnémeti): *„Széttört emlékek.” Beszélgetés Lini Klárával, a szatmári sváb deportálás utolsó túlélőjével.*

13.45–14.00: Dragan Traian Constantin történész-főmuzeológus, Magyar Nemzeti Múzeum Modernkori Főosztály, Budapest: *Emberi sorsok a Duna szorításában: A Duna – Fekete-tenger csatorna és a Delta tragikus világa.*

14.00–14.15: Dupka Nándor (Ungvár): az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének aspiráns hallgatója: *Pásztor Ferenc vikáriusnak az ungvári és kijevei vizsgálati fogságban készült kihallgatási jegyzőkönyvei.*

14.15–14.30: Kovács Sándor honismereti szakíró, helytörténeti kutató (Budapest): *A szovjet rezsim által meggyalázott magyar emlékek a Latorca völgyében.*

14.30–14.45: Marcsák Gergely író, művelődéstörténész (Beregsszász): *„Donbászon nincsen semmi jóvátéve” – töredékek családom XX. századi történetéből.*

14.45–14.00: Meskó János (Ungvár, történész, Szolyvai Emlékpark): *Szidej Tódor János görögkatolikus O.S.B.N. szerzetesnek, a Misztericei Bazilita Kolostor házfőnökének üldözése a szovjet korszakban.*

dr. Botlik József PhD történész, egyetemi docens (Budapest, GKNT-tag): *Adalékok a felvidéki magyar országgyűlési képviselők megburcoltatásához.*

dr. Soós Viktor Attila PhD, egyháztörténész (Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottság): *Harangozó Ferenc atya kárpátaljai rabtársai: Pásztor Ferenc és más lekipásztorok egy napló nyomán.*

15.00–15.15. Kérdések, hozzászólások, zárszó.

2024. november 15., péntek, délutáni program:

15.30. Csendes koszorúzás az Európa-Magyar Ház udvarán és a sztálini megtorlás beregszászi emlékművénél.

A programváltoztatás jogát fenntartjuk. A rendezvény sajtónyilvános.

A rendezvényt online közvetítjük a KMMI Facebook-oldalán

(<https://www.facebook.com/kmmi.org.ua>),

amely során hang- és képrögzítés történik.

Fő támogatónk: Bethlen Gábor Alap

INRFORMÁCIÓ A 80. ÉVFORDULÓHOZ KAPCSOLÓDÓ PROGRAMOKRÓL

2024. NOVEMBER 14., csütörtök

A SZTARIJ SZAMBORI EMLÉKPARK MEGÁLDÁSA, FELAVATÁSA

a Lembergi Magyar Kulturális Szövetség (elnök: **Somogyi László**) szervezésében, Támogatók: Sztarij Szambor polgármesteri hivatala, Bethlen Gábor Alap, Magyarország Ungvári Főkonzulátusa, a Szolyvai Emlékpark

12.00-13.00. (k-e.i.sz.). Helyszín: Lembergi/Lvovi terület, Sztarij Szambir, Narancsos forradalom utca, Szozany település határában.

2024. NOVEMBER 16., szombat

SZOLYVA, SZOLYVAI EMLÉKPARK

11.00. Kárpát-medencei szintű emlékezés, csendes koszorúzás, főhajtás a 80 éve ártatlanul elhurcoltak és meggyilkoltak, valamint a világháborúkban elesettek emléke előtt, ahol a gránittáblákon közel 12 ezer áldozat nevét örökítettük meg.

2024. NOVEMBER 17., vasárnap

IV.Helyszín: **BÚCSÚ ÉS EMLÉKEZÉS AZ EGYHÁZ MÁR-TÍRJAIRA** TISZABÖKÉNYBEN,

11.00. Búcsú a Tiszabökényi Árpád-házi Szent Erzsébet és a Mártírok római katolikus templomban. (k-e.i.sz.). *Búcsús szentmisét mutat be Magyar Gergely OFM atya, volt tartományfőnök és nagyszőlősi plébános, Bán Jónás OFM atya, nevetlenfalui plébániai kormányzó, Hernádi Balázs Lehel OFM atya, tiszabökényiplébániai kormányzó közreműködésével. A Szentmise után:*

Emlékezés a II. világháború áldozataira a templomkertben lévő emlékműnél

Agapé.

Összeállította: dr.Dupka György,
a Szolyvai Emlékpark felelős titkára

**GULÁG-GUPVI-KUTATÓK
NEMZETKÖZI FÓRUMA 2024:**
kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika...
2024. november 15.

A beregszászi Európa–Magyar Házban a Szolyvai Emlékparkbizottság szervezésében *Ez történt 80 éve...* címmel lezajlott a GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma. Napirenden szerepelt a kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika. A hagyományos eseményt **dr. Tóth Mihály**, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke nyitotta meg. **Marosi István** görögkatolikus áldozópap imát mondott a 80 éve és a mostani háborúban elhunyt halottaink, mártírjaink lelki üdvéért. Köszöntő beszédet mondott **dr. Szili Katalin** miniszterelnöki főtanácsadó, az Országgyűlés volt elnöke.

A továbbiakban 14 anyaországi, erélyi, felvidéki és a kárpátaljai előadó érdekesztő prezentációkat, műhelybeszámolókat tartott, ismertették a legújabb szakmai kutatások eredményeit.

Előadást tartott:

dr. Zubánics László PhD történész (Gut), az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének vezetője: *Közel 80 éve történt... Adatok, tények, történetek a szovjet fogságból* című GGKI-könyvek első gyűjteményéről a szakmai lektor szemével;

dr. Dupka György PhD történész (Ungvár, GKNT-tag), a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára, a kutatóműhely vezetője: *Az NKVD 22. sz. szambori, a 194. sz. hdf. gyűjtő- és továbbító tábora és a 2194. sz. rabkórház történetéből, az itt sínylődők emlékének megörökítéséről, a Szambiri Emlékpark létesítéséről;*

dr. Molnár D. Erzsébet PhD történész (Beregszász, GKNT-tag), a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont Intézeti igazgatója: *A beregszászi magyarok elhurcolása és sorsa 1944 és 1953 között;*

habil. dr. Váradi Natália PhD történész (Beregszász), a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudo-

mányi Tanszékének docense: „[...] lóhátról számárhátra nem ereszkedem [...]” – *Chira Sándor küzdelme a görögkatolikus egyház fennmaradásáért Kárpátalján;*

Bimba Brigitta, a Debreceni Egyetem Történelem és Néprajzi Doktori Iskolájának abszolvált hallgatója (Bátyú, GKNT-tag): *A megalázott, a GULÁG-GUPVI táborokba hurcolt nők története egy készülődő doktori értekezés tükrében;*

Marosi István görögkatolikus áldozópap, az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium igazgatója, egyháztörténész (Beregszász): *„A Szovjetunió számára egyetlen megoldás... az egyházi unió felszámolása...” – A görögkatolikus egyház üldözése Kárpátalján a második világháborút követően a szovjet társadalmi átalakítással összefüggésben;*

Köteles László helytörténész, a Csemadok alelnöke (Szlovákia, Felvidék, Szepsi): *„Malenkij robot” a jelenlegi Szlovákia területén 1945-ben;*

Havasi Dániel tényfeltáró dokumentumfilm-készítő (Pécs, GKNT-tag): *Magyar hadifoglyok nyomában, emlékhelyek Moldáviában;*

Kállay Karolina helytörténész (Románia, Szatmárnémeti): *„Szét-tört emlékek”. Beszélgetés Lini Klárával, a szatmári sváb deportálás utolsó túlélőjével;*

Dragan Traian Constantin történész-főmuzeológus, Magyar Nemzeti Múzeum Modernkori Főosztály, Budapest: *Emberi sorsok Duna szorításában: A Duna–Fekete-tenger csatorna és a Delta tragikus világa;*

Dupka Nándor (Ungvár), az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének aspiráns hallgatója: *Pásztor Ferenc vikáriusnak az ungvári és kijevei vizsgálati fogságban készült kihallgatási jegyzőkönyvei;*

Marcus Gergely író, művelődéstörténész (Beregszász): *„Donbászon nincsen semmi jóvátéve” – töredékek családom XX. századi történetéből;*

Kovács Sándor turisztikai szakíró, helytörténeti kutató (Budapest): *A szovjet rezsim által meggyalázott magyar emlékek a Latorca völgyében;*

Mesko János (Ungvár, történész, Szolyvai Emlékparkbizottság): *Szidej Tódor János görögkatolikus O.S.B.N. szerzetesnek, a Miszticei Bazilita Kolostor házfőnökének üldözése a szovjet korszakban.*

dr. Dupka György a nemzetközi tudományos emlékkonferenciát a beküldött előadások ismertetésével zárta: **dr. Botlik József** PhD történész, egyetemi docens (Budapest, GKNT-tag): *Adalékok a felvidéki magyar országgyűlési képviselők meghurcoltatásához*; **dr. Zékány Krisztina** PhD nyelvész (Ungvár), az UNE UMOTI Magyar Filológia Tanszékének vezetője: *A GULAG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján 2023 című tanulmánygyűjtemény és évkönyv a szerkesztő szemével*.

Az elhangzott előadásokhoz hozzászólt: **Alekszej Korszun** ungvári történész, aki arra biztatta a kutatókat, hogy folytattassák a 35 éve elindított tényfeltárásokat.

A konferencia résztvevői csendes koszorúzást tartottak a beregszászi Európa–Magyar Ház udvarán az emlékfalnál és a sztálinizmus beregszászi emlékművénél.

A rendezvényt online közvetítették a KMMI Facebookfelületén (<https://www.facebook.com/kmmi.org.ua>).

Sajtóanyag

**MEGEMLÉKEZÉS, KOSZORÚZÁS,
EMLÉKTÁBLÁK AVATÁSA
A SZOLYVAI EMLÉKPARKBAN,
2024. NOVEMBER 16.**

2024. november 16. A szolyvai honfoglalás kori harcos obeliszkjénél megtartott ünnepség után megemlékezés és koszorúzás volt Szolyván. A 80 éve Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások novemberi emléknapja programjaiba illeszkedve a kárpátaljai magyar és német nemzetiségű férfi lakosság 1944 őszi málenkij robotra történt elhurcolására emlékeztek a Szolyvai Emlékparkban. A rendezvény egyben a közös kiállást is demonstrálta országunk társadalmi békéjének mielőbbi helyreállítása és a kárpátaljai magyarság összefogása, egysége mellett. Ezekkel a gondolatokkal üdvözölte a megjelenteket a Szolyvai Emlékparkbizottság nevében **Fuchs Andrea** irodavezető és **dr. Tóth Mihály** elnök.

Az ukrán és a magyar himnuszok elhangzása után beszédet mondott **Pánczél Károly**, a Magyar Országgyűlés Nemzeti Összetartozás Bizottságának elnöke, **Lyah Sándor**, a nemzetiségi kérdésekkel és vallásügyekkel foglalkozó főigazgatóság vezetője, **Sin József**, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alelnöke, **dr. Zubánics László**, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség elnöke, **dr. Dupka György** lágerkutató történész, az emlékparkbizottság felelős titkára. Alkalmához illő dalsokrot adott elő a nagydobronnyi *Zöld Ág* énekkar (művészeti vezetője: **Kovács Judit**).

Az elhunytak lelki üdvéért imádkozott **Dávid Árpád** mezőgecei református lelkész, a Szolyvai Emlékparkbizottság tagja és **Tamás Koza** atya, a szolyvai római katolikus templom plébániai kormányzója.

A rendezvényt megtisztelte jelenlétével és koszorúzott mások mellett: **Heizer Antal**, Magyarország kijevei rendkívüli és meghatalmazott nagykövete,

Vida László, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának vezető konzulja,

Gyebnár István, Magyarország Beregszászi Konzulátusának miszsióvezetője,

Nádasi László, a Nemzetstratégiai Kutatóintézet igazgatója,

Szalipszki Endre, a Nemzetstratégiai Kutatóintézet elnöki tanácsadója, egykori beregszászi főkonzul,

Aljona Kustan, a Szolyvai Városi Tanács oktatási és művelődési osztályának vezetője, **Klara Sztehura**, a Szolyvai Városi Tanács képviselője,

Vincze István és Horváth László, Beregszász alpolgármesterei,

Kocserha János, Aknaszlatina alpolgármestere,

Petei Judit, Gulácsy Géza, Fegyir Sándor, a Kárpátaljai Megyei Tanács képviselői, **dr. Fodor Gyula**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektorhelyettese,

dr. Spenik Sándor, az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézetének igazgatója,

Köteles László, a CSEMADOK alelnöke,

Gulácsy Géza, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alelnöke,

Dobsa István, a KMKSZ Ifjúsági Szervezetének elnöke,

Petneházy Gyula, a Kijevi Magyarok Egyesületének elnöke,

Somogyi László, a Lembergi Magyarok Kulturális Szövetségének elnöke és

Szarvas Gábor korábbi elnök,

Molnár János atya, Beregszász római katolikus plébánosa, püspöki helynök, a Szolyvai Emlékparkbizottság tiszteletbeli tagja,

Alekszej Korszun történész, a Szolyvai Emlékparkbizottság szakmai főtanácsadója, **Mesko János** helytörténész,

Reöthy János, Szolyva egykori polgármestere,

Horváth Sándor újságíró, a Kárpáti Igaz Szó megbízott főszerkesztője, a Szolyvai Emlékparkbizottság tagja,

Kállay Karolina, szatmárnémeti helytörténész, a Szolyvai Emlékparkbizottság tiszteletbeli tagja. A Kárpát-medencei szintű rendezvény méltó főhajtással adózott az ártatlanul elhurcoltak és meggyilkoltak, valamint a világháborúkban elesettek emléke előtt, ami együvé tartásunk bizonyossága is.

**A SZOLYVAI EMLÉKPARK ÉS
A PARTNERSZERVEZETEK
A GULÁG-GUPVI PROGRAMJÁHOZ
KAPCSOLÓDÓ
FONTOSABB RENDEZVÉNYEK, ESEMÉNYEK
KRÓNIKÁJA 2024-BEN**

2024. január 7. A 111 éve született **Forgon Pál** (Szernye, 1913. jan. 7. – Nyíregyháza, 2004) egykori lelkipásztorra, püspökre emlékezett a beregszászi református gyülekezet. A helyi református templomban található emléktáblánál a jelenlévők elhelyezték az emlékezés koszorúit. A GULAG-on eltöltött évekről az *Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak* című könyvében írt. A püspök 91 évesen hunyt el.

2024. február 1. Magyarság Háza Szabadegyetem szervezésében **Dupka György** *Irodalmi élet Kárpátalján a szovjet időszakban* címmel tartott előadást. Ezúttal a helyi magyarságnak sok szenvedést okozó szovjet korszak negatív és pozitív jelenségeinek bemutatását kísérelte meg.

2024. február 7. Budapest. A Józsa Judit Galériában **Molnár Adrienne** kerekasztal-beszélgetést tartott az 1944–45-ös délvidéki népiratásról **Botlik József** történésszel és **Mező Gábor** újságíróval. Az esemény apropója, hogy a Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány (elnöke **Cseresnyésné Kiss Magdolna**) nemrég jelentette meg Botlik József történész, teológus, egyetemi tanár, újságíró új kötetét. Az *Eltitkolt népirtás a Délvidéken* című legújabb kötete a délvidéki/vajdasági magyarság 1944–45-ös tragédiájáról, a magyarirtás történetéről szól. Az eseményen elhangzott, hogy hasonló népirtás zajlott le Kárpátalján 1944 őszén, amikor mintegy 40 ezer magyar és német férfit hurcoltak el a sztálini lágerrekbe, onnét csak minden harmadik túlélő tért haza. A rendezvényen jelen volt **dr. Dupka György** történész is.

2024. február 15. **Dr. Stark Tamás** *Hosszú út az első magyarországi deportáláshoz* című kötetét prezentálták a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetben. A könyvet **Gellért Ádám**, az Erőszakkutató Intézet ügyvezetője mutatta be.

Stark Tamás fő kutatási területe, a Szovjetunióba hurcolt magyar kényszermunkások sorsának feltárása mellett hosszú ideje foglalkozik a magyarországi holokauszt történetével is. A nemrég megjelent, erősen Kárpátalját is tárgyaló kötetben nemcsak az 1941 nyarán Galícia-ba szállított „idegen” zsidók sorsát mutatta be többek között a kárpátaljai levéltári anyagok alapján, hanem felvázolta a Horthy-rendszernek a zsidósággal kapcsolatos politikáját is, amelyből szinte szükségszerűen következett a mintegy 20 ezer ember elpusztításához vezető deportálás. Az eseményen részt vett és felszólalt **Dupka György** történész is.

2024. február 21. A Gulágokban Elpusztultak Emlékének Megörökítésére Alapítvány (**Pintér Jolán** elnök) a kommunizmus áldozatainak emléknapja alkalmából a Magyar Nemzeti Múzeum Dísztermében megrendezte *Az alkotó szabadsága – Művészek a szovjet fogságban* című konferenciát. A közel száz résztvevőt lenyűgöző előadást tartott **Máthé Áron** (Budapest), **Rácz János** (Budapest), **Kovács Emőke** (Budapest), **Kiss Dávid** (Budapest), **Nagy Gyöngyi** (Hódmezővásárhely), **Démuth Réka** (Budapest), **Tóth Eszter Zsófia** (Budapest), **Dunajszky Géza** (Pozsony), **W. Müller Judit** (Pécs), **Fellner János** (Sárospatak), **Dupka György** (Ungvár), **Szűk Balázs** (Csepel). A záróprogramot a Nemzeti Emlékezet Bizottsága és a GULAG Alapítvány középiskolai képzőművészeti pályázatának eredményhirdetésével, a pályaművek bemutatásával fejezték be.

2024. február 21. A kommunizmus áldozatainak emléknapja alkalmából a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága, a Gulág- és Gupvikutató Intézet Kárpátaljai Szövetség székházában a megrendezték a *Közel 80 éve történt... Adatok, tények történetek a szovjet fogságból* című kötet bemutatóját, amely az Alapjogokért Központ támogatásával látott napvilágot: <https://drive.google.com/.../1CXJ7wQ2NN-tExszBgu9VIp.../view>

Dr. Dupka György ügyvezető elnök felkonferálásban köszöntő beszédet mondott **dr. Grezsa István**, a Kárpátaljai Szövetség elnöke, **dr. Bognár Zsolt**, a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága elnöke, **Pogrányi Lovas Miklós**, az Alapjogokért Központ vezető kutatója. Megnyitó beszédet mondott **dr. Földváryné Kiss Réka** történész, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága elnöke.

A könyvbemutató kerekasztal-beszélgetés moderátora: **dr. Bognár Zalán**, a GKNT elnöke, a GGKI igazgatója; a KRE egyetemi docense. Résztvevői: **dr. Dupka György**, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára, a GKNT ügyvezető elnöke, a GKKI tudományos főmunkatársa; **Körösi Mihály**, Mezőberény alpolgármestere, a GKNT alelnöke, **dr. Murádin János Kristóf**, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem tanszékvezetője, egyetemi docens, a GKNT alelnöke, **dr. Stark Tamás**, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet tudományos főmunkatársa. A rendezvény a könyvek dedikálásával és jó hangulatú állófogadással zárult.

2024. február 21. A kommunizmus áldozatainak emléknapján **dr. habil. Murádin János Kristóf** egyetemi docens, tanszékvezető, a GKNT alelnöke *Felejtésre ítélve. Erdélyi magyar civilek szovjet fogságban (1944–1953)* címmel tartott érdekfeszítő és elgondolkoztató előadást a Magyarság Háza Galériában. Az eseményen jelen volt **Bognár Zalán** és **Dupka György** történész.

2024. február 25. A kommunizmus áldozatainak emléknapja alkalmából nagy Zoltán Mihály kisregényéből készült *A Sátán fattya* című filmet vetítették a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola hallgatóinak, hogy a kárpátaljai sorstragédián keresztül emlékezzenek a meghurcoltokra.

* A kommunista diktatúrák áldozatai emléknapjára emlékezve Ungváron, a Magyar Házban megnyílt **Matl Péter** *Ötösével (Po pjaty)* című grafikai (II. sorozat) kiállítása.

2025 márciusa folyamán. A Karmelita Kolostor dísztermében **Petneházy Gyula**, a Magyarok Kijevi Egyesületének elnöke, a Szolyvai Emlékparkbizottság tagja átvette a *Magyar Érdemrend lovagkeresztje* kitüntetést **Semjén Zsolttól**, Magyarország miniszterelnök-helyettesétől.

2024. március 5. A VERITAS-esten **Marionovich Endre** moderálásával sor került **Seres Attila** *Kárpátalja a peresztrojka és a magyarországi rendszerváltoztatás erőterében. Magyar levéltári dokumentumok 1985–1994. I. kötet (1985. április – 1990. május)* könyvének prezentációjára. A dokumentumgyűjteményt **Dr. Fedinec Csilla**, a HUNREN Társadalomtudományi Kutatóközpont tudományos munka-

társa mutatta be és mondta el kritikus véleményét. A VERITAS-est záróprogramjában **dr. Seres Attila dr. Stark Tamással** a GUPVI és a GULAG témakörét járták körbe. A beszélgetést követő vitában többek között felszólalt **Dupka György** lágerkutató is.

2024. március 7. A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Nemzetközi Kapcsolatok és Diplomácia Tanszék hallgatóinak **dr. Dupka György** történész *A Trianon óta a túlélésért, az anyanyelvi kultúra megtartásáért küzdő Kárpátaljai magyarságról, különös tekintettel a jelenlegi háborús helyzetre* témakörben tartott vetítéssel egybekötött előadást.

2024. május 11. Lezajlott a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága éves közgyűlése. A résztvevők egyperces néma csenddel adóztak a tragikus hirtelenséggel elhunyt **dr. Havasi János** tagtársuk emléke előtt. Ezt követően **dr. Bognár Zalán** elnök a szakmai, **Fuchs Andrea** a gazdasági beszámolóban számot vetettek az elmúlt esztendőről. Elhangzott: közel 20 Kárpát-medencei szintű megemlékezésen, konferencián, könyvbemutaton, kerekasztal-beszélgetésen vettek részt a GKNT-tagok. Ezután a jelenlévők megvitatták és elfogadták a 2024. évi programtervet is. Például június 6-ára tervezik a *Marxista diktatúrák megtorló intézményei* című kerekasztal-beszélgetést. A malenykij robotra hurcolás 80. évfordulója kapcsán az első nemzetközi konferenciára a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Kolozsvári Karán október 9–12-én kerül sor, amelynek társrendezője a 15 éves GKNT.

A tagok jelen lesznek a november 15-én Beregszászon megrendezésre kerülő GULAG–GUPVI-kutatók nemzetközi fórumán és az azt követő szolvyai koszorúzási megemlékezésen is. Az ez évi záró rendezvénynek a GKNT lesz a gazdája Budapesten.

2024. május 18. Szolvyva. Megtartotta soros ülését a Szolvyai Emlékparkbizottság. A park bejárását követő munkamegbeszélésen **dr. Tóth Mihály**, a bizottság elnöke tartott rövid értékelést, majd **dr. Dupka György** számolt be az emlékparkkal kapcsolatos tevékenységről. A testület felelős titkára elmondta, hogy a háború okozta nehézségek ellenére az emlékparkbizottság valamennyi 2023-ra beütemezett feladatát teljesítette, majd vázolta a 2024. évi tennivalókat. Folytatják a Szolvyai Emlékpark-projektben felvázolt évi feladatok megvalósítá-

sát. Többek között a Szolyvai Polgármesteri Hivatallal, **Orosz Mirko** alpolgármesterrel együttműködve eltávolítják az I. világháborús katonatemetőben az előregedett, kimustrált központi fasor kőrisfáit. Ezek helyébe Kijevből megrendelt hársfákat telepítenek. A tennivalók forгатókönyvét a megjelentek egyhangúlag jóváhagyták. A 80. évforduló jegyében fontosnak tartják a kapcsolattartást az anyaországi és a külföldi szervezetekkel.

Az ülés résztvevői döntöttek az ez évi központi koszorúzás időpontjáról. Az elhurcolás 80. évfordulóján, november 15-én Beregszászon, az Európa–Magyar Házban megrendezik a GULAG–GUPVI-kutatók nemzetközi fórumát. A hagyományos megemlékezésre 2024. november 16-án kerül sor a Szolyvai Emlékparkban.

Felhívják a civil szervezetek, történelmi egyházak, térségi önkormányzatok képviselőinek figyelmét, hogy az elhurcolás 80. évfordulóján a magyarlakta településeken koszorúzással egybekötött megemlékezéseket szervezzenek.

November végén a Szolyvai Emlékparkbizottság küldöttsége részt vesz a szambori 22. sz. gyűjtő és továbbító tábor hadifogolytemetőjében létrehozandó Szambori Emlékpark felavatásán, amelynek projekt-gazdája a Lembergi Magyar Kulturális Szövetség. Két új tagot vettek fel a szolyvai **Ladányi Antal** és **Szokolova Henrietta** személyében.

A Bizottság szakmai szinten közreműködik a holokauszt és a kommunista diktatúra emlékmúzeumának létrehozásában.

A munkaiülésen részt vett **Argyelán György** (Szolyva, főgondnok), **Fuchs Andrea** (Ungvár, irodai ügyvezető), **Dávid Árpád** ref. lelk. (Mezőgecse), **Mesko János** (Ungvár), **Milován Sándor** (Nagyszőlős), **Sepa György** (Szolyva), **dr. Spenik Sándor** (Ungvár), **Réthy János** (Szolyva), **Petneházy Gyula** (Kijev), **dr. Zubánics László** (Gut). Az eszmecsereén részt vett **Bacsikai József**, Magyarország ungvári főkonzulja.

* **Megkésett májusi nekrológ** (*Dupka György jegyzete*). Az utolsó lágertúlélők egyikétől, szeretett földimtől, a tiszabökényi születésű **Fóris Kálmán** (1924. 09. 20.–2024. 03. 30.) bátyántól – megkésett nekrológgal – búcsúszom, aki hosszú, tartalmas életet élt, és életének 100. évében adta vissza lelkét Teremtőjének. Ahogy elmesélte, hú-

széves korában apai nagybátyámmal, **Dupka Elekkel** mindketten kiállták a lágerélet megpróbáltatásait, amikor Tiszabökényből háromnapos munkára hurcolták, amelyből három év lett. Istenhez fohászkodva, a hazatérés hitében élte túl ő is a sztálini láger poklát.

A kanyargós Tisza szeretete jegyében lett aztán vízügyi mérnök. A zaklatások, megfigyelések miatt 1970-ben költözött Kiszpestre, itt alapított családot. Szerető felesége, fia és lánya bearanyozták szabaddá vált életét. Majd itt lett a közelet aktív szereplője, a Kiszpesti Társaskör egyik alapítója is. A Kiszpest-Központi Református Egyházközség presbiterként, majd gondnokaként tevékenykedett, az egyházközség közösségi házának megépítésében elévülhetetlen az érdeme. **Dódit Gabriella**, a társaskör egyik vezetője, önkormányzati képviselő aszszony Kálmán bátyánk nem mindennapi élettörténetéről kisfilmet és egy kis könyvet is készített. Közreműködött a málenkij robotra hurcoltak emlékművének avatásán.

Többször meghívott kiszpesti otthonába, saját készítésű borát kóstolgatva mesélt a régmúlt időről. Tiszabökény történetének megírásához bőséges információval látott el.

Tulajdonképpen az ugocsa-i tájegység egyik neves történelmi családjából származott. Nagyapja, **Fóris István** (1820–1902) az 1848/49-es szabadságharcban Kossuth Lajos honvédhadnagya, majd Ugocsa megye főjegyzője, főszolgabírója, a református egyházmegye tanácsbírója volt, sírját a bökényiek ma is gondozzák, a március 15-i megemlékezések idején megkoszorúzzák. Kálmán bácsi apja mint tartalékos hadnagy az I. világháború egyik katonahőse, akit ezüst vitézi éremmel bátorságáért tüntettek ki. Nagynénje, **Kocsisné Szirmai Mária** (1899) néprajzoscént ismert, főként a Felső-Tisza-vidéken és Somogy megyében. Népművészeti mintákról készített rajzokat, népmeséket jegyzett fel. *Tisza vidéki keresztszemes hímzések* c. könyvét közel 10-szer adták ki Magyarországon. Ilyen családi örökség alakította az ő életét is.

Visszaemlékezését egyik gyűjteményünkben leközzöltük, lásd a 123. oldalon: (<https://mek.oszk.hu/15900/15900/15900.pdf>). Koronatanúként szólalt meg **Hajduk Márta** *Kárpátaljai tragédia* című dokumentumfilmjében

(<https://www.youtube.com/watch?v=hge17S3IEeE>).

Biztatásomra, szervezésemben bemutatkozott a GKNT több konferenciáján. Élete legbolderogabb eseményeként értékelte, hogy 2015. február 15-én velem együtt felszólalhatott az Országház felsőházi ülés-termében, ahol a malenykij robot áldozataira emlékeztünk.

Aggódva követte a háború árnyékában élő magyarság sorsát. Nekünk, a szeretett honfitársaknak szóló üzenete máig aktuális: „nem a gyűlöletkeltésben, hanem az összefogásban, a szeretetben van a szent erő, ne veszítsük el a reményt a szülőföldünkön, Istentől való hittel, okosan, leleményesen alkalmazzuk őseink túlélési stratégiáit. Próbáljuk a legrosszabból is jót kihozni!” Isten veled! Köszönjük, hogy voltál nekünk, Kálmán bátyánk!

2024. június 6. A Gulág- és Gupvikutató Intézet, a Gulág és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága és az Alapjogokért Központ a *Marxista diktatúrák terrorjának jellemző helyszíne: börtönök, lágerek, rabtelepek* címmel kerekasztal-beszélgetést szervezett a Kárpátaljai Szövetség székháza dísztermében. Köszöntő beszédet mondott **Körösi Mihály**, a Gulág és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága alelnöke, **Szánthó Miklós**, az Alapjogokért Központ főigazgatója. Ezt követően **Pogrányi Lovas Miklós**, az Alapjogokért Központ vezető kutatója moderálta a beszélgetést, amelyen a témával kapcsolatosan **Bognár Zsolt**, a Károli Gáspár református Egyetem docense, a GGKI igazgatója, **Botlik József**, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem nyugalmazott egyetemi docense, **Dupka György**, a Szolyvai Emlékpark bizottság titkára, a GGKI tudományos főmunkatársa, **Cservenka Ferdinánd**, a GGKI tudományos munkatársa, a Magyar Nemzeti Levéltár levéltárosa, **Dragan Traian** történész, a Magyar Nemzeti Múzeum szakmuzeológusa, **Bank Barbara**, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága tagja, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem docense fejtette ki a gondolatait.

2024 augusztusának folyamán. Elismerések. A *Magyar Érdemrend parancsnoki keresztjével* tüntették ki **dr. Tóth Mihály** kárpátaljai magyar kisebbségi politikust, nemzetközi jogászt, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség volt alelnökét, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség volt elnökét, az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Volodimir Koreckij Állam- és Jogtudományi Intézete nyugalmazott tudományos főmunkatársát, volt parlamenti képviselőt, a Szolyvai

Emlékparkbizottság elnökét a kárpátaljai magyarság és az anyaország közötti kapcsolatok ápolása, valamint a kisebbségek jogainak védelme érdekében végzett kiemelkedő tevékenysége elismeréseként. A kitüntetést **Gulyás Gergely** miniszter adta át Budapesten.

2024. szeptember 27-én a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola nevében **dr.Orosz Ildikó** elnök és **dr.Csernicskó István** rektor átnyújtotta **dr.Szili Katalin** miniszterelnöki főtanácsadónak, az Országgyűlés volt elnökének a Rákóczi-főiskola legmagasabb kitüntetését, a *Rákóczi Díjat*. A főiskola és a kárpátaljai magyar közösség a Rákóczi-gyűrűvel fejezi ki köszönetét a főiskola érdekében eddig kifejtett tevékenységéért.

* A főiskolai tanács határozatának értelmében 2024-ben a kárpátaljai díjazott **Tóth Mihály**, Ukrajna Tudományos Akadémiája V. M. Koreckij Állam és Jogtudományi Intézetének nyugalmazott tudományos főmunkatársa, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke.

2024. szeptember 6–8. „Malenkij robot” nyomában, 80 éve történt. Magyarok és németek szovjet fogságba hurcolása a Kárpát-medencében. Konferencia és megemlékezés-sorozat. Helyszín: a Szepsi Városi Művelődési Központ előadóterme. Mások mellett előadást tartott **dr. Dupka György** történész, lágerkutató *Az elhurcolások egyidejű érvényesítése Kárpátalján és Kelet-Szlovákiában „malenkij robotra” a 4. Ukrán Front 1944.november 12-én keltezett 0036-os parancsa alapján* címmel.

2024. szeptember 15. A tolna vármegyei dombóvári járási Kaposzszegcsőn **Dupka György**, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára részt vett a nemrég elhunyt lágerkutató, **dr. Havasi János** (1952–2024) egészalakos szobrának, emléktáblájának, és a róla elnevezett térnek az avatóünnepségén. Az emlékmű alkotója **Varga Gábor** szobrászművész. Mint ismeretes, Havasi János aktív tagja volt a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaságának, a Pécsi Német Körnek is, amely számos emlékutat szervezett az oroszországi lágertemetők, munkatáborok színhelyeire. Malenkij robotra elhurcolt édesanyja fogságának a helyét is felkereste. Ebből filmnovella is született. A Havasi János által írt *Lánykák, az idő eljárt* című mű alapján készült az *Örök tél* című film, amely hiánypótló és rengeteg Tolna vármegyei elhurcoltnak

állít emléket. Havasi János gazdag életútja példaként szolgál mindannyiunknak a Kárpát-medencében.

2024. szeptember 26. Beregszászon tartott előadást **dr. Molnár Imre** történész, aki a nyolcvanas évek végétől kutatja **gróf Esterházy János**, a mártír sorsú felvidéki politikus életét. A rendezvényt a Beregszászi Keresztény Értelmiségiek Szövetsége (elnök **Jakab Eleonóra**) szervezte. Az esten részt vett **Bacscai József**, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának főkonzulja, **dr. Gyebnár István** és **Buczko István**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának konzuljai, valamint római katolikus papok és hívek.

Az előadó elmondta: gróf Esterházy János mint térségi képviselő 1933. január 30–31. között végig járta a vidéket. Járt Ungváron, Beregszászon, Nagyszőlősen, Huszton és más városokban, de a legkedvesebb fogadtatásban Beregszászon részesült, ahol maga **Pásztor Ferenc** helyi plébános, esperes fogadta. Meghatónak nevezte azt, hogy a mostani rendezvényt pont a Pásztor Ferencről nevezett közösségi házban szervezték. A két mártír lelke ily módon talán találkozik valahol. Majd nemsokára, 1933. június 16-án vissza kellett jönnie Kárpátaljára, mert hatalmas árvíz pusztított Tiszaújlakon. Esterházy János arra kérte az egész országot, hogy támogassák az árvízkárosultakat. Egy valóban együttérző és szívhez szóló közlőnyt adott ki, így a gyűjtés sikeres lett, és hála neki, a vidéket sikerült újjáépíteni. **Dr. Molnár Imre** bemutatta a közönségnek az *Esterházy János élete és mártírhalála* című könyvét, amelyben a kutatásainak eredményeiről számol be. Az előadás mellett a közönség egy dokumentumfilmet is megtekinthetett, amelyet **Zsigmond Dezső** rendezett. A filmben a gróf lánya, **Esterházy Aliz** mesél édesapja és családja megpróbáltatásokkal teli életéről.

2024. október 4. A királyhalmeci Mailáth Múzeumban kerül sor a *Málenkij robot. A második világháború után a szovjetek által megszállt országokból a Szovjetunió területére kényszermunkára elhurcoltak emlékére* c. kiállítás megnyitójára. Az előadásokkal egybekötött kiállítás résztvevőit, díszvendégeit a szervezők nevében **Szemán Tibor** részlegvezető köszöntötte. A kiállítás a Szolyvai Emlékpark közreműködésével valósult meg, a közel 20 pannó a szovjet lágerekbe elhurcoltak szenvedéstörténetét mutatja be. A tárlatot **Pakosta Andrea** igazgató

nyitotta meg. A kárpátaljai és a felvidéki magyarok 80 éve bekövetkezett tragédiájáról **dr. Dupka György** történész, lágerkutató, a Szolymai Emlékparkbizottság titkára tartott előadást. A málenkij robotról, a kommunista megtorlásról, az erőszakos szovjetizálás áldozatairól, a felvidéki magyarokat és szlovákokat is érintő vonatkozásairól osztotta meg gondolatait **Köteles László**, a Csemadok alelnöke, **Pavol Hric**, a kassai Kommunizmus Áldozatai Múzeum igazgatója, **Lakatos Denisza** és **Vályi Edit** nagykaposi helytörténész. **Nádasi Terézia** elmesélte az elhurcolt testvére, **Nádasi Gyula** tragikus történetét, aki valamelyik oroszországi lágerben alussza örök álmát.

2024. október 9–12. Kolozsváron, a Sapientia EMTE kolozsvári karán rendezték meg a GULAG–GUPVI-kutatók nemzetközi fórumát. Az eseményen 25 anyaországi, erdélyi, délvidéki, felvidéki és kárpátaljai kutató ismertette legújabb feltárásait a Kárpát-medencei régióból a magyarok és németek 80 éve történt szovjet fogságba hurcolása témakörben.

A szervezők a konferencia résztvevőinek további rendezvényeket szerveztek: megemlékezés volt a kolozsvári Házsongárdi temetőben, a szovjet elhurcolások emlékművénél; kiállítás nyílt a kolozsvári **Murádin Lovasz Noémi** képzőművész málenkij robot témájú munkáiból, a túlélők málenkij robotos emléktárgyaiból tárlatvezetéssel; sor került könyvbemutatókra; filmvetítésre a szovjet táborvilágról; a megemlékezés a tordai emlékműnél, a központi magyar temetőben fejeződött be.

A Kolozsvári Sapientia Egyetem nagytermében köszöntő beszédet mondott: **dr. Tonk Márton**, a Sapientia EMTE rektora, **dr. Bognár Zsolt**, a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaságának elnöke.

Plenáris előadást tartott:

dr. Stark Tamás (Budapest)

dr. Bognár Zsolt (Budapest)

dr. habil. Murádin János Kristóf (Kolozsvár)

dr. Seres Attila (Budapest)

dr. Soós Viktor (Budapest)

dr. habil. Bank Barbara (Budapest)

Benkő Levente (Kolozsvár/Magyarvita)

Ungvári Barna András (Uzon)

dr. Máthé Áron (Budapest)

Papp Annamária (Kolozsvár/Magyarvista)
dr. Dupka György (Tiszabökény/Ungvár/Budapest)
dr. Molnár Erzsébet (Beregszász)
dr. Cservenka Ferdinánd (Vágsellye/Budapest)
Köteles László (Tornaújfalu/Szepsi)
Boros Ernő (Nagykároly)
Csőke Márk (Topolya/Kishegyes)
Pomázi-Bardonicsek Dominika (Szombathely),
dr. Muskovics Andrea Anna (Budapest)
dr. Márkus Bea (Pécs),
dr. Vincze Gábor (Hódmezővásárhely)
Bimba Brigitta (Bátyú/Budapest)
Körösi Mihály (Mezőberény).

Az esemény pénteken kerekasztal-beszélgetéssel zárult a közösségi emlékeztetőpolásról. **W. Müller Judit** a Janus Pannonius Múzeum (Pécs); **Matkovits-Kretz Eleonóra** elnök, **Havasi Dániel** a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre (Pécs); **Józsa István Lajos** a Tordai Honvéd Hagyományörző Bizottság – Tordai Magyar Kulturális Egyesület (Torda); **Fehér Tibor** a Megbékélésért Polgári Egyesület (Felsőzsolca); **Horkay Anna** a GULAG-okban Elpusztultak Emlékének Megörökítésére Alapítvány (Budapest) képviselőjében fejtette ki gondolatait.

A konferencián elhangzott előadások szerkesztett változata tanulmány-gyűjteményben kerül kiadásra a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága (GKNT) gondozásában.

2024. október 16. A Kárpátaljai Szövetség székházában meghitt ünnepségre került sor. **Dr. Kótyuk Erzsébetet**, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum nyugalmazott igazgatóját, etnográfust, népgyógyászati szakíró és **dr. Tóth Mihályt** alkotmányjogászt, kisebbségi politikus, szakíró kösztötték 70. születésnapjuk alkalmából.

dr. Tóth Mihályt dr. Dupka György író, történész kérdezte életútjáról. A mezőkaszonyi születésű, mérnöki végzettségű politikus, a jogtudományok kandidátusa, alkotmányjogász, szakíró, a kijevei egyetem nyugalmazott tanára, az UMSZ tiszteletbeli elnöke és az Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke pályafutása során volt Beregszász polgár-

mestere, illetve az Ukrán Parlament képviselője is. Minderről részletesen beszámolt a tartalmas beszélgetésben. A rendezvényen **ifj. Bernáth Ferenc** zeneszerző, Artisjus-díjas gitárművész előadása tette meghitté. Az ünnepség állófogadással ért véget.

* Kolozsváron, a Sapientia Egyetemen a „80 éve történt 1944-2024” c. konferencián többek között bemutatásra került **Benkő Levente, Papp Annamária** (szerk.): *Fogság, zaklatás, emlékezés – A „májlennkij robot” és az elhurcolások változatai a Kárpát-medencében 1944–1953.* c. vaskos tanulmánygyűjtemény, amely a Polis Könyvkiadó, Historikus Egyesület gondozásában Kolozsváron jelent meg 2024-ben. A szerkesztő páros a magyarországi **Dragan Traian Constantin** Budapest, **Kőrösi Mihály** Mezőberény, **Márkus Beáta** Pécs, **Matkovits-Kretz Eleonóra** Pécs, **Nagy Péter** Ózd, **Pomázi-Bárdonicsek Dominka** Szombathely, **Walterné Müller Judit** Pécs; a kárpátaljai **Dupka György** Tiszabökény/Ungvár, a felvidéki **Cservenka Ferdinánd** Vágelye/Budapest; a délvidéki **Csóke Márk** Topolya/Kishegyes; az erdélyi **Ákosi Zsolt** Máramarosziget, **Benkő Levente** Nagyajta/Kolozsvár, **Gál Mária** Csíkszentkirály/Csíkszereda, **Kállay Karolina** Mikola/Szatmárnémeti, **Lönhárt Tamás** Kolozsvár, **Murádin János Kristóf** Kolozsvár, **Nagy Mihály Zoltán** Nagyvárad, **Papp Annamária** Kolozsvár, **Ungvári Barna András** Sepsiszentgyörgy/Uzon előadóknak a témában végzett kutatásairól szóló írásait tették közzé azzal a reménnyel, hogy ezzel is hozzájárulhatnak valamelyest az elődeink által elszenvedett, évtizedeken keresztül mélyen elhallgatott és titkolt történések szélesebb körű megismertetéséhez. A könyv a 2022. október 13 és 16 között a kalotaszegi Magyarvistan lezajlott *A „májlennkij robot” és az elhurcolások változatai a Kárpát-medencében, 1944–1953* elnevezésű történészkonferencián elhangzottakat tartalmazza.

2024. november 11. Ungváron megjelent és honlapunkra is felöltöttük a Szolyvai Emlékpark soron következő Évkönyvét (https://kmmi.org.ua/.../konf-2024_001-355_compressed.pdf) *„Mi lehetett nagy bűnünk...?”* A GULAG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2023. Kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika. Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 2023. november 17. Szerzői: **dr. Tóth Mihály** (Zápszony), **dr. Zékány Krisztina** (Ungvár), **dr. Mol-**

nár **D. Erzsébet** (Beregszász), **dr. habil. Váradi Natália** (Beregszász), **dr. Zubánics László** (Gut), **dr. Dupka György** (Tiszabökény), **Marosi István** (Beregszász), **Bimba Brigitta** (Bátyú), **Mesko János** (Ungvár), **Dupka Nándor** (Ungvár), **dr. Botlik József** (Budapest), **dr. Havasi János** (Pécs), **Kovács Sándor** (Budapest), **Hangácsi István** (Szentendre), **Köteles Ágoston** (Tornaújfalu), **Dr. Motrevics Vladimir Pavlovics** (Jekatyerinburg). Borítógrafika: **M. Lovász Noémi** (Kolozsvár). Összeállította, a jegyzeteket írta: **Dupka György**. Lektorálta: **dr. Zubánics László**. Felelős szerkesztő: **dr. Zékány Krisztina**. Szolyvai Emlékpark–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2024.

2024. november 11. Elkészült és a KMMI honlapjára is felkerült az egyháztörténettel foglalkozó **Dupka Nándor** doktorandusz második monográfiája. A *Pásztor Ferenc vértanú. „Hitét nem tagadta meg, inkább a halált választotta”. A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház hittvallói (1945–1991)* című kötet a KMMI-füzetek XXXII. kiadványa, amelyhez ajánló sorokat **Molnár János**, a beregszászi Szent Kereszt Felmagasztalása római katolikus templom plébánosa, püspöki helynök írt, aki egyben felhívja a tisztelt olvasók figyelmét arra, hogy „Imádkozzunk boldoggá avatásáért!”. Lektorálta: **dr. Dupka György**, **dr. Zubánics László**. Szerkesztette **Kövy Márta**. Műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**. (https://kmmi.org.ua/.../DN_Passtor_001-281_compressed.pdf)

Az ungvári egyetem történész doktorandusza feldolgozta Pásztor Ferenc (1880–1951) a Kárpátaljai Területi Levéltárban őrzött, a KGB által összeállított koncepciósszerű anyagát tartalmazó mintegy kétszáz oldalas aktáját. Tények, adatok, archív anyagok, korabeli felvételek alapján bemutatja a szovjethatalom idején az ungvári és a kijevi börtönben kegyetlenül meghurcolt Pásztor Ferenc szenvedéstörténetét, aki nemzetét, egyházát szolgálva, megingathatatlan hittel „Jézusért halt meg, a szeretet Istenéért vállalta a kínzást”, akit alaptalanul 25 évi GULAG-rabságra ítélték, 1951. október 16-án, 71 évesen végelgyenülésben hunyt el az Irkutszki terület MVD Ozernij láger (32-es) rabkórházában. 1989. január 16-án rehabilitálták.

2024. november 13. Könyvbemutatót tartottak Beregszászban, az Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ zsúfolásig megtelt rendezvénytermében. **Marosi István** egyháztörténész atya *Katakombaszolgá-*

lat Kárpátalján. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a kommunista egyházüldözés időszakában (1944-1989) című munkája a Nemzeti Emlékezet Bizottsága (NEB) gondozásában jelent meg. Köszöntő beszédet mondott **Teodor Macapula**, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke, **Földváriné dr. Kiss Réka**, a NEB elnöke, a könyv felelős kiadója. A továbbiakban a könyv bemutatásában **dr. Molnár D. Erzsébet** moderálásában közreműködött: **dr. Véghseő Tamás** egyháztörténész, a Szent Atanáz Hittudományi Főiskola tanára, **dr. Janka György** egyháztörténész, a Szent Atanáz Hittudományi Főiskola tanára, **Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya** történész, a beregszászi Rákóczi-főiskola tanára, **dr. Dupka György** történész, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára, a GKNT ügyvezető elnöke.

2024. november 14. A Lemberg/Lvov megyei Sztarij Szambirhoz tartozó Sztarij Szambiri Emlékpark felavatására került sor a Lembergi Magyarok Kulturális Szövetsége (LMKSZ, elnök: **Somogyi László**) szervezésében, Sztarij Szambir polgármesteri hivatala, a Bethlen Gábor Alap, Magyarország Ungvári Főkonzulátusa (főkonzul: **Bacsikai József**) támogatásával. Az eseményen a sztarij szambiri, kárpátaljai, anyaországi, felvidéki közjogi méltóságok, a történelmi egyházak képviselői, a civil szervezeti vezetők, diplomaták is megjelentek. A kárpátaljai küldöttség tagja volt mások mellett **dr. Dupka György**, **Fuchs Andrea**, **Meskó János**, **Köteles László**, **dr. Zubánics László**, **Petneházy Gyula**. Mások mellett avatóbeszédet mondott **Stifter Ádám**, a Külgazdasági és Külügyminisztérium keleti kapcsolatok fejlesztéséért felelős helyettes államtitkára, **Szarvas Gábor**, az LMKSZ egykori elnöke, **Ihor Truhim**, Sztarij Szambir polgármestere, **dr. Tóth Mihály**, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke. A felekezetek képviselői megáldották, felszentelték az emlékparkot. A Kárpátaljai Református Egyházkerület nevében **Dávid Árpád** tiszteletes mondott imát. Az 1944–1947 közötti NKVD-GUPVI-hoz tartozó FPPL-22. sz. tábor temetőjében több mint háromezer magyar, német és más nemzeti-ségű civil internált és hadifogoly nyugszik. Szolyva után a Kárpátok keleti lábánál ez a második legnagyobb magyar golgota, emlékhely, a Kárpát-medencéből a malenkij robotra elhurcoltak temetője, akik a sztálinisták által felállított gyűjtő és elosztótáborban különböző járványos betegségekben, éh- és fagyhalálban, végelgyengülésben pusztultak el.

2024. november 15. A beregszászi Európa–Magyar Házban a Szolyvai Emlékparkbizottság szervezésében *Ez történt 80 éve...* címmel lezajlott a GULAG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma. Napirenden szerepelt a kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika. A hagyományos eseményt **dr. Tóth Mihály**, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke nyitotta meg. **Marosi István** görögkatolikus áldozópap imát mondott a 80 éve és a mostani háborúban elhunyt halottaink, mártírjaink lelki üdvéért. Köszöntő beszédet mondott **dr. Szili Katalin** miniszterelnöki főtanácsadó, az Országgyűlés volt elnöke.

A továbbiakban 14 anyaországi, erélyi, felvidéki és a kárpátaljai előadó érdekfeszítő prezentációkat, műhelybeszámolókat tartott, ismertették a legújabb szakmai kutatások eredményeit. *(Lásd fentebb a sajtóbeszámolót)*

2024. november 16. Megemlékezés és koszorúzás. A hagyományokhoz híven a Lehoczky Tivadar által feltárt régészeti leletegyüttes történetéről, illetve annak a magyar honfoglaláshoz való kapcsolódásáról **dr. Zubánics László** történész, az UMDSZ és a KMMI elnöke tartott beszédet. **Fodor István** régészprofesszor egyik tanulmányából idézve kifejtette: a jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményét gyarapító szolyvai tarsolylemez palmettaleveles díszítményeivel a közép-ázsiai, szogdiai ötvösműhelyek sajátosságait mutatja, a restaurálása során pedig a kutatók betekintést nyerhettek a honfoglalás kori magyar bőrművesség mesterfogásaiba is. Az eseményen jelen volt és elhelyezte a tisztelet koszorúját **Heiser Antal**, Magyarország rendkívüli és meghatalmazott nagykövete.

2024. november 16. A szolyvai honfoglalás kori harcos obeliszkjénél megtartott ünnepség után megemlékezés és koszorúzás volt Szolyván. A 80 éve Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások novemberi emléknapja programjaiba illeszkedve a kárpátaljai magyar és német nemzetiségű férfi lakosság 1944 őszi málenkij robotra történt elhurcolására emlékeztek a Szolyvai Emlékparkban. A rendezvény egyben a közös kiállást is demonstrálta országunk társadalmi békéjének mielőbbi helyreállítása és a kárpátaljai magyarság összefogása, egysége mellett. Ezekkel a gondolatokkal üdvözölte a megjelenteket a Szolyvai Emlékparkbizottság nevében **Fuchs Andrea** irodavezető és **dr. Tóth Mihály** elnök. *(Lásd bővebben a fentebbi sajtóanyagot).*

2024. november 17. A 25 éves Tiszabökényi Római Katolikus Egyházközség szervezésében került sor az Árpád-házi Szent Erzsébet és a Mártírok temploma búcsújára. A misét követően a templom parkjában a 80 évvel ezelőtt háromnapos munkára elhurcoltak emlékművénél a koszorúzással egybekötött megemlékezést **dr. Dupka György** történész, az egyháztanács világi elnöke nyitotta meg. Ünnepi beszédet mondott **dr. Gyebnár István**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának misszióvezetője. Ezt követően **Magyar Gergely** atya imádkozott a lágerekben elhunytak lelki üdvéért. Közreműködött a helyi Tisza csillag kórus (művészeti vezető: **Kovály Csilla**), az alkalomhoz illő lágerdalokat adtak elő. Az emlékezők képviselői a meghurcolt lelkipásztorok emlékkeresztjénél, a sztálinizmus áldozatainak emlékművénél, a GULAG-rabságra ítélték emléktábláinál koszorúkat helyeztek el. Az eseményt megtisztelte jelenlétével **Havasi Dániel**, a Pécsi Német Kör képviselője.

2024. november 18–25. A helyi emlékjelek előtt emlékeztek meg a nyolcvan éve a szovjet diktatórikus rendszer által elrendelt málenkij robot áldozatairól a történelmi egyházak, a KMKSZ és más szervezetek, polgármesteri hivatalok lebonyolításában Ungváron, Nagydobronyban, Szürtében, Beregrákoson, Csongoron, Guton, Tiszacsomán, Gáton, Haláboron, Jánosiban, Badalóban, Beregsomban, Tiszapáterfalván, Viskén, Técsőn és más településeken.

2024. november 19. Beregszászban a megemlékezés a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola udvarán kezdődött, ahol a jelenlévők megkoszorúzták **Matl Péter** szobrászművész *Gúzsban* című szobrát, majd ökumenikus isentiszteletre gyűltek össze a helyi református templomban. **Molnár János** püspöki helynök, beregszászi római katolikus esperes-plébános Jób könyvéből olvasott fel egy igeszakaszt, a sokat szenvedett útnak a történetét. Elmondta, hogy nekünk, akik már 80 éve hordozzuk ezt a szenvedést, szükséges megemlékeznünk. A jelenlévőkkel megosztotta gondolatait **Marosi István** görögkatolikus áldozópap, az Ortutay-központ vezetője, **Margitics János** főiskolai lelkész, a Beregszászi Református Egyházközség lelkipásztora, **Orosz Ildikó**, a Pro Cultura Subcarpathica és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elnöke, **Gyebnár István**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának ügyvivője, **Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya**,

a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, az Apáczai Csere János Könyvtár igazgatója. Az istentisztelet után a résztvevők gyertyákkal vonultak végig a városon. Elhelyezték az emlékezés koszorúit a református templom előterében, a Beregszászi Tarasz Sevcsenko Líceum bejáratánál, valamint a Széna téri emlékműnél.

2024. november 25. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) is megemlékezett a málenkij robot áldozatairól. Az emlékhelyek megkoszorúzása után a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház emlékműsora következett „*Uram, segíts haza minket!*” címmel. Az előadás szereplői felelevenítették a málenkij robot szörnyűségeit, az emberi megpróbáltatásokat, betekintést nyújtottak a tragédia színtereibe.

2024. november 25. Budapest. A 80 éve történt tragikus eseményekre emlékeztek a Kárpátaljai Szövetség zsúfolásig megtelt rendezvénytermében. A magyar Országgyűlés 2012. május 21-én a Szovjetunióba hurcolt magyar politikai rabok és kényszymunkások emléknapijává nyilvánította november 25-ét. Azért ezt a napot választották, mert 1953-ban ezen a napon érkezett vissza Magyarországra a lágerekből szabadon bocsátott rabok első csoportja. A köszöntő beszédek elhangzása után az eseményen **Hajduk Márta** *Kárpátaljai tragédia* c. dokumentumfilmjének megtekintése következett, amelyben a forgatókönyvíró-rendező bemutatja a szovjet munkatáborok kegyetlenségeit, megszólaltatva a korszakot elemző történészeket, szemtanúkat, túlélőkről stb. A film rendezőjével és a szakértőkkel **Varju Zoltán** beszélgetett. A kerekasztal beszélgetés résztvevői voltak: **Hajduk Márta** rendező, **dr. Bognár Zsolt** PhD történész, a GKNT elnöke, **dr. Dupka György** PhD történész, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára. A résztvevők megtekinthették a GKNT könyv- és plakát kiállítását. A rendezvény szervezői: a Kárpátaljai Szövetség, a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága.

2024. november 27. Szívszorító emlékműsort adtak elő a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház színészei a Munkácsy Mihály Magyar Házban a málenkij robot 80. évfordulója alkalmából, ami a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség felkérésére és támogatásával jött létre.

2024. december 7. A GULAG-kutatók III. nemzetközi konferenciájára került sor a Megbékélésért Polgári Egyesület és a GULAG- és GUPVI-kutatók Nemzetközi Társasága (GKNT) szervezésében, az Alapjogokért Központ támogatásával Felsőzsolcán a Bárczay-kastélyban. A kutatóműhelyek képviselőinek fórumán a *Régiók és települések a Kárpát-medencében a GULAG és a málenkij robot árnyékában 1944/45–2024/25* vezértémájú esemény résztvevőit **Fehér Tibor**, a Megbékélésért Polgári Egyesület elnöke, **Hogya Zsolt**, Felsőzsolca alpolgármestere, a társszervezők nevében **Dupka György**, a GKNT ügyvezető elnöke, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára, a Iustitia GGKI tudományos főmunkatársa köszöntötte. Majd az első, országos régiókat megszólító szekcióban **Dupka György** *Kárpátalja tragédiája: magyar, sváb/német férfiak és nők elhurcolása az NKVD forгатókönyve alapján*, **Köteles László** (helytörténész, a CSEMA DOK Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség országos alelnöke) „*Málenkij robot*” a jelenlegi Szlovákia területén, **Benkő Levente** (történész, a kolozsvári Művelődés főszerkesztője) *Ember az embertelenségben. Kísérletek hadifoglyok és civil elhurcoltak segélyezésére és kiszabadítására Romániában*; a második, településeket érintő szekcióban **Stark Tamás** *A budapesti elhurcolások*, **Murádin János Kristóf** (tanszékvezető, a SAPIENTIA Erdélyi Magyar Tudományegyetem egyetemi docense, a GKNT alelnöke) *Magyar civilek szovjet fogságba hurcolása Aranyosszéken, 1944 őszén* címmel tartott előadást.

Ezt követően a 80. évfordulót is méltató kerekasztal-beszélgetésen az emlékezetpolitikáról, a tervekről, ötletekről és elképzelésekről **Papp Annamária** (történész, a Szabadság erdélyi napilap rovatvezetője, Kolozsvár) moderálásában **Fehér Attila** (ny. polgármester, Lokálpatrióta Kör, Felsőzsolca), **Fehér Tibor** (a Megbékélésért Polgári Egyesület elnöke, Felsőzsolca), **Havasi Dániel** (operatőr, Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre), **Körösi Mihály** (helytörténész, a GKNT alelnöke, Mezőberény), **Matkovits-Kretz Eleonóra** (a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Körének elnöke) fejtette ki meggyőző gondolatait. Az esemény hozzászólásokkal zárult.

*Összeállította: Dupka György.
Szolyva, 2025.06.07.*

**A SZOLYVAI EMLÉKPARKBIZOTTSÁG
KUTATÓMŰHELYÉBEN KÉSZÜLT
FONTOSABB
GULÁG-GUPVI-KIADVÁNYOK,
1992–2024**

Gyűjtemények, évkönyvek

„Mi lehetett nagy bűnünk...?” A GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2023. Kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika. Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 2023. november 17. Szerzői: *dr. Tóth Mihály* (Zápszony), *dr. Zékány Krisztina* (Ungvár), *dr. Molnár D. Erzsébet* (Beregszász), *dr. habil. Váradi Natália* (Beregszász), *dr. Zubánics László* (Gut), *dr. Dupka György* (Tiszabökény), *Marosi István* (Beregszász), *Bimba Brigitta* (Bátyú), *Meskó János* (Ungvár), *Dupka Nándor* (Ungvár), *dr. Botlik József* (Budapest), *dr. Havasi János* (Pécs), *Kovács Sándor* (Budapest), *Hangácsi István* (Szentendre), *Köteles Ágoston* (Tornaújfalú), *Dr. Motrevics Vladimir Pavlovics* (Jekatyerinburg). Borítógrafika: *M. Lovász Noémi* (Kolozsvár). Összeállította, a jegyzeteket írta: *Dupka György*. Lektorálta: *dr. Zubánics László*. Felelős szerkesztő: *dr. Zékány Krisztina*. Közreműködő, fotók, képszerkesztő: *Fuchs Andrea*. Borító, műszaki szerkesztő: *Dupka Zsolt*. Szolyvai Emlékpark–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2024. Kárpátaljai Magyar Könyvek 311.

ISBN 978-615-5757-43-3; ISSN 1022-0283

https://kmmi.org.ua/.../konf-2024_001-355_compressed.pdf

„Oroszöldön meggyötörve...” A GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2022. Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 2022. november 18. Szerzők: *dr. Tóth Mihály* (Zápszony), *dr. Zubánics László* (Gut), *dr. Zékány Krisztina* (Ungvár), *Marosi István* (Beregszász), *dr. Dupka György* (Ungvár), *Bimba Brigitta* (Bátyú), *Dupka Nándor* (Ungvár), *Bakancsos László* (Tisza-

csoma), *dr. Bognár Zalán* (Budapest), *dr. Botlik József* (Budapest), *Kovács Sándor* (Budapest), *Dr. Motrevics Vladimir Pavlovics* (Jekatyerinburg). A Szolyvai Emlékpark Évkönyve. Összeállította, a jegyzeteket írta: *Dupka György*. Lektorálta: *Zubánics László*. Felelős szerkesztő: *dr. Zékány Krisztina*. Szolyvai Emlékpark–MÉKK, Ungvár–Budapest, 2023. Kárpátaljai Magyar Könyvek 305.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-37-2. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

„Kárpátsorsüzte nép...” A GULÁG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2021. Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 2021. november 19. Szerzők: *dr. Tóth Mihály* (Zápszony), *Marosi István* (Beregszász), *dr. Molnár D. Erzsébet* (Beregszász), *dr. Dupka György* (Ungvár), *dr. Seremet Sándor* (Budapest), *dr. Zékány Krisztina* (Ungvár), *Bimba Brigitta* (Bátyú), *dr. Zubánics László* (Gut), *Meskó János* (Ungvár), *dr. Botlik József* (Budapest), *Havasi Dániel* (Budapest), – *dr. Havasi János* (Pécs), *dr. Horváth Miklós* (Budapest), *Kállai Karolina* (Szatmárnémeti), *Kovács Sándor* (Budapest), *Matkovits-Kretz Eleonóra* (Pécs), *Dr. Motrevics Vladimir Pavlovics* (Jekatyerinburg), *dr. Nagy Péter* (Budapest). A Szolyvai Emlékpark Évkönyve. Összeállította, a jegyzeteket írta: *Dupka György*. Lektorálta: *Zubánics László*. Felelős szerkesztő: *dr. Zékány Krisztina*. Szolyvai Emlékpark–MÉKK, Ungvár–Budapest, 2022. Kárpátaljai Magyar Könyvek 303. ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-33-4.

<https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

„Mert szeretetre van szükség, hogy...szenvedés után megbékéljenek a lelkek...”. A GULÁG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2020. Nemzetközi emlékkonferencia Beregszász, 2020.11.20. Szerzők: *Dr. Tóth Mihály*, *Dr. Brenner Koloman*, *Dr. Zékány Krisztina*, *Dr. Zubánics László*, *Beke Mihály András*, *Dr. Molnár D. Erzsébet*, *Marosi István*, *Dr. Dupka György*, *Bimba Brigitta*, *Dr. Horváth Miklós*, *Dr. Botlik József*, *Dr. Motrevics Vladimir Pavlovics*, *Hack Ferenc Mihályné*. Összeállította, a jegyzeteket írta: *dr. Dupka György*. Lektorálta: *dr. Zubánics László*. Fele-

lős szerkesztő: *dr. Zékány Krisztina*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021. Kárpátaljai Magyar Könyvek 300. ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-31-0.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/22700/22720/Számláló: 937>. (2022.06.01.)

„Élni kell, élni muszáj”. A GULÁG-GUPVI kutatók nemzetközi fóruma Kárpátaján 2019. Nemzetközi emlékkonferencia. Makosjánosi, 2019. november 15. Szerzők: *Tóth Mihály, Dupka György, Olekszij Korszun, Molnár D. Erzsébet, Márkus Beáta, Kállai Karolina, Marosi István, Bimba Brigitta, Mádi Bianka, Szabó Kata, Botlik József, Motrevics Vladimir Pavlovics, Smykalin Alexander Szergejevics*. Szerkesztette: *dr. Dupka György, dr. Zubánics László*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020. Kárpátaljai Magyar Könyvek 293.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-26-6.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/21700/21789/Számláló: 668>. (2022.06.01.)

„Kitárni az ország és a világ előtt az igazságot.” GULÁG-GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján 2018. Nemzetközi emlékkonferencia, Jánosi, 2018. november 16. A kötet szerzői: *Tóth Mihály, Matkovits-Kretz Eleonóra, Dupka György, Molnár D. Erzsébet, Balahó Zoltán, Dragan Traian, Kállai Karolina, Nagyné Pintér Jolán, Bimba Brigitta, Marcsák Gergely, Mádi Bianka, Nick Ferenc, Meskó János, Benkő Levente, Papp Annamária, Botlik József, Murádin János Kristóf*. Hivatalos fotók: *Szemere Judit, Fuchs Andrea*. Összeállította: *Dupka György*. Szerk.: *Marcsák Gergely*. Intermix Kiadó Ungvár–Budapest, 2019. Kárpátaljai Magyar Könyvek 281.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-14-3.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/20200/20298/Számláló: 1246>. (2022.06.01.)

Az örök mementó: Szolyva. ASzolyvai Emlékpark emlékkönyveibe írt bejegyzések gyűjteménye (2000.08.15-2018.04.12.). Szerk., összeállít. *Dupka György, Zubánics László*. Intermix Kiadó Ungvár–Buda-

pest, 2019. Kárpátaljai Magyar Könyvek 282. ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-00-6.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/20200/20299/> Számláló: 1491. (2022.06.01.)

Nevük élni fog nemzedékről nemzedékre...". Múltidézés a Kárpát-medencében: szovjet katonai megtorlás, Gulág- és Gupvi-táborok, áldozatok, emlékhelyek. Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 1917.november 17. Szerzők: Dr. Tóth Mihály, Hajduk Márta, Matkovits-Kretz Eleonóra, Dupka György, Kovács Sándor, Korszun Olekszij, Bimba Brigitta, Marcsák Gergely, Csordás László, Mádi Bianka, Vass Szabina, Botlik József, Bognár Zalán, Muszagalijeva Arajlim Szabietovna, Muszabekova Roza Madenietovna. Szerk. összeállít. dr. Dupka György, dr. Zubánics László. Szerk.: Marcsák Gergely. Szolyvai Emlékpark-Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2018. Kárpátaljai Magyar Könyvek 273.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-04-4.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/22900/22950/> Számláló: 665. (2022.06.01.)

Uram...segíts haza minket...!". Lägerírások: versek, fohászok, levelek, naplórészletek a sztálini lágerekből (1944-1959) (Újrakiadás). Összeállította: dr. Dupka György. Kárpátaljai Magyar Könyvek 269. Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, Ungvár-BP., 2017.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-99-8.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/13800/13830/> Számláló: 3311. (2022.06.01.)

A kivégzett, lágerekben elhunyt kárpátaljai magyar képviselők (1945-1949). Bródy András és társainak emlékkönyve. Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László. Kárpátaljai Magyar Könyvek 264. Készült a Gulág Emlékbizottság támogatásával. Ungvár-Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, 2017. ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-96-7.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/17900/17938/> Számláló: 2243. (2022.06.01.)

A Szolyvai Emlékpark névlistája. A II. világháború és a sztálinizmus áldozatainak gránitlapokra vésett nevei: internált civilek, elesett, meghalt katonák és munkaszolgálatosok. Dupka György közreadásában. Kárpátaljai Magyar Könyvek 261. Ungvár-Budapest, Szolyvai Emlékparkbizottság – Intermix Kiadó, 2017.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-94-3

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/18100/18115/Számláló: 1726>. (2022.06.01.)

„Ezer fogoly küldi imáját az égbe... Mi atyánk, Úristen segits baze minket!..” Internálás és genocídium a Kárpát-medence régióiban. Internálás és deportálás, szovjetellenes személyek begyűjtése, megtorlása Kárpátalján. Nemzetközi emlékkonferencia a GUP-VI-GULÁG-emlékév alkalmából a Szolyvai Emlékpark és a Kárpátaljai Művelődési Intézet szervezésében. Beregszász, 2015.11.20. Szerzők: Zubánics László, dr. Tóth Mihály, dr. Latorcai Csaba, dr. Murádin János Kristóf, Matkovits-Kretz Eleonóra, dr. Dupka György, Vass Szabina, Marcsák Gergely, Bimba Brigitta, Mádi Bianka. A konferencia anyagai. Kárpátaljai Magyar Könyvek 252. Intermix Kiadó, Ungvár-BP, 2016.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-83-7.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/15800/15899/Számláló: 2083>. (2022.06.01.)

A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és Kaukázus országaiban. Nemzetközi emlékkonferencia anyagai, Makkosjánosi, 2016. november 18. Szerzők: Zubánics László, dr. Tóth Mihály, Marosi István, Dr. Dupka György, Matkovits-Kretz Eleonóra, Korszun Alekszej, Csordás László, Marcsák Gergely, Bimba Brigitta, Mádi Bianka, Kosztjó Gyula, Vári Fábrián László, Lőrincz P. Gabriella, Shrek Timea. Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László. Kárpátaljai Magyar Könyvek 256. Ungvár-Budapest. Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, 2017.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-88-2.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/17800/17888/> Számláló: 2205. (2022.06.01.)

Szolyvai emlékpark. 70 éve történt. A kárpátaljai magyarok és németek elleni retorziók 1944-1945/1955 (elhurcolás „malenkij robotra”, internálások, deportálások) (Magyar, ukrán, német nyelvű összefoglaló kiadvány). Összeállította: dr. Dupka György. Fotók: Fuchs Andrea. Intermix Kiadó, Szolyvai Emlékparkbizottság, Ungvár-Budapest, 2017. Kárpátaljai Magyar Könyvek 259. ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-92-9.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/15900/15969/> Számláló: 1772. (2022.06.01.)

„Uram... segíts baza minket...!” Versek, imák, levelek, napló-részletek a sztálini légerekből (1944-1959) a „malenkij robot” 70. évfordulójára. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Dupka György. Kárpátaljai Magyar Könyvek 236. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-66-0.

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/13800/13830/>

Számláló: 2991. (2022.06.01.)

A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „féhér foltok”. Nemzetközi tudományos konferencia anyagai (2010. február 26.) Szerzők: Zubánics László, Botlik József, Korszun Alekszej, Bicsák Péter, Bánszki Hajnalka, Pahirja Olekszandr, Dupka György, dr. Tóth Mihály, Doma István, Halász József, Mihók Richárd, Illár Krisztina. A kiadványt összeállította, szerkesztette: Zubánics László. Fordítók: Balla Antónia, Kosztyó Gyula. Az ukrán nyelvű szövegek kontrollszerkesztője: Fuchs Andrea, Terescsenko Katalin. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 209. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2011. 190 oldal. (Ebből 111 oldal magyarul és 79 oldal ukránul közreadott tanulmányok, előadások.)

ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-33-2

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/12400/12472/> Számláló: 2779. (2022.06.01.)

Jó pásztor volt. Emlékkönyv. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Szerzők: Gecse Géza, Gortvay Erzsébet, Csirpák Emil, Gecse Endrené, Csirpák Emilné, dr. Szalóky László, Tarczy Lajos, Varga Jolán, Tóth Mária, Pasztellák István, Molnár László, Tóth István, Dupka György, Korszun Alekszej. Összeállította: Gortvay Erzsébet. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 120. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2003., 100 oldal.

ISSN 1022-0283, ISBN 963- 9111- 64- 1; <https://mek.oszk.hu/23600/23652/23652.pdf>

Istenhez fohászkodva... 1944 Szolyva (Verses levelek, imák a sztálini lágerekből, szemelvények a hozzátartozók visszaemlékezéseiből). Összeállította és az utószót írta: Dupka György. Második bővített kiadás. Előszó: S. Benedek András. A második kiadás bővített szerzői köre: Szanyi J. Gyuláné, Logojda Eszter, Forgon Pál, Füzesi Magda, Kecskés Béla, Nagy Zoltán Mihály, S. Benedek András, Vári Fábian László. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 69. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1995., 85 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 963-8352-19-1. <http://mek.niif.hu/23600/23644/23644.pdf>

„Sötét napok jöttek...” (Konceptiós perek magyar elitéltjeinek emlékkönyve 1944-1957). Dupka György közreadásában. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 10. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993., 168 oldal.

ISSN 1022-0283, ISBN 963 8129 09 3;

<https://mek.oszk.hu/23600/23610/23610.pdf>

Egyetlen bűniünk magyarságunk volt (Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól 1944-1946). Szerkesztett előadások: Fodó Sándor, Szabó László, Tenke Sándor, Pozsgai Imre, Szöllősi Tibor, Dalmay Árpád, Nagy Jenő, Zselicky Béla, Alekszej Korszun, Dupka György, Csatáry György, Barát József, dr. Gyarmaty Zsigmond, Kerényi Gyula, dr. Veres Lajos, id. Sari József, Lusztig Károly, Omeljan Dovhanics, dr. Fazekas Árpád, Balla Gyula, dr. Botlik József, Zombory István, Nagy Zoltán Mihály, Keresztyén Balázs, Kovács Imre Zoltán,

Gulácsi Géza, Fodor Ferenc, Bagu Balázs. Közreadta: *Dupka György.* Kárpátaljai Magyar Könyvek, 9. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993., 328 old.

ISSN 1022-0283, ISBN 963 8129 08 5. <https://mek.oszk.hu/23600/23609/23609.pdf>

Tárolt változat angol nyelven: GENOCIDE THE TRAGEDY OF THE HUNGARIANS OF TRANS CARPATHIA...They were born Hungarian: that was their only crime! A BOOK OF RECOLLECTION OF THE VICTIMS OF STALINISM IN TRANS CARPATHIA (1944 – 1946). Edited by Dupka Gyorgy, http://www.hunsor.se/dosszie/hungarian_genocide_in_transcarpathia.pdf

Istenhez fohászkodva... 1944. Szolyva (Verses levelek, imák a sztálini légerekből, szemelvények a hozzátartozók visszaemlékezéseiből). Összeállította és az utószót írta: *Dupka György.* Lektorálta *Tirkánics Gabriella.* Első kiadásához előszót *Nagy Zoltán Mihály* írt. A gyűjtemény szerzői: *Ágoston Béla, Balog Sándor, Berta Károly, Fedák László, Filep János, Gaál Sándor, Holozsi Károly, Huszti Béla, Nagy Jenő, Tar Géza, Turda Mihály, Vadnay András.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992., 84 oldal. <http://mek.niif.hu/23600/23644/23644.pdf>

Visszaemlékezés, életrajz, interjú

Egy eltűnt férfigeneráció nyomában. A GUPVI-GULÁG kárpátaljai túlélőinek vallomásaiból. Összeállította: *Dupka György.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 270. Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2017.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-98-1.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/17900/17927/> Számláló: 1864. (2022.06.01.)

Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet légerekben. Történetek, visszaemlékezések, emlékiratok. A légernaplók szerzői: *Nagy Jenő, Horváth László, dr. Badzey Pál, Dobsa Lajos.* Összeállította: *Dupka*

György. Utószó: *Csordás László*. Kárpátaljai Magyar Könyvek 267. Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2017.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-01-3

Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17800/17867/Számláló>: 1994. (2022.06.01.)

Kárpátaljai magyar nők a Gulágon. Történetek, visszaemlékezések, emlékiratok. A Gulágot túlélő szerzők: *Mandrik Erzsébet, Mészáros Sándorné*. Összeállította: *Dupka György*. Utószó: *Csordás László*. Kárpátaljai Magyar Könyvek 266. Ungvár-Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, 2017.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-02-0.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/17900/17947/> Számláló: 2315. (2022.06.01.)

Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak. Szemlélvények a szovjet fogságból hazatért túlélők (volt hadifoglyok, civil internáltak, politikai elítéltek, kényszermunkások) vallomásaiból, visszaemlékezéseiből, valamint a hozzátartozók adatközléseiből. dr. *Dupka György* közreadásában. Kárpátaljai Magyar Könyvek 242., Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2016. 224. old. ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-69-1.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/15900/15900/>.

Számláló: 2159. (2022.06.01.)

Kovács Elemér: *Az igazság mindenekfelett! Kárpátaljai ötvenhatosok: Varga János.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 250., Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2016. ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-84-4.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/15900/15925/Számláló>: 1844. (2022.06.01.)

Kurmai-Ráti Szilvia: *Malenykij robot a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében.* Mélyinterjúk id. *Pocsai Vince* és *Nagy András* túlélők-

kel. KMMI-Füzetek XIV. 2011. Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/12500/12546/>

Számláló: 2356. (2022.06.01.)

Nagy András: „*Dobszóra elsöpört a fűvös zivatar*” a sztálinimunka-táborokba. Emlékfoszlányok. KMMI-Füzetek IX. 2010.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/12400/12414/>

Számláló: 3176. (2022.06.01.)

Mandrik Erzsébet. *A pokol tornácain.* Napló. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 172. Intermix Kiadó, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2007., 124 oldal.

ISSN 1022-0283, ISBN 978 963 9814 10 3. <https://mek.oszk.hu/23400/23490/23490.pdf>

Mészáros Sándorné. Elrabolt éveim a GULAGON. (Emlékirat). Kárpátaljai Magyar Könyvek, 102. Ungvár-Budapest, 2000., 90 oldal.

ISSN 1022-0283, ISBN 963-8352-69-8; <https://mek.oszk.hu/23400/23487/23487.pdf>

Mandrik Erzsébet. *A pokol bugyraiban* (Egy viski parasztlánya a sztálini lágerekben). Napló. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 79. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1996., 104 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 963 8352 21 9; <https://mek.oszk.hu/23400/23486/23486.pdf>

A haláltáborból (Badzey Pál szolgyvai lágernaplója). Összeállította: Badzey Imre. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 87. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1996., 56 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 963 8352 37 X. <https://mek.oszk.hu/23400/23485/23485.pdf>

Ozsváth Lajos. *Királyháza korok váltóin* (Emlékfoszlányoka legrégebb időktől 1945-ig). Kárpátaljai Magyar Könyvek, 56. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1995., 80 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 963 8352 15 9. <https://mek.oszk.hu/23600/23642/23642.pdf>

Ortutay Elemér dr. „... *holnap is felkel a nap*”. (Emlékeim). Kárpátaljai Magyar Könyvek, 36. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993., 112 oldal.

ISSN 1022-0283, ISBN 963 8129 71 9. <https://mek.oszk.hu/23400/23483/23483.pdf>

„Élő történelem” (Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944–1992). Dupka György közreadásában. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 22. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993., 120 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 963 8129 31 0; <https://mek.oszk.hu/23600/23616/23616.pdf>

Szerzők

2024

Dupka Nándor: *Pásztor Ferenc vértanú. „Hitét nem tagadta meg, inkább a halált választotta”. A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház hitvallói (1945–1991). Monográfia. KMMI-füzetek XXXII. A kiadványhoz ajánló sorokat Molnár János, a beregszászi Szent Kereszt római katolikus templom plébánosa, püspöki helynök írt, aki egyben felhívja a tisztelt olvasók figyelmét, hogy „Imádkozzunk boldoggá avatásáért!”.* Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2024. (https://kmmi.org.ua/.../DN_Pasztor_001-281_compressed.pdf)

2023

György Dupka: *DO NOT JUDGE ME! Jewish genocide, anti-Semitic persecution in Transcarpathia committed in the name of Nazi and Communist conceits (1938–1991).* Translated from Hungarian by Dr. (PhD) Peter Ortutay, Professor of English. Technical Reader: Dr. Erzsébet Molnár. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 2023. ISBN 978-615-5757-42-6, ISSN 1022-0283.

Tárolt változata: https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/DGY_Do%20not%20judge_001-412.pdf

Dupka György, Fuchs Andrea: Validációs tapasztalatok a szovjet fogságba került Ung-vidékiek kapcsán az MNL-adatállományának tükrében. Intermix Kiadó, Szolyva-Ungvár–Budapest, 2023. – 448 old. Kárpátaljai Magyar Könyvek 305. Szolyvai Emlékpark 2023. A Szolyvai Emlékpark tanulmánygyűjteményének melléklete. ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-37-2. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/melleklet.pdf>; <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/melleklet-borito.pdf>

Dupka Nándor: *Haklik Sándor vértanú.* A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház hitvallói (1945-1991). Felelős szerkesztő: Szemere Judit. KMMI-Füzetek-XXIX. Kárpátaljai Magyar Könyvek 303. Intermix Kiadó–KMMI, Ungvár–BP., 2023. ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-36-5.

<https://kmmi.org.ua/uplo-ads/attachments/books/KMMI-fuzetek/Haklik.pdf>

2021

Dupka György: *Magyar GULÁG-GUPVI rabok Eurázsiaiban. Felfedett nyomok Oroszország, (Baskíria, Tatár föld, Csecsenföld), Kaukázus (Azerbajdzsán, Georgia, Örményország,) Ázsia (Kazahsztán, Üzbegisztán) régióiban.* Történelmi szociográfia. Átdolgozott, bővített kiadás. Felelős szerkesztő: Marcsák Gergely. Lektorálta: dr. Zékány Krisztina. Fedélterv, műszaki szerkesztő: Dupka Zsolt. Közreműködő, fotók, archív felvételek: Fuchs Andrea. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021. 617 old. Kárpátaljai Magyar Könyvek 265.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-87-5.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/22700/22721/> Számláló: 944. (2022.06.01.)

2020

Dupka György: *A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944-1946.* György Dupka. *A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944-46.* (Angol-ma-

gyar monográfia.) Fordította: dr. Ortutay Péter. A magyar változat felelős szerkesztője: *Marcsák Gergely*. Az angol változat felelős szerkesztője és lektora: *dr. Molnár Erzsébet*. Kárpátaljai Magyar Könyvek 292. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020. ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-25-9. Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/21800/21806/> Számláló: 809. (2022.06.01.)

Dupka György. „Jön még egy új világ...” *A magyar ’56 kárpátaljai kézikönyve. (Az 1956-os forradalom visszhangja Kárpátalján, a „megrengett Szovjetföldön” 1956–1959).* Kárpátaljai Magyar Könyvek 288. Készült a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2020.

ISSN 1022-0283, ISBN 978-615-5757-21-1. Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/21800/21825/>

Számláló: 906. (2022.06.01.)

2019

Nagy Zoltán Mihály: *A Sátán fattya.* Ötödik kiadás. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2019. Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/20300/20307/>

Dupka György: *Magyar GULÁG–GUPVI-rabok Eurázsiaiban. Felfedett nyomok Oroszország, Baskíria, Csecsenföld, Kaukázus, Ázsia régióiban.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2019.

2018

Юрій Дупко: *ВИКОНАННЯ ПОСТАНОВ ВОЄННОЇ РАДИ 4-го УКРАЇНСЬКОГО ФРОНТУ У СВИТІ ДО НЕСЕНЬ НКВС 1944 – 1946 рр.* Dupka György Zastosuvanniâ principu kolektivnoï provinišodo ugorciv ta nimciv Zakarpattâ. Монографія. Закарпатські угорські книги № 257. Видавництво Intermix, 2018. ISSN 1022-0283, ISBN 978-963-9814-89-9.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/20900/20959/>

Számláló: 1131. (2022.06.01.)

Dupka György: *A nagy háború emlékezete Kárpátalján.* 1914-2018. Haditettek, hősök, haditemetők, emlékművek, népemlékezet és ünnepségek. Kárpátaljai Magyar Könyvek 260. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2018.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/18100/18123>

2015

Dupka György: *„Ne ítéljete el...!” Zsidó népirtás, antiszemita üldözés Kárpátalján a náci és a kommunista eszmék nevében (1938-1991).* Kárpátaljai Magyar Könyvek 238. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2015. Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/14300/14370>

2014

Dupka György: *Aszovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944-1991)* A kárpátaljai magyarságot ért atrocitások, sérelmek vázlatos története levéltári források, egyéb dokumentumok alapján. Kárpátaljai Magyar Könyvek 232. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014. Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/13300/13350/>

2013

Dupka György: *„Hova tűnt a sok virág...” Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941-1955) nyomában.* Történelmi szociográfia. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2013. Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/11300/11392>

2012

Dupka György: *A mi Golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben.* (A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD jelentések tükrében, 1944–1946). Intermix Kiadó. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 215. Ungvár-Budapest, 2012. Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/10900/10996>

Singer Zsuzsa: *Nyomok a lelkekben. A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége.* Tanulmány. KMMI-Füzetek VII. 2010ю

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/12300/12370/>
Számláló: 2998. (2022.06.01.)

2009

Dupka György: *„Népünk temetője: Szolyva” A szolyvai gyűjtőtábor történetéből 1944–1945.* Tanulmány. KMMI-Füzetek VI. 2009.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/12400/12418/12418.pdf>

Bakura Sándor, Dupka György, Kovács Elemér, Kovács Erzsébet, Molnár D. Erzsébet, Tóth Zsuzsanna: *„Otthon a könny is édes”. 1944-1945. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében.* Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 197. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2009., 104 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 963-8352-98-1. Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/11000/11023/> Számláló: 3373. (2022.06.01.)

Tóth Gábor: *„Az eltávolítás haladéktalanul végrehajtandó”. Deportálások Kárpátalján a második világháború idején.* Tanulmány. KMMI-Füzetek V. 2009. Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/12500/12547/>

Számláló: 2250. (2022.06.01.)

2006

Dupka György. *’56 és Kárpátalja.* Hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. Második, javított kiadás. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 152. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2006., 136 oldal.

ISSN 1022-0283, ISBN 978 963 8750 10 5;
<https://mek.oszk.hu/23600/23658/23658.pdf>

2004

Bagu Balázs. *Életutak. Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival.* Kárpátaljai Magyar

Könyvek, 128. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004., 160 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 963 9111 57 0; <http://mek.niif.hu/24400/24465/24465.pdf>

Dupka György. *„Keressétek fel a sírom...”. Szolyvai emlékkönyv.* A „malenykij robot” 60. évfordulójára a sztálinizmuskárpátaljai magyar áldozatairól 1944 – 2004. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 134. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004., 107 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 963 8656 77 8; <https://mek.oszk.hu/23600/23656/23656.pdf>

1999

Dupka György. *Kárpátaljai magyar Gulag-lexikon.* Lefejezetértelmiség 1944- 1959. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 95. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1999., 116 old. ISSN 1022-0283, ISBN 963-8129 58 1; <https://mek.oszk.hu/23600/23648/23648.pdf>

1997

Dupka György, Korszun Alekszej. *A „malenykij robot” dokumentumokban.* Kárpátaljai Magyar Könyvek, 83. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1997., 164 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 963 8352 33 7. <https://vmek.oszk.hu/23800/23835/23835.pdf>

1993

Dupka György, Horváth Sándor. *‘56 Kárpátalján (Dokumentum-gyűjtemény).* Kárpátaljai Magyar Könyvek 25. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

ISSN 1022-0283, ISBN 963 8129 52 2;

<https://mek.oszk.hu/23600/23635/23635.pdf>

Botlik József, Dupka György. *Magyarlakta települések ezred-éve Kárpátalján (Monográfia).* Kárpátaljai Magyar Könyvek, 11. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993., 360 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 963 8129 07 7;

<https://mek.oszk.hu/23800/23849/23849.pdf>

1992

Nagy Jenő. *Megaláztatásban. A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén.* Magnófelvételen lejegyezte és közreadta: Dupka György. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 7. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992., 100 oldal. ISSN 1022-0283, ISBN 963 8129 10 7; <https://mek.oszk.hu/23600/23607/23607.pdf>

Térkép

Kárpátalja szovjet terrorjának emléktérképe. Az ismertető anyagot összeállította: *dr. Dupka György*. Szerkesztette: és a fotókat készítette: *Kovács Sándor*. A térképeket készítette: DIMAP, Budapest, 2017, 2018, 2019. <https://mek.oszk.hu/23600/23661/23661.pdf>;
<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/szolyvai-emlekpark>
Bibliográfia

Dupka György – Fuchs Andrea: *A Kárpátaljai Magyar Könyvek, a KMMI-füzetek sorozat bibliográfiája, a digitalizált művek jegyzéke (1992–2024).* Kárpátaljai Magyar Könyvek 310. Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György. Felelős szerkesztő, lektor: dr. Zékány Krisztina. Fedélterv, műszaki szerkesztő: Dupka Zsolt. Intermix Kiadó, MÉKK, Ungvár–Budapest, 2024.

ISBN 978-615-5757-45-7. ISSN 1022-0283.

Tárolt változata: https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/intermix_katalogus_2024_001-121.pdf

Dupka György és Zubánics László: *A kárpátaljai magyar nyelvű helytörténeti, honismereti, tudományos könyvek válogatott bibliográfiája (1836–2023).* KMMI-füzetek XXX. Ungvár–Budapest, 2023.

Tárolt változata: https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/bibliogr_01-85.pdf

**GULÁG-GUPVI NEMZETKÖZI FÓRUM
2016–2024 KÖZÖTT KÁRPÁTALJÁN
KIADOTT GYŰJTEMÉNYEK
SZERZŐINEK ANYAGAI**

BAKANCOS LÁSZLÓ (Tiszacsoma, 1954):

Az 1992-es magyarországi kárpótlás és a kárpátaljai magyarság (114). 2023. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

BALAHÓ ZOLTÁN (Komárom-Budapest, 1973):

A Ferencvárosi Málenkij Robot Emlékhely bemutatása (45). 2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

BEKE MIHÁLY ANDRÁS (Bukarest-Budapest, 1956):

„Hitványabb anyag mi sem vagyunk...” Az erdélyi magyarok ’56-ja (27). 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

BENKŐ LEVENTE (Nagyajta-magyarvista, 1961, PhD-hallgató)–
PAPP ANNAMÁRIA (Kolozsvár-Magyarvista, 1975):

A foksányi szovjet fogolytábor román és szovjet forrásokban – Újabb vázlatos adalékok a 176. számú láger történetéhez (149). 2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

BIMBA BRIGITTA (Bátyú-Budapest, 1994, PhD-hallgató):

Anyaság és gyermeknevelés a GULAG-GUPVI táborokban és a száműzés helyein (167-182.) 2024.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

Bátyúi katonafoglyok, három napra elhurcolt civilek a MNL hadifogoly-adatállományában (83). 2023.

<https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

*„Dicsősége hirdetését hagyjad a jövőnek” Az ungvári Manajló Mária Teofília O.S.B.M., a Szent Bazil rend tagja, kórházi főnővér koncepció s pere és következményei (95). 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

*Munkács környéki sváb nők internálása 1944-45 fordulóján. 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

*A nagyszőlősi és a felső-tisza-vidéki sváb nők internálása 1944-45 fordulóján a Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottságának 7161. sz. parancsa alapján (98). 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

*Kérelmek és beadványok – női közbenjárás a Kárpátaljáról malenkij robotra hurcolt férfiak ügyében (83) 2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

*Az otthon maradt nők sorsa az 1944-es őszi elhurcolás időszakában (83). 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

*„A mártírok vére megvetés!” – emlékezés id. Pocsai Vincére. Egy interjú vázlatai alapján (101). 2017. <https://mek.oszk.hu/17800/17888/>

*Elhurcolások Bátyúban (117). 2016.

<https://mek.oszk.hu/15800/15899/> Számláló: 2240.

DR. BOGNÁR ZALÁN (Budapest, 1963):

*Hadifogolyként és internáltként a GUPVI lágereibe. Nagy-Budapest és agglomerációja civil lakosságának kétféle fogoly státuszban történt ítélet nélküli, tömeges elhurcolása 1944 decembere és 1945 áprilisa között (120). 2023. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf2023.pdf>

*A lakosság tömeges, ítélet nélküli elhurcolása több hullámban Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területéről (1944. október–1945. január) (143). 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

DR. BOTLIK JÓZSEF (Szöny-Budapest, 1949):

*Adalékok Demkó Mihály és Földesi Gyula magyar országgyűlési képviselők meghurcoltatásához (213-224.) 2024.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

*A horvát-szlavóniai magyarirtás (1944. június – 1945. május). Tito marsall partizános tagjainak kevésbé ismert helyszínei (165). 2023.

<https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

**A ruszin nép vértanúja, Bródy András emlékezete* (139). 2022.

<https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

**A magyarságukért szenvedtek vértanúhalált. Az Országgyűlés kivégzett kárpátaljai felsőházi tagjai és képviselői* (127). 2021.

<https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

**A délvidéki magyarok és németek 220 lágerben pusztultak 1944 október – 1948 március.* 2020.

<http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

**Görögkatolikusság Kárpátalján. A földalatti egyház évtizedei (1949–1989)* (167). 2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

**Meghurcolt kárpátaljai magyar felsőházi tagok és képviselők 1938–1944* (127). 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

**Ruszin vagy ukrán? Bródy András és Volosin Ágoston/Augusztin politikai pályájának összevetése* (13). 2011.

<http://mek.oszk.hu/12400/12472/>

BRENNER KOLOMAN (Sopron-Budapest, 1968):

**Kedves egybegyűltek, kedves vendégek, kedves megemlékezők!* (12) 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

DR. CSORDÁS LÁSZLÓ (Eszeny-Beregszász, 1988):

**Emlékirás és emlékolvasás* (101) 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

**Elrabolt évek (A kényszermunkatáborok világa női nézőpontból, két kárpátaljai emlékirat alapján)* (89). 2017.

<https://mek.oszk.hu/17800/17888/>

DRAGAN TRAIAN (Temesvár-Budapest, 1972):

**In memoriam Romulus Rusan. A közös emlékezet mérföldköve – a Kommunizmus és Ellenállás Áldozatainak Emlékmúzeuma Máramaroszigeten* (55). 2019.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/20200/20298/> Számláló: 1384. (2022.10.03.)

DR. DUPKA GYÖRGY (Tiszabökény-Ungvár-Budapest, 1952):

**Validációs tapasztalatok a szovjet fogságba került Ung-vidékiek kapcsán az MNL-adatállományának tükrében* (111-146.) 2024.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

**Magyar hadifoglyok, civil rabok nyomában a Baltikumban (GULÁG-GUPVI táborok, sírkertek Lettország, Észtország és Litvánia régióiban)* (49). 2023. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

**Adalékok az 1944–1947 között kivégzett kárpátaljai patrióták történetéhez.* (4) 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

**Szovjetellenes kezdeményezések és szervezkedések Kárpátalján, 1953–1956.* (87) 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

**30 éve indult el a GULÁG–GUPVI tabudöntő kutatás és épült fel emlékezetpolitikánk epicentruma, a Szolyvai Emlékpark (1989–2019).* 2020.

<http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

**A GULÁG–GUPVI-kutatás helyzetképe az intézményesülési törekvések útján* (21). 2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

**Adalékok a 4. Ukrán Front egységei által területszerzési szándékkal megszállt Csonka-Bereg és a szlovákiai Ung-vidék településeiről 1944–1945-ben Szolyvára és más gyűjtőlágerekbe elhurcoltak tragikus történetéhez, az áldozatok emlékének megörökítéséről* (25). 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

**A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és a Kaukázus országaiban* (23). 2017.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/17800/17888/>

**A Kárpátaljáról és a szomszédos megyékből internáltak, letartóztatottak, elítéltek, száműzöttek különböző útja a szovjetunióbeli GUPVI- és GULÁG-táborokig* (1944–1955) (67). <https://mek.oszk.hu/15800/15899/>

**„Elvérzett” autonómiatörekvések Kárpátalján 1918-1992. Tézisek egy tanulmányból* (71). 2011. <http://mek.oszk.hu/12400/12472/>

DUPKA NÁNDOR (Ungvár, 1985, PhD-hallgató):

**Pásztor Ferenc beregszászi római katolikus plébános, vikárius, vértanú emlékezete* (199-212.) 2024. <https://kmmi.org.ua/uploads/>

attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

**Ki volt Haklik Sándor? A kisráti római katolikus esperes letartóztatása, koncepció s pere, vértanúhalála* (99). 2023. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

HACK FERENC MIHÁLYNÉ (Medgyesegyháza-Almáskamarás, 1968):

**Kitelepítés Almáskamarásról* (181) 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

HAJDUK MÁRTA (Budapest):

**Elhúzódo tragédia Kárpátalján* (9).2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

HANGÁCSI ISTVÁN (Eger, 1968):

**Honvédek keresztszei, sírkertjei Kárpátalján a Vigyázók Had- és Kultúrtörténeti Egyesület gondozásában* (243-260.) 2024. https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

HAVASI DÁNIEL (1981, Pécs):

**A Vihorlát mártírjai* (dokumentumriport) (168). 2022. (Társzerző: dr. Havasi János) <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

DR. HAVASI JÁNOS (Pécs, 1952):

**A hadisírkutatás emberi jogi és nemzetközi jogi vonatkozásai* (225-234.) 2024. https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

**A Vihorlát mártírjai* (dokumentumriport) (168). 2022. (Társzerző: Havasi Dániel) <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

**A II. világháború során eltűnt hozzátartozók felkutatásának mai lehetőségei és korlátai* (229). 2023.

<https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

DR. HORVÁTH MIKLÓS (Budapest, 1953):

**Magyarország szerepe a Varsói Szerződés felszámolásában* (179). 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

**Adalékok a Kádár-csoport 1956–1957-es legitimitásának és a formálódó hatalom jellegének értékeléséhez* (113). 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

KÁLLAI KAROLINA (Mikola-Szatmárnémeti, 1967):

**Emlékeztetmegőrzés képekben, Szatmárnémetitől Foksányig* (219). 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

**Helyszíni szemle és történettudósítás az egykori SZUMVD GUPVI és a repatriálással megbízott szovjet szervek 36. sz. máramarosi hadifogoly-gyűjtőtáborban és átvételi állomáson*. 2020.

<http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

**A Szovjetunióba elhurcolt és haza nem tért magyar, sváb áldozatok feliratos emlékjelei a Szatmár megyei, illetve az egykori Ugocsához tartozott Halmi járás településein* (63). 2019.

<https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

KORSZUN, OLEKSZIJ (Harkiv megye–Ungvár, 1936):

**Három évtizednyi GULÁG–GUPVI-dokumentum feltárásának mérlege*. 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

**Az ártatlanul elpusztult honfitársaink emlékének megőrkítése a jelen és a jövő nemzedékeinek szent ügye* (73).

**Увічнення пам'яті безвинно загиблих співвітчизників — свята справа сучасних і наступних поколінь* (77). 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

**A kárpátaljai tömeges elnyomás 1953. március elején Sztálin halálával megszakadt* (61). 2017. <https://mek.oszk.hu/17800/17888/>

**Bródy András és Volosin Ágoston politikai rehabilitálásának folyamataról* (35). <http://mek.oszk.hu/12400/12472/>

DR. KOSZTYÓ GYULA (Beregdéda-Nyíregyháza, 1986):

**Az Uszta-Priscsepa partizánosztatok tevékenysége Kárpátalján* (1944. augusztus 8. – október 26.) (12). 2017. <https://mek.oszk.hu/17800/17888/>

KOVÁCS SÁNDOR (Eszeny-Budapest, 1954):

**A szovjet rezsim által meggyalázott és elpusztított magyar emlékek Beregvidéken* (235-242.) 2024.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

**A szovjet rezsim által meggyalázott és elpusztított magyar emlékek Munkácson és környékén* (188). 2023.

<https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

**A szovjet rezsim által meggyalázott és elpusztított magyar emlékek az Ung-vidéken* (227). 2022.

<https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

**Kárpátalja szovjet terrorjának emléktérképéről* (69). 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

DR. UNIV. ING. KÖTELES ÁGOSTON (Tornaújfalu, 1940):

**Tornagörög és szülöttje, a 100 évet megélt Kardos János (Az észak-északi Nuzali láger túlélője)* (261-282.) 2024. https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

LATORCAI CSABA (Budapest, 1976):

Megnyitó beszéd (15.) 2016. <https://mek.oszk.hu/15800/15899/>

MARCSÁK GERGELY (Kincseshomok-Beregszász, 1990):

**A malenkij robot megjelenítése Vári Fábán László önéletrajzi regényében* (99). 2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

**Tollas Tibor, a füveskert-i költő, Kárpátalja tragédiájának szemtanúja* (95). 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

**A sztálini elhurcolások témája Vári Fábán László műveiben* (95). 2017. <https://mek.oszk.hu/17800/17888/>

**A sztálini elhurcolások témája irodalmunkban* (111). 2016. <https://mek.oszk.hu/15800/15899/>

MAROSI ISTVÁN (Beregszász, 1974):

**A 70 éve meggyilkolt Orosz Péter Pál, bilkei görögkatolikus pap szerepe az egyházüldözés kezdeti időszakában* (147-166.) 2024. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

kmml.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

**dr. Ortutay Elemér (1916–1997) kárpátaljai görögkatolikus pap élete és kora. Élettörténeti kutatásának* (35). 2023. <https://kmml.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

**A kommunizmus időszakában (1944–1989) üldözött kárpátaljai görögkatolikus áldozópapok és papcsaládok élettörténeti kutatásának dokumentumai* (14) 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

**„Mert szeretetre van szükség, hogy ... szenvedés után megbékéljenek a lelkek...” – Ortutay Jenő (1889–1950) – áldozópap, politikus, mártír.* (72) 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

**„Katakomba-szolgálat” A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 1944–1989 közötti üldözése.* 2020. <http://kmml.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

**A „Holnap is felkel a nap...” – Kárpátalja a 20. században egy görögkatolikus pap élettörténetén keresztül (Az egykori Gulág-rab, Dr. Ortutay Elemér születésének 100. évfordulója alkalmából) című kiállítás megnyitója* (19).2017. <https://mek.oszk.hu/17800/17888/>

MATKOVITS-KRETZ ELEONÓRA (Pécs, 1951):

30 éves a Német Kör: a partnerszervezetekkel való együttműködés a malenkij robot kutatása és az emlékezetpolitika tükrében (270). 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

...*A pécsi Német Kör GULÁG–GUPVI emlékezetpolitikája – könyvek, dokumentumfilmek, kiállítások, emlékutak, konferenciák tükrében* (13). 2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

**A Pécsi Német Kör emlékútja a Szovjetunióba elhurcoltak nyomában – Kaukázus (Örményország), Közép-Ázsia (Kazahsztán, Üzbegisztán) országában* (15).2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

**Az internált magyarság és németiség emlékét megőrző rendezvények, oroszországi, kaukázusi, erdélyi, felvidéki, ukrainai történelmi emlékutak. Lágerjárat – utazó vagonkiállítás Magyarországon, könyvbemutatók és más programok a GULÁG- GUPVI Emlékévben* (45). 2017. <https://mek.oszk.hu/17800/17888/> **Az internált magyarság és németiség emlékét megőrző rendezvények, programok a GULÁG-GUPVI Emlékév keretében (2015–2016)* (43).2016. <https://mek.oszk.hu/15800/15899/>

MÁDI BIANKA (Verbőc-Budapest, 1998):

Internálás az otthon maradtak visszaemlékezésének tükrében. 2020.
<http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

**Ugocsa-vidéki népcsoportok internálásának folyamata* (105). 2019.
<https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

**Az internálás ideje alatt otthonmaradtak mindennapjai* (107)., 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

**Ugocsa-vidéki népcsoportok deportálásának és internálásának folyamata 1944–1955 között. Deportálás és internálás az Ugocsa-vidéki Verbőcön, Feketepatakon, Salánkon és vonzáskörzetükben* (109).2017. <https://mek.oszk.hu/17800/17888/>

**Deportálás és internálás Verbőcön* (12). 2016. <https://mek.oszk.hu/15800/15899/>

DR. MÁRKUS BEÁTA (Pécs, 1988):

**A „malenkij robot” utáni hatósági intézkedések a Dél-Dunántúlon helyi források tükrében.* 2020.

<http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

MESKÓ JÁNOS (Ungvár, 1958):

**Romzsa Tódor püspök vértanú harca a totalitárius rezsim ellen* (183-198.) 2024.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

**Betekintés a meghurcolt Durnevics Tódor (Fegyir) Georgijovics (Latorcafi, 1904 – Javasz, 1954) izsnyétei g. k. vértanú parochus aktáiba* (128). 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

**Kárpátalja 1944–1946-os átmeneti időszakának krónikája* (129).2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

DR. MOLNÁR D. ERZSÉBET (Beregszász, 1979):

**A kárpátaljai GUPVI-foglyok hazatérésének körülményei* (21-40.)2024.https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

*A „malenkij robot” következményei a kárpátaljai magyar családokra (32) 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

*A kárpátaljai görögkatolikus magyarság és a malenkij robot (52). <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

*A Szovjetunióhoz csatolt Kárpátaljáról a Donyec-medencei szénbányákba Kárpátaljai magyarok a donbászi FZO-iskolákban. 2020.

<http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

*„Kitárni az országot és a világot az igazságot.” A kárpátaljai magyarok 1944-es elhurcolása: tények, adatok, összefüggések (29). 2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

DR. MOTREVIC VILADIMIR PAVLOVIC (Polock-Jekatyerinburg, 1952):

*A II. világháborúban a Szovjetunióba került idegen országok hadifoglyai földi maradványainak exhumálása Szverdlovszk megye területén: főbb eredmények (283-294.) 2024.

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

A II. világháborús magyar katonai temetkezési helyek az Ural régióban: elhunytak lélekszáma, a sírok helye és gondozása (248). 2023. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

*Magyarok a Szverdlovszki megyében az 1919–1949-es években (levéltári-vizsgálati akták alapján) (285). 2022. Венгры в Свердловской области в 1920-е – 1930-е гг. 2020. írástársszerző: Smykalin Alekszander Szergejevics)

<http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

<https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

*A II. Világháború idegen hadifoglyai és internáltjai az Azerbajdzsáni SzSzK-ban 1944–1950-es években: A fogvatartottak lélekszáma, elhelyezése és elhalálása (152). 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

*Иностранные военнопленные и интернированные второй мировой войны в Азербайджанской ССР в 1944–1950 гг.: Числен-

ность, дислокация, смертность контингента (165). 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

DR. MURÁDIN JÁNOS KRISTÓF (Kolozsvár, 1980):

**Egy erdélyi kisváros az 1944 őszi szovjet deportálások metszéspontjában. A tordai magyarok elhurcolása (191).* 2019.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/20200/20298/> Számláló: 1384. (2022.10.03.)

**Az erdélyi magyar és német civil lakosság „málenyikij robot”-ra hurcolása 1944–1945-ben (19).* 2016. <https://mek.oszk.hu/15800/15899/>

DR. MUSZAGALIJEVA ARAJLIM SZABITOVNA (Atyrau-Asztana, 1974) –

DR. MUSZABEKOVA ROZA MADENIETOVNA (Szemipalatyinszk-Asztana, 1970):

**Magyar hadifoglyok a kazahsztáni GUPVI-táborokban (165). Венгерские военнопленные в казахстанских лагерях ГУПВИ (185).* 2018.

Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

DR. NAGY PÉTER (Ózd-Budapest, 1988):

**Szomorú karácsony – Szovjet megszállás Ózdon (384).* 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

NAGYNÉ PINTÉR JOLÁN (Budapest, 1954):

**Emberkereszt. Egy szobor története (79).* 2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

NICK FERENC (Zirc-Budapest, 1954):

**Kecskési Tollas Tibor, a nemzetmentő (121).* 2019. Tárolt változat: <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

DR. PAHIRJA OLEKSZANDR/Олександр Пагіря (Ungvár-Lemberg/Lviv, 1987):

**Kárpátalja problematikája az ukrán felszabadító mozgalom képviselői és a magyarországi katonai-politikai körök közötti tárgyalások tükrében (1943-1944) (56).* 2011. <http://mek.oszk.hu/12400/12472/>

DR. SEREMET SÁNDOR (Munkács-Budapest, 1988):

*Egy kapcsolat történetéből: Dulatbekovról, a Kazahsztánba hurcolt magyar hadifoglyok kutatójáról, könyvéről (79) 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

DR. SMYKALIN ALEXANDER SZERGEJEVICS (Jekatyerinburg, 1952):

**Magyarok Szverdlovszk megyében az 1920–1930-as években.*

**Венгры в Свердловской области в 1920-е – 1930-е гг.* 2020. (Társszerző: Dr. Motrevics Vladimir Pavlovics)

<http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

SZABÓ KATA (Beregújfalu, 1999):

*„Élni kell, élni muszáj” (Színre vitt erőszak: közös pontok és eltérések *A sátán fattya* regény- és filmváltozatában). 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

DR. TÓTH MIHÁLY (Mezőkaszony-Zápszony-Budapest, 1954):

* A Szolyvai Emlékparkbizottság 2023. évi tevékenységéről (11-16.) 2024. https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

*A Szolyvai Emlékparkbizottság 2022. évi tevékenységéről (9). 2023. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

*GULÁG–GUPVI-kutatók Nemzetközi Fóruma, 2021: kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika... Nemzetközi tudományos emlékkonferencia, Beregszász, 2021. november 19. (Nyitóbeszéd) (9) 1922. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

*A Szolyvai Emlékparkbizottság 2020. évi tevékenységéről. 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

*A Szolyvai Emlékparkbizottság 2019. évi tevékenységéről. 2020. <http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/elni-kell-elni-muszaj>

*A Szolyvai Emlékparkbizottság tevékenysége és a rehabilitálás ügye az ukrán törvényhozásban (9). 2019. <https://mek.oszk.hu/20200/20298/>

**A Szolyvai Emlékparkbizottság tevékenysége és a rehabilitálás ügye az ukrán törvényhozásban* (7). 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

**A Szolyvai Emlékparkbizottság tevékenysége és a rehabilitálás ügye Ukrajnában* (11). 2017. <https://mek.oszk.hu/17800/17888/>

**Tájékoztató a nemzetközi emlékkonferenciáról* (9-13). 2016. <https://mek.oszk.hu/15800/15899/>

**Ukrajna nemzetiségpolitikája a jogalkotás és jogalkalmazás tükrében* (78). 2011. <http://mek.oszk.hu/12400/12472/>

VASS SZABINA (Forgolány-Pécs, 1992, PhD hallgató):

A Rendkívüli Bíróság intézménye. Vádlók és vádlottak (117). 2018. <https://mek.oszk.hu/22900/22950/>

**A „Málenkij robot”, avagy a szovjet rendteremtési modell megismertetése a kárpátaljai lakossággal* (97). 2016. <https://mek.oszk.hu/15800/15899/>

DR. HABIL. VÁRADI NATÁLIA (Beregszász, 1980):

**Élet a szovjet elnyomás árnyékában Kárpátalján 1953–1989 között* (41-92.) 2024. https://kmml.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

DR. ZÉKÁNY KRISZTINA (Ungvár, 1975):

* *A szerkesztő gondolatai A GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján 2022 c. tanulmánygyűjtemény és évkönyv kapcsán* (17-20.) 2024. https://kmml.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

* *Mártírok, ismert és ismeretlen hősök emlékezete a Gulág–Gupvi-kutatók 2021. évi nemzetközi emlékkonferenciáján* (23). 2023. <https://kmml.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

**A GULÁG–GUPVI témájú könyvek a szerkesztő szemével* (84) 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

**„Élni kell, élni muszáj” – A GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2019 című gyűjteményről* (14). 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

DR. ZUBÁNICS LÁSZLÓ (Gut, 1971):

Gut a megszálló rendszerek törésvonalalaiban (93-110.) 2024. https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2024/konf-2024_001-355_compressed.pdf

**A kárpátaljai magyarok és németek internálása és deportálása 1944 és 1945 között. Levéltári iratok és dokumentumok címmel Olekszij Korszun összeállításában Magyarországon kiadott gyűjteményről, fogadtatásáról* (13). 2023. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2023/konf-2023.pdf>

**A kivégzett Benda Kálmán mérnök, a magyar Országház felsőházi tagja a beregszásziak emlékezetében* (115). 2022. <https://mek.oszk.hu/24600/24636/24636.pdf>

**Dupka György: A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944–1946. György Dupka. A hidden tragedy: the fate of hungarians and germans in Subcarpathia, 1944–46 című könyvéről* (21). 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22720/>

**Előszó* (7). 2017. <https://mek.oszk.hu/17800/17888/>

**XX. századi történelmünk buktatói, avagy hogyan hamisítsuk meg a történelmet* (8). 2011. <http://mek.oszk.hu/12400/12472/>

Összeállította: Dupka György

ELŐADÓK, SZERZŐK RÖVID ÉLETRAJZA

DR. BOTLIK JÓZSEF

(Szöny, 1949. január 15.) PhD történész, író, teológus, egyetemi oktató, újságíró. Gyermek- és ifjúkorát Dunaalmáson töltötte. Anyai ágon felvidéki, apai ágon székelyföldi (Gyergyó) gyökerű, ami döntően meghatározta az elszakított területeken élő kisebbségi magyarság sorsa iránti elkötelezettségét. Fogadott szülőföldje Kárpátalja. 1974-ben újságírói, 1980-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetemen történelem szakos középiskolai tanári és könyvtárosi képesítést, 1996-ban a Sola Scriptura Lelkészképző és Teológiai Főiskolán hittanári oklevelet, 1982-ben egyetemi doktori, 2004-ben az ELTE-n PhD doktori fokozatot szerzett. Ugyanezen évtől a Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatója, egyetemi docens. A PPKE Történelemtudományi Doktori Iskola oktatója, témakiírója, témavezetettjei közül eddig heten nyertek el PhD fokozatot, közülük öten kárpátaljaiak: Seremet Sándor, Tutuskó Ágnes, Riskó Mariann, Szanyi M. József, Kosztyó Gyula, a hatodik Dupka György, akinek a belső opponense volt. A PPKE Történelemtudományi Doktori Iskola Tanácsának belső, választott tagja (2010–2017). Kutatási területe a XX. századi magyar történelem és a határon túli magyarság története. Eddig 31 könyve jelent meg, ebből kettő az Amerikai Egyesült Államokban angol nyelven. Ezen kívül több mint 200 tudományos publikációja látott napvilágot, valamint 35 hosszabb történelmi ismeretterjesztő filmet (ebből 30-nak a forgatókönyvét is írta) és 40 önálló rádióműsort készített. Budapesten él és alkot. Felesége a kárpátaljai származású Dr. Kótyuk Erzsébet PhD néprajzkutató, orvostörténész.

Díjak, elismerések: Váradi-Sternberg János-díj (2000), Magyar Művészetért Díj (2009),

Pro Patria in Exteris (Corvinus Society, Kanada 2009, 2018), Kárpátaljai Magyar Nívódíj (2010),

Hodinka Antal-díj (2010), Pável Ágoston Emlékérem (Vas Megye Önkormányzatának Közgyűlése, 2012), Magyar Érdemrend Lovagkeresztje polgári tagozat (2020).

Legutóbb megjelent fontosabb könyvei:

– Nemzetünket szolgálták. A visszacsatolt területek felsőházi és képviselőházi tagjai a Magyar Országgyűlésben (1938 - 1944). Budapest, Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, 2020. Terjedelme 812 o;

– A ruszin nép vértanúja Bródy András (1895–1946). Budapest, 2022;

– Eltitkolt népirtás a Délvidéken. (1944. október – 1948. március). Budapest, Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, 2023. Terjedelme 515 o; -*Мученик русинського народу Анрії Бродій /1895-1946/*. Budapest, Видаватель: Вседержавное Общество Русинської Інтелігенції ім. А. Годинки (БОРИАГ) – (A ruszin nép vértanúja Bródy András /1895-1946/), 2025. Terjedelme: 407 o.

DR. DUPKA GYÖRGY

(Tiszabökény, 1952.04.11.) író, újságíró, történész PhD, Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács tagja, az MTA és az MMA köztestületi külső tag. Több más rangos szervezet vezetőségi tagja, köztük a Magyar Írószövetség választmányi tagja. A 2002-től Ungváron megjelenő *Együtt* irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra c. folyóirat alapító lapigazgatója, 1992-től a *Kárpátaljai Magyar Könyvek* sorozat kiadói főszerkesztője, a MÉKK elnöke, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet ügyvezető igazgatója. 1968-tól publikál. Főleg a kárpátaljai magyarság sorskérdéseivel foglalkozik. Írt verseket, szociográfiai riportokat, művelődéstörténeti, honismereti tanulmányköteteket. Elkötelezett GULÁG-GUPVI és láger-kutató. Több mint 30 könyv, 150 tanulmány szerzője, mintegy 40 kiadvány szerkesztője, összeállítója.

Fontosabb elismerései: Magyar Érdemrend Lovagkeresztje (2017), a Magyar Kultúra Lovagja (2018), Fábri Zoltán-díj, Ratkó-díj, Teleki Pál-érem (2023).

Legutóbb megjelent önálló kötetei: - *Magyar hadifogoly rabtáborok helyszínelése a Baltikumban, 1944–2022*. Kárpátaljai Magyar Könyvek. Szolyvai Emlékpark–MÉKK, Ungvár–Budapest, 2025;

– Kárpátaljai politikai elitéltek, Gulag-rabok, mártírok panteonja 1944–1970. „*Én Istenem, a keresztet vállainkról vedd le!*” (Történeti áttekintés, dokumentáció, adattár). Szolyvai Emlékpark Alapítvány – Nemzeti Emlékezet Bizottsága - Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest. 2025;

– *Don't judge me*. Jewish genocide, anti-Semitic persecution in Transcarpathia committed in the name of Nazi and Communist conceits (1938-1991). Subcarpathian Hungarian Books 308. Translated from Hungarian by Dr. (PhD) Peter Ortutay. <https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/do-not-judge-me>;

– *Magyar GULÁG–GUPVI-rabok Eurázsiaiban*. Felfedett nyomok Oroszország (Baskíria, Tatár föld, Csecsenföld), Kaukázus (Azerbajdzsán, Georgia, Örményország), Ázsia (Kazahsztán, Üzbegisztán) régióiban. Történelmi szociográfia. Kárpátaljai Magyar Könyvek 265. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021. <https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/magyar-gulag-gupvi-rabok-eurazsiaban>;

– *A kárpátaljai magyarság, németiség elhallgatott tragédiája, 1944–1946.* /

A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944–46. Kárpátaljai Magyar Könyvek 292. A monográfia a szerző doktori (PhD) értekezése alapján készült. Budapest, 2014. <https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek?page=9>

DUPKA NÁNDOR

(Ungvár, 1985.01.11.) doktorandusz, egyháztörténet. Az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Középiskolában érettségizett, majd mesterfokozatú diplomát szerzett az UNE Jogi karán. 2022-től az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének hallgatója. 2023-tól az Ungvári Nemzeti Egyetem történelem és archeológiai kara Doktori Iskolájának aspiráns hallgatója. Tempus Alapítvány ösztöndíjasa.

Kutatási területe: a kárpátaljai római katolikus egyház és papjainak üldözése a szovjet hatalom idején. Tanulmányai a Szolyvai Évkönyv 2023-2025 konferencia-gyűjteményeiben jelentek meg.

Önálló kötetei:

– *Pásztor Ferenc vértanú. A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház hitvallói (1945-1991).* KMMI-Füzetek 2024. <https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/pasztor-ferenc-vertanu> ;

– *Haklik Sándor vértanú. A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház hitvallói (1945-1991).* Felelős szerkesztő: Szemere Judit. KMMI-Füzetek-XXIX. Kárpátaljai Magyar Könyvek 303. Intermix Kiadó–KMMI, Ungvár–Budapest, 2023.

<https://kmmi.org.ua/uplo-ads/attachments/books/KMMI-fuzetek/Haklik.pdf>

KÁLLAI KAROLINA

(Mikola, Szatmár megye, 1967. július 4.) református vallás- és történelem szakos tanár, helytörténész. Főállásban gimnáziumi tanár 1995-től.

Szatmárnémetiben érettségizett. 1995-ben a Sulyok István Református Tanárképző Főiskolán szerzett diplomát, 2000-ben Kolozsváron a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Református Teológia szakán, majd 2012-ben Kolozsváron a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Történelem és Filozófia szakán szerzett diplomát.

2022-ben a hamburgi Kett-Pedagógiai Intézet Multiplikátori diplomáját szerezte meg.

Kutatási terület: A szovjet megszálló csapatok által a mostani Románia, a Partium történelmi régióhoz, Szatmár megyéhez tartozó Halmi járás (Ugocsa vidék) településeiről 1944–1945-ben a Szovjetunióba elhurcolt, a lágerekben meghalt magyar állampolgárok, a II. világháború katona áldozatainak felkutatása. A Szovjetunióba elhurcolt és haza nem tért magyar, sváb áldozatok feliratos emlékjeleinek a Szatmár megyei, illetve az egykori Ugocsához tartozó Halmi járás területén való felkutatása.

Elismerései: Arany fokozatú Székelykapu-díjas Ifjúságnevelő (2013); Magyar Kultúra Lovagja (2022).

KOVÁCS SÁNDOR

(Eszény, 1954). Magyar Örökség-díjas honismereti szakíró, térkép-szerkesztő, fotós, filmes. Anyanyelvén végezte el a szülőfaluja általános

iskoláját, majd Csap magyar középiskolájában érettségizett. Az Ungvári Állami Egyetemen matematikusi, matematikatanári diplomát szerzett. 22 éven át szülőfaluja középiskolájában és Szalóka általános iskolájában tanított matematikát és informatikát. 1999 óta Budapesten él, és 41 év pedagógusi munka után vonult nyugdíjba. Eközben 1972-től diákfejjel elkötelezte magát az idegenvezetés mellett. Tanári pályája nagyon fontos kiegészítője lett szülőföldje múltjának kutatása. 1996-ban honismereti szakíróként is bemutatkozott. A Kárpátalját magyar szemmel bemutató *Kirándulások a Kárpátok alján és bércein* című könyv, amint azt alcíme is jelzi, úti olvasmány a vidéket felfedezni vágyók számára. 1999-ben a Püski Kiadónál napvilágot látott kötetben, a nagy sikert aratott *Kárpátaljai útravalóban* teljesen kirajzolódik az író egyedi stílusa, mely az eddigi kiadványok mindegyikét jellemzi. Az általa létrehozott Kárpátaljai Spektrum sorozat kiadványait nemcsak írja és fotózza, hanem valamennyi munkafázisát – tervezés, szerkesztés, dizájn, nyomdai előkészítés – egyedül végzi.

Eddig megjelent közel 20 könyve, a 13 általa szerkesztett térkép, a több mint 200 cikk és tanulmány szerzője. A 36 fotókiállítást rendezett, 17 könyvet és kiadványt szerkesztett, amelyek borítóját is ő tervezte. 11 Kárpátaljáról szóló ismeretterjesztő film írója, illetve szakértő konzultánsa, ezenkívül 2 önálló film írója, operatőre és rendezője.

Legutóbb megjelent önálló kötetei: *Petőfi és Ungvár* (2025); *Vercekei határkő* (2025); *Ügyeket szolgálni* (2024); *Egy kárpátaljai születésű szobrász. Ungvári Lajos élete és munkássága* (2022); *Eszeny – egy falu a kanyargó Tisza mentén* (2018).

MARCSÁK GERGELY

(Kincseshomok, 1990. február 23.) irodalomtörténész, költő, verselő. Az iskola befejezése után az Ungvári Nemzeti Egyetemen szerzett magyar nyelv és irodalom szakos tanári diplomát, majd öt évig az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Magyar Tannyelvű Középiskola magyartanára és szervezőpedagógusa volt. 2015 és 2018 között a Debreceni Egyetem Irodalom és Kultúratudományok Doktori Iskolájának PhD-hallgatója. 2017 és 2019 között az Előretolt Helyőrség Íróakadémia pályakezdő hallgatója. Az ungvári Intermix Kiadó több könyvé-

nek felelős szerkesztője. Az Együtt irodalmi folyóirat olvasószerkesztője. 2025 őszétől a Kárpátalja.ma munkatársa. Első versei 2010-ben jelentek meg az Együtt irodalmi folyóiratban. Azóta írásait közölték a Napút, Helikon, Partium, Magyar Napló, Irodalmi Jelen, Hitel c. folyóiratok. A Szárnypróba (2013), Különjárat (2016), A tökéletes zártság egyetlen pillanata (2017), Az év versei 2018 és Az év versei 2019 című antológiák társszerzője. Verseket, rövidprózákat, tanulmányokat ír. A Kovács Vilmos Irodalmi Társaság elnöke, a Fiatal Írók Szövetsége és a Magyar PEN Club tagja.

Elismerései: Együtt nívódíj (2017); Gérecz Attila-díj (2019); a Magyar PEN Club Khelidon-díja (2019); MMA Könyv Nívódíj (2019); Móricz Zsigmond-ösztöndíj (2020); MMA-ösztöndíj (2023).

Önálló kötetei:

– *Súlyos hagyomány* (előadások, cikkek, recenziók, Intermix Kiadó, 2020);

– *Fekete-Tisza* (versek, Előretolt Helyőrség Íróakadémia, 2019);

– *Pottó-panzió* (gyerekvers, Orpheusz Kiadó, 2019).

MAROSI ISTVÁN

(Beregszász, 1974.dec. 9.) gör. kat. lelkész, főiskolai lelkész, egyháztörténész; a beregszászi Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium igazgatója; a Bendász-hagyaték gondozója, a sorozat szerkesztője. Házastársa Marosi Anita (Debrecen, 1976. május 11.), a Kárpátalja.ma munkatársa, az Ortutay-központ könyvtárosa, levéltárosa. A Beregszászi 3. Sz. Zrínyi Ilona középiskolában tanult. A papi szeminárium elvégzése és pappá szentelése után több magyar lakta településen szolgált. Sok hasznos és közérdekű kezdeményezés megvalósítása fűződik a nevéhez. Emellett a Rákóczi-egyetemen működő görögkatolikus lelkészszeg, a GörögKör és az Ortutay-kollégium vezetője. Támogatja a Görögkatolikus Ifjúsági Szervezetet, hittantáborait és más rendezvények lebonyolítását. Elindította az Ortutay Elemér Keresztény Tudományos Diákköri Konferencia-sorozatot. A görögkatolikus kiadványok (Megmaradni, Kárpátikon) felelős szerkesztője, egyháztörténeti konferenciák, kiállítások stb. egyik fő szervezője. Könyvet írt a Kárpátalján élő görögkatolikus magyarokról. 2017-ben Beregszász-

ban kezdeményezte az Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ létrehozását és ezen belül működő Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltár megalapítását.

Fontosabb művei:

– *Görögkatolikus magyarok Kárpátalján. Közösségek és templomok.* Szent Miklós Egyesület, Nagybégány–Beregszász, 2014;

– Marosi István (szerk.): „...a Munkácsi Egyházmegye fejedelme...”. Tanulmányok és források Firczák Gyula munkácsi püspök munkásságának megismeréséhez, Nyíregyháza-Beregszász 2019;

– *Az I. világháború és a görögkatolikusok.* Tanulmánykötet, Társz-szerző: Suslik Ádám. Nyíregyháza – Beregszász 2020;

– *Katakombaszolgálat Kárpátalján. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a kommunista egyházüldözés időszakában (1944-1989).* Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Beregszász – Budapest, 2024. Ez utóbbi már ukránul is megjelent.

DR. MOLNÁR D. ERZSÉBET

(1979, Beregszász) PhD, történész. Az MTA köztestületének külső tagja. A Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társaság (GKMT) tagja. 2002-ben a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola angol-történelem szakon végzett. Diplomaszerezés után a Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékén kezdett dolgozni, illetve a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában folytatta tanulmányait. 2015-ben szerzett doktori fokozatot. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének vezetője, docense, illetve a Lehoczky Ti-vadar Társadalomtudományi Kutató- központ kutatója. Kutatási területe: A szovjet rendszer kiépítése Kárpátalján. Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáboráiban.

Elismerései:

– Magyar Arany Érdemkereszt (2017);
 – A Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács díja (2017);
 – A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának oklevele (2021).

Legutóbb megjelent kötete:

Molnár D. Erzsébet – Váradi Natália – Darcsi Karolina – Orosz Il-dikó – Cserniczkó István: *Küzdelem a megmaradásért. A kárpátaljai magyar közösség (1944–2022)*. Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Euró-pai Emlékezet és Lelkiismeret Platformja, Budapest, 2022.

DR. MOTREVICS, VLADIMIR PAVLOVICS

(Polock, Fehéroroszország, 1952. október 14.) az Uráli Állami Jogi Egyetem (Jekatyerinburg) Állam- és Jogtudományi Tanszéke-nek professzora, történelem-tudományok doktora, professor. Tevéke-nyen vesz részt az orosz-magyar GUPVI-GULÁG-kutatás programjá-ban. Több mint 100 tudományos munka szerzője, illetve társszerzője. A szibériai Jekatyerinburgban él és folytat kutatásokat.

DR. TÓTH MIHÁLY

(Mezőkaszony, 1954. október 5.), építészmérnök, a jogtudomá-nyok kandidátusa, nemzetközi jogász, kisebbségi politikus; a Szoly-vai Emlékparkbizottság alapító elnöke, 1987 és 1989 között Beregszász város polgármestere, 1989 és 1992 között a Kárpátaljai Megyei Kommunális Főigazgatóság vezérigazgató helyettese-főmérnöke, 1992-1995-ös években Ukrajna Elnökének Beregszászjárasi megbí-zottja-járasi közigazgatásvezető, 1994 és 1998 között az Ukrán Par-lament, a Verhovna Rada képviselője volt. 2003 és 2008 között Uk-rajna Budapesti Nagykövetsége Kereskedelmi-gazdasági Misszióját vezette. 1990-1994 években a Kárpátaljai Megyei Tanács képviselője, a Tanácsban a Magyar Frakció vezetője, 1990-1992-ben a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alelnöke, 1993-ban alapító tagja a Ma-gyar Értelmisségek Kárpátaljai Közösségének, 1996–2002 között az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség elnöke, 2007-2013 között e Szövetség tiszteletbeli elnöke. 1998-tól a jogtudomány területén te-vékenykedik: kezdetben a Verhovna Rada Jogtudományi Intézetének, 2002-től 2020-ig az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Korec-kij Állam- és Jogtudományi Intézetének tudományos főmunkatár-sa. Kutatási témája az emberi jog, a nemzeti kisebbségek, és az ön-kormányzatiság jogának nemzetközi és alkotmányjogi vonatkozásai,

a gyakorlatban is részt vesz az ukrainai jogalkotásban. Több mint 100 tudományos munka szerzője, illetve társszerzője.

Fontosabb elismerései:

- Ukrajnának az Érdeméért Érdemrend III. fokozata (1997);
- az Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa Diszoklevele (2006);
- a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje (2009);
- a Magyar Érdemrend parancsnoki keresztje (2024).

Fontosabb művei:

- *Nemzeti kisebbségek nemzetközi és ukrainai jogvédelme*. Monográfia. (Magyar és ukrán nyelven). Kárpátaljai Magyar Könyvek, 129. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2005; <http://mek.oszk.hu/11000/11041/>;
- *Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló Törvényhez* (orosz és magyar nyelven). Társ-szerző: Csernicskó István. Kárpátaljai Magyar Könyvek 234. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014; <http://mek.oszk.hu/13500/13589/>;
- *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és az elsüllyesztett kincsek*. Társ-szerzők Fedinec Csilla és Halász Iván. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont. „Kalligram” kiadó, Budapest, 2016.

DR. HABIL. VÁRADINATÁLIA

(Beregszász, 1980) történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének oktatója, docense, az MTA külső tagja. Az érettségi megszerzése után a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola angol-történelem szakán szerzett diplomát. dr. Soós Kálmán tanítványa a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában folytatta tanulmányait. 2008-ban szerzett doktori fokozatot. A PhD dolgozatát az '56-os forradalomból, habilitációs dolgozatát, pedig a Hruscsov érából írta. Kutatási szakterülete: Kárpátalja története a szovjet érában (1944–1991), különösképpen az 1956-os forradalomra vonatkozó KGB iratokat, levéltárakban őrzött dokumentumokat vizsgálja. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem Felnőttképzési Központjának vezetőjeként, valamint a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány igazgatójaként évek óta kiemelkedő szerepet játszik a kárpátaljai magyar tudományos utánpótlás nevelésében. Fő szervezője

az OTDK kárpátaljai elődöntőjének, a Kárpátaljai Tudományos Diákköri Konferenciának, a Kárpátaljai Magyar Fiatal Kutatók Konferenciájának, koordinátora a kárpátaljai felsőoktatásban tanuló hallgatók tudományos pályamunkáit támogató Soós Kálmán-ösztöndíjprogramnak, a Zrínyi Ilona Kárpátaljai Magyar Szakkollégiumnak, valamint a Kárpátaljai Vándoregyetem rendezvénysorozatának. Az elmúlt évtizedekben Váradi Natália szervezésében közel 50 olyan konferenciára, szakmai eseményre került sor, melyek középpontjában a tudományos utánpótlás, nevelés, támogatás állt, ill. közreműködésével több száz fiatal vehetett részt valamilyen tudományos rendezvényen, képzésben, tanácskozáson, pályázaton.

Fontosabb elismerései:

– Az Országos Tudományos Diákköri Tanács Elnöksége által megítélt Kiváló TDK Szervezői Díj (2015).

– A Nemzeti Tehetségsegítő Tanács által megítélt Tehetségek Szolgálatáért Egyéni Éves Díj (2018).

– A XXXIV. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Humán Tudományi szekció *„témavezetői tevékenységért”* (2019).

– A Magyar Kormány által adományozott Magyar Arany Érdemkereszt (2019).

– Kárpátaljai Magyar Akadémia Tanács elnöke által adományozott elismerő oklevél (2019).

– Az MTA, Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság által adományozott Arany János-érem (2020).

– Miniszterelnökség – a Miniszterelnökséget vezető miniszter, Gulyás Gergely által adományozt Értékteremtő Közösségekért díj (2021).

– II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elismerő oklevele a 2020/2021-es tanévben végzett szervezői munkában elért kimagasló tevékenység elismeréseként (2021).

– Kárpátaljai Magyar Akadémia Tanács által adományozott *„a kiemelkedő tudományos, illetve tudományszervezői munkásságért”* humán és társadalom-tudományok kategóriában (2022).

– II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elismerő oklevele a 2021/2022-es tanévben kifejtett kimagasló tudományos munkáért (2023).

– Anyanyelvapolók Szövetsége oklevele a kárpátaljai magyar kultúra fejlesztésében végzett munkáért (2024).

Legutóbb megjelent kötete: Az 1956. évi magyar forradalom Ukrajna Állambiztonsági Szolgálatának ungvári levéltárában őrzött KGB dokumentumok tükrében. Budapest Főváros Levéltára. Bp. 2022.

WEISS RUDOLF

(1964, Törökbecse) az Újvidéki Egyetemen szerezte meg a történelem szakos egyetemi oklevelét. Napjainkban történelemtanár Szabadkán. 1996-ban megalapította a Német Népi Szövetséget (Deutscher Volksverband), amelynek ma is az elnöke. 1998-tól tizenkét évig a Szerbiai Evangélikus A.H. (lutheránus) Egyház Zsinatának alelnöke és szintén 1998-tól tizenkét évig a Szabadkai Evangélikus egyházközség elnöke volt. A volt Jugoszlávia területén első német nyelvű rádióműsor főszerkesztője és bemondója volt 1998-tól tizenhét éven keresztül. A Németek Világszövetsége (Deutsche Weltallianz) szerbiai képviselője. A Szabadkán élő 10 őshonos kisebbség ernyőszervezetének az elnökségi tagja 2014-től napjainkig. Napjainkban a hét nyelven megjelenő „Mozaik”, szabadkai székhelyű kisebbségi folyóirat szerkesztőségi tagja és a német nyelvű oldalak főszerkesztője.

Jelentősebb publikációi:

– A német lakosság a szeghegyi kommunista gyűjtő- és munkatáborban. Aracs. 4.sz. Szabadka, 2007.

– Kommunista gáztettek a délvidéki németek ellen: a délvidéki tragédiánk 1944-1945. Szeged, 2011.

– A vajdasági németek ellen agyonhallgatott kommunista népiértás (1944-1945). Aracs, 3.sz. Szabadka, 2012.

– Die Deutschen in der Woiwodina: Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft. Wien, 2013.

– A délvidéki németek elhurcolása a Szovjetunióba: In: „Itt volt a végállomás”, Pécs, 2015. 101-104. o.

– Individuelle Schuld – Kollektive Verantwortung. In: Konkretes Leben, Hamburg, 2023. 305-314. o.

DR. ZÉKÁNY KRISZTINA

(Ungvár, 1975. július 2.), nyelvész, tankönyvszerző, szerkesztő és fordító, az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet Magyar Filológiai Tanszékének vezetője, docens, a filológiai tudományok kandidátusa. Az MTA külső köztestületi tagja, a KMTT elnökségi tagja. Kandidátusi értekezését 2002-ben védte meg az Ungvári Nemzeti Egyetemen Ungvár és környékének földrajzi nevei címmel. Közel 20 általános és középiskolai Magyar nyelv tankönyv társszerzője. Szerkesztője volt a 2007-től 2009-ig évenként megjelenő Kárpátika c. tudományos cikk- és tanulmánygyűjteménynek, főszerkesztője az UNE Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet Tudományos Közleményeinek, az Acta Hungarica, valamint a Закарпатські філологічні студії c. tudományos folyóirat főszerkesztő-helyettese volt évekig. 2017-től a Pécsi Egyetem ECL Nyelvvizsgarendszer Nemzetközi Magyarországi Központ Ungvári Fiókintézményének koordinátora. Az angol-magyar fordítói szak megalapítója az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszékén 2019-ben. 2022-től a Magyarságkutató Intézet Magyar Nyelvtörténeti Kutatóközpontjának tudományos főmunkatársa.

Kutatási területe: helynévtan, magyar nyelvtörténet, a magyar nyelv idegen nyelvként való oktatása, stilisztika, a nyelvtanítás módszertana, nyelvpolitika, nyelvi tervezés.

Fontosabb elismerései:

– A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet jubileumi oklevele (2024).

– Magyar Arany Érdemkereszt (2025).

Legutóbbi kötete: Dupka György – Zékány Krisztina. *Szülőföldünk: Tiszabökény és környéke. Honismereti olvasókönyv és munkafüzet.* KMMI-Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2023 –165.

DR. ZUBÁNICS LÁSZLÓ

(Gut, 1971. május 20.) történész, kisebbségi politikus, a történelemtudományok kandidátusa, docens, az MTA külső köztestületi tagja, 2020-tól a Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék vezetője. Kutatási területe: Északkelet-Magyarország (a mai Kárpátalja)

kora újkori történelme, ezen belül a nemesség szerepe a régió történelmének, szociális-gazdasági és vallási életének formálásában. Eddig önálló szerzőként 12 könyvet adott ki magyar és ukrán nyelven, több kiadvány társszerzője, számos tanulmánya jelent meg ukrainai, magyarországi, szlovákiai és romániai referált szakfolyóiratokban. Jelenleg az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet elnöke, az Együtt című folyóirat tanulmány rovatának a vezetője. A Beregszászi járási Gut községben él és alkot.

Legutóbbi kötetei:

– Mozaikkockák Kárpátalja múltjából. Egy tájkatató jegyzetei (in memoriam Váradi-Sternberg János). Kárpátaljai Magyar Könyvek 313. Lektorálta és jegyzetekkel ellátta: dr. Zubánics László. UNE UMOTI – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2025. <https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/mozaikkockak-karpatalja-multjabol-egy-tajkatato-jegyzetei-in-memori-am-varadi-sternberg-janos>;

– Ферков О. В., Зубанич А. А., Міськов І. О. Нариси з історії Другетів Ужгород: Видавництво «AUTDOR-Shark», 2024. <https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/narisi-z-istoriyi-drugetiv>;

– *Homonnai Drugeth* Bálint emlékezete. Egy méltatlanul elfeledett életút fontosabb állomásai. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2022 –Kárpátaljai Magyar Könyvek 302. <https://mek.oszk.hu/24600/24637/>